

A magyar nyelvbeli elöadas tudomanya (Lehre von der ungarischen Redekunst)

Trattner
Pesth 1827

Signatur: 55517-B
Barcode: +Z168663504
Zitierlink: <http://data.onb.ac.at/ABO/%2BZ168663504>
Umfang: Bild 1 - 520

Nutzungsbedingungen

Bitte beachten Sie folgende Nutzungsbedingungen: Die Dateien werden Ihnen nur für persönliche, nichtkommerzielle Zwecke zur Verfügung gestellt. Nehmen Sie keine automatisierten Abfragen vor. Nennen Sie die Österreichische Nationalbibliothek in Provenienzzangaben. Bei der Weiterverwendung sind Sie selbst für die Einhaltung von Rechten Dritter, z.B. Urheberrechten, verantwortlich.

Hinweis: Das Dokument enthält hinterlegte Textdaten, die eine Suche in der Datei ermöglichen. Diese Textdaten wurden mit einem automatisierten OCR-Verfahren ermittelt und weisen Fehler auf.

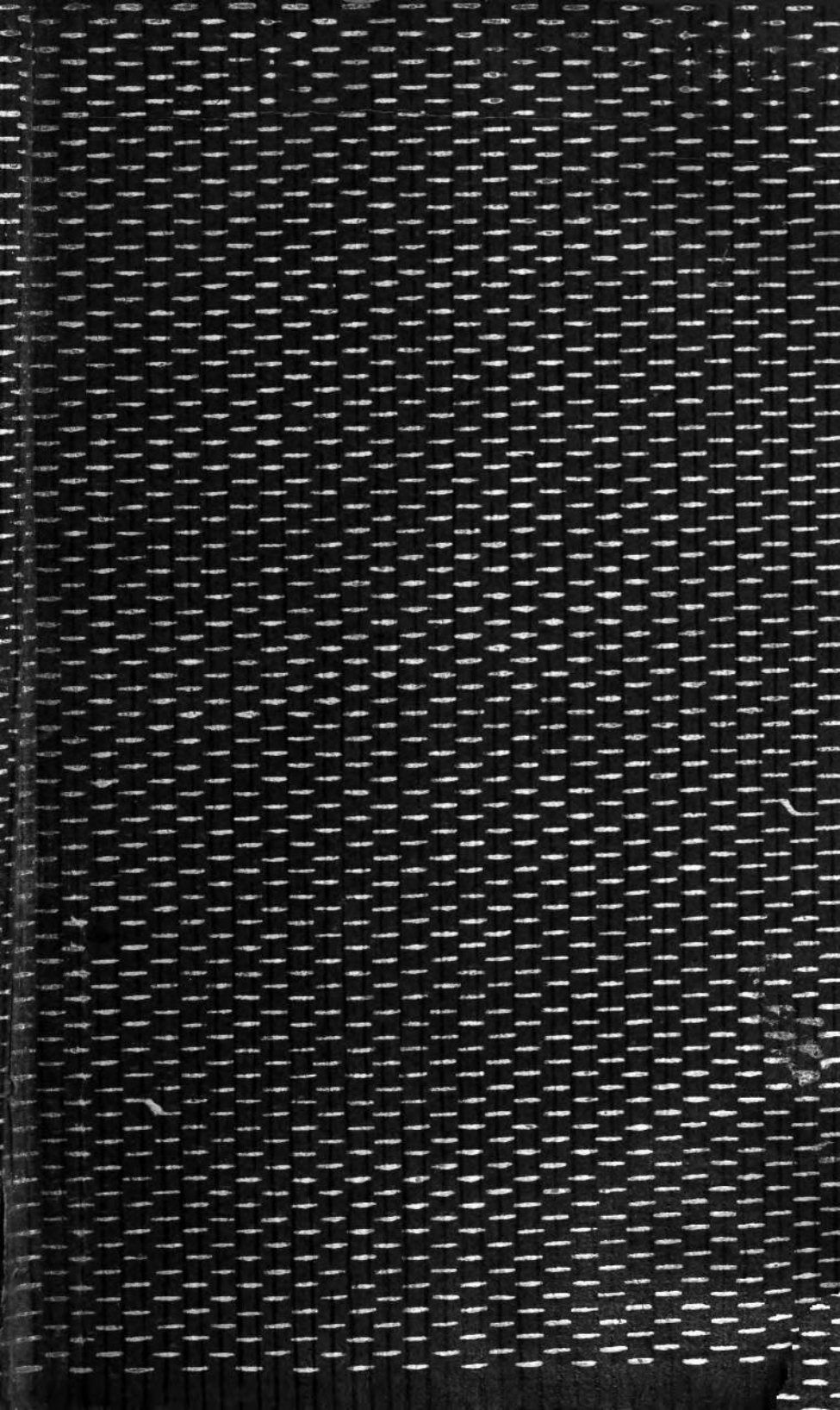
KAIS. KON. HOF BIBLIOTHEK

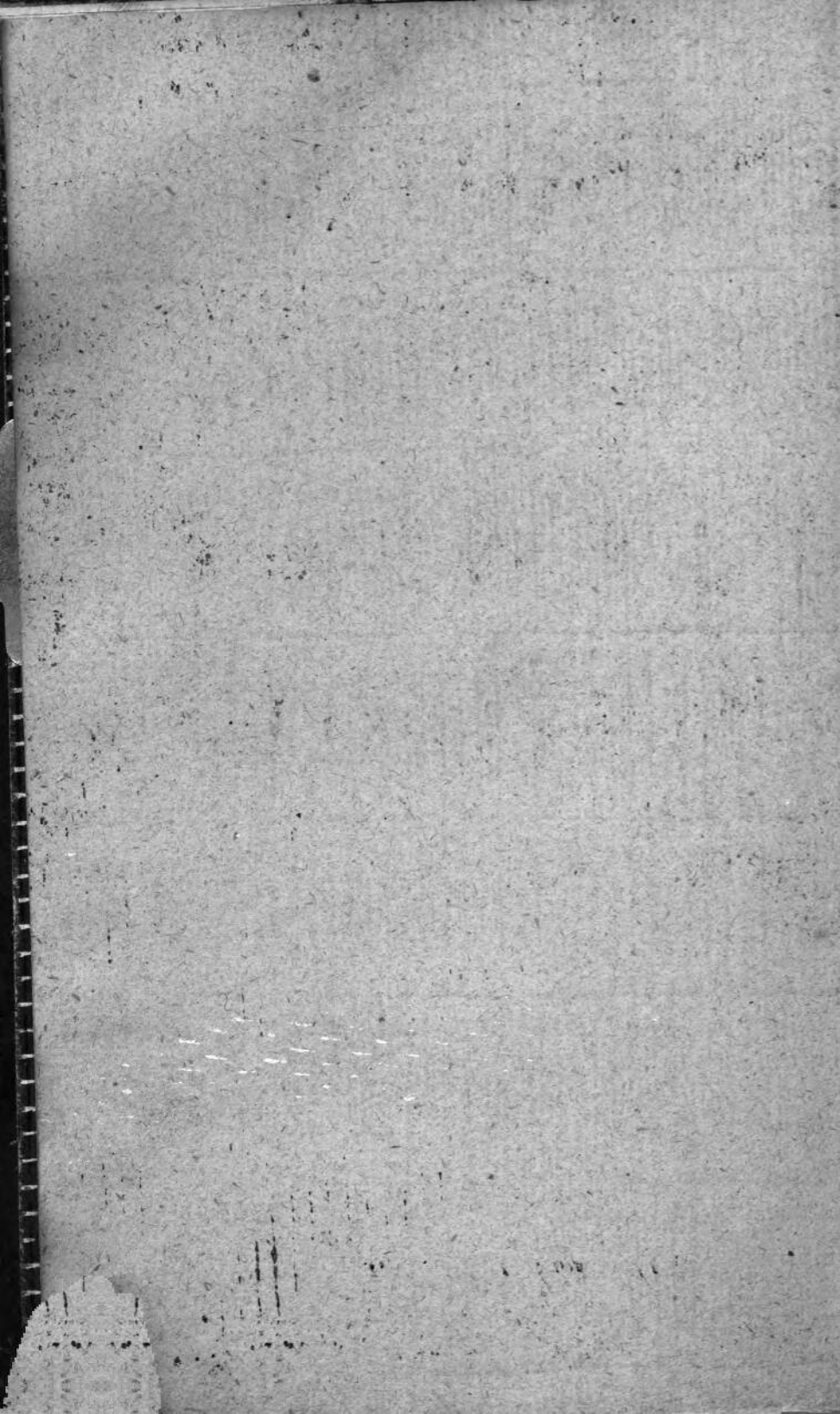
55.517-B

Alt-

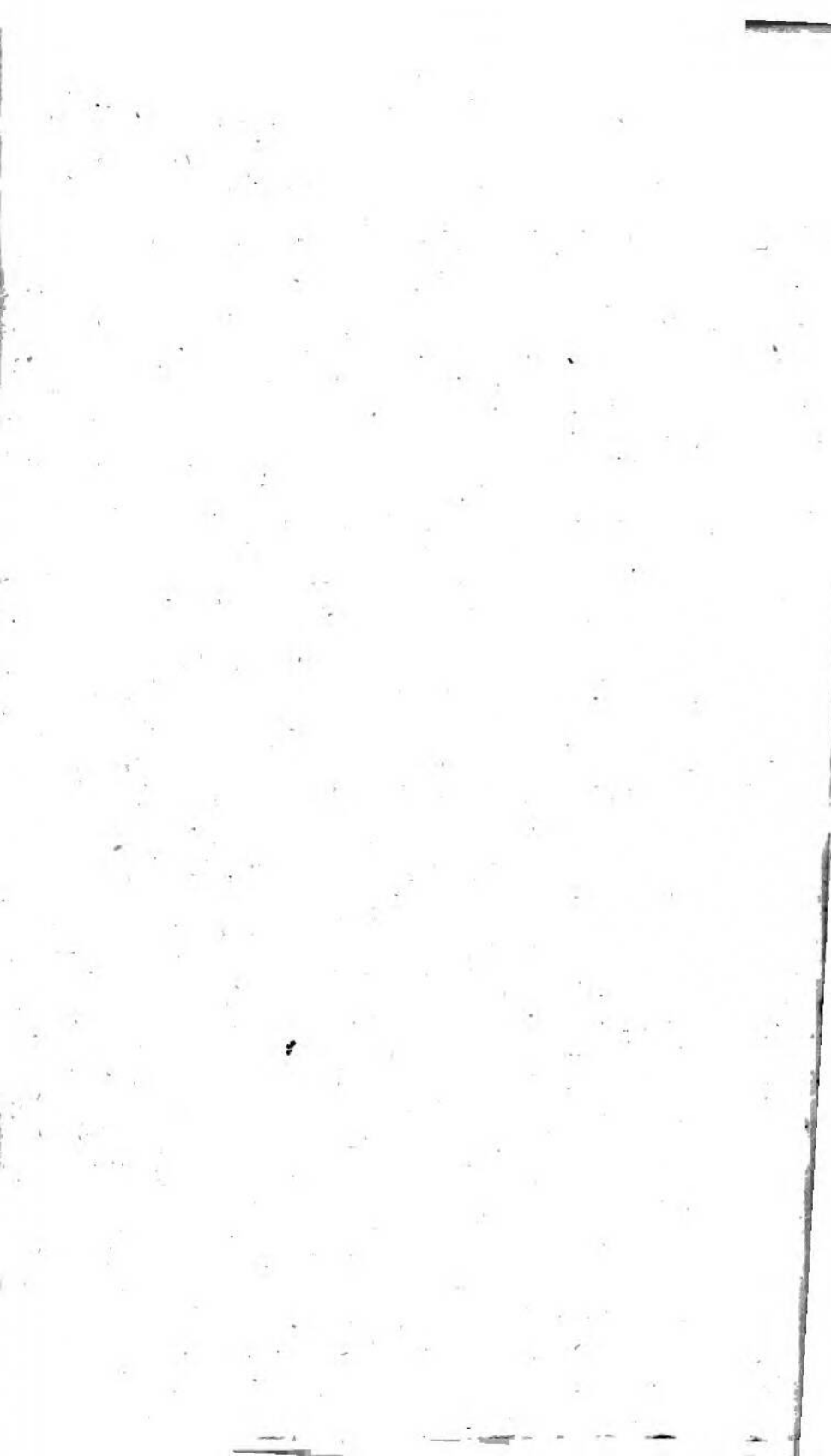
~~43. Co. 71.~~

586.

55517-B.

A' M A G Y A R
NYELVBELI ELŐADÁS'
T U D O M Á N Y A.

Í R T A

B I T N I T Z L A J O S,

A' SZOMBATHELYI EGYHÁZI MEGYE' PAPJA, PHILOSOPHIA' DOCTORA,

A' BÓROSZLÓI TUDÓS TÁRSASÁG' TAGJA, A' SZOMBATHELYI KIR.

LYCEUMBAN MATHESIS' ÉS MAGYAR NYELVTUDOMÁNY'

T A N Í T Ó J A.

P E S T E N,

PETROZAI TRATTNER MÁTYÁS' BKTŰJIVEL.

1 8 2 7.

Ego in his praeceptis hanc vim et hanc utilitatem esse arbitror, non ut ad reperiendum, quid dicamus, arte ducamur, sed ut ea, quae natura, quae studio, quae exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus, aut prava intelligamus; cum, quo referenda sint, didicerimus.

Cicero de inv. 2. 56.

FŐ MÉLTÓSÁGÚ
BATTHYÁNI
HERCEG
BATTHYÁNY FÜLÖP
ÚRNAK,
NÉMETÚJVÁR' ÖRÖKÖSÉNEK,
STRATTMANNI GRÓFNAK,
LEOPOLD CS. RENDE' KÖZÉPKERESZTESÉNEK,
Ő CS. ÉS AP. KIR. FELSÉGE'
ARANYKULCSOS HÍVÉNEK,
NEMES VAS VÁRMEGYE'
ÖRÖKÖS FŐ ISPÁNJÁNAK
ÉS
KORMÁNYOZÓJÁNAK

A' TUDOMÁNYOK' ÉS MIVÉSZSÉGEK'
JÓSZIVŰ, SZÉPLELKŰ
BECSÜLŐJÉNEK, OLTALMAZÓJÁNAK;
ÉDES ANYAI NYELVÜNK'
I G A Z B A R Á T J Á N A K
MÉLY TISZTELETTEL
A. A. A.
EZEN CSEKÉLY IGYEKEZETÉT
LÁNGOLÓ HÁLÁJA' ÖRÖK JELÉÜL

A' SZERZŐ.

Fő Méltóságú Herczeg,
Kegyelmes Uram!

NYELVÜNK' vizsgálására és művelésére irányzó parányi fáradozásomat nem bátor-kodnám HERCZEGSÉGED' Nagy Nevének szentelni, ha csak HERCZEGSÉGED' Fő Személyéhez vonzó tiszteletem' lángérezsétől ellentállhatatlanul nem ösztönöztetném. Csekélység ugyan, a' mit határtalan tiszteletem' zálogául bemutathatok; mindazáltal reménylem, hogy HERCZEGSÉGED, ki a' Haza' boldogságáért dicső Őseitől örökségül nyert nagylelkűséggel magát a' harc' viharja között feláldozta, és a' béke' ölében a' nemzeti csinosodás' és nyelv' szép ügyének mind védelmét mind hathatós ápolását egyik fő dicsőségének nézi, hazafiúi csekély törekedésemre kedvezőleg fog tekinteni, és ezen, kivált a' Haza' ifjainak oktatására intézett útmutatásaimat szokott kegyelemmel fogad-

ja; anélkül is inkább, mivel ezek a' Szombathelyi Királyi Lyceumban tenyésztettek, melly HERCZEGSÉGEDNEK, mint Nemes Vas Vármegye' Örökös Fő Ispánjának és szeretve tisztelt Kormányozójának hathatós pártfogása alatt virágzik. HERCZEGSÉGEDNEK ezen kegyelme új lelket önt belém gyenge 's félénk erővel fáradozóba, hogy e' nehéz pályán el nem csüggedvén, kettőztetett szorgalommal iparkodjam azon kötelességet teljesíteni, mellyet a' Haza minden fijának már születésekor szívére kötött. Ki egyébaránt HERCZEGSÉGED hathatós pártfogásába és kegyelmébe ajánlott örökös tisztelettel vagyok

Herczogségednek

legalázatosabb szolgálója
Bitnitz.

E l ö s z ó.

A' nemzeti nyelv és literatura állapítja meg a' történetírás' tanúadása szerént a' nemzet' nemzeti-ségét, fenállását és a' későbbi időkben is, mikor már a' virágzó népek' sorából elenyészett, igaz dicsőségét a). Örömmel tartozik tehát fogadni a' valódi hazafi azon kegyelmes felsőbb Rendeléseket,

a) Lehetetlen vérvő szív nélkül tekinteni némellyek' vétkes gondatlanságát, kik édes nyelvünket megvetvén idegen hangon dadogják lelkek' állapotjait, vagy azt tudományos vizsgálásra méltónak nem tartván, azon úgy szólnak, úgy írnak, miként tulajdon nyelvén szólni, írni minden mívelt Francia, Angol és Német pirúlna. Hallják ezek, mit mond Heeren (Ueber die Mittel zur Erhaltung der Nationalität besiegtter Völker; im Vaterl. Museum. Hamburg 1810.): „Achtung für die Muttersprache zeigt sich darin, dass man sie gebraucht, wo man sie irgend gebrauchen kann. Freiwilliger Gebrauch einer fremden Sprache ohne Noth, ist immer Entässerung der Nationalität für den Augenblick. Der Teutsche, der französisch, der englisch spricht, muss während dessen aufhören, Teutscher zu seyn, so weit er es kann. Er muss französisch, englisch denken, wenn er nicht schülerhaft sprechen will. Sey es auch nur vorübergehend; das oft Wiederkehrende wird zur Gewohnheit. — Mit Achtung für die Muttersprache steht aber ihre Bildung, das zweite Mittel ihrer Erhaltung, in einem engen Verhältnisse. Es ist unmöglich, dass eine Sprache sinken oder gar untergehen kann,

VIII

mellyek a' hazai nyelv' és literatura' előmozdítását tárgyazó országos határozásokat újabban sürgették, hogy a' nemzetnek, kivált felsőbb iskolai nevendékei, ezek a' tudományoknak jövődjő mivelőji, ezek az egyházi gyülekezetek' és iskolák' jövődjő tanítóji, ezek a' népnek jövődjő biráji és ügyvédőji anyai nyelvünkön hibátlanúl és szépen mind beszélni mind írni vezéreltessenek.

Hajlandóságom és tisztetem néhány esztendő előtt engemet is hazai nyelvünk' bővebb vizsgálására és a' nyelvbeli előadás' törvényeinek a' felsőbb iskolai ifjúsággal való közlésére vonzott. Fájjalva tapasztalám ekkor, hogy emelkedni kezdő nemzeti literaturánk olly munka nélkül szükölködjék, melyet az útmutatások' közlésében alkalmas alapúl lehetne használni; azért eltökélém magamban,

so lange die ersten Geister einer Nation mit ihrer Fortbildung sich beschäftigen. Dass aber diese Fortbildung durch grosse Schriftsteller geschieht, braucht kaum erst erinnert zu werden. Auf diesem Wege also wird Nationalliteratur das unfehlbare Mittel zur Erhaltung der Nationalität, weil sie das Mittel zur Erhaltung der Sprache ist. In welchem glorreichen Lichte erscheinen also hier jene friedlichen Heroen der Völker! Sie sind es eigentlich, die ihre Fortdauer begründen, fester, als sie durch noch so viele Siege begründet werden kann. Haltet fest an Eurer Literatur! ist daher die Vorschrift, welche Vernunft und Erfahrung den Nationen zurufen, die Nationen bleiben wollen.“

hogy nemzeti literaturánk' ezen fogatkozását csak némünémüképen is kipótolni megpróbálom. — Ennek következésében, használván a' külföldi tudósok' és hazai írójink' előredolgozásait, csekély igyekezetemmel a' Haza előtt megjeleni bátorkodom. Munkámban kijegyzett célom az vala, hogy belőle mind hallgatójim a' kevés időre határozott szóbeli előadás által szerzett esmereteiket gyarapíthassák, mind egyéb míveltebb hazafijaim nyelvünket egész kiterjedésében megismerhessék.

Ezen kettős cél szükségessé tevé nyelvünk' egész mezejét tudományosan kimérni, philosophiai lélekkel megalapítani és szorosán elhatározni, annak három egymástól mivoltikép különböző részét, a' prosa', költés' és ékesszólás' nyelvét tökéletesen előadni és a' szabásokat hazai írókból kölcsönözött példákkal felvilágosítani. Ez utolsó pontra nézve csak a' munkákat nevezém meg, mellyekben a' példák találtatnak, részént hogy ezek' kiírásával a' munkát szer felett nagyobbra ne neveljem, részént-hogy olvasójimat a' Magyar elmeszülemények' szorgalmatos olvasására serkentsem.

Munkámnak ezekre ügyelő megítélését, forró hálával fogadom, ha az egész rendszert vizsgálóra vévén, egyes ne talán ejtett sikamlásimat nyomos

X

észszel 's némes szívvel kimutatja, mert a' földön senkit hibázhatatlannak nem vélvén, azokkal tartok, kik tanulva írnak, és így tovább haladni serénykednek. Egyébaránt ha munkám minden csekélysége, gyengesége és tökéletlensége mellett is hazám' fíjait szép nyelvünk' lelkének bővebb vizsgálására serkenthetné 's annak előadását a' hazai fő iskolákban csak valamennyire is segíthetné; akkor az, még ügyesebb kéz' munkája által haszonvehetetlenné nem tétetik, célját elérné, és én fáradozásom' jutalmát megnyerném.

Szombathelyen, April. 15dikén 1827.

Bitnitz.

F o g l a l a t.

B e v e z e t é s

A' Magyar nyelvbeli előadás' tudományába.

	<i>Lap.</i>
1. §. A' nyelvbeli előadás' tudományának észfogása.	1
2. §. A' nyelvbeli előadás' tudományának tárgya és felosztása. - - - - -	2
3. §. A' Magyar nyelvbeli előadás' tudományának kútfeje. - - - - -	4
4. §. Segedelemül szolgál a' remekírók' tanulása.	5
5. §. A' nyelvbeli előadás' tudományának becse és haszna. - - - - -	7
6. §. A' Magyar nyelvnek és nyelvbeli előadásnak rövid története. - - - - -	7
7. §. Folytatás. - - - - -	9
8. §. Folytatás. - - - - -	13
9. §. Befejezés. - - - - -	19
10. §. A' nyelvbeli előadás' tudományának literatúrája. - - - - -	27

E l s ő R é s z.

A' tökéletes nyelvbeli előadás fő feltételei általjában és a' Magyar nyelvre alkalmaztatva.

E l s ő S z a k a s z.

A' tökéletes nyelvbeli előadás' feltételei.

E l s ő F e j e z e t.

A' tökéletes nyelvbeli előadás az emberi lélek' eredeti törvényességéből származtatva.

11. §. Az emberi lélek' eredeti törvényessége a' nyelvre nézve. - - - - -	31
---	----

	<i>Lap:</i>
12. §. A' három lelki tehetségről szóló tanítás a' nyelvre alkalmaztatva - - - -	33
13. §. A' tárgy' és forma' különbözése a' nyelvbeli előadásban. - - - -	36
14. §. Az előadás' tökéletes formájának feltételei	39
15. §. A' forma' törvénye. - - - -	41
16. §. A' hibátlanság, mint első fő tulajdonsága a' formának. - - - -	42
17. §. A' szépség, mint a' forma' második fő tulajdonsága. - - - -	44
18. §. Következtetések. - - - -	45

M á s o d i k F e j e z e t.

A' hibátlanság' egyes jegyeiről.

19. §. A' hibátlanság' és szépség' egyes jegyeinek értelménye. - - - -	47
20. §. A' Rend. - - - -	48
21. §. Az Értelmesség. - - - -	51
22. §. A' Tisztaság. - - - -	56
23. §. A' Rövidség. - - - -	57
24. §. Az Egység. - - - -	61

Harmadik Fejezet.

A' forma' szépségének egyes jegyeiről.

25. §. Általmenetel a' forma' szépségének egyes jegyeire. - - - -	65
26. §. Az ízlés. - - - -	67
27. §. A' szépség' jegyeinek felosztása - - - -	68
a) Tiszta gyönyörködést gerjesztő érzékenyítő erők.	
28. §. A' legszabadabb érzékenyítés. - - - -	69
29. §. A' különbféleség' helyes egyeztetése. - - - -	71
30. §. Az Árnyéklás' s a' világosság' és árnyék' helyes felosztása. - - - -	73
31. §. Az Újság. - - - -	75
32. §. Az Ellenkezés. - - - -	76
33. §. Az Elmesség és éles elme. - - - -	77
34. §. Az Erő. - - - -	79

	<i>Lap.</i>
35. §. A' Merészség. - - - - -	80
36. §. A' Kec, Kedveltetőség, Kellem és Kegy.	81
37. §. Az Együgyűség.	83
38. §. A' Nagyság. - - - - -	85

b) Vegyes gyönyörködést okozó érzékenyítő erők.

39. §. A' Nevetséges. - - - - -	89
40. §. A' Tréfa. - - - - -	92
41. §. Az Érdeklő. - - - - -	93
42. §. Az Indulatos. - - - - -	95
43. §. A' Váratlan és csudálatos. - - - - -	97
44. §. A' Romántos. - - - - -	99

c) Elegyes aesthetikai érzelmeket gerjesztő erők.

45. §. A' Guny. - - - - -	100
46. §. A' Fellengző és Innepi. - - - - -	102
47. §. A' Nemes, Erkölcsi és Felséges. - - - - -	106
48. §. Az Egyenesség. - - - - -	108
49. §. A' Szeszély. - - - - -	110

Negyedik Fejezet.

A' Képes Kifejezésről.

50. §. A' képes kifejezés' észfogása. - - - - -	112
51. §. A' képes kifejezés' eredete. - - - - -	113
52. §. Következések. - - - - -	115
53. §. A' képes kifejezés' felosztása. - - - - -	116

a) A' Figurák.

54. §. A' figurák észfogása és felosztása. - - - - -	117
--	-----

b) Az értelemmásítások.

55. §. Az értelemmásítások' észfogása és felosztása. - - - - -	132
--	-----

Második Szakasz.

A' forma' törvénye a' Magyar nyelvre alkalmaztatva.

Első Fejezet.

A' Nyelvszokásról.

56. §.	Az egyes nyelvek' különösségei.	-	-	141
57. §.	A' nyelvszokás' észfogása.	-	-	142
58. §.	A' nyelvszokás' megállapítása.	-	-	143
59. §.	Folytatás.	-	-	146
60. §.	Következtetés.	-	-	147

Masodik Fejezet.

A' tapasztalásbeli nyelvtisztaságról.

61. §.	A' nyelvtisztaság' észfogása.	-	-	149
62. §.	Az elavult szavak.	-	-	151
63. §.	A' Vidéki szavak.	-	-	152
64. §.	Az idegen szavak.	-	-	153
65. §.	Folytatás.	-	-	155
66. §.	Az újonnan alkotott helytelen szavak.	-	-	157

Harmadik Fejezet.

A' tapasztalásbeli nyelvhibátlanóság.

67. §.	A' nyelvhibátlanóság' észfogása.	-	-	159
68. §.	A' rokon értelmű szavak.	-	-	160
69. §.	Folytatás.	-	-	161
70. §.	A' Szókötéssel ellenkező hibák.	-	-	165
71. §.	Folytatás.	-	-	166
72. §.	A' helyesírás.	-	-	170
73. §.	Folytatás.	-	-	172
74. §.	A' helyesírásbeli jelek.	-	-	174

Negyedik Fejezet.

A' tapasztalásbeli nyelvszépesség.

75. §.	A' tapasztalásbeli nyelvszépesség' észfogása.	-	-	176
76. §.	A' szép hangzás.	-	-	177

	<i>Lap.</i>
77. §. A' számérték. - - - - -	- 180
78. §. A' mértékarány. - - - - -	- 182
79. §. A' szótagmérték. - - - - -	- 183
80. §. A' Folytatás. - - - - -	- 186
81. §. A' Rím. - - - - -	- 189

Harmadik Szakasz.

A' nyelvbeli előadás' különbségeiről.

82. §. A' nyelvbeli előadás' észfogása. - - -	- 191
83. §. A' nyelvbeli előadás' nemci és felekezetei.	192
84. §. Az alsó, közép és felső írásmód általjában tekintve. - - - - -	- 194
85. §. Az alsó írásmód. - - - - -	- 196
86. §. A' felső írásmód. - - - - -	- 199
87. §. A' közép írásmód. - - - - -	- 203
88. §. A' Remekíró. - - - - -	- 207

Második Rész.

A' nyelvbeli előadás' három fő formájának bélyege, különössége és a' forma' törvénye azokra alkalmaztatva.

Első Szakasz.

A' prosa' nyelvről Oktatás.

Első Fejezet.

A' prosa' nyelvről általjában.

89. §. A' prosa' nyelvének bélyege. - - -	- 211
90. §. A' prosa' nyelvének felekezetei. - - -	- 213

Második Fejezet.

Az oktató előadásról.

91. §. Az oktató előadás' észfogása. - - -	- 215
--	-------

XVI

	<i>Lap.</i>
92. A' forma' törvénye az oktató előadásra alkalmaztatva. - - - - -	215
93. §. Az oktató előadás' célja. - - - - -	217
94. §. Az oktató előadás' felosztása. - - - - -	218
95. §. A' rendszeres oktató előadás. - - - - -	220
96. §. A' világosító oktató előadás. - - - - -	223
97. §. A' kurtított oktató előadás. - - - - -	225
98. §. Az Academiai előadás. - - - - -	227
99. §. A' közértelmű oktató előadás. - - - - -	230
100. §. Folytatás. - - - - -	232
101. §. Toldalék. A' Beszélgetés. - - - - -	236
102. §. A' vetélkedve vizsgáló oktató előadás. - - - - -	239

Harmadik Fejezet.

A' történeti előadásról.

103. §. A' történeti előadás' észfogása. - - - - -	246
104. §. A' forma' törvénye a' történeti előadásra alkalmaztatva. - - - - -	247
105. §. A' történeti előadás' célja. - - - - -	249
106. §. A' történeti előadás' felosztása. - - - - -	251
107. §. A' leíró történeti előadás. - - - - -	253
108. §. Az elbeszélő történeti előadás. - - - - -	257
109. §. Az életírás. - - - - -	261
110. §. A' Characterfestés. - - - - -	264
111. §. Az Anecdota, és az emlékirás' előadása. - - - - -	266
112. §. A' különös történetírás. - - - - -	267
113. §. Folytatás. A' különös történetírás' felekezetei. - - - - -	270
114. §. A' közönséges történetírás. - - - - -	275
115. §. Az emberi nem' története. - - - - -	280

Negyedik Fejezet.

A' levelek' nyelvbeli előadásáról.

116. §. A' levelek' előadásának észfogása. - - - - -	283
117. §. A' forma' törvénye' a' levélírára alkalmaztatva. - - - - -	287
118. §. A' levél' előadásának felosztása. - - - - -	288
119. §. A' bizodalmas levél. - - - - -	289
120. §. A' tisztelkedő levél. - - - - -	291
121. §. A' mulattató levél. - - - - -	294

122. §.	Az oktató levél.	-	-	-	-	-	296
123. §.	A' könyvajánlás.	-	-	-	-	-	300

Ötödik Fejezet.

A' tiszti előadásról.

124. §.	A' tiszti előadás' észfogása.	-	-	-	-	-	302
125. §.	A' forma' törvénye a' tiszti előadásra alkal-	-	-	-	-	-	303
	masztatva.	-	-	-	-	-	303
126. §.	A' tiszti előadás' felosztása.	-	-	-	-	-	306
127. §.	A' felső tiszti előadás.	-	-	-	-	-	307
128. §.	Az alsó tiszti előadás.	-	-	-	-	-	309

Második Szakasz.

Oktatás a' költés' nyelvéről.

Első Fejezet.

A' költés' nyelvéről általjában.

129. §.	A' költés' nyelvének bélyege.	-	-	-	-	-	311
130. §.	Az érző tehetség' viszonya a' költés' nyelvéhez.	-	-	-	-	-	312
131. §.	Folytatás.	-	-	-	-	-	313
132. §.	A' képzelő erő' viszonya a' költés' nyelv-	-	-	-	-	-	316
	véhez.	-	-	-	-	-	316
133. §.	Folytatás.	-	-	-	-	-	319
134. §.	A' költői forma' külső tökéletessége.	-	-	-	-	-	322
135. §.	A' költeményfelekezetek' felosztása.	-	-	-	-	-	325
136. §.	A' három írásmód a' költés' nyelvében.	-	-	-	-	-	328

Második Fejezet.

A' lantos költésről.

137. §.	A' lantos költés' bélyege, fő tulajdonságai	-	-	-	-	-	329
	és felosztása.	-	-	-	-	-	329
138. §.	Az Enek.	-	-	-	-	-	332
139. §.	Az Oda.	-	-	-	-	-	335
140. §.	A' Hymnus.	-	-	-	-	-	338
141. §.	A' Dithyrambus.	-	-	-	-	-	339

XVIII

	<i>Lap.</i>
142. §. Az Elegia. - - - - -	- 340
143. §. A' Heroide. - - - - -	- 343
144. §. A' Cantata. - - - - -	- 344
145. §. A' Hangzatka. - - - - -	- 347
146. §. A' Madrigal. Rondeau. Triolet. - - -	- 349

Harmadik Fejezet.

Az oktató költésről.

147. §. Az oktató költés' caractere és felosztása. -	350
148. §. A' felső és alsó oktató költemény. -	355

Negyedik Fejezet.

Az elbeszélő költésről.

149. §. Az elbeszélő költés' caractere és felosztása	357
150. §. A' komoly hősi költemény. - - -	360
151. §. A' vig hősi költemény. - - -	366
152. §. A' Romanza és Ballada. - - -	368
153. §. A' Legenda. - - - - -	370
154. §. A' költői elbeszélés. - - - - -	371
155. §. A' mese. - - - - -	373

Ötödik Fejezet.

A' Dramai költésről.

156. §. A' dramai költés, észfogása. - - -	376
157. §. A' dramai költés' tárgya. - - -	377
158. §. A' dramai költés' tárgyának elrendelése. -	380
159. §. A' dramai költés' nyelve. - - -	383
160. §. A' szomorú játék. - - - - -	387
161. §. A' vig játék. - - - - -	391
162. §. A' Színjáték. - - - - -	394
163. §. Az énekes játék. - - - - -	395

Hatodik Fejezet.

A' költői négy fő forma' pótolékosztálya.

164. §. A' pótolékosztály' észfogása. - - -	398
165. §. Az Idyllion. - - - - -	399

	<i>Lap.</i>
166. §. A' költői epistola. - - - -	401
167. §. A' költői leírás. - - - -	403
168. §. A' Parabola és Paramythia. - - - -	407
169. §. A' Satyra. - - - -	408
170. §. A' Parodia és Átöltöztetés. - - - -	411
171. §. A' Román. - - - -	412
172. §. A' Rege és Novella. - - - -	416
173. §. A' Mesélés. - - - -	416
174. §. Az Epigramma. - - - -	418
175. §. A' találós mese, a' rejtett szó és az anagramma.	421

Harmadik Szakasz.

Oktatás az ékesszólás' nyelvéről.

Első Fejezet.

Az ékesszólás' nyelvéről általában.

176. §. Az ékesszólás' nyelvének bélyege. - -	422
177. §. A' vágyó tehetség' viszonya az ékesszólás' nyelvéhez. - - - -	423
178. §. Az ékesszólás' nyelvének viszonya a' prosa' és költés' nyelvéhez. - - - -	427
179. §. A' képzelő erő' viszonya az ékesszólás' nyelv- véhez. - - - -	429
180. §. Az ékesszólás' nyelvének külső tökéletessége.	431
181. §. Az ékesszólás' nyelve, mint szép művészség.	432
182. §. Az ékesszólás' nyelvének alapfeltételei.	433
183. §. Folytatás. - - - -	436
184. §. Befejezés. - - - -	438
185. §. A' három írásmód az ékesszólás' nyelvében.	442
186. §. A' beszéd egyes osztályai. - - - -	445

Második Fejezet.

A' beszéd' alapcharacteréről logikai és aetheticai te-
kintetben.

187. §. A' beszéd' alapcharacterének meghatározása.	446
188. §. A' fő gondolat' feltalálása. - - - -	446
189. §. Folytatás. - - - -	448
190. §. A' fő gondolat' kifejtésére szükséges tárgyakról	450
191. §. A' beszéd' elrendelése. - - - -	453

		<i>Lap.</i>
192. §.	Folytatás. - - - - -	- 458
193. §.	A' beszéd' nyelvbeli előadásának formája. -	- 461

Harmadik Fejezet.

Az egyházi beszédekről.

194. §.	Az egyházi beszéd' észfogása. - - -	- 463
195. §.	Az egyházi beszédek' felosztása. - - -	- 464
196. §.	Az egyházi beszédek' felosztása foglalatjokra nézve. - - - - -	- 464
197. §.	Az egyházi beszédek' felosztása formájokra nézve. - - - - -	- 466

Negyedik Fejezet.

A' polgári beszédről.

198. §.	A' polgári beszéd' észfogása. - - -	- 469
199. §.	A' polgári beszédek' felosztása. - - -	- 470
200. §.	Polgári beszédek az Ország' belső életére nézve. -	- 471
201. §.	Polgári beszédek az Ország' külső életére nézve. - - - - -	- 473
202. §.	A' polgári beszédek' foglalatjáról és szelleméről. - - - - -	- 475
203. §.	A' polgári beszéd' formájáról. - - -	- 477

Ötödik Fejezet.

A vegyes beszédek' pótolékosztálya.

204. §.	A' vegyes beszédek' észfogása. - - -	- 480
205. §.	A' vegyes beszédek' egyes felekezetei. -	- 480

B E V E Z E T É S

A' MAGYAR NYELVBELI ELŐADÁS' TUDOMÁNYÁBA.

1. §.

A' Nyelvbeli előadás' tudományának
észfogása.

A' NYELV különös tulajdona az embernek, és mintegy külső záloga azon méltóságának, melly által minden más teremtményt felülhalad. Ez által közelíthet a' lélek lélekhez; ez által hathat az egyik a' másokra; ez magában foglalván az egyes személyek' és az egész nemzetek' műveltségének visszafénylését, azon bélyeg, melly által az ember embertől, és a' nemzet nemzettől különböz. A' szabad és önlétű nemzetnél pedig minden egyéb nyelv mellett az anyai érdemel elsőséget. Mert azon kívül, hogy az emberiség' gyermekkori első ingerlése és kifejlése ahhoz kapcsoltatik, és ezért a' nemzet' minden tagjának saját irányzatja és önlétű műveltsége abból foly; az is attól függ mivoltiképen, hogy a' nemzet tulajdon és őtet minden egyéb nemzettől elkülönöző sajátágát, vala-

mint önerejéből elért műveltségét és ennek sokféle elágazását megismerhesse és felfoghassa. Kötelessége tehát minden hazafinak, ki a' közönséges lelki műveltségre és alapos tudományosságra számot tart, anyai nyelvét tudományosan vizsgálni, annak eredeti mivoltát, saját bélyegét, műveltsége's tökéletessége' lépcsőjit és különbféle formájit kinyomozni.

Azon tudomány, melly a' Magyar nyelv' tapasztalásbeli körét a' nyelvbeli előadás' közönséges, magában az emberi lélek' mivoltában foglalt, alapfeltételeiben gyökereztetni, és ezen közönséges feltételekben nem csak nyelvünk' minden tapasztalásbeli tulajdonságának végső alapját kimutatja, hanem azok' segédelmével nyelvünk' körét fel is osztja, elrendeli, megigazítja és tökéletessé teszi, a' *Magyar Nyelvbeli Előadás' Tudományának* neveztetik.

2. §. A' Nyelvbeli előadás' tudományának tárgya és felosztása.

Minthogy a' nyelvbeli előadás' tudománya a' tökéletes nyelvbeli előadásnak az emberi lélek' eredeti törvényességében gyökerezett alapfeltételeit nyomozza és fejtegeti; kötelessége a' nyelvbeli előadás' egész körét az emberi lélek' eredeti törvényességében megalapítani, és a' nyelvbeli előadás' egész körét tökéletesen kimerítő három eredeti formát, — a' prosa', a' költés' és az ékesszólás' nyelvét a' lélek' önlétű három tehetségének munkássá-

gából származtatni. Hogy pedig a' nyelvbeli előadás' tudományos körét czélarányosan elrendelni és annak világos átnézését eszközölni lehessen; kötelessége tovább ezen tudománynak a' nyelvbeli tökéletes előadásnak az emberi lélek eredeti törvényességében foglalt feltételeit kimerítőleg felállítani, azokat egy fő, közönséges törvényre, miat az egész tudomány' középpontjára visszavezetni, és ennek tökéletes kifejtéséből a' prosa', költés' és ékesszólás' nyelvének, valamint a' három írásmódnak is, tulajdon bélyegét megállapítani. Mivel továbbá az egyes nyelvek' tapasztalásbeli köre változik, más az p. o. a' Görög, a' Római, a' Német nyelvben, mint a' Magyarban; innen a' Magyar nyelvbeli előadás' tudományának a' tökéletes nyelvbeli előadás' közönséges alapfeltételeit a' Magyar nyelv' tapasztalásbeli sajátságaira, — a' nyelvszokásra, nyelvtisztaságra, nyelvhibátlanságra és szépségre kell alkalmaztatnia. Végre valamint a' Philosophia az emberi lélek' tehetségeit eredeti sajátságok, különbözőségek 's azon rendűségek szerint kifejti; úgy a' nyelvbeli előadás' tudománya is a' nyelvbeli előadás' három eredeti formáját ezek' sajátsága 's különbözőése szerint előadni tartozik.

Ennél fogva a' Magyar Nyelvbeli Előadás' Tudománya két fő részre oszlik: az első a' tökéletes nyelvbeli előadás' fő feltételeit fejtegeti, és a' Magyar nyelvre alkalmaztatja; a' másik pedig a' nyelvbeli előadás' három fő formájá-

nak bélyegét kijeleli, különösségeit felszámolja, és a' nyelvbeli előadás' főtörvényét ezekre alkalmaztatja.

5. §. A' Magyar nyelvbeli előadás' tudományának kútfeje.

Minden nyelv magában egy, tapasztalólag meghatározott egésznek tesz, mellyben az egyes nyelvek' rokonsága és hasonlósága mellett is a' szóképzésre, a' beszéd' részeinek számára és használására, valamint a' nyelvbeli előadásra, 's a' proza', költés' és ékesszólás' egyes formájira nézve az azon nyelven beszélő és író nemzetnek számtalan sajátossága és különössége kitűnik; mind ezen sajátosságok mellett azonban minden egyes nyelv az ő végső megalapítására és belső kimiveltetésére nézve az emberi lélek' eredeti törvényességében gyökerezik, melly részént a' tökéletes nyelvbeli előadásnak közönséges feltételeit, részént a' tapasztalólag eredett 's kimivelt nyelvek' tudományos elrendelésére 's belső alkotására szolgáló sinormértéket magában foglalja. Mert a' nyelveket ugyan azon emberi lélek találta fel és mívelte ki tehetségeinél 's erejénél fogva, ki a' nyelvet lelki esmerete' állapotjainak előadására érzékenyítő eszközül használta; honnan az emberi lélek' eredeti törvényességében a' tökéletes nyelvbeli előadás' végső feltételeit feltalálhatni, 's abból kell származtatni.

4. §. Segedelemül szolgál a' remek- írók' tanulása.

Ezen tudomány' szabásainak könnyebb, világosabb és teljesebb megértésére, valamint a' nyelvbeli előadásban megkívánt szerencsés ügyességre is nagy segedelmet nyújt a' régi és mostani remekírók' szorgalmatos olvasása és tanulása, minthogy a' példák sokkal hamarább és tökéletesebben tanítanak, mint sem a' szabások. Szükséges pedig e' végett többeket olvasgatni, mert a' műdarabnak sok különbözőféle tulajdonság szerez tökéletességet, melyeket együttvéve minden munkájában egy író sem használhat, 's tapasztaljuk, hogy az egyik ebben, a' másik meg másban jeleskedik. Örök fényben ragyognak előttünk a' nyelvbeli előadás' Görög és Római remekjei, ezeknek szorgos tanulása és a' tudományosság' közönséges elterjedése szinte úgy a' míveltség' tetőpontjára vezette az Europai újabb nemzetek' íróit; hazánk' jobb érzésű fiai nemes tüttől lelkesítve elmeszüleményeikkel a' dicső nyomba lépni igyekeznek. Ezekkel kell tehát megbarátkoznunk, és olvasások' közben amaz ügyességre figyelmeznünk, melly által munkájiknak az előadásra nézve szépséget és tökéletességet tudtanak adni. Azonban e' pontban ezekre szorgosan vigyázzunk: a' mi a' Görög és Római remekírókban a' religiót, az ország' állapotját, törvényeket, véleményeket és tudományokat illeti, az a' mai ékesen író Magyarinak semmi segedelmet sem nyújthat,

mert religiónk, országunk' alkotása és tudományunk már ma egészen más lábon áll. Tehát a' tőlök várt segedelem egyedül abban áll: hogy általjában a' legjobb 's legbizonyosabb útát kimutatják, mint lehet a' kimívelt nyelv által az olvasó' vagy hallgató' figyelmét megnyerni, képzelését felhevíteni, indulatait felgerjeszteni; hogy bennünket igaz rendre oktatsanak és a' jó ízlésű írásmódra kalauzúl szolgálnak. Így tanulván a' régi írókat az Europai újabb tudósok, először azokat nyelvekre átfordíták ennek természetével egyezőleg, 's úgy adták azután magokat eredeti munkákra a' régieket már nem utánazván, hanem velek az előadásban vetélkedvén. Mennyivel könnyebben eshetik ez nekünk, kik az újabb remekírókból mind a' régiek' használásának módját megtanulhatjuk, mind azoknál a' mienkhez hasonló religiót, törvényeket, erkölcsöket és tudományokat találunk. Csak a' honni színről és hangról el ne feledkezzünk, követvén a' Romaiakat, kik a' tökéletesben úgy látszanak utánazni, hogy annak ideálját, ámbár részenként is sokat kölcsönöztek, Rómaiává tették. Végre legtöbbet segíthet a' jó Magyar könyvek' olvasása. Ugyan is vannak az idegen remekírókhoz nagyon közelítő Magyar munkáink, vagynak a' régiekből és újakból készült majd nem tökéletes fordításaink, vagynak derék utánazásaink, mellyekre nézve az legyen fő szabásunk: annál érdemesebb az eredeti Magyar munka, mennél kevesebb nyomát találjuk abban a' régi 's idegen szokásoknak, 's mennél alkalmasabb még azon

Magyar' szívének megindítására is, ki honni nyelvén kívül másokat nem ért.

5. §. A' Nyelvbeli előadás' tudományának becsé és haszna.

Tulajdona lévén az embernek, hogy mindenféle jeleneteket tudományos rendbeszedni igyekezzék, a' tökéletes nyelvbeli előadás' törvényeinek tudományos kifejtetése sem maradhata el, és így ez már magában az emberre nézve nagyon becses. Hanem a' gyakorlásra nézve is megérdemli egész figyelmünket, mert bennünket a' nemesebb emberi természet belsejébe vezérel, a' tudomány' és művészség' kútfejéhez; a' tudomány' és művészség' becsét velünk megesmerteti; a' könnyebb és bátrabb dolgozásra, némelly, a' csupán gyakorló előtt elrejtett, hibák' kerülésére útát mutat; a' művészség' természetét az alapigazságok és tapasztalások által felvilágosítja; és a' nyelvbeli előadás műdarabjainak vizsgálására és megítélésére sinormértéket nyújt.

Nézd Cicer. de Orat. l. 1. c. 20. 21. — Quintil. Instit. Orator. l. 2. c. 17. — Sulzer Theorie der schönen Künste. Art. Regeln.

6. §. A' Magyar nyelvnek és nyelvbeli előadásnak rövid története.

Nyelvünk' eredete nemzetünk' regekorának homályában vész el; mikor ősatyáink első lak-

helyekből, hihetőleg közép Ásiának magasabb részéből vagy belső egyenetlenség vagy a' szomszéd nemzetek' nagyobb hatalma által kinyomatván Ásia' sivatag pusztájin ide 's tova vándoroltak. Nyelvünk eredeti ugyan; mindazáltal az újabb nyelvegybe-hasonlítások nyilván oda mutatnak, hogy a' keleti nyelvekkel és a' Fennek' vagy Lapok' nyelvével szembetünő rokonságban vagyor. Öseink' első lakhelyéről, Ásia' éjszaki zordon részébe lett vonulásáról 's onnan a' Kaukáz hegyek' szomszédságában a' Kaspi tenger mellé történt vetemedéséről hallgat a' történetírás, csupán úgy emlékeztetvén rólok a' későbbi időben, mint a' Terek vize mellett lakó nemzetről. E' boldogabb lakhelyekből 680dik eszt. táján a' Chazarokkal Európába átköltözvén és idővel ezektől elválván a' 9dik század' végével Etelközben megtelepedtek. Innen hitta ki Arnulf Frank Király a' vitéz Magyarokat Svatopluk ellen; de míg fegyveres erejek a' Tótokon győzödelmeskedik, hátra hagyott tanyájokat a' Pecsenegek feldúlják. Törekedtek ugyan a' csatából hazatért seregek előbbi lakhelyeket visszaszerezni; a' nagyobb erőnek azonban engedni kénytelenítettvén, hős Árpád' vezérlése alatt mai szebb honnunkba általköltöztek. Az itten talált Tótokat, Németeket és Oláhokat megigázták, a' földművelést reájok bízták és tulajdon nyelveket is nekik meghagyták; magok pedig a' hadra termett hősök diadalmas fegyvereiket Német és Olasz Országon keresztül Francia

Országig és szinte Konstantinápoly' falai alá szét-hordozták, míg végre a' Merseburgi és Augsburgi véres ütközetek által rabló vágások megtöretvén, csendesebb életnemre hajoltak.

Az a' sok Persa, Arabs, Tatár és Török szó, mellyeket Ásiai eleink, vándorlás közben ezen Nemzetekkel közösülésbe jöven, a' magok' nyelvbe általvettek, az a' számos Tót és Német szó, mellyeket a' Tisza' és Duna' mellékén megtelepedett hősök a' meghódoltatott népek' nyelvéből kölcsönöztek, nyilván bizonyítja, melly készek valának azok az idegen esmereteket elfogadni; mindazáltal Nemzetünknek ezen előidőben a' szép nyelvbeli előadásról, mint művészségről, képze sem lehetett, jóllehet a' történetek' tanúadása szerint már az első Magyar Fejedelmeknek voltak Dalosai, kik a' nép' nagy tetteit az inneplésekben éneklették s arról sem kételkedhetni, hogy a' természet' Alkotójának a' fáknál, forrásoknál és köveknél nyújtogatott áldozatoknál a' hála' szent érzelmei énekben ömledeztenek legyen. Azon vélemény pedig, mintha eleink magokkal Ásiából tulajdon betűket hoztak volna, csak a' Székelyek' különös betűjinek némelly írók által történt említésén és némelly bizonytalan maradványokon épül.

7. §. Folytatás.

Nemzetünk' esmerete kivált akkor gyarapodott, midőn a' Konstantinápolyt 943ban megke-

resztelkedett Gyulának leánya, Sarolta, férjét, Gejzát, arra birhatá, hogy a' keresztény hit' tanítójinak hazánkba szabad bejövetelt engedjen, sőt végre hitekre térjen. Fijok, Vajk, már úgy neveltett, hogy Római nyelven szólhasson és írthasson. Azt vélvén Fejedelmeink, hogy a' különböző nyelvek és szokások teszik az Ország' erejét, az Europaiak' szokásait, valamiben lehete, követték, a' nép így szemlátomást haladott a' műveltségben, az új hittel és az idegen szokásokkal a' nyelv is gyarapodott. Az ájtatos Király állítgatta az oskolákat, és a' Püspökök segéllék az uralkodónak intézeteit. Hanem ezek' közelebbi czélja az egyházi rend' nevéndékeinek taníttatása lévén, kevés gondot fordítának a' hazai nyelv' elővitelére. Az egyháziak az isteni tiszteletben és az oklevelekben a' Római nyelvet használták, mivel a' Magyar előttök részént esmeretlen vala, részént az egyházi dolgok' folytatására és az oklevélbeli előadásra még durvának és ügyetlennek látszott. Így a' keresztény hittel uralkodásra kapott Római nyelv bitangolá a' honninak kizáró jussát, Mind e' mellett úgy látszik, hogy az Ország' dolgaiban eleintén a' honni nyelv használtatott. Ezt mutatja nemzetünknek erős ragaszkodása mind ahhoz, mi régi, a' keresztény hitnek sok vérontásba került elterjesztése, a' Magyar születésű Papoknak a' Római nyelv' megtanulására erőszakkal volt kényszerítése, úgy hogy, ha Kálmán király' törvénykönyvének idegen fordítója nyilván nem mondaná is, egész hihetőséggel

állítani lehetne, hogy régiebb törvényeink honni nyelven voltak írva, mert okosan fel nem tehetni szabadságokhoz olly nagyon ragaszkodó eleinkről, hogy az erről szóló törvényeket idegen nyelven engedték volna iratni, melyet a' harczban nevelt, 's öszült hősök csak későre tanulhatának meg. A' keresztes hadak eléggé megesmerkedettek bennünket az idegenekkel; hosszas háborúba elegyedtünk a' Velenozeiekkal; zik Andrást a' szent földre késértük és így elég alkalmaink valának a' külföld' míveltségét magunkévá tenni: de a' visszás mód és eltévesztett cél miatt az igyekezet nem tenyészthete kívánt gyümölcsöt. Nyelvünknek 's azzal literaturánknak szabadabb felreppenést ada az Anjoui házból-származott két bölcs Magyar Király. Róbert Károly' koronázásakor az esküvés forma Magyar nyelven is felolvastatott és idejében a' honni nyelv udvari nyelvvé kezde lenni. Fiját, Nagy Lajost, a' nemzet' ifjúsága 1348ban Nápolyba követé az annak királyi testvérén elkövetett borzasztó gyilkosság' megboszúlása végett, 's ott, hol a' szép tudományok ekkor már virúlni indultak, három évnél tovább mulatván Olasz mestersegeket és tudományt, nyelvünknek sok új szót hozott vissza. Ő maga ezen nagy Király, majd veje a' szerencsétlen Zsigmond, továbbá Zrednai Vitéz János Esztergomi Érsek, végre a' ritka fényű Mátyás szerzettenek ugyan felsőbb oskolákat, könyvtárokat, könyvnyomtató műhelyt; de ezek a' reá következett csendetlen időkben kicsinyen-

ként hervadván , a' gyászos Mohácsi eset után végképen elenyésztenek.

Bátor a' keresztény hit' elterjedésével a' Római nyelv' uralkodása megállapított ; azért még sem gondolhatni , hogy az egyházi tanítók a' szükségesebb énekeket , imádságokat , egyházi beszédek tiszti társaik' és hiveik' számára az írástudó világiak pedig ügyeiket magok' és maradékaik' kedvéért honni nyelven írásba nem foglalták volna. De ezek az idő' mostohasága által úgy elvesztenek , hogy a' legrégebb esmeretes Magyar írásmaradványok a' 13dik század' elejét nem haladják meg. Fenmaradott t. i. a' Boldvai Apátság' Misemondó könyvében két rövid halotti beszédecské , mellyek , mint Koller (Hist. Episc. Quinq. Eccl. Tom. I. p. 414.) megmutatta , 1210dik évből valók. Ezeket először Pray jegyzé ki , utóbb többen kiadák nyomtatásban , főkép' Révay mély tudománnyal bő értekezésében (Antiquitates Literat. Hung. Pest. 1805.) , mellyet , minden , anyanyelvét kedvellő , Magyaroknak szorgosan tanulnia kellene. Ezek után következik Sz. Margitnak , 4dik Béla' leányának , élete Schwartner' állítása szerint a' 13dik század' végéről ; de az eredeti kézírás elveszett , 's Pray azt csak egy 15dik századi másolás után adta ki. Azon régi versek : *Emlékezzünk régiekről* , úgy látszik , hasonlókép ezen időszakaszból valók. Révay' vélekedése szerint Báthori László 1450ben fordítá a' Sz. Írást. Ezt Révay magának a' Bécsi Cs. Kir. könyvházból egészen leírá , 's tudós észrevételekkel

közölni készüle a' hazával; de szándékának teljesítését a' halál meggátolá : Bár Horvát István ezt mentől előbb közre bocsátván mind nagy Tanítójának új fénykoszorút kötne, mind nyelvünkre nézve szerzett tulajdon érdemeit ezzel is tetézné. Az elfeledhetlen Mátyás' idejéből említettik ugyan Cessinge János' Magyar Grammaticája; de az elveszett. Budán felállított könyvnyomtató műhelyéből jött e napfényre valamely Magyar munka, nem tudjuk; azonban fényes Országlása alatt 1484ben Nürnbergben nyomtattatott a' fenmaradott első Magyar könyv : Sz. István jobbjának feltalálásáról írt egyházi beszéd és ének. Majd bocsáthatatlan gondatlanság, hogy az idő' vasfogától megmenekedhetett 's hazánk' némelly részeiben találkozó írásmaradványok felkeresetlenül és használatlanul senyednek. Tekintsünk a' szomszéd Németség' szorgalmára, hányféle kiadásokban, melly grammaticai, critical és aestheticai jegyzésekkel bocsátják ezek közre nyelvek' régiebb maradványait!

8. §. Folytatás.

A' siralmas Mohácsi veszedelem után tudományos intézeteink a' vad ellenség által feldúlva, tanulni vágyó ifjaink ismét külföldre Bolognába, Pataviába, Baselbe 's kivált Vittenbergbe útaztak. Forrtan forrott ekkor Német országban, kivált Vittenberg körül, a' Vittenbergi szerzetes támasztotta hitbéli villongás, és az innen hazatért ifjaink

tudományos esmereteikkel együtt az új tanítást is elhíntették. Hogy pedig ez annál könnyebben gyökeret verjen, és ahhoz kiki hozzá szólhasson, az új tanítás' hirdetőji itt Magyarúl írtak, valamint maga Luther ott Németül; a' régiebb hit' oktatóji ugyan ezt mívelték 's így nyelvünk leve a' vetélkedés' tágos mezéje ennek nem csekély előmenetelére. Az új hit' sorsosi oskolákat 's könyvnyomtató műhelyeket állítgatának. Ez nyújta alkalmat Oláh Miklósnak 1551ben, hogy a' Jesuitákat Nagy Szombatban megtelepítse, hol ezen tudós Szerzet a' Magyar Universitas' alapkövét megveté. A' vetélkedésben, melly minden hazafit egyaránt illetett, minden rendű polgárok részt vevének, és így lassan lassan más tudományos dolgokhoz is hozzá édesedtenek. Kivált nagy tüzzel folytak ezen vetélkedések a' 17dik század' elején. Mind a' két fél minden hatalmában álló módot elkövetett, hogy állításainak igazságát megmutassa, nem csak az okoskodások' erejében, hanem az előadás' szépségében is keresvén az ellenfél' meggyőzését. Kétség kívül igen nagyon behatott nyelvünk' ekkor nyert characterére az, hogy a' hitbeli igazságoknak, az emberi lélek' örök ideájinak körére igyekezett mind a' két fél nyelvünket alkalmaztatni. Nem kevesbé kedvező volt nyelvünk' előmenetelére ezen időben, hogy a' hit' és így nyelvünk' ügyében Országunk' mind egyházi mind világi Nagyjai részt vettek 's ennél fogva azt előmozdítottak. Sőt Erdélyben valamennyire az Országlás' nyelvéné

is lön, és a' durva Törököktől a' közírásokban és parancsolatokban többször használtatott, mintsem hazafiainktól. Így szerencsésen virágozni indult nyelvünk teremhetett volna hasznos gyümölcsöt; de a' következő idő' viszontagsága, a' Római nyelvnek még mértékletlen szeretete és újra elterjedő uralkodása azt elakasztották. A' hitbeli első heveskedések lassanként csillapodván, írásaival egyik fél sem lépe ki a' csatamezőre, 's így nyelvünk' előmozdításának egy fő rugója megtágult. Az előbbeni idők' szép törekedése által a' Római nyelv' hatalma még koránt sem vala megtörve, tudósaink még mind inkább ezt kedvelték, ez lévén a' tudományosság' jele, azért még Magyar munkáikat is Római kifejezésekkel, címekkel, ajánlásokkal, bevezetésekkel és befejezésekkel diszteleníték. A' szomszéd Németekkel való szoros közösülés egy közös nyelvet teve szükségessé, egyik nemzet a' másikáét nem értvén. Erre a' Római vala legalkalmasabb, melly ennél fogva hazánkban új gyökeret vert. Ide járúl, hogy Oskoláink a' Római nyelvet különösen pártfogolták. Ezek a' tudományok' terjesztésére szerzett intézetek a' régiség' legjelesebb míveivel az ízetlenség' felelevenítésére visszaéltek. Innen vagyon, hogy Oskoláink a' honni literaturabeli ízlés' mívelésére majd semmit sem tettek, sőt azt inkább akadályoztatták, hogy a' 18dik század' közepéig alig akadunk olly munkára, melly figyelmünket magára vonhatná.

A' Sz. Írás lévén az alap, mellyre a' hitbéli villongásokban mind az újítások' terjesztői, mind a' régi hit' védői állításaikat építeni törekedtek; ezt igyekezett mind a' két fél nyelvünkre fordítani. Azért mindjárt eleintén Komjáthy Benedek és Pesti Gábor egy részről, más részről Erdősy János, Heltai és Károlyi Gáspár a' Sz. Írást résznyire vagy egészen fordíták. Nagy akadályokkal kellett ezeknek küszködniük; a' nyelv eddig illy tárgyak' előadására nem használtatván, nem mindenütt engede kívánságoknak, azért előadások darabos, egyenetlen, erőltetett és sok helyen homályos. Szerencsésebbek voltak Káldi György és Molnár Albert a' 17dik században, amaz újra fordítván a' Sz. Írást; ez pedig Károlyi Gáspár' fordítását megigazítván. Az oktató prosa még a' 15dik századbeli némelly fáradozások által nyert ugyan valamit, a' nyelv' szép hangzata, folyósága nevedett ugyan; de ez koránt sem volt eléggé kimívelve, hogy az író gondolatját a' szükséges tisztasággal kifejezhette volna. Fűsüs Jánosnak, Horti Miklósnak, Apáczai Csere Jánosnak, ki tudománytárkönyvet és logicát íra olly időben, mikor még semmi más nemzet anyai nyelvét e' tudományra alkalmaztatni nem próbálta, továbbá Maróthi Györgynek, Kovács Jánosnak, Miskolczy Gáspárnak 's a' t. csekély próbatételei ezt nyilván bizonyítják. A' történeti prosa az ezen időbeli kronikákban alig érdemli meg ezen nevezetet. Székely István' és Heltai Gáspár' munkájiban ügyetlen nyelvünk

nyelvünk még lomhán és darabosan mozog. A' Pethő Gergely neve alatt kijöttben, mellyet Zrinyi Miklós Bánnak tulajdonítanak, a' nyelv ugyan tisztább, kellemetesebb; de a' velős rövidséget, ékes folyóságot, kedves gömbölyűséget hijába keressük. Curtiusnak Forró Pál, és Florusnak Benkő Márton által készült fordítása sem szerezhete a' történeti előadásban jobb izlést. G. Kálnoki Sámuelnek, Spángár Andrásnak, kik Pethő kronikáját folytatták, és Kovács Jánosnak nyelve hasonlóképen nehezen folyó, egyenetlen és darabos.

Nyelvünk' művelésének ezen első időszakaszában a' Magyar költésnek némelly sokat ígérő nyomaira találunk. Mindjárt kezdetben Erdősi János, Tinódi Sebestyén és Vilmáni Libecz Mihály igyekeztek kifejtetni nyelvünknek alkalmas voltát a' Görög mértékre; azonban az idő' szellemével egyezőleg és talán egyéb nemzetek' példája' után is csak a' rím vala ekkor a' költői műdarab' bélyege. Farkas Andrásnak és Tinódi Sebestyénnek verses historiájában szinte olly kevéssé költői az előadás, mint a' legroszszabb kronikában. Székely István, Balassa Bálint azoknál valamivel szerencsésebb költők, és ha ezen utólsónak nyelvét Pesti Gáboréval, ki Aesopus meséjít a' 16dik század' első felében fordíta', összehasonlítjuk, nem lehet fáradozásait örömmel nem tekintenünk. A' 17dik században Rimai János és Molnár Albert költői nyelvünknek eddig nem esmert könnyűséget adtak. Nevezetesek továbbá Benyiczki Pál közkedvessé-

get nyert versei, és Liszti László a' Mohácsi veszedelemről irtt költeménye által. Mind ezekre homályt vont a' valóban nagy elmével és igaz költői tüzelt bíró G. Zrinyi Miklós, tanítványa a' Rómáknak és Olaszoknak, ki Adriai Sirenájában, ezen majd e' napig legfényesb hősi költeményünkben a' nyelv' tisztaságára, csínosságára ugyan keveset ügyelt; mindazáltal előadásának nagy, bájoló együgyűséggel párosodott, költői erőt adott. Nagyobb behatása volt költői nyelvünkre Gyöngyösi Istvánnak, ki tiszta, csinos Magyarsága eleven, virágzó nyelve által nyelvünket könnyűséggel, csínossággal és számos új kifejezéssel gazdagította.

Az ékesszólás, mellyet ekkor csak az egyházi beszédekben kereshetni, eleinktől már a' legrégebb időben is gyakoroltatott, és a' hitbeli villongás, a' mindenütt tüzesen folyt tanítás által kivált most nagyon divatba jöve; azonban szinte a' 16dik század' lefolytáig nyelvünk' csekély előmenetelével, ha Telegdi Miklós' fáradozását kiveszszük. A' 17dik század Pázmán Pétert, Illyés Andrást, Káldi Györgyöt, Molnár Albertot, Medgyesi Pált szülte, kik erővel, tömötséggel, méltósággal díszes előadásoknál fogva akár melly más nemzet' akkori szónokjaival bátran mérkezhettek. Az ezek után következett időben nagyobb számmal állottak elő szónokaink, azonban ezeknek haszontalan okoskodásai, ízetlen üres szópompája között az előbbienek' hathatós nyelvét nem találjuk.

Tudományosságunk' ezen időszakasza abban nevezetes, hogy tudósaink nyelvünk' tulajdonságait mindjárt eleintén vizsgálóra vévén, azokat írt munkákban igyekeztek bővebben megismeretni. Így Erdősi János, Molnár Albert, Gellei Katona István, Komáromi György, főképen Pereszlényi Pál, kinek grammaticája nyelvünk' történetében időszakaszt csinált és ma is sokban használható, Bél Mátyás és Csécsi János. Sőt szókönyveket is készítettek: Kovács Balás, Pesti Gábor, Molnár Albert, Páriz Pápai Ferencz.

9. §. Befejezés.

Nyelvünk' egén új hajnal emelkedék végre Maria Theresia' utolsó tizedében. Királynénk' a' hosszas háborúkat végezvén, figyelmét alattvalójának tudományos műveltetésére fordíthatá. A' Nagyszombati Universitást 1770ben megújítá, és a' Jesuiták' eltörlése után 1777ben a' nyilván való nevelésnek új rendet szaba. Ezen törekedéseknek célja a' nemzet' tudományos műveltetése volt, melly nagy lépésekkel haladott előre, abban már nem csak az egyháziak hanem a' világiak is részt vévén. A' Francziák voltak ezen időtájban az ízlés' és tudományok' fényes példái, kiknek nyelvével és remekírásaival hazánk' fiai részént a' Hollandiai és Schweitzi oskolákban folytatott tanulások, részént a' Maria Theresia szerzette testőrző sereg' intézete által megismerkedének. Érdekelték ugyan ezen kö-

rülállások nyelvünket; de tudományos intézeteinkben nyelvünk' művelése elhenyéltetett, és a' Római nyelv mind inkább inkább elhatalmasodott, nem csak az országlás' dolgaiban kikötőleg használtatván, hanem a' mindennapi beszédbe is becsúszván. Azonban nyelvünk ennél is nagyobb ellenségre talála. Királynénk különböző részekből álló birodalmát szorosban akarván összekapcsolni, a' Német nyelvet és szokásokat minden szelídebb mód által kívánta terjeszteni. De fíjának, Józsefnek, célta érne törekedő buzgósága felserkenté honnosinkat 's az idegenedés' ösvényéről visszavezeté a' Magyarorságra útjára, a' hazai életmod', nyelv' 's öltözet' becsülésére. A' nemzeti buzgóság leginkább kifejté magát az 1790diki Országgyűlésben, melyben nyelvünk nem csak az élő szóbeli tanácskozásnak, hanem az írásbeli jegyzésnek is országos nyelvivé téteték; sőt az is törvény által meghatározottat, hogy Országunkba semmi idegen nyelv be ne hozassék, nemzeti nyelvünk pedig minden alsó és felső iskolában taníttassék. Az 1792diki Országgyűlésen nyelvünk' tanulása az országban már rendbeli iskolai tudománnyá rendeltetett olly kötéssel, hogy idő múlva csak anyanyelvünk' tudományos esmerőjinek legyen útjuk a' hivatalokra. Erőt nyertek ezen rendelkezések 1805ben, mikor a' haza' Megyéjinek szabadság adatott, hogy nem csak felírásaikat a' fő Igazgató Székekhez Magyarúl tehessek, hanem polgári és törvényes dolgaikat is hazai nyelven folytathassák. Ezen országos inté-

zetekhez járula némellyek' magános igyekezete. Ráth Mátyás nyelvünket 1780ban használá az első újságírássra, a' szépen kezdett pályán többen indultak utánna, kik között eddig Kultsár István Hazai és Külföldi Tudósításaival első helyet érdemel. Tudósaink egyéb folyó irásokkal is igyekeztek a' hazai nyelvnek és tudományosságnak keletet szerezni, mellyek közül némellyek ma is szépen diszlenek, a' Magyar elme' fejlődését, a' Magyar nyelv' csinosítását hathatósan segítik. A' magyar Thaliának és Melpomenének már 1790ben nyújtának zsenge áldozatot; de játékszínünk mind eddig csak bölcsőjében szendereg. Sőt a' Magyar hazafiúság jutalomtételek által is édesgeti honnosinkat az író pályára. Hogy mind ezek mellett nyelvünk azon tökéletességre nem juthata, mellyre természeti együgyű kellemei, belső ereje és keleti szépsége mellett alkalmas, okát másban nem kereshetni, mint: hogy nyelvünk' ügyében egész nemzetünk nem vevet részt; hogy a' Németek' ügyes, mívelt nyelve uralkodék a' felsőbb rendek' társaságos életében, kik hazai nyelvekre ennek nem tudása miatt megvetőleg tekintének; hogy oskoláink idegen nyelven közölvén tudományaikat, a' nemzeti nyelv' felsőbb míveltetésére, a' nemzet' kifejlődésére és csinosodására kívánt sikerrel be nem hathatának; hogy idegen nevelők vezérlék mind a' két nembeli felsőbb rendű ifjúságot az emberi hang' első dadogásától kezdve idegen szokásra és nyelvre. Jobb fíjaitól mit reménylhet hazánk, a' most folyó Or-

szágyűlés nyilván mutatja, hol tehetősb Nagyjaink nyelvünk' terjesztésére, művelésére, a' régen ohajtott Magyar tudós társaság' megalapítására nekik tulajdon bőkezűséggel áldoznak.

A' Magyar költés, melly Gyöngyösi után, csak nem egészen kihalt, új és virágzóbb életre kapott ezen időben. Új utat tört Faludi Ferencz szép, tiszta és ékes magyarságával. G. Teleky József, B. Orczy Lőrincz, Barcsay Ábrahám, Péczely József, Ányos Pál 's a' t. ekkor levének a' köz tisztelet' tárgyává; de a' Francia költés' vak utánazása költői ihlések' merész reptét nem kevesé gátolta. G. Ráday Gedeon töré meg a' Francia ízlést, azt a' Római tisztább, természetesebb költés felé visszavonván. Ennek dicső nyomán nagy szerencsével haladtak Rajnis, Révay, Baróti Szabó, és későbbben Virág Benedek, kik velünk a' Római lant' mennyei Zengzeteit hővebben megesmerteték 's ez által bennünket a' bátrabb 's nagyobb merésre szoktatának. Kár, hogy ezek az új ösvényen tovább nem hatván, vissza nem mentek oda, honnan maga a' Római költés is származott, az együgyűen bájló Görög költéshez, mert Csokonainak, Kazinczynak 's másoknak csekély ebbeli próbatételei nem valának elégségesek eme' tisztább ízlést hazánkkal megkedveltetni. Azonban költőjink a' Németeknek a' Görög példák által megtisztult romantikus ízlését kapák fel, és ebben Dajka, Csokonai, Kazinczy, Superint. Kis és más most élő költőjink nyerének borostyánt. Kisfaludy Sándor Petrarca'

fellengző repteit követvén, de azokat saját geniusa szerint használván, költésünknek legelőször adott függetlenséget, melyet Berzsenyi még jobban megállapított. Ezen dicső hazafiak választák el a' költői nyelvet a' prosáétól, ezek simíták költői nyelvünket annyira, hogy az már most az érzelmeket helyesen festheti, belső erejére és bájos fordulásaira nézve más mívelt nyelvekkel bátran mérkezhettek. Sokat segített e' végre azon hazafiak' iparkodása, kik folyó ékes beszédben festgették az emberi szív titkait. G. Ha'ller nyitott itt a' szelíd tollú Fenelon' Telemachjának fordításával új ösvényt, mellyen utánna Besseney György és Bároczy Sándor lépe fel Francia példájikat követve. Azonban mivel az illy irások nagyobb részént a' míveltebb társaságos élet' tárgyait érdeklik, nyelvünk pedig a' míveltebb társaságból mind ez ideig majd egészen ki vala rekesztve, nem csuda, ha magokra hagyott írójink néha az illy tárgyakra nézve elsiklának. Minden egyes családkozása mellett is Kazinczy szerzett magának e' pontban legnagyobb érdemet.

Nyelvünk' ezen időben az egyházi ékesszólásra nézve sem maradott parlagon. Vannak is a' hazánkban elfogadott hitsorsosoknak derék szónokjai, kiknek beszédei világos és határozott észfogásokkal, mély vallásos érzelemmel a' hit- és erköltstudomány' czélarányos összekapcsolásával, tiszta és méltóságos nyelvvel diszeskednek; hanem nyelvünk' előmenetelében és különösen az egyházi beszédekben való részvétel nálunk sem olly nagy

sem olly közönséges nem lévén, mint más nemzeteknél vagy mint nálunk az előbbeni időben volt, szónokaink közhírre nem kaphatának, és csak kevés számú egyházi beszédek láthatának napfényt. — A' polgári ékesszólás hazánkban az újabb idők' szüleménye, miolta t. i. anyanyelvünk mind az Országgyűlésen, mind az egyes Vármegyék' gyűlésein a' köz tanácskozásban használtatni kezdett. Mivel ezekben polgári szónokaink többnyire minden előkészület nélkül mívelt lelkek' erejéből szólnak fel, beszédek a' nyelvre nézve a' Görög és Római ékesszólás' példájival, vagy Pit', Fox', Brougham', Royer Collard' 's egyéb újak remekeivel egy sorba nem helyeztethetnek.

Valamit az ékesszólásnak, úgy közönségesen a' prosának nyelve is csak a' költői nyelv után juthat nagyobb érettségre és tökéletességre. Ezt bizonyítja a' mívelt nyelvek' prosájának folyamata, és nyelvünk' története is ezt igazolja. Mert nálunk is vagy magok a' költők azok, kik egyszersmind prosában is jól írnak, vagy jelesebb prosaicusaink csak a' költői nyelv' megállapítása után tűnhetnek fel. Az oktató prosában több hazafi fáradozott már ezen időszakasz' elején; de ezek magokat a' nyelv' ügyetlen állapotjához igen félénken kötvén, új képzeleteket vagy idegen szavakkal, vagy lomha körülírásokkal fejezék ki, és így előadások nem csak tarka, hanem a' szükséges rövidség és kerekesség nélkül is szükölködik, Pázmán olta prosánk csak Faludi Ferencz' ajakáról folya kellemmel. Bá-

mulásra méltó azon előrehaladás, melyet e' pontra nézve az újabb időben tapasztalunk, oktató prosánk az előbbeni tarkaság és darabosság helyett tisztasággal és folyósággal kedvelteti magát. Azonban mivel semmi központunk nincsen, melly az egyes írók' fáradozását megvizsgálná, a' rosszszül alkotott szavakat a' nyelvből kitiltaná és a' jókat foganatosokká tenné, oktató prosánkat még némű-némű határozottlanság 's érthetelenség ny omja. — Történeti prosánk a' régi kronikák' nehéz, darabos nyelvét nagy részént elhagyá, és tisztább, folyóbb előadással díszeskedik; de az ékes szabadsággal teljes történeti előadáshoz mind eddig nem emelkedheték. Virág Benedek' századjainak ékes együgyűsége, természetes ereje, kötetlen szabadsága történetírójinkat szebb útra vezérelheti. — A' tisztí előadás azolta támodott nyelvünkben, hogy Vármegyéink a' polgári igazgatás' és törvénykezés' dolgaiban honnival cserélték fel a' Római nyelvet. Az idegen szavakat és kifejezéseket némelly Meggyék különös küldöttségek' segedelmével megmagyarosíták, mellyeket mások is elfogadván, eredett szép, tiszta tisztí előadásunk. Vagyon ugyan ebben, mit a' késő idő kipótoljon; mindazáltal a' Magyar Országi tisztí előadás a' sok Római kifejezést elfogadott 's ezért tarka, darabos és sértő hangzatú Erdélyit sokkal felülhaladja.

Nyelvünk így új fényre kapván, nagy számú tudósaink igyekeztek annak tulajdonságait, rokonságát, grammaticai törvényeit kifejtegetni; de

mind ezen fáradozások mellett sincsenek azok még egészen megállapítva, elhatározva. Nyelvtanítójink közül nyelvünk' történetére nézve legnevezetesebb Révay és Verseghy. Révay nyomozásait nyelvünk' első esmeretes állapotjánál kezdvén és annak régiségeit szorgosan felkeresvén, természetét egy új szempontból fogja fel és jobban megismereti. Néha azonban állításaiban igen messze ment és feledte, hogy a' nyelv' első dajkálói nem philosphusok, hanem közemberek voltak. Vetélkedő társa Verseghy a' mostani nyelvszokást fogadá vezérül, meg nem gondolván, hogy a' nyelv szokásnak a' nyelvphilosophiától és nyelvtörténettől kell segítettnie, ha csalhatatlan sinormérték akar lenni. Írójink majd mindnyájan vagy az egyik vagy a' másik felekezethez szitanak, és csak a' nemzeti, Révay' részére hajolni látszó, egyezés határozza el, mellyiké legyen a' pályakoszorú. — Szavaink' öszszeszedésében, jelentések' meghatározásában főképen Szabó Dávid, Sándor István és Márton József fáradozott; azonban ezek' szókönyvei sem felelnek meg mostani szükségünknek.

Egy hajthatatlan sors' hatalmának hódol a' történet' tanuadása szerint a' föld' minden népe és nyelve, mind a' kettőnek virágzása, érett kora, hanyatlása és elenyészése; hanem csak azon nemzet forgatja haszontalanul a' történetkönyveket, és sülyed menthetetlenül, mellynél az ész' fénye, az alkotmányos polgári szabadság, a' nemzeti chara-

cter' ereje, az erkölcsök' tisztasága és ezekkel a nyelvnek tökéletessége elenyészik.

Nyelvünk' történetéről nézd: A' Magyar Literatura' Esmerete. Írta Pápay Sámuel. Veszprém. 1808. — A' Magyar Literatura' történetei Kazinczy Ferencztől az Erdélyi Muzeum I. Füzet. — Jutalom feleletek a' Magyar Nyelvről. Pesten 1821. I. köt. —

10. §. A' nyelvbeli előadás' tudományának literaturája.

Valamint egyéb szelid tudományok, úgy a' nyelvbeli előadás is előbb gyakoroltatott, hogy sem szabásai tudományos rendbe szedettenek. A' Görögöknél az ékesszólás' nagy kedvellése szülte az arra vezérlő első oktatásokat, valamint nyelvtanítóink' első nyomozásai és az írásmódról adott szabásai a' legjobb műdarabok' szétbontásából eredtenek, — *sic esse eloquentiam non ex artificio sed artificium ex eloquentia natum.* Cic. de Orat. l. 1. A' hely' szűke nem engedi ugyan itt bővebben fejtegetni: a' tudománynak millyen észfogása vétetett eredetkép' alapúl, hogy változott azon észfogás időről időre, és miképen valósított minden egyes időszakaszban; nem különben: melly körülállásoktól függött ama' képzet' kifejtése, meghatározása és mindenkori valósítása mindazáltal a' tudománynak újabb időbeli változásait említés nélkül nem hagyhatni. A' 18dik század' utolsó negyedében Europa' nyelvtudósai a' nyelvbeli

Előadás' Theoriája nevezet alatt bizonyos szabások' és alapigazságok' öszszeségét állapíták meg, melly szerént a' nyelv' tapasztalásbeli körét felsőbb alapra építeni és tudományosan elrendelni iparkodtak. Némellyek ezen foglalatosságban közelebbről a' nyelv' grammaticai természetét, mások pedig aestheticai oldalát tekinték, a' mint tulajdon lelki irányjok őket inkább erre vagy amarra vezette; honnan szükségképen amazok' theoriája inkább tapasztalásbeli, ezeké pedig philosophiai bélyeget nyere. Mind e' mellett az utólsók' vizsgálódása sem emelkedék fel a' nyelvbéli előadásnak az ember' mivoltában gyökerezett végső alapjára, csak az előadás' szép fellengző, képes 's a' t. egyes tulajdonságairól és tarka vegyülésben a' képes, közép és ékesszólásbeli előadásról értekezének a' nélkül, hogy a' prosa', költés' és ékesszólás' nyelvét mivoltok szerént egymástól megkülönböztették és a' nyelvbéli előadást az emberi lélek' eredeti törvényességében megalapították volna mint ez az újabb időbeli fáradozások által megtörtént. — Elmellőzvéen a' régi Görög és Római írókat, nem különben azon Europai újabb szerzőket, kik a' nyelvbéli előadás' törvényeit majd egész kiterjedésben, majd csak résznyire fejtegetik, minthogy ezeket Pölitz Encyklopaedie der gesammt. philosophischen Wissenschaften és Ersch Handbuch der deutschen Literatur nevű munkájokban hosszúsorral felszámolták, illő volna hazámfijairól emlíkezmem, kik előttem e' tudományos pályát

megfuták. Azonban Verseghynek esmert becses munkáján és némelly, részént az Erdélyi Museumban, részént a Tudományos Gyűjteményben és Felső Magy. Országi Minervában elszórt, idevágó Értekezéseken kívül tudtomra egyebet nem mutat hat a hazai literatura, 's olly szerencsés sem leheték, hogy egy szép érzésű Tudósunk' intése szerént (Tud. Gyűjt. 1825. V. köt. 37. lap.) a Magyar nyelv' nagy Mesterének, Révaynak, kéziratban hagyott munkáját: *de Stilo cultiori*, melly mind ez ideig használatlanúl senyved, szemem előtt tarthattam volna. Honnan kötelességemnek vélem dolgozásomban használt e' következő munkákat kijelelni:

Blair's Vorlesungen über Rhetorik und schöne Wissenschaften. Aus dem Englischen übersetzt von K. G. Schreiter. Liegnitz und Leipzig. 1785. 4. Dar. 8. ré. t.

Eschenburg Entwurf einer Theorie und Literatur der schönen Redekünste. Vierte Ausgabe. Berlin 1812. 8.

de Marées Anleitung zur Lektüre. Herausgegeben von Funke in der Bildungsbibliothek. Wien 1817. 2. Dar. 8.

Reinbeck Handbuch der Sprachwissenschaft. Essen und Duisburg. 1816. 2. Rész. 8.

Heinsius der Redner und Dichter. Zweite Ausgabe. Berlin 1817. 8.

Verseghy Analyticae institutionum linguae Hungaricae Pars III. Usus Aestheticus linguae Hungaricae. Budae 1817. 2. Tom. 8.

Mas z Grundriss der Rhetorik. Dritte Ausgabe. Halle und Leipzig. 1821. 8.

Schott Kurzer Entwurf einer Theorie der Beredsamkeit. 2te Ausgabe. Leipzig 1815. 8. és ugyan attól: Philosophische und religiöse Begründung der Rhetorik und Homiletik. Leipzig 1815. 8.

Pö litz die Sprache der Teutschen philosophisch und geschichtlich dargestellt. Leipzig 1820. és azután: Das Gesamtgebiet der teutschen Sprache, nach Prosa, Dichtkunst und Beredsamkeit theoretisch und practisch dargestellt. Leipzig 1825. 4. Dar. 8. ré t.

ELSŐ RÉSZ.

A' TÖKÉLETES NYELVBELI ELŐADÁS' FŐ
FELTÉTELEI ÁLTALJÁBAN ÉS A' MAGYAR
NYELVRE ALKALMAZTATVA.

ELSŐ SZAKASZ.

A' TÖKÉLETES NYELVBELI ELŐADÁS' FŐ
FELTÉTELEI.

ELSŐ FEJEZET.

A' tökéletes nyelvbeli előadás az emberi
lélek' eredeti törvényességéből származtatva.

11. §. Az emberi lélek' eredeti törvényessége a' nyelvre nézve.

A' Nyelvbeli Előadás' Tudományának kútfeje az emberi lélek' eredeti törvényessége (§. 3). Így nevezzük lelkünk' ama' tulajdonságát, melly szerint lelki esmeretünkben minden egyes állapotunkat észreveszszük 's azt, mint személyünkhöz tartozó állapotot, foglalatjára 's formájára nézve meg-

esmerjük. Törvényességnek nevezzük ezen tulajdonságot, mert lelki esmeretünkben áradó minden észrevételünk változhatatlanul ugyan azon feltételek alatt megy végbe; azt eredeti törvényességnek mondjuk, mert gyermekkori első észrevételünkkel kezdődve, bennünket szinte a' halálos szempillantantig követ.

Ezen eredeti törvényesség szerint lelki esmeretünkben kétféle észrevételeket 's állapotokat különböztetünk: érzékieket, és lelkieket. Amazokra az esmeret öt érzék által jutunk; ezeket pedig lelki esmeretünkben történt megjelenések' különbözésénél fogva képzetekre, érzelmekre és vágyásokra osztjuk. Lelkünk' azon eredeti, önlétű tehetségét, melly által szoros értelemben vett képzeteket észfogásokat, ítéleteket, következtetéseket és ideákat formál, képző vagy esmerő (cognoscendi); azt, melly által a' testi természetünktől felfogott behatásokat közvetlenül észreveszi és tulajdon lételéről, mindenkori személyes állapotjáról és a' világhoz való viszonyáról közvetlenül meggyőzethetik, érző (sentiendi); azt végre, melly által munkásságát képzeeteinek 's érzelmeinek valósítására szabadon igazíthatja, vágyó tehetségnek (adpetendi facultas) nevezzük.

Csak három nem több vagy kevesebb-lelki tehetséget állíthatni, mert minden lelki állapotunk vagy képzet, vagy érzelem, vagy vágyás; ezen lelki tehetségeink egymás mellé, nem pedig egymás alá vannak rendelve, mert sem fenállásokat

köl-

kölcsönösen meg nem állapítják, sem egymásból nem származtathatnak, ámbár egymás mellett és egymás után munkálkodnak; — egymással szakadatlan viszonyban állanak, mert a' lelki esmeret' bizonyítása szerént az érzelmek képzetekre és vágyásokra, a' képzetek érzelmekre és vágyásokra átváltoznak, és a' vágyások ismét képzeteket és érzelmeket gerjesztenek 's azokkal egyesülnek; — mindegyik lelki tehetség saját végcélját igyekezik valósítani: az esmerő tehetség az igaznak, az érző tehetség a' szépségnek, a' vágyó tehetség az erkölcsi jósnak célját; — végre ezen három lelki tehetség között egyező összefüggést tapasztalunk, mert egyik sem akadályoztatja a' másikat törvényes munkálkodásában, és az egyes tehetség' különös célját valósíthatni a' nélkül, hogy a' másik két tehetség' különös céljának valósítása hátráltatnék sőt, inkább a' lelki munkásság' közönséges célja a' három lelki tehetség' egyes céljainak egyenlő valósításán épül.

12. §. A' három lelki tehetségről szóló tanítás a' nyelvre alkalmaztatva.

Minthogy a' nyelv lelki esmeretünk' állapotjainak 's így képzeleteinknek, érzelmeinknek és vágyásainknak szavak azaz: tagos hangok által való kifejezése 's előadása, önként következik:

a) hogy valamint a' lelki esmeret' észrevételeiben, úgy ezek nyelvbeli előadásában is nagyon

eredeti törvényesség, csak hogy ez a lelki esmeret észrevételeinek eredeti törvényességétől függ, és az által határoztatik meg;

b) hogy a nyelvbeli előadásban is a tárgyat a formától megkülönböztetvén, nem csak az érzéki állapotok kifejezését a lelkiekétől megválasztani, hanem ezen utólsókra nézve pontosan meghatározni is tudjuk: valljon az előadás tárgya a képzetekben, vagy érzelmekben, vagy vágyásokban foglaltatik e?

c) hogy a nyelvbeli előadás tárgyat magában foglaló három fő lelki tehetségnek, eredeti különbözősége szerint a nyelvbeli előadásnak is három eredetiekép különböző fő formája lehet — a prosa nyelve mint a lelki esmeretbe közvetlenül áradó képzetek előadása, — a költés nyelve, mint a lelki esmeretbe közvetlenül áradó érzelmek előadása — és az ékesszólás nyelve, mint a lelki esmeretbe közvetlenül áradó vágyások előadása.

d) Végre — hogy mivel csak három fő lelki tehetség vagyon, a nyelvbeli előadásnak is csak ama három, mivoltkép különböző fő formáját állíthatni, mellyek, valamint a tehetségek, egymásmellé s nem egymás alá rendeltettek, úgy hogy a prosa sem nem jobb, sem nem rosszabb, mint a költés és ékesszólás, és ezek ismét sem nem jobbak sem nem rosszabbak, mint a prosa, jóllehet a képzetek érzelmek és vágyások kifejezései és előadásai a prosa, költés és ékesszólás nyelvében szinte olly gyakran és könnyen egymásra átvál-

tozhatnak 's egymást kölcsönösen meghatározhatják, mint ezt lelki esmeretünkben a' képzetekről, érzelmekről és vágyásokról tapasztaljuk.

Ezeknél fogva tehát a' nyelv a' lelki esmeret' állapotjaitól függ, és a' képzeteket, érzelmeket és vágyásokat mintegy visszatükörözi. Valamint pedig a' nyelvet maga az ember találta fel és maga is művelte ki; úgy az emberi műveltség' különböző lépcsője szerint az egyes emberek' és egész nemzetek' nyelve is a' bőségre és kiterjedésre nézve nagyon különböz. Különösen a' nyelv' felsőbb kifejlése és műveltetése mind a' három lelki tehetség' egyarányos kifejtésétől 's műveltetésétől függ, mert ha az egyik vagy másik lelki tehetség a' többiek' elhenyélésével főképen kifejtetik, vagy ha törvényes műveltetésében a' másik kettő után hátramarad, szükségképen a' személy' nyelvbeli előadásában is ama' nagyobb kifejlésnek vagy eme' hátramaradásnak észrevehetőnek kell lenni. Mint-hogy pedig az esmerő tehetség' egyes munkássági között az okosság amaz erő, melly által az ember értő erejére nézve esmereteit egymással megegyeztetheti, és erkölcsi tekintetben természete' méltóságát legbiztosabban fenntarthatja; azon ember bánhatik a' nyelvvel legszabadabban, és nyelvbeli előadásának az adhat belső egyezést, felsőbb érettséget és tökéletességet, kinél az okosság erőre és hatalomra jutott.

Jegyzés. Senki sem tagadta ugyan az újabb időben a' prosa' és költés' nyelve között való különbséget, sőt inkább többen és résznyire igen beható észszel igyekeztek azt kijelelni 's az elválasztó határt kimutatni; azonban ezen különbözést az esmerő és érző tehetség' eredeti különbözéséből csak az önlétű érző tehetség' philosophiai kifejtése által lehet tudományosan kimutatni és meghatározni, következőleg mind azon philosophusokra nézve el kell ezen tudományos

előadásnak enyésznie, kik az önlétű, a' képző és vágyó tehetséggel egyenlő divatú érző tehetségnek lételet tagadják. Ezek tehát csak az esmerő tehetség' különbféle munkásságaiból származtathatják a' prosa' és a' költés' nyelvét.

Ismét mások a' három lelki tehetség' eredeti különbözésére, 's névszerént a' vágyó tehetségnek a' lelki esmeretben előforduló önlétű megjelenésére nem ügyelvén, az ékesszólás' nyelvének a' prosa' és költés' nyelvtől mivoltikép különböző bélyegét nem esmerték meg. Azért is az úgy nevezett Szónoki írásmódot vagy csak a' prosa' különös felekezetének nézték, vagy pedig — egészen ellenkező értelemben — a' prosa' theoriáját csak függelékül ragasztották az ékesszólásra vezető oktatáshoz. Egyik út sem vezethete célhoz, mert a' valódi Szónok nem prosaicus, és a' prosaicus idegen dologba vágna, ha előadásaira az ékesszólás' nyelvét választaná.

Még helytelenebbül ítélnek azok, kik mind azt, mi versben nincs írva, prosának tartják. Mert nyilván mutatják: hogy részént az ékesszólás' eredeti mivoltát nem esmerik, melly ámbár nem jelenik meg versben, még sem csupa prosa, hanem ettől mivoltképen különböz; részént az emberi lélek' költő erejét világosan nem értik, ha a' költői darabok' alapját a' lélek' önlétű érző tehetségében meg nem esmerik, hanem a' költői lélek' és élet' jelenéseit olly eseti jegyekhez kapcsolják, millyen a' rím és a' szótagmérték.

13. §. A' tárgy' és forma' különbözése a' nyelvbeli előadásban.

Jóllehet a' nyelvbeli előadás a' lelki esmeret' állapotjaitól, a' képzetektől, érzelmeiktől és vágyásoktól függ; mindazáltal az érző és vágyó tehetség'

állapotjait még sem lehet közvetlenül szóval előadni, hanem csak a 'képző tehetség' közbejövetele által. Honnan az érző és vágyó tehetségek' eredeti állapotjainak, a' lelki esmeretben észrevett közvetlen megjelenések szerént, képzetekre kell előbb változniok, hogy sem szóval előadathassanak. Ám- bár tehát, mint a' költésnek és ékesszólásnak, a' prosaétól egészen különböző nyelve bizonyítja, az érzelem' és vágyás' eredeti bélyege el nem vesz, midőn az érzelem és vágyás képzetre változik; még is a' nyelvbeli előadás közvetlenül csak a' képzetektől függ. Azért valamint minden képzetben a' tárgyat a' formától megkülönböztetjük; úgy az előadásban is e' két dolgot egymástól el kell választanunk. A' tárgy t. i. az, mit az ember képez, vagy előad; a' forma általjában azon mód, melly által a' képzett különbféleséget egy képzetben összekapcsolja, és a' nyelvben, miként a' tárgyat szóval előadja.

Minden emberi képzet pedig a' külső vagy belső szemlélésből származik, vagy t. i. érzékeink' érdekelteséséből vagy a' belső érzés' munkásságai- ból, mellyekhez számlálja a' philosophia az esmerő, érző és vágyó tehetségnek a' lelki esmeretbe eljutott állapotjait, 's ezek' különbözéséből ered a' nyelvbeli előadásban is az érzéki és nem érzéki dolgoknak mivoltiképen különböző 's magában az előadásban is kitetsző megjegyzése. Mert ha a' külső érzékek' tárgyait képezzük és szóval előadjuk, ezen előadásban a' külső érzésből lett

származásnak eredeti bélyegét lehetetlen megnem esmerni. Ha pedig e' belső érzés' tárgyait képezzük és szóval előadjuk, ezen előadásban sem hibázhatni el a' tárgyak' eredeti kútfejét, ámbár ezen tárgyaknak előbb képzetekre kell változniok hogy sem szóval előadassanak. Ha végre az előadás' tárgya közvetlenül az okosság' munkásságából ered, az okosság' ezen követetlen képzeteit, az értelem' fogásaitól megkülönböztetve, ideáknak mondjuk, valamint a' képzelés' eredeti képeit, ha azokat magunknak képezzük és szóval előadjuk, idealeknak nevezzük.

Minden forma tehát, mellyben valami megjelenik, a' külső vagy belső szemlélés által adott tárgynak érzékenyítése 's ezen érzékenyítést nevezük előadásnak általjában, és ha az érzékenyítés szavak által megy végbe, nyelvbeli előadásnak. — Ámbár tehát a' formát tárgy nélkül nem gondolhatni; még is nem a' tárgy, hanem csak a' forma tartozik az előadásnak általjában 's így a' nyelvbeli előadásnak is tudományos köréhez. Mert a' nyelvbeli műdarabban a' tárgy csak a' forma által 's a' forma miatt lévén, a' nyelvbeli előadás' tudománya is csak ama' feltételek' kifejtésével foglalatoskodik, mellyek megkívántatnak a' formában, hogy az az előadásban tökéletes egész legyen; azaz : a' nyelvbeli előadás' tudománya csak e' két kérdést fejt meg : a) mint vagyon a' tárgy és forma a' nyelvbeli előadásban öszszekapcsolva; és b) teszen e a' nyelvbeli forma magában egy

tökéletes meghatározott egészet, melly a' közvetlen szemlélés által az értelmet, az okosságot és az érzelmet kielégíti? E' kérdésekre pedig csak ugy lehet megfelelni, ha a' forma törvénye a' nyelvbeli műdarabra alkalmaztatik.

14. §. Az előadás' tökéletes formájának feltételei.

Minden, még a' legsilányabb, nyelvbeli műdarabban is feloldhatatlanul össze vagyon ugyan kapcsolva a' tárgy a' formával, úgy hogy csak a' forma' megsemmisítése által lehessen a' tárgy' és forma' összeköttetését felbontani; mindazáltal a' nyelvbeli előadás' formájának tökéletessége egyedül azon módtól függ, melly szerént a' tárgy a' formával feloldhatatlanul egyesített, azaz: valljon ezen egyesítés bír e a' tökéletes formában megkívánt tulajdonságokkal?

Ezen feltételeket pedig részént a' gondolkodástudományból, a' közönséges és különös nyelvtanításból, részént az ízléstudományból kölcsönözzük.

Mivel nyelv által semmit elő nem adhatni, mit a' lélek előbb nem gondolt; azt kell először meghatározni, valljon az előadott tárgy helyesen vagyon e gondolva, és ezt csak a' logikai törvényekből lehet megítélni. Az előadott tárgy tehát a' logikai lehetőség', valóság' és szükség' törvényeire szoríttatik 's azok szerént határoztatik el, valljon bír e az — akar észfogás, akar ítélet, akar okoskodás legyen — formalis igazsággal.

Ezen nyomozással közvetlenül öszsze vagyunk kapcsolva a' második meghatározás, valljon a' helyesen gondolt tárgy helyesen vagyunk e' kifejezve; és erre nézve először a' közönséges nyelvtanítást, azután pedig ama' nyelv' különös grammaticáját kell tekintetbe venni, melly a' nyelvbéli előadásra használtatik. A' közönséges vagy philosophiai nyelvtanítás' a' gondolt tárgyak' nyelvbéli előadásának fő 's az emberi tehetség' eredeti törvényességén épült törvényeit és formáit vizsgálja. Állításaiban mind a' tapasztalásbéli nyelvtanítások' belső tudományos kimíveltetésére és alapigazságaik' helyességének megítélésére sinormértéket nyújt, mind a' logikai tekintetben helyesen gondolt tárgyak' helyes kifejezésének feltételeit előszámlálja. Mert a' tapasztalásbéli nyelvtanítások' különös szabásainak és törvényeinek kell ugyan az egyes nyelvek' sajátosságait és eseti tulajdonságait, mellyeket t. i. az emberi lélek' eredeti törvényességéből nem lehet származtatni, belső rendbe 's öszszefüggésbe hozniok; ezen sajátosságok és különösségek azonban a' gondolkodás tudománnyal és a' philosophiai nyelvtanítással még sem ellenkezhetnek, mert úgy magával az emberi lélek' eredeti törvényességével is ellenkeznének.

Hanem a' helyesen gondolt tárgy' jó kifejezésén kívül a' nyelvbéli előadás' formájáról azt is szükséges megtudni: valljon az, mint forma' önnmagáért, — azaz: formabéli tökéletességéért, még logikai és grammaticai hibátlanságát sem tekintvén

— tetszik e, bír e tehát szépséggel? — Ez utolsó kérdést pedig csak a' szépnek az ízléstudományban felállított ideálja szerént fejthetni meg. A' szépség is tehát hasonlókép egyik mivolti részét teszi a' forma' törvényének.

15. §. A' Forma' törvénye.

Ha tehát a' logikai és grammaticai feltételek szinte, mint az aetheticaiak, multhatatlanúl szükségesek ama' sinormérték' megalapítására, melly szerént a' nyelvbeli előadás' formájának tökéletességét megítélhetni; önként következik, hogy a' forma' törvényének — mint minden egyes és nyelv által előadott forma' tökéletességének meghatározására szolgáló, fő sinormértéknek — mind a' kétféle feltételeket magában kell foglalnia és így abban állania, hogy az előadásban (a' formában) a' hibátlanóság és szépség legszorosabban 's feloldhatatlanúl özsze legyen kapcsolva.

Ezen alapigazság minden nyelvbeli előadásnak főtörvénye; mert 1) közönségesen szól, kivétel nélkül, minden egyes nyelvbeli formáról, akar honnan származzék annak tárgya, és maga is kiterjedésére nézve akar kisebb, akar nagyobb legyen. A' melly munkára a' forma' törvényét nem alkalmaztathatni, abban a' tökéletes nyelvbeli előadásról szó sem lehet, akar azután a' munka hibátlanóság nélkül némelly egyes, a' szépség' tulajdonsághoz közelítő helyek mellett, vagy szépség nél-

kül a' logikai és grammaticai hibátlanság mellett, vagy mind hibátlanság mind szépség nélkül szükködjék. — A' forma' törvénye 2) szükséges mert a' lelki tehetségek' eredeti törvényességében, névszerént az okosság' és phantasia' munkásságában gyökerezik. — Végre 3) közelebbről csak az előadás formáját illeti, a' tárgyra nézve pedig egyedül azon feltételt foglalja magában, hogy az a' logikai, grammaticai és aestheticai előadásra alkalmas legyen.

16. §. A' hibátlanság, mint első fő tulajdonsága a' formának.

A' forma' hibátlansága a' logikai igazságnak érzékikép tökéletes előadása a' szavak által kijelentett képzetekben. Tehát az részént logikai, részént grammaticai; mert a' formalis igazság logikai tekintetben a' képzeteknek a' gondolkodás' törvényeivel, és grammaticai tekintetben a' szóbeli előadásnak a' képzettel való egyezésében áll. E' végre előreteszszük, hogy részént minden képzet's minden nyelvbéli előadás az emberi lélek eredeti törvényessége szerént megy végbe; részént hogy az előadás' tapasztalásbeli nyelve szóbőségénél és szókötése' míveltségénél fogva alkalmas minden képzetet az előadásnak tökéletes's kimerítőleg megjegyző formájában kitüntetni.

a) A' forma' logikai hibátlansága tehát közelebből ama' módon áll, melly szerént a' műdarabban foglalt észfogások', itéletek' és okoskodások'

belső következése és összekapcsolása az előadás által kivagyon fejezve. Mert az előadónak logikai műveltségétől függ mind a' fő tárgyhoz tartozó rokon észfogások' és ideák' belső rende, helyes következése, kiterjedése és gazdagsága, mind az előadott tárgyal való értelmes, világos és kimerítő bánás. Kinek esmerő tehetségében szegénység, rendetlenség, zavar, értetlenség és határozatlanság uralkodik; annak előadása is szükségképen eme' hiányok' és tökéletlenségek' bélyegét hordozza. Ellenben a' melly írónak képzeteti termékenységgel, renddel, összefüggéssel, értelmességgel és határozottsággal birnak; annak előadása is megfelel a' logikai hibátlanságnak.

b) Ugyan ezt állíthatni a' grammaticai hibátlanságról is. Ez az előadás' formális igazságán épül, mennyire az általjában a' kimondott vagy leírt szónak az előre ment képzethez illő voltától, és különösen a' tapasztalásbeli nyelv' tulajdonságától függ. Mert a' közönséges nyelvtanítás lévén minden egyes nyelv' fő sínormértéke, a' beszédrészek megválasztását és használatát, valamint azoknak a' kerekmondásban és nagyobb műdarabban megkívánt következését és összekapcsolását csak az határozhatja meg, minthogy egyedül így lehet a' szóbeli előadásnak a' képzettel való összefüggését eszközölni és a' formális igazságot a' nyelvbeli kifejezésben érzékenyíteni. Hanem mind azt, mi a' szavak' közvetlen alkotását, hajlítását, származtatását, a' kerekmondásban szokott helyzetetését és

az élő vagy holt nyelvek' számtalan különösségét és sajátosságát illeti, csak a' tapasztalásbeli nyelv' alapos vizsgálásából lehet megtanulni, 's erre nézve a' megismert, azon nyelvbeli remekírók' tekintetének kell útmutatást nyújtani.

17. §. A' szépség mint a' forma' második fő tulajdonsága.

A' tökéletes nyelvbeli előadás' második fő tulajdonsága a' szépség, melly az aetheticai törvényekből származik. A' forma' szépsége t. i. abban áll, hogy a' forma, nem tekintvén a' tárgyat, önmagáért tessék; a' képzelést és érző erőt megillessen, foglalatoskodtassa, és mindenikben fenmaradó benyomást okozzon. Gyakran a' tökéletes forma támasztotta gyönyörködés a' vágyásokat is erősen felingerli 's így az akaratot eltökélésre gerjeszti; azonban a' forma közvetlenül soha sem, hanem csak közvetve, azaz: az előbb felingerlett érző tehetség, és a' phantasiától felfogott 's a' formában érzékenyített tárgy által hathat a' vágyó tehetségre, mert vágyó tehetségünket, eredeti törvényessége szerint, csak képzetek vagy érzelmek bírhatják cselekedetre. — A' végre pedig, hogy az aetheticai forma — tehát a' tökéletes nyelvbeli előadás' formája is önmagáért tessék, két dolog-szükséges, úgy kell t. i. a) a' tárgynak a' nyelvbeli előadásban érzékenyítve lennie, hogy a' forma által egy, önlétű minden részére nézve tökéletes és magában elha-

tározott egész gyanánt jelenjék meg a' lélek előtt; egyszersmind pedig b) ezen, egy tökéletes egészet képző, formában az egyes részek' mozgásának és összszekapcsolásának legnagyobb szabadsággal kell bírnia, melly által a' forma az előadónak characterétől eredő életben jelenik meg, 's így mind a' phantasiát, mind az érzőtehetséget megilleti és felingerli. Tehát a' formának tökéletes tárgyossága abban áll, hogy a' phantasia a' nyelvbeli előadás' formáját egy magában tökéletes egésznek képezhesse; egyszersmind pedig a' formában elevenen összszekapcsolt egyes részek' szükséges aetheticai összszefüggését felfoghassa, úgy hogy ezen összszefüggés' felfogása az egésznek, mint aetheticai egységnek, tökéletes képét eszközölje a' belső szemlélésben.

A' tökéletes forma' ezen feltételeit minden valódi műdarabra alkalmaztathatjuk. Ha valamely versezettől a' belső összszefüggés' sérelme nélkül, csak egy verskötetet lehet is elhagyni; az bizonyára nem tökéletes 's nem tesz magában egy egészet. Nem különben a' prosabeli műdarabban sem lehet csak egy kerekmondással is több vagy kevesebb, a' beszédekben egyik alrész a' másikkal felnem cserélhetjük, vagy egy egész főrészt ki nem hagyhatunk, sem egymásik részt ahhoz nem toldhatunk a' nélkül, hogy az egésznek egységét kipótolhatatlanul elne rontsuk.

18. §. Következtetések.

Ha a' forma' törvénye a' hibátlanságnak és szépségnek legszorosabb 's feloldhatatlan összszekap-

csolásában áll; önként következik, hogy a' hibátlanság nem függ a' szépségtől, és a' szépség nem áll a' hibátlanságban. A' formában nem egymástól elválasztva és egymás mellett, hanem feloldhatatlanul összszakcsolva jönnek elő, és ezen feloldhatatlan összszakötetések által teszik a' forma' mi voltát. A' hibátlanság és szépség, mint a' forma főtulajdonságai, egymás mellé, nem pedig egymás alá vannak rendelve, és mind a' ketten, ámbár különböző kútforokból erednek is, közösen az emberi lélek' törvényességében gyökereznek. Ezeknek feloldhatatlan összszakcsolása által lesz a' forma olly egészszé, mellyben mindegyik rész a' másikért vagyon és mellyben a' testi és lelki tökéletesség együvé olvad. Mert a' logikai és grammaticai hibátlanság a' forma' szépségét, és ez viszont amazt ki nem pótolhatja, 's azon formát, szükségképen tökéletlenség bélyegezi, melly valamelyik tulajdonság nélkül vagy egészen szűkölködik, vagy csak résznyire bír azzal, és mellyben az egyik tulajdonság a' másikkal feloldhatatlanul nincsen összszakcsolva.

A' hibátlanságnak és szépségnek a' tökéletes formában való feloldhatatlan összszakcsolása mellett is a' közelebbi vizsgálás és szétbontás által a' prosa', költés' vagy ékesszólás' műdarabjában a' forma' főtulajdonságait egyenként felkereshetjük és kimutatathatjuk, valamint az organumos testet az ő egyes részeire szétbonthatjuk. Az illy szétbontás által azt is meg lehet tudni, hogy a' műdarabban vagy csak hibátlanság vagyon szépség nélkül, mivel a' logikai és

grammaticai feltételeket benne megtaláljuk, de nem az aesthetikaiakat is; vagy hogy hibátlanság nélkül szükölködik, ámbár egyes aesthetikai tulajdonságokkal díszeskedik; vagy hogy mind a' kettőnek hijával vagyon, vagy hogy mind a' kettő, mint a' törvény kívánja, feloldhatatlanul öszsze vagyon benne kapcsolva.

MÁSODIK FEJEZET.

A' hibátlanság' egyes jegyeiről.

19. §. A' hibátlanság' és szépség' egyes jegyeinek érteménye.

A' forma' hibátlansága és szépsége fő észfogások, mellyek több alárendelt észfogást foglalnak magokban, mert a' remekírók' különbözése 's az előadandó tárgy' különbélesége miatt a' hibátlanság' és szépség' minden egyes tulajdonsága nem lehet meg minden műdarabban; annál is inkább, hogy a' szépség' egyes tulajdonságai közül némeltyek egymást kölcsönösen kizárják, így p. o. a' nevetséges a' fellengzővel ugyan azon egy formában együtt nem lehet. Mivel azonban ezen tulajdonságokat részént egyenként, részént együvékapcsolva a' remekírók' munkájiban tagadhatatlanul feltalálhatni 's ezen munkák' remek becsét csak ezen tulajdonságok' jelenlétéből 's belső öszszekapcsolásából határozhatni meg; a' nyelvbéli előadás' tudománya is a' hibátlanság' és szépség' ezen alárendelt tulajdonságait egyenként előadni 's characterek szerént kijelelni tartozik. — Különösen a'

forma logicai és grammaticai egyes tulajdonságai ezek: a' rend, világosság, tisztaság, rövidség és egység. a)

20. §. A' Rend.

A' forma' hibátlanságának egyik legfontosabb tulajdonsága a' nyelvbeli előadás' rende. Ez pedig az összefüggő gondolatsorhoz tartozó egyes képzeteknek és mondásoknak ama' határozottan kiszámolt, szorgosan megtartott 's a' tárgyat tökéletesen kimerítő elrendelésében, helyezésében és következtetésében áll, melly magából az 'esmerő tehetség' eredeti törvényességéből származik 's a' gondolkodás' törvényei szerint való vizsgálatot kiállja. Honnan a' tárgy' emez elrendelésének vizsgálására szolgáló sinormérték közelebbről ugyan az észfogásokról, ítéletekről, következtetésekről, határozásokról, leírásokról, felosztásokról és részreosztásokról szóló logicai oktatásokban foglaltatik, végképen pedig a' gondolkodás' három főtörvényében gyökerezik. — A' gondolkodó tehetség vagy is az értelem a' közönségesre törekedik, tehát több gondolat között a' közönségeset, a' közészfogást, igyekezik felkeresni. Hogy pedig ezt kitalálhassa, az egyes gondolatokat egymással összehasonlítja, 's ezen összehasonlítást mind addig folytatja, míg mind annyit egy közös észfogás alá nem szorította.

a) Nobis prima sit virtus perspicuitas . propria verba , rectus ordo , non in longum dilata conclusio ; nihil neque desit , neque superfluat.

Ha tehát az előadásra elegendőknek talált képzeteket öszszegyűjtötte, először a' hasonlókát öszszetartja 's így kitalálja a' felekezeteket; ha több felekezet található, ismét öszszetartja a' hasonlókát, és ezekből lesznek a' nemek; ha több nem vagon, ezeket ismét egy közös észfogás alá vonja 's ez a' mondás. A' nemek teszik a' fő-, a' felekezetek pedig az alrészeket. Többire az észfogások' logikai elrendelésének szinte ugy megesmerhetőnek kell lenni a' legkisebb epigrammában és az egyetlen egy kerekmondásból álló sententiában is, mint, valamely levélben, dalban, beszédben és egész tudományos rendszerben. Mert a' logikai törvények, minthogy végképen az emberi lélek' eredeti törvényességén épülnek, változhatatlanok és kivétel nélkül minden nyelvbéli előadásra szolgálnak, csak hogy az előadandó fogatok' kiterjedésétől függ, valljon az észfogások' és mondások' rende 's következése egyszerű vagy öszszetett vagy mesterséges legyen e?

Ezen munka' könnyebbítése végett, a' régiebb nyelvtudósok bizonyos közönséges észfogásokat vettek fel alapúl az elosztásban 's azokat loci topici névvel nevezték. Ide tartoznak ezen kérdések is amaz esmeretes vers szerint: mit? ki? mikép? hol? mért? mikoron? melly eszközök által? — Nem lesz talán feleslegvaló az előadás' rendét egy példával megvilágosítani. Feltéven p. o. hogy a' hazafiúságról akarunk értekezni, csak kevés elmélkedés után illy gondolatokra juthatnánk:

1) Az igaz hazafi nem csak a' hozzá legközelebb valót szereti; 2) nem ragaszkodik a' rossz szokáshoz

és nemzeti büszkeséghez; 3) hazájának hibáit nem nézi hideg vérrrel; 4) az igaz hazafiúság a' legtisztább emberszeretetből ered; 5) a' hazafi minden szépet, jót, nagyot és hasznosat szeret; 6) kötelessége' teljesítésében maga iránt kemény és részrehajlatlan; 7) szinte ilyen mások iránt is, kiknek javát előmozdítani igyekezik; 8) az igazságot összekapcsolja a' jósággal és nagylelkűséggel; 9) a' hazafiúság gyakran megkívánja a' külső hasznok' feláldozását; 10) a' hazafi a' jónak gyakorlását ellenző emberekre akad; 11) gyakran elesmertetik és hálaadatlaussággal jutalmaztatik; 12) mind e' mellett legédesb öröme, hogy jót akara és hazájának boldogságát előmozdítani kíváná; 13) tulajdon szíve' helybenhagyásával bír 's a' jó emberektől becsültetik; 14) igyekezete' következeincik örül, mellyek gyakran századokig tartanak; 15) példája által gyermekeire 's mind azokra behat, kik munkálkodni látják; 16) az által maga is belső erejét és erkölcsi míveltségét gyarapítja; 17) mind ezt gyakran fontolgtatja és a' hazafiúságot folyvást nagyobbra becsüli; 18) minden alkalomban azt gyakorolja; 19) olly hazafiakkal társalkodik, kik hazafiúságát elevenítik; 20) különbféle népek' történelét tanulja 's azokban a' hazafiúságot legfőbb polgári erénnyé (virtus) nemesítve találja. — Ezen egyes részek' összehasonlításából kitaláljuk, hogy az 1, 2, 3 egymáshoz hasonlók, mert azt jelentik, hogyan nem kell a' hazafiúságnak magát mutatni; ezt az ál-hazafiúság kifejezésének nevezhetnök. A' 4, 5, 6, 7, 8 ismét hasonlók 's az előbbienekkel ellenkeznek, honnan az igaz hazafiúság' kifejezésének mondhatjuk. A' 9, 10, 11 a' hazafiúság' gyakorlásának nehézségeit, és a' 12, 13, 14, 15, 16 annak ingereit, valamint a' 17, 18, 19, 20 eszközeit számlálja elő. Tehát ezen felekezetek vol-

nának: a) az ál, b) az igaz hazafiúság' kifejezése c) Nehézségck. d) Ingerek. e) Eszközök vagy különös szabások. Ezen felekezeteket ismét összehasonlítván úgy találjuk hogy az *a* és *b* valamint *a'* *c*, *d* és *e*, felekezeteket ismét két sorba szoríthatni. Az első sor (*a* és *b*) magában foglalja az igaz hazafi characterét; *a'* másik (*c*, *d*, *e*) *a'* hazafiúságra vezérlő útmutatást. Innen igen könnyen következik *a'* fő észfogás: elmélkedés *a'* hazafiúságról. *A'* második összehasonlításbeli sorok teszik *a'* részeket, *a'* felekezetek pedig az alosztályokat. Tehát illy rend keletkezik:

I. *A'* hazafi' caractere, vagy: ki *a'* Hazafi?

- 1) az álhazafiúság 1. 2. 3.
- 2) igaz hazafiúság 4. 5. 6. 7. 8.

II. Útmutatás *a'* hazafiúságra.

- 1) Nehézségei 9. 10. 11.
- 2) Ingerei 12. 13. 14. 15. 16.
- 3) Eszközei 17. 18. 19. 20.

21. §. Az Értelmesség.

Az Értelmesség, logikai tekintetben, *a'* képzeteknek az ő mivóltok, sajátágok és különbözőések szerént való éles felfogásában és grammaticai tekintetben, azon szavak' választásában és használásában áll, mellyek *a'* képzett tárgyat meghatározottabban kifejezik úgy, hogy *a'* benne foglalt értelmet azonnal felfogni, belátni 's fentartani lehessen. Tehát az értelmesség tagadhatatlanul szükséges tulajdonsága az előadásnak, és pedig minden műdarabban olly szükséges, hogy hijánosságát egy általjában semmi sem pótolhatja

ki. Még a' tárgy' nehezsége sem mentheti az értelmesség' hijánosságát általjában és mindenkor, mert a' ki valamit értelmesen gondol, azt kívánt szorgalommal dolgozván, érthetőleg ki is fejezheti; ne is merjen valaki olly tárgyról írni, mellyet előbb tökéletesen meg nem fogott. — A' tökéletes értelmességet határozottság nélkül nem is gondolhatni. Bír ugyan az előadás bizonyos értelmességgel, mihelyt bennünk olly képzeteket támaszt, mellyeknek a' józan észszel való egyezését megismerhetjük és így azokat egymással öszszekapcsolhatjuk; azonban mind addig, míg az írónak hibája által (hanem célja ellen) szavainak egynél több értelmet tulajdoníthatunk 's egész bizonyossággal meg nem határozhatjuk, mellyik magyarázást esmerné ő maga helyesnek, kifejezése a' szükséges határozottság nélkül szűkölködik, pedig csak ez által lesz tökéletes az értelmesség. Az értelmesség' ama' lépcsőjét, melly által képesek vagyunk az előadott képzeteket nem csak helyesen és tökéletesen, hanem szaporán és minden nehézség nélkül is felfogni, könnyűségnek vagy világosságnak nevezzük. Többire valamelly műdarabnak elégséges értelmessége résznyire azok' lelki műveltségétől függ, kiknek az közelebbről írva vagyon.

Ellenkezik az értelmességgel:

a) az ollyan szavak' és kifejezések' használása, mellyekről előre nem tehetni, hogy azoknál, kiknek írunk, eléggé esméretesek és jártasak, p. o. a' tudósok' nyelvének tulajdon kifejezései, ha ollyan

műdarabban fordulnak elő, melly a' köz néphez vagy vegyes közönséghez van intézve;

b) a' kifejezés' azon rövidsége, melly a' nyelvhibátlanóság' megsértése nélkül is azon hallgatókra és olvasókra nézve, kiknek az előadás vagy on szánva, szerfelett nagy, mivel nem fejezi ki mind azon képzeteket és viszonyokat, mellyeket egyenként megkellene jegyezni, hogy az olvasók az egész mondatst tökéletesen felfoghassák, és úgy, mint az előadó magában gondolta, megesmérhessék. Ezen hiba' elkerülésében áll az előadás' tökéletessége. Meg kell ezt különböztetni az iskolai tökéletességtől, melly az okoskodásban előforduló képzetek' világos kifejezéséből ered. Minden okoskodásban előjő a' fő-, az al-és a' következő mondas, mellyek' világos kifejezése gyakran szükséges a' tudományos vetélkedésben, hogy a' következőzés' igazságát meglehessen bírálni. De csak nagyon ritkán szorúl az ember eme' környülállásos előadásra 's ennek szoros megtartása nagy szószaporítás volna a' köz életben. Ha valamelly fő gondolatot akarunk kifejezni, akkor sok világosító és magyarázó gondolatot kihagyhatunk, mert ezt nem cselekedvén, megtörténhetik, hogy épen az igen nagy magyarázás által veszjtük el az értelmességet. Honnan némelly közép gondolatokat gyakran ki kell hagynunk 's így előadásunknak kellemet szereznünk, mert igen kedvesen esik az észnek, midőn az illy elhagyott gondolatokat kipótolván szinte érzi, hogy gondolkodik; csak hogy illyenkor magunkat mindég

azok' helyheztesésébe képzeljük, kiknek írunk. Ne tartsuk a' közönséget egyáltaljában tudatlannak; de tudáskörét is jól esmerjük;

c) az író által nem készakarva okozott többértelműség, melly vagy a' többértelmű egyes szavakból, vagy a' szavaknak olyan összekapcsolásából ered, mellyből a' szerző arányozta értelmet közvetlenül ki nem találhatni. Az elő szóbeli előadás gyakran elenyészteti a' hanghelyezés által azon kétértelműséget, melly az olvasót fentartóztatná, minthogy tehát az írásban a' szemnek és nem a' fülnek szólunk, itt vigyázóbbaknak kell lennünk. Kifejezésünk annál határozottabb lesz, mennél szorgosabban, mennyire lehet, ama' szavakat és szólamódokat választjuk, mellyeket az uralkodó nyelv szokás az illy gondolatok' előterjesztésére tulajdonképen meghatározott, és az egymással összekapcsolt képzetek' előadásában miennél szorgosabban igyekeznünk az egyes szavak' helyezése által a' fontosabbakat kiemelni 's a' kevesbé fontosakat gyengíteni. A' szavak' kétértelműségéből eredett hibával rokon az igen közönséges kifejezéseknek, mellyek t. i. a' kifejezendő különös képzet helyett az ezt magában foglaló közönségeset jegyzik (p. o. a' jó erkölcs kívánja, hogy másnak jobbulásán örüljek, e' helyett: az emberszeretet 's a' t.) vagy az olyanoknak is használása, mellyek a' képzet' kiterjedését és nagyságát eléggé ki nem merítik (p. o. nagyok és különbfélék azon hasznok, mellyeket a' vallásos érzés sze-

rez, e' helyett: nagyok és különbélék azon áldások 's a' t.)

A' szavak' helyezésében főkép a' nyelvtanítás' szabásaira kell vigyázni, mennyire azok itt bennünket vezethetnek. Mivel azonban ezen szabások nem meszsze terjednek, maradnak még olly kétértelmű mondások, mellyek magokban véve a' szókötés' egyik szabását sem sértik. A' szavaknak vagy a' mondás' tagjainak egymáshoz való viszonyát végzés által nyelvünkben nem lehet úgy kijelenteni, mint a' Görög és Római nyelvben; hanem vagy egyedül vagy főképen a' szókötés által határozhatni meg. Tehát fő szabás a' mondások' elrendelésében, hogy az értelemre nézve szorosan összefüggő szavak és tagok, mennyire lehet a' szókötésben is egymáshoz közel essenek 's így összekapcsoltatások annál szembetűnőbb legyen. Még a' jó írók sem ügyelnek eléggé ezen törvényre, azért e' következő észrevételek nem lesznek haszontalanok:

1) A' határozott, melly valamely előrement vagy következő szónak jelentését közelebből meghatározza, ezzel szorosán össze kell kapcsolni. Az illyen határozók' p. o. e g y e d ű l, l e g a l á b b, e g é s z e n ' s a ' t. viszonyának megállapítására az élő beszédben közönségesen elég ama' hang és nyomadék, mellyel azokat kimondjuk, és ez az oka, hogy nem szokunk helyezésekre ügyelni, p. o. „a' Rómaiak esmerték a' szabadságot legalább annyira mint mi,“ e' helyett: „a' Rómaiak esmerték a' szabadságot annyira legalább mint mi.“

2) Ha valamely mellékkörülállást kell a' beszédben szólni, ennek olly helyet válaszszunk, melly minden hamis tekintetet elhárítson,

3) Nagyobb figyelmet érdemel a' visszahozó névmások' és a' mondás' tagjainak összefoglalására szolgáló részecskék' használása. Mivel az egész gon-

dolkozás ezen összefüggésztésen épül, eme' szavakra nézve a' pontosság és határozottság soha sem lehet felesleg való. Az ebbéli legkisebb botlás meghomályosítja a' mondást, vagy legalább elgyengíti p. o. „legszebb tüneményt mutat az ég napkeletkor és nyugotkor, melly a' magát az elszórt felhőkben tüköröző világosság' különbféle vegyüléseiből származik.“ Itten a' „melly“ visszazahozó névmás a' „tüneményt“ fő nevet illeti, de attól olly meszsze áll, hogy a' szókötés' szabásai szerént és kevesbé ügyelvén a' gondolat' értelmére, természetesen az „ég“ szóra vitetik, 's így az egész mondás tétovázó és érthetetlen lesz.

22. §. A' Tisztaság.

Az előadás' tisztasága olly szavak' választásában és használásában áll, mellyek az előadás' különös nyelvének tulajdonai és nem valamely idegen nyelvből kölcsönöztek, valamint a' szavak' és mondások' amaz elrendelésében, mellyet az azon nyelvbeli remekíróknál találhatni. — Azonban a' szavak' megválasztásában ne menjünk olly meszsze, hogy általa az értelmességet megsértsük, a' mi megtörténik, mihelyt — név szerént a' tudományos kifejezésekben és mívészszavakban — a' közönségesen elfogadot és használt idegen szavak helyett csak egyoldalú vagy helytelen jelentéssel bíró, nem a' szóvizsgálás' és szóhasonlóság' tapasztalásbeli törvényei szerént készült, és újságok miatt a' tárgyat inkább homályosító, mint sem világosan előterjesztő szavakat használunk. Mert megesmert igazság az, hogy a' nyelvben készen álló és a' leg-

jobb íróktól használt idegen szavat mind addig megkell tartani, míg helyette a' képzetet egészen kimerítő 's pontosan megjegyző honni szó nem készül és a' remekíróktól nem használtatik; ellenben hogy minden esetben a' honni szót kell választani, ha általa a' képzetet határozottan és értelmesen kifejezhetni. — A' szavak' helyezésére nézve pedig a' tapasztalásbeli nyelv' tulajdon lelkével ellenkező idegen szólásformákat még szorgosabban kell kerülni, mivel ezek által a' nyelv' nemzetiségének legszentebb rejteke, legdrágább és legkényesebb kincse veszedelmeztetik. — Ezekről alább bővebben, midőn e' törvényeket honni nyelvünkre alkalmaztatjuk.

23. §. A' Rövidség.

A' Rövidség abban áll, hogy az előadásban se több se kevesebb ne legyen, mint a' gondolt tárgy' tökéletes kifejezésére szükséges. Ha ez nem így vagyon, akkor húzós az előadás. Vagyon ezen kívül a' nyelvnek bizonyos tömötsége, melly a' közönséges, a' forma' hibátlanságára elkerülhetlenül megkívánt, rövidségen is túl megy és abban áll, hogy ama' mondások helyett, mellyekkel a' képzetet húzósság nélkül megjegyezhetni, azokat választja, mellyek legkevesebb szóval, mennyire lehet, legtöbbet fejeznek ki. A' rövidség igen fontos és csmerő tehetségünkre nézve szükséges tulajdonsága a' formának; mert a' húzós kifejezés a' hallgató

vagy olvasó' értelmét megbotlasztja, ez semmit jóvá nem hagyhatván, mi elégséges ok nélkül történik, munkásságát nem foglalatoskodtatja, és a' kifejezés világosságát 's határozottságát meggátolja, minthogy az értelmet szükségtelen mellékképzetek által a' főképzet' pontos szemlélésétől elvonja. A' rövid kifejezés pedig kettőzötteti a' képzet' erejét, mivel a' képzettel együtt ennek az emberi szívre való behatásat is rövidebb időre szorítja. Azonban a' rövidségnek, ha hibázni nem akarunk, az előadás' céljához és a' hallgatók' vagy olvasók' szükségéhez kell alkalmaztatnia, és a' képzeteket mindenütt még is olly tökéletesen előadnia, hogy az értelmesség ne szenvedjen. Honnan hasznosak ezen törvények:

a) Az író minden képzetet, mint csak lehet, olly világosan képezzen, 's egyszersmind annak az egészhez való viszonyát szemügyre vegye, mert előadása világosság nélkül nem lehet rövid, 's ezen viszony' megőrzése nélkül magával meg nem egyezhet.

b) Céljához és olvasójához vagy hallgatójához legillőbb előadást válasszon, 's mind azt hagyja el, mi ezen körülállásokban fő célját nem segíti, sőt inkább a' gondolatot szükségtelenül terheli és homályosítja.

c) A' fő képzetet olly helyre tegye, hol az leg-tökéletesebb behatást okozhat. Ezen helyet bizonyos szabás által meg nem határozhatni, és kitalálása csak az író' érzésétől 's a' mondás' mindenkori tulajdonságától függ. Vigyázzván az értelmességre

néha legelől teheti a' főszavat, mivel a' legtermészetesebb és illőbb rend azt látszik kívánni, hogy a' fő tárgy első helyen álljon. Néha azonban, kivált ha állításának különös nyomadékat akar adni, nem kevesbé hasznos az értelmet egy perczenetig feltartóztatni 's csak a' mondás' végén egészen közölni. Többire akar hová tegye a' főszavat, arra ügyeljen, hogy azt minden zavarodás nélkül a' többitől elválasztott fényben mutassa. Ha tehát az időnek 's helynek határozásait vagy más körülállásokat kell a' mondás' fő képzetével összekapcsolni, azokat úgy helyezze, hogy ezt meg ne homályosítsák, p. o. „ha a' költők egyedül csak gyönyörködtetést színelvén még is alattomban sokszor hasznos tanításokat és útmutatásokat adnak, úgy vélem, őket mai nap szinte úgy, mint hajdan, a' legjobb 's légbecsesebb írók közé számlálhatjuk.“

d) Igyekezék nem csak az egyes képzeteket, hanem a' mondás' egyes tagjait is hol a' nyelv' és dolog' természete engedi, fontosságok szerint egymásután következtetni, mert természet szerint a' tökéletesség' alsóbb lépcsőjéről örömöstebb emelkedünk a' magasabbra; mint sem viszont erről az alacsonyabbra lépünk. Szép erre nézve Quintilianus' észrevétele: „Cavendum est, ne decrescat Oratio, et fortiori subjungatur aliquid infirmius: sicut sacrilego fur aut latroni petulans. Augeri enim debent sententiae et insurgere.“ Cicero beszédei tele vagynak ilyen példákkal. Nézd pro Milone.

— — —

Az előadás' rövidségével ellenkeznek :

a) szükségtelen szótagok , mellyek sem az értelem' világosságát és határozottságát , sem az előadás' illendőségét és szép hangzatját nem segítik, p. o. addiglan , pediglen , mostanság ;

b) a' szükségtelen szavak , mikor minden elégséges ok nélkül a' képzet , melly már egy más eléggé megjegyzetben szükségképen benne vagyon, különösen is megjegyztetik, vagy ugyan azonképzet olly más kifejezéssel ismételtetik, melly azt ismét egészen megjegyzi. Az illy kifejezés kiválta' rokon értelmű szavak' összehalmozásából ered , mellyek' összszakcsolását csak akkor hagyhatni helybe , ha a' mondás' szép hangzatja azt szükségképen megkívánja, vagy ha az előadás' célja magával hozza, hogy a' két rokon értelmű szót megkülönböztető mellékképzet is különösen kiemeltessék ;

c) bizonyos mondások , mellyeket az értelem' világosságának és határozottságának , vagy a' szép hangzatnak sértése nélkül rövidebbekkel felcserélhetni ;

d) ha a' fő képzet olly szükségtelen mellékképzetekkel kapcsolatik össze , mellyek' kifejezése az előadás' mindenkorí célját semmiben sem segíti ;

e) ha ugyan azon főképzet , vagy a' képzetek' ugyan azon összszakcsolása elégséges ok nélkül valamelly új mondásban más szavakkal ismételtetik.

Ki az előadás' rövidségére törekszik , szemé előtt tarthatja még ezen segédeszközöket is : a) munkáját keményen rostálgassa és simítsa Horatiusnak emez intése

szerént: „nonum prematur in Annum,” és Cicero-
nak, 's más remekíróknak példája szerént; b) gya-
korolja magát a' nyomósírások' kivonásában, hogy
így az előadás' főképzetét gyorsan felfoghassa, és azok
összszehúzásában lelki erejét nagyobbíthassa — Nyel-
vünkben az előadás' rövidségére példáulúlszolgálhatnak
Dayka', Kazinczy', Virág' költeményei. Nézd a' rö-
vidségről: Döbrentei Nyelvcsinosságra ügyelet. Tud.
Gyűjt. 1825. XII. Köt.

24. §. A z E g y s é g.

A' logikai és grammaticai E g y s é g részént
a' tárgy' részeinek, mint ezek az észfogásokra, ité-
letekre és okoskodásokra nézve egymással össze-
függnek, az esmerő tehetség által való belső és
szükséges összekapcsolásában; részént pedig az
előadás' külső egységében áll, mellyet az egyes be-
szédrészeknek a' közönséges és különös nyelvtaní-
tás szerént való összekapcsolása 's következtetése,
és a' kerekmondások' tökéletessége határoz meg. —
Az előadásban foglalt gondolatoknak az előadás'
céljára nézve egymással meg kell egyezniük; mert
egyébként, az értelem nem találná okát, miért va-
gyon valamelly gondolat az előadásban 's azért
mind azokat elkell hallgatni, mellyek az előadás'
céljának legkisebb sértése nélkül elmaradhatnak;
sőt a' gondolatoknak egymás között abban is meg kell
egyezniük, hogy mindenik hol lehet, az előbbe-
ninek vagy következőnek különös célját elősegítse.
Főképen pedig a' mellékképzeteknek a' főképzettel

meg kell egyeznie's ennek célját, mennyire csak lehet, előmozdítaniok, mivel csak a' főképzet miatt fordulnak elő az előadásban. A' nyelvbeli előadás a' részeket többnyire az átvezetések (transitiones) által kapcsolja össze, mellyek megmutatván rövideden a' mondottakat, azt is röviden előadják, a' mi következik. a) Az átvezetés előmozdítja az értelmességet, honnan azon író' előadását érthetni meg leginkább, ki leghelyesebben megtudja itélni, mennyi átvezetés szükséges munkájában ez vagy amaz olvasóra nézve. Ébreszti a' figyelmet, mennyire majd azt jelenti, hogy valami új következik, majd a' következők iránt részvételre ingerel, sőt csudálkozást is gerjeszt, ha váratlanul elmés, helyes és új. Valamint pedig két pont között számtalan görbe lineát gondolhatni; úgy egyik tárgyról a' másikra számtalan út vagyon. És így könnyű belátni, hogy az emberek' időkorára, állapotjára 's műveltségére nézve más és más átvezetés alkalmazatos és szükséges. Az átvezetésekre nézve ezen szabásokat állapítjuk meg:

a) az átvezetés az olvasóhoz vagy hallgatóhoz legyen mérsékelve, és soha se legyen hosszabb, mint a' szükség kívánja, mert semmi sem okoz annyi szószaporítást, mint ha a' szerző az átvezetést nem tudja kitalálni;

b) legyen az átvezetés könnyű és természetes, de mellette új és jól megválasztott. Tárgyat az

a) Nézd: ad Herennium de Rhetorica.

átvezetésre nyújthat a' képszövetkeztetés; néha némely figurák is e' végre szolgálhatnak;

c) ne legyen felékesítve, legalább nem annyira, hogy a' figyelmet a' fő dologról magára vonja.

Az előadás' külső egysége a' beszédrészek' összekapcsolását és a' kerekmondások' tökéletességét kívánja. Amazt a' nyelvtanítás eléggé elhatározza; emerre nézve ezt jegyezzük meg. Már maga a' kerekmondás' észfogása azt hozza magával, hogy az egyetlen egy gondolatot fejezzen ki. Az illy gondolat ugyan több részből állhat; de ezen részeknek olly szorosán össze kell kapcsoltatniok, hogy a' lélek elejébe csak egy és nem több tárgy' képzetét terjeszszék. Erre nézve: 1) a' mondás szempontját mint csak lehet, olly ritkán változtassuk. Ne hányjuk olvasónkat a' hirtelen átvezetések által egyik tárgyról a' másokra. Minden mondásban közönségesen valamely személy vagy dolog az uralkodó szó; annak kell tehát, mennyire lehet, kezdettől végig maradnia, honnan hibás ezen mondás, p. o. „alig pillantám meg ötöt, már is karjai közé repülék és így lépénk be a' szobába, hol engem az egész háznép kedvesen fogada 's örüle, hogy barátomat fellelém, ki azonnal minden butoromat a' házba hordatá.“ 2) Soha se halmozzunk egy mondásba ollyan dolgokat, mellyek olly kevesé függenek egymástól, hogy azokat két vagy három különös mondásra helyesen feloszthatni p. o. „Útját egy míveletlen országon keresztül folytatá, mellynek vad lakosai sanyarúan éltek, mivel egész gazdaságok bizonyos

fajú sovány jühokból állott, mellyek' husa ízetlen vala, mert csak tengeri halakat ettek.“ 2) Kerülni kell a' közbevetett mondásokat, a' parenthesiseket. Ezek néha elmés tekintettel bírhatnak és a' lélek' elevenségéből származni látszhatnak, ki t. i. nyomozásinak folytában a' rokon tárgyokra is szerencsés pillantatokat vet; hanem még is többnyire nagyon káros elszóródást okoznak. 4) Végezzük a' kerekmondást tökéletesen. Minden egésznek vagy on eleje, dereka és vége, szükségtelen; is említeni, hogy a' grammaticai szabások szerént a' tökéletlen mondás nem is mondás. De vannak olyan kerekmondások, mellyek még a' tökéletességen is túl mennek. Ha olvasás közben oda értünk, hol a' gondolat' végét vártuk, 's azután még valami következik, mit vagy elhagyni vagy közbeszólni kellett volna, ez a' mondást egészen elrútítja, p. o. „az ifjú Szónokok Cicero' írásait jobban esmerik, mint sem Demosthenesét, holott ez amant észrevehetőleg megelőzi, legalább mint Szónok.“ A' mondás' természetes végzete ezen szónál vagy on „megelőzi,“ a' többi tehát csak utánna sántikál. Helyesebb volna a' mondás így: „az ifjú Szónokok Cicero' írásait jobban esmerik, mint sem Demosthenesét, holott ez amant, legalább mint Szónok, észrevehetőleg megelőzi.“

Kerekmondásnak nevezzük azon mondást, mellynek részei, akar fő, akar mellékképzeteket jelentsenek, egy magában meghatározott és szoroson összfűgő kört tesznek, mellyet az olvasónak vagy hallgatónak egészen által kell futnia, hogy az egésznek értelmét helye-

helyesen felfoghassa. Ama' mondás, mellyből a' kerekmondás támad, fő, vagy talp, vagy sarkmondásnak neveztetik, azok pedig, mellyek a' főmondás' tárgya és állítása közé tétetvén, azt kiterjesztik és kerekmondássá változtatják, segédmondásoknak hivatnak. Ha két mondás vagy mondássor—ezeket kerekmondás' tagjairak nevezzük — foglalók által úgy összekapcsoltatik, hogy a' kerekmondás' egyik része a' másiktól nyilván függjön, 's ezek, mint főrészek, az egésznek tökéletességére szükségesek legyenek, akkor azokat elő- és utórésznek nevezzük. A' kerekmondás pedig állhat egy elő- és egy utórészből; vagy több elő-és egy utórészből; vagy több elő-és utórészből. Így ered a' két, három és négy tagú kerekmondás.

HARMADIK FEJEZET.

A' forma' szépségének egyes jegyeiről.

25. §. Általmenetel a' forma' szépségének egyes jegyeire.

A' nyelvbeli előadás' tudománya a' forma' szépségéről értekeztvén azt vizsgálja, miben áll a' nyelvbeli előadás' formájának ama' szépsége, melly a' hibátlansággal egyesülvén a' formát tökéletessé teszi. Ezen tekintetben a' szépséget ugyan tárgyilletőleg vesszük, azaz: a' prosa', költés' és ékes-szólás' nyelvének valamelly műdarabját szépnek állítjuk; mindazáltal a' szépség, magában véve, egészen személyillető: részént mennyire a' szerző nyelvbeli előadásának formáját lelki tehetségeinek eredeti törvényességével egyezőleg alkotja; részént

mennyire mindenkiben, kit a' tökéletes forma' szépsége megillet, a' három lelki tehetség megindítatik 's felingereltetik. Mikor tehát a' tárgyilletőleg vett szépségről szólunk, tulajdon személyes, a' forma' szemlélése által lelki esmeretünkben észrevett állapotunkat a' formára általvišszük.

A' nyelvbeli előadás' szépségének pedig két mivolti jegyét állíthatni, olyannak kell t. i. a' formának lenni, hogy

1) a' külső vagy belső érzést kedvesen érdekelje; 2) hogy általa a' tárgy az ideáléhoz közeletsen. Tehát a' forma' tökéletességének sinormértéke a' tárgy' idealisált előadásában áll, mihelyt t. i. az előadásban a' tárgynak nagyobb tökéletesség adatik, mint mellyel valóban bír.

Az okosság' közvetlen képzetait, mellyek t. i. a' tapasztaláson felül emelkednek 's azért feltételetlenek, ideáknak nevezzük; különösen, ha az okosság a' szemléletben, mintegy valamely történettárgyban, a' feltételetlenre törekedik, úgy hogy ezt semmi észfogás ki nem merítheti, az illetén képzetet aestheticai ideának hijjukk, p. o. a' gyermek Jesus aluszik a' keresztfán. Az aestheticai ideák azután, a' szabadon alkotott formában előadva, teszik az aestheticai ideált p. o. a' legfőbb férfiúi méltóság Jupiterben. A' tapasztalás' tárgyaiból is alkothatni aestheticai ideákat, ilyen az oroszlán'y ideálja, mellyben a' nemes bátorság a' legtökéletesebb oroszlán'yforma alatt magát kifejezi. Már maga az ideál nevezet eléggé mutatja, hogy annak eredeti képét egyenként a' természetben fel nem találhatni, és így az csak darabonként vagy a' valóságból kölcsönözve és követve.

26. §. Az ízlés.

Itélő erőnk' azon munkásságát, melly a' nyelvbeli műdarabnak a' forma' törvényével való egyezését vagy nem egyezését megbirálja, ízlésnek nevezzük; mert ezen ítélet a' felfogott formának az érző tehetségre a' képzelő erő' segedelme által való behatásából származik, és ugyan ezen behatásnak szóbeli kifejezése, mennyire általa kinyilatkoztatja az itélő, hogy a' forma néki tetszik vagy nem tetszik. Az ízlés ugyan velünk születik, de ki is mívelhetni; honnan annál nyomosabb és érettebb rend szerént, mennél inkább a' képzelő erő és az érző tehetség egyarányosan ki vagon mívelve. A' képzelő erőnek és az érző tehetségnek kifejtésére, különböző kimíveltetésére, az éghajlatnak, nevelésnek, hitvallásnak, országalkotásnak, szokásoknak 's a' nemzeti characternek az ízlésre való befolyására nézve különböző ugyan az emberek' ízlése; mindazáltal mivel a' forma' szépsége csak a' formának az esmerő tehetséggel való egyezésétől és az ezt szabad, játszi munkásságba hozó erejétől függ, ezen tehetséget pedig minden emberben egy formán alkotottnak tartjuk, az ízlés' ítéleteit is feltételetlen divatúaknak állítjuk, megkivánjuk, hogy minden (mívelt) ember azt szépségnek tartsa, mit mi annak vallunk, és ha talán állításunk máséval meg nem egyezne, vagy annak lelki tehetségéről, vagy ha az illető bíró volna, magunkéról kételkedünk. Az ízlés' ítéleteinek eme' közön-

séges erejét annyiból megfoghatni, hogy azon ítéletek minden interesse nélkül hozatnak és a' szépség' megesmerését csak előteszik, a' mit minden emberről előtehetni; hanem ama' közönséges erő annyiból igen különösnek tetszik, hogy az ízlés' ítéleteit megbizonyítani, bizonyos szabásokra szorítani és alapigazságaiból következtetni nem lehet. Az ízlés, mint az ítélő erő' ágazatja, bizonyos szabások szerint ítél ugyan; hanem mi ezeket csak homályosan érezzük, értelmesen pedig soha sem képezzük. a). Csak az ízlés' törvényeinek ama' közönséges erejéből lehet megmagyarázni, hogy minden nemzetbeli remekírókat a' forma' törvénye szerint lehet és kell megítélni.

27. §. A' szépség' jegyeinek felosztása.

Minthogy a' forma' szépsége abban áll, hogy a' forma önmagáért tessen, eme' tetszés pedig többféle módosítást kaphat, a' mint a' forma által okozott gyönyörűség vagy tiszta vagy a' gyönyörűségből és kedvetlenségből majdnem észrevehetetlen változással vegyes, de úgy, hogy az végre gyönyörűségre menjen által, vagy végre az aetheticai érzelmekkel más érzelmek egyesülnek; az érzékenyítő erők is (*vires aetheticae*) vagy tiszta, vagy vegyes gyönyörűséget vagy elegyes aetheticai érzelmeket gerjesztők lehetnek.

a) Nézd Tud. Gyűjt. 1822. VIII. köt. 89—92 lap.

Jóllehet részént az előadandó tárgy' különbé-
félesége, részént az írók' individualitásának, mívelt-
ségének és érettségének különbözése miatt a' forma'
szépségének minden egyes jegye — az úgy nevezett
érezékenyítő erők — minden egyes nyelvbéli műda-
rabbán együtt nem lehet, sőt, mint máshol (19.
§.) megjegyzők, némellyeknek jelenléte a' for-
mában némelly másoknak használását tiltja; mind-
azáltal ha a' forma' szépségének minden egyes je-
gyét átnézni kívánjuk, szükség azokat egyenként
felhordani, és sajátóságok szerént leírni.

Az érzékenyítő erőket különbéleképen szokták elosztá-
lyozni és tudományos rendbe szedni. Ezen osztályo-
zások többnyire megkívánják szerzőjik' philosophiai
systemájának esmeretét; azért mi elmellőzvéen egyéb
osztályozásokat az érzékenyítő erők' okozataira nézve
az előadott három osztályt választottuk. Egyébaránt
ezen osztályozást is némelly nehézségek nyomják,
valamiut másoké, p. o. a' híres Krugé sincsen azok
nélkül. Nézd Tud. Gyűjt. 1822. VIII. köt.

a) Tiszta gyönyörködést gerjesztő érzé- kenyítő erők.

28. §. A' legszabadabb érzékenyítés (sensibilitas).

Mind annak, mi tárgya az aesthetikai gyö-
nyörködésnek, az értekek által felfoghatónak kell
lennie: honnan az érzékenyítés első jegye a' szép-
ségnek. A' tárgyat szabadon megértekenyíti a'

forma, ha a' képzelőerő azt részént határozottan kifejezett sajátása, részént egész előadása' kerülete szerént egy tökéletes képben felfoghatja, és maga előtt tarthatja, úgy, hogy ez által a' belső szemlélés' elejébe olly tökéletes kép terjesztessék, melyből minden hijány, zavar és homály ki legyen zárva. Ezen érzékenyítés' alsóbb lépcsője, mint közönségesen a' prosában szokott lenni, *elevenségnek* (*vivacitas*), felsőbb lépcsője pedig, melly gyakran a' költés' és ékesszólás' nyelvének képeit bélyegezi, mikor t. i. a' képzetek olly gyorsan következnek egymás után, hogy a' közép képzetek vagy elhagyatnak vagy csak röviden érdekeltetnek, *tűznek* (*ignis*) neveztetik. Hol az érzékenyítés' eme' lépcsője megvan; ott a' forma nem csak az érző, hanem a' vágyó tehetségre is behat.

Az *elevenség* tetszik, mert erejinket munkás-ságba hozza és életet tenyészt; mind e' mellett még sem legfőbb jelesség. Gyakran kárára vagon az értelmességnek, ha a' képzetbe több jegy toroltatik össze mint a' mennyit illő világossággal gondolhatni; vagy ha a' képzetek igen gyorsan követik egymást és a' szükséges összekapcsolások elhagyatnak. Az értelmességet tehát nem szabad az *elevenség*ért feláldozni, mert ez épen ez által vesztené el célját, minthogy az értetlen, a' homályos nem okoz behatást. Az egésznek célja is tilthatja némmelly képzetek' teljes *elevenségét*, ha t. i. ezek mellék képzetek, mert ezek az *elevenség* által igen kitünnének és a' fő képzeteknek ártának. A' rú

és motskos tárgyakat sem szabad igen elevenen festeni, mert rossz ízlést árúlna el. Kötelessége az írónak mind azon módokat tudni, mellyek által képzeleinek és festésceinek elevenséget adhat.

A' képzetek megérzékenyíttetnek: a) a' közönségeset, minthogy kevés vagy semmi érezhetőséggel sem bír, mindenkor különösre kell változtatni. b) Minden mondás érezhetőbb lesz, ha cselekedetre változtatik. c) Ha az író egyik' érzék' foglalatoskodtatásáról hirtelen a' másokra átmegy, képét igen érezhetővé teszi. — Az előadás' elevenségét előmozdíthatni: a) az új vagy elavult szavak és mondások által, ha ezek helyesen formáltattak; b) a' képes kifejezés vagy is a' figurák által, mellyekről alább, minthogy más tulajdonságokra is szolgálnak; c) a' kifejezés' változtatása által, ha a' képzetet többféleképpen jegyezzük meg majd ezt majd amazt a' mellék környülállást használván; d) a' jeles mondások által, mellyek azonban igazak legyenek, jó helyen álljanak és helyes kifejezésbe öltöztessenek. Nézd erről: *Vorschule der Aesthetik von Jean Paul Wien 1815. 2. B. a' 45 's köv. lap.*

Például szolgálhat:

Eger várának ostroma 1552ben, G. Teleki Jóseftől. *Aurora 1822. a' 229 's kk. lap.* — Rozgonyi' elbeszélése a' Nándorfejérvári ütközetről. *Kisfaludy Sánd. Hunyadi János. 5dik Felvon. 6dik Jelen.* — Cicero' beszédei Catilina ellen.

29. §. A' különbféleség' helyes egyeztetése.

A' különbféleség, mint aetheticai tulajdonság, abban áll, hogy az előadott tárgy' egyes részei is, az egésznek egy tökéletes formában való fel-

fogása mellett, gyönyörűséggel szemléltessenek, részént az ezekben foglalt képzetek' és jegyek határozott kifejtése és szabad érzékenyítése, részént az ezen egyes jegyekben az előadott tárgyra nézve előforduló mellékképzetek' gazdagsága és bősége, részént amaz aestheticai viszony miatt, mellyben ezen egyes részek egymáshoz 's az egészhez képest a' tökéletes formában megjelennek. A' különbféleség által tehát a' műdarabnak egyes, gyakran egymástól mivoltikép különböző részei, mint részek, tetszenek, az érző tehetségre 's a' képzelő erőre kedvesen behatnak a' nélkül, hogy ez által a' nyelvbéli formának öszszeséges ereje elszóratnék vagy megakadályoztatnék.

Különbféleségnek kell tehát a' műdarabban lenni, mert a' nélkül lelki erejinket eléggé nem foglalatoskodtatja 's eleven felemelkedésbe nem helyezheti; azonban a' különbféleséget szükségessé legszorosabban is öszszekapcsolni, mert egység nélkül ama' foglalatoskodás maga magával meg nem egyezhet. Egységnek kell uralkodni főképen a' nyelvbéli műdarab' foglatjában, a' műdarab ne ismételjen folyvást ugyan azon gondolatot, hanem a' különbözőket feloldhatatlanúl 's legszorosabban kapcsolja öszsze egy egészben, ne forduljon abban elő semmi magányos, darabos, mellynek a' többivel való öszszefüggését be nem láthatni, minden rész dolgoztassék ki a' többihez illő mérsékletben 's a' legalkalmasabb helyet foglalja el, hogy így az egésznek átnézése könnyebb legyen. Hanem magában az

előadás' nyelvében és hangjában is kell lenni bizonyos egyenlőségnek, ne írjunk majd pontos rövidséggel majd ismét bújázkodó szóbőséggel, majd képekben, majd ez majd amaz szómértékben, úgy hogy ezek minden czél és ok nélkül egymást váltogatni látszassanak. Valamelly nagyobb műdarabban a' kifejezésnek és hangnak gyakran kell ugyan változnia, de csak ott, hol a' környülállás kívánja, 's ekkor a' szóban lévő személyekhez és történetekhez legyen a' változás szabva.

Az élet' korai. Kisfaludy Kár. Aurora 1822. a' 72. lap. — Enyingi Török Bálint. Horvát Endrétől Aurora 1824. a' 153 lap. — Vigasztaló Dal Szalai Benjam. Aurora 1824. a' 183. lap. — Ének a' harangról Schiller után. Szenvey, Aurora 1825.

30. §. Az Árnyéklás 's a' világosság' és árnyék' helyes felosztása.

Elesmerhetetlen jegye a' szépségnek némelly, igen finom ízlésű 's az illőt tisztán érző írónál azon ügyesség, mellyel nyelvbeli előadásaikban az előadott képzetek' és érzelmek' különbözését 's az egyikről a' másokra való átmenetelt olly gyengédén érdeklík, hogy ez csak nem észrevehetetlennek látszik, és egyedül a' finomabb érzés esmerheti meg azok' változását, öszszeolvadását és emelkedését. Valamint pedig az előadott tárgy' egyes részeinek illy árnyéklást csak az igen gyengéd és mívelt ízlés adhat: úgy annak észrevételére és aesthetikai megítélésére nagyon mívelt érzés szükséges.

Az árnyéklással rokon ugyan, hanem megjelenésére nézve attól mivóltiképen különböz a világosság' és árnyék' helyes felosztása a nyelvbéli előadásban. A' világosság felsőbb lépcsője az elevenségnek és beszéd' villanásinak (orationis lumina) ama' helyeket nevezzük, mellyek elevenségek által főképen behatnak és mások felett jeleskednek, akár jeles mondások, akár képek vagy figurák legyenek. Ellenben árnyékban helyeztetik valamely képzet, ha annak elevensége készakarva meggyengíttetik. Honnan a' világosság' és árnyék' helyes felosztása abban áll, hogy a' szép érzésű író a' forma' fő tárgyát mintegy kiemeli 's elevenebben megérzékenyíti, ama' részeit pedig, mellyek a' fő tárgyat csupán támogatják és annak előadásbeli kerületét teszik, készakarva meghomályosítja. Az Írónak tiszta' ízlése tehát az előadás' azon egyes részeinek szorgos kidolgozásában tetszik ki, mellyekre a' világosságnak és árnyéknak esni kell. Mert a' nyelvbéli előadásban az árnyék nem magáért, hanem csak a' világosságért lévén, a' kettő közt való aránynak kifejezése — kivált a' világoska (Helldunkel) vagy is a' kettőnek öszszeolvasztása némelly ritka esetekben — a' czélzott behatás' biztos felszámolását kívánja, és valamint igen szabad képzelő erőt, úgy mély 's tisztult érzést és igen érett ítélő erőt tesz előre. A' világosságnak az előadás' fő tárgyaira való legnagyobb 's legerősebb felosztását a estheticai fénynek nevezzük.

Már Cicero (de Orat. 3. 26.) a' világosság' és árnyék' felosztását nevezi: „umbram aliquam et recessum, quo magis id, quod erit illuminatum, exstare atque eminerere videatur.” A' világoska, mint a' szürkület a' természetben, az előadott tárgyokra gyakran bizonyos varázs kecsét áraszt. Valamint pedig a' természet nem mindég szürkületben jelenik meg: úgy az előadásnak sem kell magát mindég abban mutatnia.

Dal a' Távolból Matthisson után Helmecezy Aurora 1823. a' 309. lap. — Szellőhez Kisfaludy Kár. Auróra 1824. a' 47. lap. — Titkos bú. Dayka 7. lap. — Etének esküvése Vörösmartyól Zalán' futása a' 43—46. lap.

31. §. Az Újság.

Újnak mondjuk azt, mi eddig vagy épen nem, vagy legalább nem azon formában jelent meg, mellyben most látjuk. Az Új figyelmünket felingerli, képzeleteink' elevenségét nagyobbitja, esmeretünket gyarapítja, 's így kedves érzést okoz. Az újra kell tehát törekednünk, de soha se tartsuk azt czélnak, hanem csak eszköznek, mert nem nagy dolog újnak lenni, ha nem gondolunk vele, valljon az Új igaz és szép e? minthogy egyéhként az utálatos és borzasztó tárgyak is szépek lennének, mihelyt újak volnának. Honnan csak azon újság lehet a' forma' szépségének jegye, melly önmagáért tetszik, a' képzelő erőt szabad munkásságba hozza, az érző tehetséget felindítja vagy épen megrázza. Az újság a' nyelvbéli előadásban vagy a' gondolatokat vagy a' formát illeti. Ezt amaz magában foglalja, mert ha a' költő vagy a' szónok, ritkábban a' prosában

író valamely új, még ez előtt elő nem adott, tárgyat ír le, a' nyelvbeli formának is új bélyeget kell nyernie. — Hanem, ha a' tárgyat már más előadta, a' formának újsága az előadásnak még így soha meg nem jelent formájában áll, 's kivált a' képekben, értelemmásításokban és hasonlításokban szükséges. Az újság ezen aesthetikai bélyegében tetszik ki a' képzelő erő' hathatósága és sokoldalúsága.

Melly más formában jelenik meg Ilka Kisfaludy Károly czímű Színjátékában és Döbrentei' Nándorfejei várában. Aurora 1823. a' 193. lap. — Vagy Vesselényi Ferenczet és Szécsi Máriát máskép festi Gyöngyösi István Murányi Venusában, máskép ismét Kisfaludy Károly Szécsi Mária czímű Színjátékában.

32. §. A z E l l e n k e z é s .

Az Ellenkezés a' nyelvbeli előadás' fő tárgyával ellenkezőnek érzékenyítésében áll, úgy hogy a' nyelvbeli előadásban két, egymással valóban vagy csak látszólag ellenkező, tárgy egymás mellé vagy egymásután állíttatik, és mennyire lehet, egyenlő erejű kifejezéssel leíratik. Az ellenkezés' szép hathatóságára pedig szükséges, hogy az egymás mellé állított tárgyak' ellenkező viszonyát a' szemlélésben azonnal fel lehessen fogni, és az ellenkezés' alapját a' képzelőerő és az érzőtehetség az érzékeny képben megesmerhesse, mert az elhibázott ellenkezés soha sem lehetszepség. Valamint továbbá a' világosság' és árnyék' felosztásában az árnyék csak a' világosságért vagyon; úgy az ellen-

kezés is csak eszköz az aetheticai czélra. Honnan az ellenkezésnek végre a' fő tárgyjal, vagy legalább az egésznek aetheticai czéljával öszszeegyeztetve kell a' tökéletes formában megjelennie, minthogy az magában alárendelt és a' forma' fő okozatját csak elősegítő jegye az előadás' szépségének.

Háromféle az ellenkezés. Az első egymással ellenkező tulajdonságú tárgyakat állít egymás mellé, mint a' színjátékokban az ellenkező characterú személyek; vagy pedig ugyan azon személynek két egymásután következő 's ellenkező állapotját. A' második olly tárgyakat helyeztet egymás mellé, mellyek nem ellenkező, hanem azon felekezetben nem hasonló tulajdonsággal bírnak. Ennek különös ereje vagyon a' különbféleség' szaporításában és a' fárasztó egyformaság' elkerülésében. Ezen kívül az egymás' ellenébe tett tárgyak egymást kölcsönösen emelik, egymás' tulajdonságát közelebből meghatározzák. A' harmadik az ugyan azon felekezetű 's csak lépcsőre nézve különböző tárgyakat teszi egymásmellé, hogy a' legfelsőbb lépcsőt, melly a' kifejezést meghaladná, érezhetőbbé tegye.

A' korosabb szépség. Verseghy. Aglája a' 87. lap. — A' vak szerelem. Dayka a' 17. lap. — A' viz' becse. G. Teleki Fer. Hébe 1824. a' 191 lap.

33. §. Az Elmésség és éles elme (ingeniosum et subtile).

Az Elmésség, mint a' forma' szépségének jegye, ama' tehetség, melly bizonyos, egymással.

nem egyenlő tárgyak között a hasonlóságot feltalálja és megérezkenyíti. Az elmésség tehát két vagy több egymással vagy csak látszólag vagy valóban nem egyenlő tárgyat összeállít, és összehasonlítások által kitalálja ama' középpontot, mellyben bizonyos tekintetre nézve egyenlők. Helye vagy az elmésségnek mind a' prosa', mind a' költés' és ékesszólás' nyelvében, mivel mind az értelem' fogásainak és az okosság' ideájinak, mind a' képzelőerő' képeinek hasonlóságát azoknak különbözése és különbözősége mellett is feltalálhatja 's megérezkenyítheti az egyes fordításokban, szójátékokban és ellentételekben. Innen az elmésség, a' prosa' és ékesszólás' nyelvében okoskodó, a' költésében pedig költő vagy képes elmésségnek nevezetik. Az első tulajdon és valódi hasonlóságokat vesz észre 's az ebből eredő gyönyörködés csak a' nyelv' gyorsaságán és rövidségén épül, melly itten elmulaszthatatlanul szükséges. „A' rövidség, úgy mond Jean Paul, teste és lelke az elmésségnek, sőt önmaga az elmésség.” A' másodikra legnagyobb behatása vagy az a' képzelő erőnek és vagy a' testet lelkesíti, a' mi könnyebb, vagy a' lelket testesíti. Ide tartoznak a' személyesítés, képmásítás, beszéd-másítás és a' hasonlóság. Némelly kisebb költői műdarabokat kivévén, az előadás' formájának csak egyes részei és tárgyai jeleskedhetnek elmésséggel. Az ilyen munkákban ugyan az elmésségnek mértéket kell tartani; hanem a' csupán elmés műdarabokban az elmésség' kicsapó teljessége, buja

gazdagsága nem csak nem hiba, sőt általában szükséges.

Ellenben az éles elme bizonyos egymással egyenlő vagy egyenlőknek látszó tárgyak' hasonlatlanságának felfogásában és érzékenyítésében áll. Nem elégszik ez meg az észfogások', ideák' és képek' látszó hasonlóságával, hanem mélyebben behat, míg ama' pontot fel nem találja, mellyben azok minden látszó hasonlóságok mellett sem hasonlók. Azért az éles elműség közelebbről csak a' prosa' nyelvére nagyon szorítva, a' költés' nyelvéből egészen kizáratik, és az ékesszólás' nyelvében csak oktatás végett nagyon helye.

Vitkovics Mihály' epigrámmáji. — A' bor és viz G. Dessewffy József. Hébe 1825. a' 49. lap.

34. §. Az Erő. (robur).

Az Erő aetheticai tekintetben részént a' nyelvbeli forma' egyes tárgyainak hathatós, a' szokotton felül emelkedő és az érzelmet közvetlenül felindító előadásában, részént a' formának az egészre egyaránt kiterjedő, és a' szokottat jóval felülhaladó kidolgozásában áll, úgy hogy épen ezen szokatlan erőhasználásnak észrevétele az érző tehetséget felingerli és megrázza, a' képzelő erőt pedig eleven munkásságba hozza. Így p. o. ezen mondást „én becsületes ember vagyok és esküvésemet megtartom” Schakespear Machbetjében illy erővel fejezi ki: „soha még én hitemet meg

nem szegtem; még az ördögöt sem árúlnám el bajtársának." Az erő részént a' gondolatokban, részént a' kifejezésben vagyon, azonban tökéletességére mind a' kettőnek összeegyeztetése szükséges. Nagyobbíthatni ugyan a' kifejezés' erejét a) a' rövidség, b) az érzékenyítés, c) az újság és d) némelly figurák által; de a' lankadt és gyenge gondolat mind ezen segedelmek mellett is gyenge és lankadt marad. Jóllehet az erő főképen a' költői műdarabokban találhatik; mindazáltal az ékes-szólás' nyelvben is hasonlóképen előfordúlhat, sőt kisebb mértékben a' prosa' nyelve is megszervezi.

Nádasdi. Faludi. Fer. Versei. Pest. 1824. a' 10. lap. —
Károly' győzedelme Osztráknál. Virág. Ben. Magyar.
Miner. III. köt. a' 158 lap.

35. §. A' Merészség (audacia).

Merészséggel a' nyelvbéli előadásnak vagy tárgya, vagy csak formája, vagy közösen mind a' két része birhat. A' merészség. olytén tárgy' merészlett előadásában áll, melly a' köz vélemény szerént az ellenkező oldalról szokott felfogatni. Így pedig csak az erős lélek fejezheti ki magát, eléggé bátor lévén a' szokott véleményt megsérteni, azzal ellenkezőt állítani és végrehajtani. A' kifejezés, a' nyelv is merész lehet. Merész képek a' szokatlanok, az olly dolgokat összehasonlítókat, mellyek tulajdonkép legszorosabb értelemben össze nem hasonlítottatnak. Merész fordulatok, szókötések azok, mellyek első tekintetre a' nyelv' lelkével ellen-

ellenkezni látszanak , ambár azzal valóban nem ellenkeznek. A' merészség akkor jegye a' szépségnek , ha a' szemlélésben önmagáért tetszik , az érző tehetséget hatalmasan felindítja , megrázza , és a' leírt tárgyat egy tökéletes képben a' képzelés' elejébe állítja. A' merészség ugyan többnyire az erővel és újsággal öszsze vagyon kapcsolva ; mindazáltal a' merészség' önlétű behatása a' merészletnek elemérhetetlen 's a' képzelő erőt érdeklő kifejezésében áll. A' merészségnek mind a' prosa' mind a' költés' és ékesszólás' nyelvében helye vagyon ; csak hogy közönségesen a' költés' nyelvében a' fő tárgynak valamelly képben való érzékenyítésére szolgál , és az ékesszólásban közelebbről a' vágyó tehetséget rázza meg.

A' Magyarokhoz. Berzsenyi Versei Pest. 1813. 58. lap.
— Széchy Dénes Érsek' beszéde. — Kisfaludy Sánd.
Hunyadi Ján. 2dik Felvon. 7dik Jelen.

56. §. A' Kec, Kedveltetőség, Kellem és Kegy. (svavitas, gratia).

Jóllehet a' társalkodás' nyelvében ezen észfogások gyakran egy értelemben használtatnak ; mindazáltal ezeknek különös , és a' lelki esmeretnek valamelly tárgy' közvetlen szemlélése által eszközölt állapotjától származó , jelentését aetheticai tekintetben meg kell határozni. Úgy látszik a' kecs főészfogás , a' kedveltetőség pedig , a' kellem és a' kegy annak felekezetei. Egyedül a' szép lehet

K e c s e g t e t ő ; ilyen pedig úgy lesz, ha szemlélése által nem csak gyönyörködést okoz, hanem egyszersmind az előadott tárgy iránt bennünk bizonyos sovárgást, és kívánságot gerjeszt. **K** e d v e l t e t ő n e k és **K** e l l e m e t e s n e k mondjuk azt, mi formájának bizonyos finomsága, gyengédedsége és lágysága által főképen kedves érzést okoz. Innen nem csak az ember, hanem az állatok és lelketlen lények is birhatnak ezen tulajdonsággal p. o. valamelly tavaszi tájék, vagy hold világította környék. Az egyes esetekben a' kedveltető elevenebb szokott lenni, mint sem a' kellemetes; ez pedig közel mindég gyengéd és lágú. Végre a' **K** e g y nem egyéb mint a' szeretetnek de nem a' köz érzéki, hanem a' tiszta, emberi, az erkölcsiséggel nagyon rokon szeretetnek ideálisált kifejezése az aetheticai formában, mennyire az, mint az érző tehetségnek legfőbb 's legerősebb indulatja, az előadott formában ideálisálva jelenik meg. A' szeretet' ezen kifejezése az előadott tárgyat idealis alakban mutatja, ennél fogva azt minden mozdulatjában és jelentésében az ártatlanságban és erkölcsi tisztaságban gyökerezett szeretet bélyegezi 's így a' szemlélőben a' tárgy iránt legtisztább sovárgást gerjeszt. A kegynek legfelsőbb lépcsője a' b á j o l ó, mellynek szemlélésében magunkat mintegy elvesztjük 's az előadott tárgyba átolvadunk. Vagyon erkölcsi kegy is, melly csak az égi, idealis aszszonyi alakok' tulajdona. Ez a' lélek' tökéletes tisztaságának kifejezése, mellyben a' lelki szeretet

közé az érzékiség' legkisebb indulatja sem elegyedett ; az alsóbb lények iránt való fellengző, mindent ölelő szeretetnek kifejezése, mellynél a' bizodalmas közelítésre szinte úgy izgattatni, valamint a' tárgytól való meszszeségünk miatt bánatos érzelemtől érezzük magunkat elfogódni.

Kellem vagyon ezekben: Klárikához Verseghy. Agláj. a' 180 lap. — A' Tavasz Berzsenyi a' 23 lap. — Liliom és Rózsa. Az Echo. A' Haldokló Hattyú Herder' Paramyth. fordít. Kazinczy Szép Liter. I. köt.

37. §. Az Együgyűség (simplicitas).

Együgyűnek nevezzük a' műdarabot, mellyben csak a' mivolti és szükséges részek vannak meg minden szükségtelen, idegen csinóság nélkül, ezek erőltetés nélkül összefüggnek, úgy hogy az egészből kár nélkül semmit el nem vehetni, csak ezen együgyűség ne a' lélek' tehetetlenségéből, hanem inkább a' lelki erőn való uralkodásból eredjen, honnan is nemes együgyűségnek mondatik. Ezen együgyűség részént a' tárgyban, részént a' formában lehet. Együgyű a' műdarab' elintézése, ha azt kevés szóval előadhatni, ha kevés személy veszen részt a' cselekedetben, ha az nagy és sok fonadék, mellék-cselekedet nélkül vagyon kidolgozva. Az elrendelés együgyű, ha a' kevés számú részek természetes rendben követik egymást. A' gondolatok együgyűek, ha a' fő észfogást mindenkor szerencsésen felfogjuk, és azo-

kat természetes következtetések szerint sok mellékhatározás, világosító 's magyarázó toldalék nélkül egymásután helyezjük. Még a' nyelvnek is, kivált némelly műdarabokban, mint a' történetírásban, idyllionban, elegiában együgyűnek kell lenni; ilyen pedig úgy lesz, ha a' szükségtelen és feleslegvaló szavakat, az öszszefont, hosszú kerékbeszédeket elkerüljük, és mindent röviden, erősen, világosan és határozottan fejezünk ki.

Minden tárgyban vannak mivolti és mellék részek. Ha ezen mellék részek is, az egésztől elválasztva, önmagokért tetszenek, akkor ezek az egészre nézve csak ékesítések. Kitetszik innen 1) hogy minden ékesítés csak mellékes dolog 's abban a' szépség' mivolta nem áll; 2) hogy az ékesítés a' tárgyat, mellynek szükséges mivolti részei nem tesznek szép egészet, széppé nem teheti, és ha talán a' tárgy rút, rútságát még szembetűnőbbé kell tennie; 3) hogy a' magában szép tárgynak nincsen szüksége az ékesítésre; 4) hogy ha az illy tárgy még is ékesítettik, az ékesítést úgy kell alkalmaztatni, hogy a' tárgy' szépségét ne csak elne röntsa, vagy elne fedje, hanem kitetszőbb világosságba is helyezze 's mintegy emelje. A' hol szabad ékesítést használni, az ne csak a' mértéket meg ne haladja; mivel a' megterhelés már magában hiba; hanem a' tárgyhoz illő is legyen. Ne is fajuljon el hijába való játékká vagy mesterkéléssé, mert így a' lelket nem foglalatoskodtatná. „Ornatus“ úgy mond Quintil. inst. Orat. 8, 3. „virilis, fortis et sanctus sit, nec effaeminatum levitatem nec fuco eminentem colorem amet. Sanguine et viribus nitent.“ De vagyon más ékesítés is, melly nem a' mellék dolgoknak a' tárgyhoz való toldásában, hanem az olly részek' szor-

gos kidolgozásban áll, mellyek, magokban véve, ugyan szükségesek, hanem az egészre nézve kevesbé fontosak, mint más szükséges részek. Ha tehát valamely műdarabban az illy részek kitetsző szorgalommal kidolgoztatnak, az is ékesnek mondatik, és ez teszi a' műdarab' csínosságát a). Innen a' csínos író előadásával az értelem' foglalatoskodtatása mellett mind a' képzelő erőt mind a' fület kielégíti képzeit világos, tulajdon, tiszta szavakba és szólásformákba öltözteti, 's ezek elhelyezésében a' szómértékre is ügyel.

Klorinda. Faludi Fer. a' 12. lap. — Antiochus Ó világi rege Kisfaludy Sánd. Aurora 1824. a' 216. lap.

58. §. A' Nagyság (magnitudo).

Nagynak nevezük mind azt általjában, minek a' közönségesnél nagyobb kiterjedése vagy on. Minden nagyságban valamely egységet gondolunk, mellyhez több egyféle rész van kapcsolva. Ha tehát a' nagyságok között különbségnek kell lenni, ez csak abban állhat, hogy az egyikben több rész vagy on összekapcsolva, mint a' másokban. Ez a' nagyság' mérésének alapja, melly azonban csak összehasonlított, nem pedig viszonyatlan nagyságra vezet. Nem minden nagyság tetszik, és csak azt

a) Elegantia eredetiekép annyit tesz, mint választékosság, a' Római „eligere“ választani szótól, mellyből maga Cicero is (de nat. dd. 2. 28.) származtatja, honnan eligantia-nak is íratik. Ciceronál gyakran összekapcsolva jó elő „accurate eleganterque dicere“ (Brut. 22), „elegantia et munditia (Orat. 23), polita, urbana et elegans oratio (Brut. 82). Innen a' beszéd' csínossága nem egyéb, mint a' szorgosan választott, tiszta, simított kifejezés.

lehet aesthetice nagynak mondani, mi kiterjedése miatt tetszik, és mind az esmerő mind az érző tehetséget mintegy kiszélesíti a végre, hogy általok az egyszerre egészen felfogathassék. Mert hogy a tárgyat egészen felfogni és általlátni lehessen, a nagyság' képzetére szükségképen megkívántatik.

A' Nagyság vagy érzéki vagy lelki. 1) Az érzéki nagyság vagy a' kiterjedés' nagysága, mellynek mindég kevés, jól összekapcsolt, könnyen felfogható részekből kell állania; vagy az erőnek nagysága, melly a' közönséges mértéket meghaladja. Ezen érzéki nagyságot a' nyelvbeli műdarabban csak ritkán lehet előadni; mindazáltal néha ennek is vagyon jeles példája, mint Klopstock' Messiás. 2dik énekében: „így gyűltek Sátánhoz a' pokolnak nagyjai. Mint a' tengernek helyeikből kiszakadt szigetjei, magosan és tartóztatatlanúl zúgtak lakása felé. A' lelkeknek köznépe táméntalan csoportokban vonódott utánnak, mint az előhegyekkel megrakott partoknak aljához az érkező tengernek habjai.“ 2) A' lelki nagyság vagy az értelemben, vagy az érzelmekben, vagy a' cselekedetben tűnik ki. — Az értelemre nézve valami nagy, ha az kevés fő képzetek' segedelmével annyit terjeszt az értelem elejébe, hogy ez azt egyszerre fel nem foghatja, ha csak magát érezhetőleg meg nem feszíti; a' fontos, termékeny igazságokat, millyenek p. o. az igazságnak az egész földre kiterjedő uralkodása, vagy az emberi nemnek az erkölcsi tökéletességhez folyvást tartó előrehaladása, úgy

kell képezni, hogy azokat az értelem könnyen át-
nézhesse és beláthassa. — Az érzésre nézve nagy va-
lami, ha az több vagy csak egy érzelmünket is
hathatósan megragadja, és lelkünk' minden erejét
ezen érzelemnek szolgálni kényszeríti. Ez a' szen-
vedelmesnek nagysága, melly mind a' szenvedelmet
gerjesztő tárgyban, mind a' szenvedelem' kijelen-
tésében állhat, csak hogy nagyságát mindenkor
világosan észre kell venni. A' szenvedelem nagynak
mutatja magát kivált mikor más szenvedelemmel
küzd, a' sorssal és kötelességgel ellenkezik; és ha
talán némelly erkölcstelenség volna is benne, még
is nagy lehet. A' szenvedelmet gerjesztő tárgy nagy
lehet okozatjának tartós és fontos behatása által,
az ő bizonyos, elkerülhetetlen megjelenése, jelen-
léte, sőt gyakran csak meglepő feltünése által. A'
szenvedelem nagy azon erő miatt, mellyet a' lélek,
akar győzzön akar veszszen, a' küzdésben mutat;
az olly szenvedelem pedig, mellytől elragadtatni
önként engedjük magunkat, mellyet erőlködés nél-
kül kielégíthetünk, semmi nagysággal sem bír. —
Végre a' cselekedet is birhat nagysággal és ez az
erkölcsi nagyság. Ez a' szabad akarat' erejéből
származik, melly semmi késértés és édesgetés által
nem engedi magát a' rosra csabíttatni, minden
dolgot az ő értéke szerint becsülvén és a' csekély-
ségeket mindenütt megvetvén. Ha az embernek
cselekedetmódja mindég vagy többnyire ilyennek
mutatja magát, az teszi a' character' nagyságát.
Hanem a' character nagy lehet a' nélkül, hogy az

előadásban is nagyra lássék, a szenvedő békestü-
rés, melly végetlen feláldozással sok kicsiny nehéz
kötelességet gyakorol, a tökéletes maga' odaadása
erkölcsikép nagy lehet, de nem aetheticai tekin-
tetben. — Az aetheticai nagyságra tehát nem csak
a tárgy' nagysága, hanem az előadásé is megkiván-
tatik. Az előadás pedig nagy, ha a' nagyságot kevés
képzettel, egy együgyű kifejezéssel észrevehetővé
teszi. Tulajdonképen ugyan a' nagyság csak a' tár-
gyokban vagyon, és a' köz gondolatot a' szavak
nagygyá soha sem tehetik; de a' kifejezésnek is hozzá
kell járúlni, mert a' nagyot is lehet csekély módon
kifejezni. Ki gondolatainak illő nagyságot tud adni,
annak nagy ízlést szoktunk tulajdonítani.

A' nagyságnak a' gondolathoz illőnek kell lenni. Ha a'
tárgy nagyobbak adatik elő, mint a' milyen való-
ban, az duzmadásnak neveztetik, és vagy a' ki-
fejezésben vagy a' fő dologhoz kapcsolt képzetekben
van. A' kifejezés duzmadt, ha a' köz dolgokat fel-
lengző, hangos szavakkal és nagy ékes hangzatú kerek-
mondásokkal adjuk elő. A' képzet duzmadt, mikor a'
köz dolgokat nagy és sokat jelentő képzeteket magok-
ban foglaló mondásokkal fejezzük ki, vagy mikor a'
fő de köz dologgal fellengző gondolatokat vagy nagy
indulatokat elegyítünk össze, hogy annak nyomadé-
kot adhassunk. — Ellenben ha a' dolgot csekélyebbnek
és alacsonyabbnak adjuk elő, mint sem a' milyen
valóban, ez a' csúszó előadás; valamint azt ne-
vezzük csúszónak, ki magát jobban megalázza, mint
sem hozzá illik.

A' Bölcsről. Virág B. Magy. Min. III. köt. 27. lap. —
Vesselényi hamvaihoz. Berzsenyi a' 91. lap.

b) Vegyes gyönyörködést okozó érzékenyítő erők.

59. §. A' Nevetséges (ridiculum).

Nevetségesnek mondjuk mind azt általában, minek észrevétele nevetésre vagy mosolygásra ingerel. Innen valamint csak az ember nevethet; úgy csak az ember lehet nevetségessé. Mert ha az állatoknál vélünk nevetségesnek valamely tüneményt; az csak az emberi dolgokkal öszszehasonlítottván látszhatik ollyannak. Csupán az emberi értelemnek és ízlésnek a' tettekből kitünő elvetemedése lehet nevetséges. Ezen elvetemedés mindég bizonyos ellenkezésben tetszik ki, melly vagy a' minéműségekben; vagy a' nagyságban és minéműségben; majd az egyes részek' mekkoraságában; majd az okokban és okozatokban; részént az eszközökben és célokban; részént a' szavakban és azok' magyarázásában 's i. t. állhat. Így nevetséges a' vélemény' és ítélet' érettlensége, egyoldalúsága, csekélysége; nevetséges az öltözködés és társalkodásbeli különösködés. Azonban nem minden érzékikép észrevett képtelenség nevetséges, és csak az által lehet az illy képtelenség nevetségessé, hogy saját helyesebb belátásunkat a' magát nevetségessé tevő személyre mintegy reá fogjuk, és minnen magunkat megcsaljuk, azt vélvén, hogy a' kinevetett is igen jól belátja azon dolog' képtelenségét, mellyen mi nevetünk. Ezen, a' nevetséges felett való felsőbbségünk' érzése tulajdonképen fő dolog, és

hol ezen alattomos itéletkölcsonözés jelen nincsen, azon nem nevetethünk; azért a' természeti hiba, az erkölcsi elvetemedés nem lehet nevetséges. Tehát a' nevetségesben kétféle ellenkezés vagy on; egyik a' tárgyra nézve az érzékikép felfogott körülállás és az ebben helyezett személynek igyekezete vagy tulajdonsága között; másik a' személyre nézve, mellybe a' nevető a' kinevetett személyt helyezi, ennek tulajdon helyesebb belátását kölcsonözvén. Minthogy tehát az értelem a' tárgy' részeit nem egyeztetheti, ebből kedvetlen érzés támad; de ez az ellenkezők' meglepő egyeztetése miatt gyorsan gyönyörködésre változik. A' nevetségesnek előadása tehát az emberi bohóságok' szokások', gyengeségek' és képtelenségek' eleven 's gyönyörködést gerjesztő előadásában áll, mennyire azok nem testi tökéletlenségek vagy erkölcsi elvetemedések. — A' nevetséges főképen ugyan a' tárgyban van; de a' nyelvnek is vannak erre eszközei, úgymint: az olyan szavak' választása, mellyek hangjokra vagy a' velek összekapcsolt képzetre nézve nevetést gerjesztenek; az elavúlt szavak' használása, kivált ha ezek igen természetes hangjok miatt avúltak el; a' készakarva való duzmadás; a' képtelenséget jobban kiemelő hasonlítások; az ellentételek; az elcserélt mondások, szójátékok. Főtulajdona a' rövidség.

A' nevetséges tágasabb értelemben mulatságosnak (comicum) is mondatik. Szorosabban véve pedig mulatságos az, mi elmésen úgy nagyon

előadva, hogy nevetségesnek lássék, és ha ezen előadás főképp az emberi gyengeségeket és bohóságokat tárgyozza, mulatságosnak hivatik legszorosabb értelemben. A' mulatságosban tehát a' tökéletlen, ízetlen, egyoldalú és bohó szokások, vélemények és gyengeségek úgy adatnak elő, mint a' közvetlen gyönyörködés' tárgyai, és ekkor nem a' kinevetett tárgy felett való felsőbbségünket, hanem csak annak az okosság' ideájitól való elütését képezzük. Nevetséges p. o. a' kijátszott vén szerelmes, a' féltékeny; mulatságos ellenben a' kíváncsi's a' t. — A' nevetséges és mulatságos használat-hatik ugyan mind a' prosa' mind a' költés' különféle formájiban (legritkábban az ékesszólás' nyelvében); mindazáltal a' költés' minden formáji között leginkább előfordúl a' vígjátékban.

A' mulatságos felső vagy alsó. Ha a' mulatságos nemesebb, úgy hogy megítélésére felsőbb lelki erő, vagy legalább nagyobb lelki műveltség szükséges, felsőnek; ha pedig szembetünőbb és erejét a' csekélyebb műveltségű ember is észreveheti, alsónak neveztetik. Ez utólsóban néha durvább kifejezések jönnek elő, mellyek nevetésre fakasztanak ugyan, hanem gyakran a' jobb ízléssel ellenkeznek és az aetheticai érzést megsértik. Ha a' nevetséges olly képtelenül festetik, hogy az olly jelenet a' valóságos világban nem is gondolható, és benne a' képtelenség mintegy ideálisáltatik, akkor *Caricaturának* mondatik.

A' régi pénzek. Eredeti Vígjáték Fáy Andrástól. — Drottya. Furcsa Vitézi Versezet Csokonai Vitéztől.

40. §. A' Tréfa (facetiae).

A' Tréfa szántsándékos tetetésben áll, melly mind magának a' tréfálónak, mind annak, kivel tréfál, kedves érzést okoz. A' tréfáló követvén felingerlett kedves érzését, saját természeti 's az előtt, kivel tréfál, esmeretes characterét elhagyja, hogy felvett hangja által a' másikat, ki azon hangot mindjárt elérte és megesmeri, egy szempillantatra kedvesen megjátssa. E' végre szükségképen megkiváztatik, hogy a' tréfálók egymást régen esmerjék 's egymáshoz kölcsönös bizodalommal legyenek, honnan a' tréfa az udvariság' szokott formájit elmellőzi. A' tréfa részént másnak könnyű, — érzékikép előadható — ingerlésében állhat; részént a' tréfáló önmagát teheti a' tréfa' tárgyává, hogy a' másokban kedves érzést gerjeszzen. Főképen megkiváztatik, hogy a' másik az ötlet múlatni és gyönyörködtetni vágyó szándékot azonnal megesmerje; szabad a' tréfának az illendőség' végpontjait is érdekelni, csak azokat által ne lépje; lehet továbbá csintalan és tele személyes érintésekkel, csak ne legyen igen köz és mindennapi. Azért a' hamis embernek a' még olyan elmés tréfája sem okozhat gyönyörködést, mert tréfája' okát természeti jószívúságében nem kereshetni. Sőt a' tréfálóknak megkell alattomban győződve lenniük, hogy igaz tetetés által egymást meg nem csalhatják. A' tréfa elveszti érzékenyítő erejét, ha benne az elmesség mesterkéltséget keresett vagy igen kiterjedő; és soha sem kell

feledni, hogy némelykor egészen időn és helyen kívül vagyon. A' tréfa előjöhet a' bizodalmas levelekben, főkép pedig a' vígjátékban és némely kisebb lantos formákban.

Bosszúállás. Virág Ben. Magy. Minerva. III. köt. 49 lap.
 — Toldi' beszéde. Kisfaludy Sánd. Hunyadi János.
 4dik Felvon. 7dik Jelen.

41. §. A z Érdeklő (afficiens).

Érdeklő általjában az, mi vegyes, részént kedvetlen részént kedves, érzést gerjeszt, de hogy ezt amaz okozza. Kedvetlen érzést gerjeszt valamely már megtörtént vagy csak fenyegetődő kárvallásból eredő fájdalomnak és lemondásnak a' nyelvbéli előadás által eszközlött érzékenyítése; de ezen kedvetlen érzésnek nem szabad olly erősnek lennie, hogy mellette a' kedves érzés megne állhasson, sőt inkább ezen kedves érzést a' lelki esmeretben megjelenő kedvetlen érzés okozhassa. A' kedves érzés pedig azon jó' nagyságának képzeléséből ered, mellynek elvesztése bennünket fenyeget, vagy mellynek elvesztéséért már bánkodunk. Így vegyül egymással a' kedves és kedvetlen érzés gyermekségünk', vagy ifjúságunk' visszahozhatatlanul elenyészett ideáljaira való visszaemlékezésünk' megújításával. A' kedves és kedvetlen érzés' eme' vegyülése miatt az érdeklő rokon ugyan a' fellengzővel; de még is különböz tőle abban, hogy az érdeklőben nem a' végetlennek és végesnek ellenkezése érzékenyítettik,

hanem közönségesen csak valamely elvesztett vagy elvesztéssel fenyegetett földi jó adatik elő, honnan az érdeklő' előadásának hangja sem olly erős és hathatós, mint a' fellengezőjé. Az érdeklőben az előadott kedves és kedvetlen érzésnek mértékegyenlőségben (aequilibrium) kell lenniék a' végre, hogy a' nyelvbéli forma az érző tehetségre kellemetesen behasson és a' képzelő erőnek tökéletes képet nyújtson. Minthogy az érdeklőnek főképen az érzelemre kell hatnia és erre a' homályos képzetek jobban behatnak, következik, hogy az igen hív és világos leírás, a' tárgygyal való igen pontos foglalatoskodás, a' tárgygyal és szavakkal üzött játszás, az elmésség nem szülhet érdeklést, sőt inkább azt elnyomja; honnan az érdeklő illy módon magát ki nem fejezheti. Jóllehet az érdeklőt a' prosa' nyelvéből ki nem zárhatni, és az ékesszólásban gyakorta szükséges; mindazáltal tulajdonképen a' költés' nyelvében, az idyllionban, a' szomorú és színjátékban vagon helye.

Az érdeklővel szoros rokonságban vagon az érzékenykedő (sentimentalis). Az érzékenykedés, személyes értelemben, az érzelemnek azon elevensége, mellynél fogva a' szív a' kedves és kedvetlen érzést gerjesztő tárgyoktól különösen érdekeltethetik; tárgyas értelemben pedig általa a' tárgy' azon tulajdonságát értjük, mellynél fogva az illy eleven érzelmeket gerjeszthet. Honnan az érzékenykedő csak különös, felsőbb lépcsője az érdeklőnek. — Többire találtaik e a' régieknél is érzékenykedő, és teszen e ez elválasztó különbséget a' régi és mostani költés között? Nézd Krug. Aesthetik 1. Abth. §. 42. Anmerk. 2.

Az ideálok fordít. Superint. Kis Vers. I. köt. 31 lap.
G. Teleki Ferencz. Hébe 1823. a' 228 lap. Helme-
cztől Aurora 1823. a' 75 lap. G. Dessewffytól Hébe
1824. a' 137 lap. — Búcsúzás Kemenes Aljától. Ber-
zsenyi Versei a' 73. lap.

42. §. Az Indulatos (patheticum).

Az Indulatos, mint a' szépség' tulajdon-
sága az emberi szenvedésnek aestheticai előadásában
áll. — Ezen szenvedés pedig vagy érzéki vagy lelki.
Előadhatni ugyan mind a' két félét indulatosan;
azonban, magában véve, a' lelkit mindég nagyobb
mértékben, mint sem az érzékit, és ezt csupán
csak a' szenvedőnek lelki, név szerént erkölcsi
természetéhez való viszonya szerént. Mert a' pusztá
szenvedésnek előadása nem indulatos, hanem csak
az azzal való tusakodás, és erre nézve különösen
megkivántatik, hogy a' tusakodás mind érzékikép
tökéletesen előadathassék, mind a' formában va-
lóban úgy legyen előadva.

Érzékikép tökéletesen előadhatni pedig minden
emberi szenvedést, mellyben az embernek felsőbb
lelki és kivált erkölcsi ereje a' reá rohanó szenvedé-
ssel a' küzdést kiállja, akar azután a' szenvedés
csupán érzéki, akar csupán lelki, akar érzéki egy-
szersmind és lelki legyen. A' szenvedés és az ellene
folytatott tusakodás a' nyelvbeli formában érzékikép
tökéletesen adatik elő, ha az ember' érzéshaladó
hatalma az érzékivel küzdvén győz, (még akkor is, ha
a' küzdő hős az erősebb hatalomnak engedni kény-

telen), és ha mind a' küzdés mind a' győzödelem úgy van idealisálva, hogy nem csak a' szemlélésnek tiszta gyönyörködést okoz, hanem egyszerűsmind az érző tehetséget is hatalmasan megrázza, és a' képzelés' elejébe egy tökéletes képet terjeszt. De a' küzdésnek és győzödelemnek ezen érzékeny előadása által eszközlött érzelem vegyes, mivel a' szenvedésnek, kivált az ártatlannak, képzelése kedvetlen, ellenben a' lelki és erkölcsi ellentállás' képzelése felemelő kedves érzést gerjeszt, míg végre azon szempillantásban, mikor a' szenvedőnek érzés-haladó ereje az ellenkező sorson diadalmaskodik, vagy az özszezúzó sorssal való egyenletlen küzdésben elhanyaglik, a' végetlennek a' végest, az erkölcsnek az erkölcstelenséget, a' szabadságnak a' szükségét felmúló's a' formában előadott ereje miatt a' kedves érzés a' kedvetlent meggyőzi. — Ezen tekintetben az indulatos főkép a' hősi költeményben és a' szomorú játékokban uralkodik, és annál hathatósabb, mennél tökéletesebbnek látszik a' szenvedő hős és mennél erősebbnek mutatja magát legfőbb ideájának hatalma és erkölcsi akaratjának erejénél fogva az ellenkező sorssal, a' reá rohanó's csata közt szakadatlanul nevedő szenvedéssel való küzdésben.

A' szenvedést okozó tárgy lehet rezzentő, rémítő, rettentő vagy borzasztó. A' rezzentő bizonytalan veszedelemtől fél, nem tudván még, miből álljon az, és mi módon vagy mikor üt ki; a' rémülésben látjuk már a' veszedelmet's megijedünk nagyságától; rettentőnek mondjuk a' hirtelenül és váratlanul kiütő veszedelmet; ha pedig azt más gonoszságának tulajdonítjuk

's így az fjedséghez még erkölcsi útálás és frtózás is járúl, akkor megborzadunk. A' rezzentőnek tehát igaz helye a' világoska, mellyben veszedelmet gyanítunk ugyan, de ennek minéműségét még nem tudjuk, p. o. a' félre vert harang' éjjeli tompa kongása, a' lélekjele-
nés' előkészületei. Azért olyan dolog is rémitő lehet, melly magában épen nem félelmes, sőt inkább kelle-
metes, ha csak olyan titkos hatalomra mutat, melly-
nek czélzásait nem esmerjük, és esmeretlen karát el
nem kerülhetjük. A' rémitő hathatósabban megráz
bennünket, mint a' rezzentő, mind a' kettőnél pedig
erősebbena' rettentő, mellyre ereinkben a' vér szinte
eláll. A' borzasztó véghatára az indulatossnak, mellyet
a' mívésznek átlépni nem szabad, mert undorító
lenne. Így Medeanak gyermekeit, Orestesnek anyját
nem szabad a' játékszínen megölni. Nézd ezekről
Tud. Gyűjt. 1825. II. köt. 32—48. lap.

Egy kétségbe esett Magagyilkosa. Csokonai Odák
I. könyv. 180 lap. — A' Feltékeny. Aurora 1823. a'
81 lap. — Somló. Harmadik Ének. Kisfaludy Sánd.
Regék a' Magyar Előidőből.

43. §. A' Váratlan és Csudálatos (i n- expectatum et mirabile).

A' nyelvbeli előadásban váratlan lehet részént
a' tárgy, részént a' forma; csudálatos pedig csak
a' tárgy lehet, mivel a' forma, mint forma, ezen
tulajdonsággal nem bírhat. V á r a t l a n azon tárgy,
melly várokozásunkat megcsalja, úgy hogy épen
nem az következik, mit véltünk, hanem inkább az
ellenkező vagy egészen más valami; a' forma' vá-
ratlansága pedig a' nyelvbeli előadás' egyes részei-
nek vagy az egész előadásnak olly meglepő és új

kidolgozásában áll, melly a' formának várhatott előterjesztésétől mivoltiképen elüt.

Ellenben a' csudálatos, millyen egyedül a' tárgy lehet, vagy a' tárgy' szokatlanságában és ritkaságában, vagy az okról és okozatról való képzetünket meghaladó minéműségében áll, úgy hogy az előadott tárgynak a' tapasztalással való összefüggését be nem láthatjuk. A' csudálatoshoz, mennyire a' szokatlanságban és ritkaságban áll, tartoznak azon észfogások, esetek és tünemények, mellyek a' köz életben ritkán vagy éppen nem fordulnak elő, hanem az okszövetség' törvényei szerint még is előfordúlhatnak, p. o. a' festések sok románban; mennyire pedig az előadott tárgy az érzéki és értelembe li rend' okszövetségének esmert törvényeit felülhaladja, csudálatosak mint azon észfogások és esetek, mellyek az érzéshaladó lények' és tünemények' előttünk esmeretlen országába tartoznak. — A' szörnyetes (abentheuerlich) különös felekezete a' váratlannak és csudálatosnak, mennyire t. i. az előadott tárgy minden értelem és cél nélkül valónak látszik, de még is a' szépség' körében marad; vagy a' forma minden egyezés és részarány nélkül látszik lenni, azonban még is a' forma' törvényével egyezőnek találtatik.

A' törbe esett Oroszlányról és egérről. Virág Ben. Magy. Minerva III. köt. 123. lap. — A' boszszús szerelem. Dayka 19. lap. — Zongor' regéje. Kisfaludy Sánd. Gyula' Szerelm. Másod. Ének. 21 — 37. versköt.

44. §. A' Romántos.

Ezen észfogást a' természet' és mívészég' tárgyairól különbfélekép használják. Szorosabb értelemben véve vegyes észfogásnak látszik, mert a' nyelv szokás szerént romántosnak mondjuk néha az újat, a' kellemetese, a' nagyot 's a' t. ámbár mindig olly mellékjelentéssel, mellyet a' formának ezen aetheticai tulajdonságiból meg nem magyarázhatunk. Ezen mellékjelentésre ügyelve úgy látszik, hogy a' romántos a' természetben és mívészégben, tehát a' nyelvbéli előadásban is, nem egyéb, mint a' kellemetessel vegyes nagy és nemes. Tehát a' romántosnak tárgya lehet az új, a' váratlan, a' csudálatos, sőt a' szörnyetes is, csak a' kellemetessel és gyengéddel vegyülve jön elő. Alapvonalait azonban teszi a' részek' csoportozásának szokatlansága és a' képzeteknek némelly lebegése, mellyek t. i. nem szorosan meghatározott körülvonásokban jelennek meg, hanem, mint valamely tájék a' holdvilágban, mintegy félárnyékba vonulnak és többet sejdítettnek, mint sem valóban megismertetnek. Formájára nézve a' romántos közönségesen gyengédeden érdeklí az érzelmet és csak ritkán ingerlí erősen, ámbár előadása vegyes, kedves és kedvetlen, érzelmet gerjeszthet. Mennél ritkább ezen tulajdonság a' prosa' és ékesszólás' nyelvében; annál többször fordul elő a' költésében, név szerént a' hősí költeményben, a' színjátékokban és a' költői tájképekben.

Romántosnak mondják némelyek a' mindenféle érzéshaladó lényeket, bűbájosokat, lelkeket, tündéreket alkotó és Európában a' Spanyol országot megigázó Arabok által a' nyolczadik században, valamint a' kereszties hadak által a' tizenegyedik' végével esmeretessé lett napkeleti mythológiának a' kereszténység' tanításaival való öszszeegyítését. Ebből szükségképen különös költésnek kellett származnia, melly a' Spanyol romanzában jött divatba, 's azért romántos költésnek is neveztetett némelyek szerint; ámbár mások e' nevezetet a' Troubadouroktól származtatják, kik a' romanai nyelven költöttek. Néha a' romántos költés, mint mostani, a' régi Görög tárgyos költésnek is ellenébe szokott tétetni. Nézd erről Schiller' értekezését: „Über naive und sentimentalische Dichtung.“ és Clodius' munkáját: „Versuch einer Darstellung der romant. Dichtkunst. Hermes Zeitschr. 1820. 3. B. 233. S.

A' Melancholia. Berzsenyi a' 4. lap. — A' boszszuló kard. G. Majláth Jánostól Hébe 1824. a' 151. lap. — Viszonzlátás. Kisfaludy Kár. Aurora 1824. a' 135. lap.

c) Elegyes aestheticai érzelmeket gerjesztő erők.

45. §. A' Gúny (satyricum).

A' Gúny, mint aestheticai tulajdon a' valóságos és gondolatbeli világnak lelki, különösen pedig erkölcsi tekintetben való ellenkezését adja elő, és ez által vegyes, kedvetlen és kedves érzelmet gerjeszt, de melly végre tiszta gyönyörködéssé változik. Mert valamint az igaz', a' szép' és jó' ideáljainak képzelése közvetlenül kedves

érzelmet; úgy egyszersmind a' valóságos világ' tökéletlenségeinek és hibáinak előadása kedvetlent okoz, úgy hogy e' két érzelmet egymáshoz mérve, végre az ideálnak a' valóságon nyert győzödelme miatt a' kedves érzelem is a' kedvetlent felülmúlja. — Az erkölcsi tökéletesség' ideálja a' legfőbb ideál, mellyre a' véges lény törekedhetik. Ezzel a' szabadság' világának számtalan eltévedése hathatósan ellenkezik. Hanem ezen ellenkezés csak úgy lehet tárgyává az aestheticai előadásnak, ha az előadásban az ideállal együtt érzékenyítették 's azzal összehasonlítatják, mert a' valóságos világ' tökéletlenségei és hibái, magokban véve, aestheticai tulajdonság nélkül szűkölködnek. Honnan a' felgerjesztett vegyes érzelemben is a' gyönyörködés annál inkább kitűnik, mennél felebb haladja az ideál a' valóságot, és a' gúnynak csak annyiban lehet aestheticai foganatja, mennyiben a' valóságnak és ideálnak ellenkezése alkalmas tárgy az aestheticai előadásra, és a' formában tökéletes aestheticai egész tesz. Kitetszik ebből, részént hogy a' személyisértégetés nem lehet tárgya az aestheticai előadásnak, részént hogy a' gúny tárgyára nézve mivoltikép különböz a' nevetségéstől, tréfától és szeszélytől (humor), mert ezekben nem érzékenyítették a' valóságnak az ideállal való ellenkezése. Az igaz gúnyoló tehát tartóztatja magát a' személyisértégetéstől, akar valóságos akar csak költött történettárgyokat érintsen, ő csak az ideál' sértését akarja az elvetemedett embereken megboszszúlni 's azért

úgy lép fel, mint az emberiségnek, mint a' veszedelmeztetett vagy megsértett igaznak, szépnek és jónak képviselője. A' valóságot mint hiányt, ellenébe állítja az ideálnak, mint a' tökéletesség' fő pontjának, és ellenkezéseket érzékenyíti.

A' Poeta és Pontyi. Virág Ben. Magy. Miner. III. köt. 155 lap. — Az Ephesusi Matrona. Superint. Kis Vers. II. köt. 155 lap.

46. §. A' Fellenzö és Innepi (sublime et solenne).

A' Fellenzö résznyire rokon a' nagygyal, mert tárgyára és formájára nézve a' közönségesen felül kell emelkednie. Azonban a' nagytól mivel-tikép az által különböz, hogy benne a' tökéletes forma a' természet' és szabadság' világának, a' végesnek és végetlennek ellenkezését, ennek az érző tehetségben észrevett megjelenése szerint, érzékenyíti, és a' formának ezen egysége a' képzelést szabad munkásságba hozza, az érző tehetségben pedig vegyes, kedvetlen és kedves, érzést gerjeszt 's azt mind addig táplálja, míg végre az okosságnak és szabadságnak az érzékiség' és szükség' törvénye felett valóságát, valamint a' végetlennek a' véges' korlátai és határai felé való emelkedését észrevévén, a' vegyes érzelem tiszta gyönyörködése változik. Tulajdonképen tehát a' fellenzőség mindig a' személyben vagyon, mennyire az érzelmenek azon megrázásá-

ban, 's a' kedves és kedvetlen érzelm' azon ve-
gyülésében áll, mellyet valamely külső vagy belső
szemlélet okoz. Innen valamely természeti tárgy
csak azon értelemben lehet fellengző, hogy általa
éző tehetségünkben a' szabadságnak a' természeti
szükséggel és az érzett végetlennel a' szemlélésben
felfogott végessel való hatalmas ellenkezése felinge-
reltetik. Illyen természeti tárgyak 1) azok, mellyek-
nek kiterjedése mintegy mérhetetlennek látszik,
p. o. az ég' boltozatja, a' nagy tenger. De nem min-
den határtalan kiterjedés fellengző, nem p. o. a'
meszse terjedő gazdag vidék, mert ebben szemünk
az egyes részeket igen észreveszi, holott a' fel-
lengzőnek mindég egy egész gyanánt kell megje-
lennie; 2) azok, mellyek hathatós erejek által a'
természeti egyéb erőket és tulajdon testi erőket
is sokkal felülmúlják, p. o. a' dühös orosz lány, a'
nagy vizomlás. Ha valamely tárgyban mind a' két
tulajdonság egyesül, még nagyobb annak fellengző-
sége, p. o. a' rémítő fellegekkel borított ég felleng-
zőbb, mint a' kiderült kék. Kivált hallás által ve-
hetni észre az erőt, csak ne 'enyésszék el hirtelen
a' hang, hanem egy ideig tartson; p. o. a' 'dörgés'
zúgása égiháborúkor és annak rokona, mint Hal-
ler nevezé, az ágyúdörgés a' harcziharban fel-
lengző, de nem az egyes ágyúlövés. Hasonlókép
valamely érzéshaladó és különösen erkölcsi tárgy
is az által lesz fellengzővé, ha a' belső érzés által
felfogott tárgyat az éző tehetségben a' vele ellen-
kező végessel és határozottal összehasonlítjuk, és

a' felingerlett kedvetlen és kedves érzelmet addig mérjük egymáshoz, míg végre az előadott forma' tökéletessége által a' végetlennek a' végesen való győzödelmét elhatározzuk, és ezzel együtt érző tehetségünkben is a' kedvetlen érzélem tiszta gyönyörűségre változik. Ide tartoznak a' nagy hathatóságú képzetek, az Istenség, örekkévalóság, lélek' halhatatlansága, erkölcsi szabadság, mennyire ez szóban és cselekedetben kitűnik, akár ezek jók akár rosszak legyenek; mert aetheticai tekintetben ezeknek nem erkölcsi jóságokra vagy gonoszságokra, hanem csak az akaratnak azokból kitűnő erejére ügyelünk. Honnan a' fellengző nyelvbeli előadásban az érzékenyített ideának és ideálnak mint végetlennek a' véges és határozott felett az érzelemben diadalmaskodnia kell, még akkor is, ha a' természeti szükségnek a' szabadsággal folytatott küzdésében a' szabadság' hőse elnyomatik, mint p. o. minden igaz szomorú játékban és némelly hősi költeményben.

Az Innepi rokon a' fellengzővel. Így nevezzük azon nagyot vagy fellengezőt, melly nagy várakozást vagy tiszteletet gerjeszt, p. o. innepi a' vihart megelőző csendesség, vagy valamely népgyűlés. Az innepi valamely érzéki vagy érzéshaladó tárgynak azon előadásában áll, melly azt a' közönséges dolgok' sorából kiemeli, és annak felsőbb jelentéséről és fontosságáról bennünk érzelmet gerjeszt a' nélkül, hogy benne a' végetlen és véges között való ellenkezés' érzékenyítése megkívántatnék.

A' nyelvbeli előadásban a' fellengző részént a' gondolatokban, részént a' kifejezésben állhat, p. o. az érdekelletés nélkül gyakran hallott képzetek, ha különös világossággal fejeztetnek ki, vagy a' nem eléggé esmert oldalról terjesztetnek elő, szívünket olly erővel megtámadhatják, mint a' fellengző tárgyak, p. o. Horatiúsnál L. 4. Od. 13. „Pallida mors aequo pulsat pede pauperum tabernas, regumque turres.“ Sőt a' fellengző gondolatok is a' helyes előadás által nagyobb érzékenyítő erőt nyernek. Így már magában nagy, ha a' Philosophust olly embernek rajzoljuk, ki elmékedései által az emberi nemet felvilágosítja; de sokkal fellengzőbb lesz a' mondás Kleist szerént: „kinek éjjeli lámpása fényt terjeszt a' föld felett.“ Csokonai fordít. — A' fellengzőnek helyes előadására ezek az észrevételek: a' csak a' dologhoz szükségképen tartozókat szemeljük ki szorgosan és kapcsoljuk össze helyesen, honnan a' könnyű 's együgyű előadás ide tartozik; b) azon képzetek, mellyeket elvont mivoltok miatt meg nem foghatunk, fellengzők lesznek, ha érzékenyítettnek, p. o. az örökkévalóságról: „a' gondolatok' sebes szárnyai, mellyekhez képest az idő, a' hang, a' szél 's még magának a' világosságnak szárnya is késcdelmes, ellankadnak benned;“ c) hogy a' beszéd' elevevége, a' teljesebben hangzó, nemesebb, gyakran még szokatlan szavaknak is, csak értelmek világos legyen, megválasztása a' komoly és magokban fontos képeknek némelly fellengzőséget adhatnak, példákkal megbizonyíthatni.

A' Menydőrgés. Denis után Kazinczy Fer. Poetai Berek 233 lap. — Fohászokodás Berzsenyi 103 lap. — A' lélek' halhatatlansága. Révai elegy. Vers. 149. lap. — A' 17dik Zsoltár. — Hunyadi János' beszéde. Kisfaludy Sánd. Hunyadi János. 4dik Felvon. 4dik Jelen. — A' 23dik Zsoltár.

47. §. A' Nemes, Erkölcsi és Felséges
(morale et majesticum).

Nemes általjában az, mi a' közönségesen felülemelkedik. Hözönségesnek mondjuk pedig mind azt, miben az okosság' munkásságának semmi nyomát sem találhatni 's minden csak az érzékiség' okozatjának látszik; honnan nemes az, miben az okosság' bélyegét, különösen pedig az okosságnak az érzékiségen való uralkodását észreveszszük. Ha tovább valamely emberi cselekedetet az erkölcsi okosság' törvényével egyezőnek tapasztalunk, azt erkölcsinek nevezzük. Innen a' nemesnek kifejezésében még a' legerősebb szenvedelem is az okosságnak, az erkölcsijében pedig közelebbről az erkölcsi okosságnak kormánya alatt jelenik meg. Nem záratik ki tehát a' nemesnek és erkölcsinek előadásából az indulatok' és szenvedelmek' érzékenyítése; csak hogy az indulatok és szenvedelmek minden hathatóságok mellett se nyomják le az okosságot.

A' nemes és erkölcsi mind a' tárgyban mind az előadásban állhat. Az első esetben csak az ember lehet lelki tehetségeinek 's különösen erkölcsi okosságának kifejlésénél és érettségénél fogva annak tárgya. Ha pedig ezen erő az előadás' módjának, a' tárgy' elrendelésének és kifejezésének tulajdonítottatik, akkor magának az írónak okosságától és erkölcsi tisztaságától függ. Honnan az író a' vétket vagy erkölcstelen charactert úgy fesse, hogy elő-

adásából saját jobb meggyőződése és tisztább erkölcsé folyvást kitünjék, magájával egyező érzelmet igyekeznek olvasójiban is gerjeszteni azon mód által, melly szerént az erkölcstelen személyeket és cselekedeteket rajzolja. Azért is előadásában minden parasztos, mocskos, undok, erkölcstelen és sikamlós gondolatokat és kifejezéseket kerüljön. — Jóllehet a' nemes, magában véve, közelebről csak az emberi indulatok' mértékegyenlőségét (aequilibrium) és a' szív' amá' csendességét festi, mellyet az okosságnak az érzékiségen való uralkodása okoz, és így ez által a' nemes együgyűséghez közelit; mindazáltal a' fellengzővel is bizonyos összefüggésben áll, mennyire a' nemes is, mint a' fellengző, ve-gyes kedvetlen és kedves érzelmet gerjeszt.

Az erkölcsinek legfelsőbb lépcsője a' felség-s, mellyben a' cselekedetnek az erkölcsi okossággal való egyezésében gyökerezett méltóságot nem az okosságnak és erkölcsiségnek az érzékiségen nyert győzödelme szerzi, hanem az csak valamelly érzés haladó, isteni, vagy ezzel rokon lénynek tulajdonítható szentségben áll. Így a' szenvedő Messias meggyőzvé a' szenvedést elmellőzni igyekező érzékiséget 's magát a' megváltás' nagy munkájára eltökélvén erkölcsi nemességgel; a' menybe menő Kristus pedig felséggel jeleskedik.

A' nemessel rokon az illendő. Illendő t. i. az, mi úgy vagyonszszeszerkesztetve, mint a' helynek, időnek és dolognak természete kívánja, akar a' szavakban, akar a' műdarabokban. Minden tárgy characteréhez és erkölcsi érzésünkhöz való viszonyához illő előadást

kiván; abban áll tehát az igaz illendőség a' dologra nézve, ha minden tárgygyal az ő characterere szerint bánunk: így a' késedelmezőhöz lassú, a' gyorshoz cleven kifejezés illik; az alacson képzeteket alacson, a' fellengzőket fellengző szavakkal kell kifejezni. Kerülni kell tehát mind azon kifejezéseket, mellyek vagy a' benne foglalt fő képzetre nézve, vagy bizonyos mellékképzetek vagy hangjok miatt a' tárgyhoz képest igen közönségesek vagy alacsonok, vagy az előadásnak nevetséges színt adnak, mikor komolyságot vártunk. Néha némelly kifejezés' illetlensége csak a' szokástól vagon, minthogy ez által olly tárgyokkal jó öszszefüggésbe, mellyek illetlenek. — A' személyekre nézve nagyobb kiterjedésű az illendőség és azon erkölcsi viszonyokból származik, mellyekkel a' személyek egymásnak tartoznak, p. o. máskép beszél az ember barátjával, máskép szolgáljával. Honnan az író általjában olvasójához illő előadást használjon, és az egyaránt helyes és értelmes kifejezések közül azt válaszsza, melly olvasójit lelegelevenebben érdekli.

Göthe' Egmontja fordít. Kazinczy Fer. Szép Literat. 8dik köt. — Ibrahim. Superint. Kis Vers. I. köt. 110. lap. — Zrinyi Szigethi kirohantakor. Szemerétől Szép Literat. Ajándék 1ső eszt. folyam. 9. lap.

48. §. Az Egyenesség (sinceritas, naiv).

Az Egyenesség a), mint a' forma' szépségének jegye, bizonyos gyermekiség' kifejezésében áll, hol ezen gyermekiséget már többé nem várhatni, és azért azt a' valóságos gyermeki kornak szoros értelemben nem tulajdoníthatni; nem is a' tárgy-

a) Tud. Gyűjt. 1821. III. köt. 70 's köv. lap.

ban, hanem csak azon formában áll, melly szerint valami mondatik vagy véghez megy. Az egyenesség a' szántsándékos mesterkéléssel és a' polgári élet' felvett feszes formájival legszembetűnőbben ellenkezik, és ezeket a' természet', az ártatlanság' és meg nem vesztegetett érzelem' benne uralkodó hangjának együgyűsége által meggyőzi. Azért is az egyenesség az élet' tárgyairól és különféle viszonyairól bizonyos nyílt szívűséggel, mintha más-kép nem is lehetne, de egyszersmind az illendőség' és erkölcsiség' sértése nélkül fejezi ki magát. Honnan az egyenesség okozta gyönyörködés nem csupán aetheticai, hanem erkölcsi is egyszersmind. Öszszekapcsolja t. i. a' gyermeki együgyűséget a' gyermekessel. Meddig tehát csak a' gyermekességet vesszük benne észre, az együgyűségen és látszó esztelenségen mosolygunk; mihelyt pedig belátjuk, hogy ezen együgyűség nem esztelenségből, hanem azon nyíltszívűségből ered, melly a' mesterséget megveti, mivel magát azon felül valónak érzi, kénytelenítettünk azt tisztelni 's becsülni, a' min előbb mosolyogtunk, 's ehhez egyszersmind kedvetlen érzelem vegyül, ha magunkra pillantunk 's szívünkben az igazságot és ártatlanságot többé fel nem leljük. — A' természetesség vagy mulató vagy érdeklő. Mulató, ha a' szokás' feszes formájin, gyengeségein és bohóságain nem tudva győződelmeskedik; érdeklő pedig, ha erkölcsi tekintetben és a' tiszta emberi érzelmekre nézve olly módon fejezi ki magát, mellyet a' valóságos

világban haszontalanul keresünk, és még is olyan-
nak látszik, mintha az erkölcsi világ' törvényei
szerént másképen nem is lehetne.

A' jámbor falusi leány. Blumauer után Révai elegy.
Vers. 164 lap.—A' téjáruló Menyecske Verseggy Aglaj.
92. lap.—Több példát láthatni Gessner idyll. fordít.
Kazinczy Fer. Szép Liter. II. köt.

49. §. A' Szeszély (humor).

A' Szeszély egészen személyes tulajdonság,
és az előadásra nézve olly saját, másokétól igen
elütő, bizonyos vélemények', itéletek' és alapigaz-
ságok' érzékkép tökéletes kifejezésében áll, mellyek
mind tárgyokra mind formájokra nézve közvetlen
gyönyörködést okoznak. Tárgyára nézve a' szeszé-
lyes író azt helyben hagyja, mit mások kárhozzat-
nak; ellenben azt kárhozzatja, mit a' közönséges
vélemény dicsér és jónak tart. De ezt nem azért
cselekszi, hogy másoknak, kiknek az övétől elütő
itéletével nem törődik, ellentmondjon; véleménye
nem makacsságból, magátalkodásból és nem valami
különöset mondani vágyó szándékból származik,
hanem azon neki egészen tulajdon lelki állapotból,
melly a' dolgok' szokott tekintésétől mennél inkább
eltávozik, annál míveltebb és többféleképp gyakorlott
lelket mutat, ki állításaiban maga sem látszik gya-
nítani, mennyire távozik el a' közvéleménytől. Am-
bár ezen tekintetben a' szeszély résznyire közelíteni
látszik az egyenességhez, melly hasonlókép ma-

gát észre nem véve jelenti ki magát; még is a' szeszély többféleképpen fejezi ki magát, mint az egyenesség, mert a' szeszély mindenféle esmere-
tekben, sőt az egyházi beszédben is előjöhethet. A' szeszélyes író természetes nyíltszívűséggel és a' szokás' formájit elmellőzve fejezi ki magát, bátor a' komolynak és innepinek gyakran multságos, a' multságosnak pedig és nevetségesnek komoly, fontos és innepi színt ad. Olly viszketeg lelki állapot a' szeszély, melly mindenből szed, kapar, karczol egybe valamit; a' nevetségesből és annak minden neméből szinte úgy, mint az indulatosnak és erkölcsinek minden neméből, 's úgy tudja ezeket 's olly különös módon és mértékben elegyíteni, mint a' természet az aranynak alkotó részeit, melyeket esmerünk ugyan, de mértékjeket és össze-
tételek' módját még sem tudjuk. Ez okból nem is nevetjük tulajdonképen a' szeszélyes írót, mert nem akar nevetést gerjeszteni, és előadását által-
jában komolyság bélyegezi, hanem a' tárgynak tőle eredő lelkes és egyező előadásában gyönyör-
ködünk. — A' tárgy' feleslegvaló festése nem mi-
volti tulajdonsága ugyan a' szeszélynek; mindazáltal annak pontosabb festését és a' magában szükséges-
nél erősebb színezését ki nem zárhatni, csak ezen festés és színezés a' szépség' határai közt maradjon, és gorombasággá, keresett elmésséggé 's játékká el ne fajuljon.

Nézd erről: A' kedv csiklandoról. Tud. Gyűjt. 1825.

4. köt. 62. lap. hol példája is vagon felhozva. —

Példa lehet továbbá: Érzékeny utazások. Kazinczy Fer. Szép Liter. 4dik köt. — Fáy András' Kedvesapongásai. — Sulyosdi Simon. Szalay Benjam. Aurora 1824. a' 297 lap.

NEGYEDIK FEJEZET.

A' képes kifejezésről.

50. §. A' képes kifejezés' észfogása.

A' nyelvbeli képes előadás a' képzelés munkásságán épül, melly lelki erő az előadott tárgyat vagy egyes erősebben érzékenyítő tulajdonságok és jegyek által tünteti ki, vagy azt az előadásban annak képével felcseréli. A' képes kifejezésnek eme' kétféle használása részént a' nyelvbeli képes előadás' körét meghatározza, részént az úgy nevezett figurák' és értelemmásítások' (tropus) tudományos különbözését kimutatja és megállapítja. Fontos oktatás ez a' nyelvbeli előadás' tökéletességére nézve, minthogy minden élő vagy holt nyelvben a' tárgy' tulajdon megjegyzése mellett annak kölcsönözött, némelly képes kifejezések által eszközlött, megjegyzése is előfordúl. Ezen képes nyelv nem az értelemnek, ítélő erőnek és okosságnak, hanem a' külső és belső szemléléstől közelebből függő képzelésnek munkássága által származik, melly a' képes kifejezés által közvetlenül nem az értelemre, ítélő erőre és okosságra, hanem a' szemlélésre, az érző és vágyó tehetségre hat be. A' képes előadás' célja tehát a' tárgy erősebb érzékenyítésében 's elevenebb elő-

előadásában, valamint ennek az érző tehetséget hathatósban érdeklő erejében áll.

Jóllehet pedig a' képzelés' munkássága által származik a' nyelvbeli képes kifejezés, és a' képzelés' munkássága legnagyobb elevenséggel a' költés' nyelvében, valamivel már kisebb teljességgel az ékesszóláséban, legcsekélyebb elevenséggel pedig a' prosáéban jelenik meg; nagy hiba még is a' figurákról és értelemmásításokról szóló tanításban ezeket, — mint csupán rhetorikai figurákat — egyedül az ékesszólás' nyelvének tulajdonítani, és név szerént a' prosa' nyelvéből kizárni akarni. Mert a' nyelvbeli képes előadás, akár azután prosában, akár költésben vagy ékesszólásban jön elő, vagy figura vagy értelemmásítás, és mindenkor az önlétű képzelés' munkája, melly, ha mindjárt kisebb mértékben is, szinte úgy részt vesz a' prosa' nyelvének egyes formájiban, mint nagyobb mértékben az ékesszólásnak, főképen pedig a' költésnek műdarabjaiban. Honnan mindjárt ezen oktatás' elején alapigazságul kell venni ezen állítást: hogy a' figurák és értelemmásítások a' nyelvbeli előadásnak mind a' három formájához egyenlőképen tartoznak.

51. §. A' képes kifejezés' eredete.

A' nyelvbeli képes kifejezés a' nyelvek' szegénységének 's első kifejlésének idejében eredett, mert az érzéki észrevételek' és állapotok' kifejezése

az érzéki okos lények' kimíveltetésének közönséges törvényei szerint megelőzi az értelem' elvont fogásinak és az okosság' ideájinak kifejezését. Ezen utólsók csak akkor jönnek a' nyelvbe, mikor az értelem és okosság lassanként az érzékiség felé emelkedik, 's tulajdon esmereteinek kifejezésére tulajdon jegyeket készít. Mind addig pedig, míg az értelem' és okosság' felsőbb munkássága által az észfogások' és ideák' köre egy magában meghatározott egészet nem tesz, és ezzel egyszersmind a' nyelvbéli előadásban az észfogások' és ideák' nem érzéki megjegyzésének hasonlókép határozott köre meg nem állapíttatik; az érzéki tárgyak' kifejezésére már a' korábbi időkben feltalált szavak egyszersmind a' nem érzéki észfogások' és ideák' megjegyzésére is, és így figuraképen használtatnak. A' nyelv-mívelés' ezen időszakaszában tehát, melly minden mívelt nemzeteknél a' költés' első virágkora, az észfogásban és ideában foglalt nem érzéki tárgy érzéki köntösbe öltöztetik, 's azért azon népek' nyelve, kik a' költés' első virágkora után a' tulajdon philosophianak és hiteles történetírásnak időkorát el nem érték, nem is juthata el az elvont észfogások' határozott és a' képes kifejezéstől különböző előadásához.

A' történet' tanúadása szerint tehát minden, felsőbb míveltségre és tökéletességre jutott nyelvben két egyenlőkép mívelt 's egymás mellett magában fenálló kifejezés találtatik, de mellyek a' nyelvbéli előadás' egyes formájiban szakadatlanúl egymásba olvadnak, és a' prosában szinte úgy hasz-

náltatnak, mint a' költésben és ékesszólásban, mennyire t. i. részént az előadott tárgy használata-
 tásokat megengedi, részént az író lelki sajátsága az
 azokkal való élésre vezérli. Ha tehát a' nyelv-
 mívelés' korábbi idejében a' nyelv' szegénysége hozta
 magával, hogy, az értelem' elvont fogásinak és az
 okosság' ideáinak tulajdon kifejezése nem lévén,
 a' már készen álló képes kifejezés a' lelki állapotok'
 előadására is használtatott; úgy a' nyelv-
 mívelés' későbbi idejében a' lelki esmeretbe áradó állapotok'
 előadására szolgáló 's egymás mellett fenálló képes
 és tulajdon kifejezés a' mívelt nyelvek' gazdagságá-
 nak tanúbizonysága.

52. §. Következések.

Ezek szerént a' figura és tropus által a' nyelv-
 beli előadás' tárgya elváltoztatott és erősebben
 érzékenyített körülállásban, az észfogások' és ideák'
 szükséges grammaticai és logikai összefüggése pe-
 dig a' képzelés' játéka gyanánt jelenik meg. Egy-
 szersmind a' mondottakból az is következik, hogy
 a' gazdag és mívelt nyelvben, mellyben t. i. a' ké-
 pes és tulajdon előadás egyaránt kimíveltetett, min-
 den figurát és figurák' öszszeségét értelmes észfogá-
 sokra felbonthatni és átváltoztathatni; mindég azon-
 ban a' benne foglalt képnek és az általa okozott
 érzékenyítésnek kárával. Mert a' gondolat a' képes
 kifejezésben is ugyan az marad, mi a' tulajdonban
 volt, csak az azt előadó eszköz változik, és ezzel

együtt kivált a' gazdagabb figurákban és értelem-
másításokban a' képzetnek egész kerülete.

Mivel továbbá a' képes előadásnak czélja az,
hogy a' tárgyat erősebben érzékenyítse, 's az érző
tehetséget hathatósban érdekelje, ennek elérésére
pedig mind a' képnek és az általa kifejezett tárgy-
nak hasonlósága, mind a' képes előadásban kifejezett
jegyeknek a' tárgy' mivolti tulajdonsággal való
egyezése szükséges; önként következik, hogy a' kép-
nek nem csak a' tárgygyal egészen egyezőnek,
hanem az előadás' köréhez illőnek is kell lennie,
mert ezek nélkül a' képes kifejezésben előadott
tárgy' szemlélése nem okoz tiszta gyönyörködést,
és a' képes kifejezés' erejének el kell enyésznie,
ha a' tárgy és képe közt való hasonlóság' kitalálá-
sára különös elmélkedés szükséges.

53. §. A' képes kifejezés' felosztása.

Mint hogy a' képes kifejezésnek a' nyelvbeli
előadásban csak két fő módosítása lehet, vagy t. i.
az észfogást csak egyes, erősebben érzékenyítő tulaj-
donságok és jegyek által tünteti ki, vagy pedig azt
más hasonló képpel cseréli fel 's ezt annak helyébe
teszi; a' képes kifejezésnek is csak két fő neme lehet:

1) Vagy a' tulajdon észfogás változatlanúl marad,
és csak praedicatuma adatik elő képes kifejezés
által. Ezen osztály magában foglalja a' figurákat.

2) Vagy pedig maga az észfogás adatik elő képes
kifejezéssel, és ezzel egyszersmind annak minden

praedicatuma, vagy is előadásbeli kerülete megváltoztatik és képes bélyeget nyer. Ezen mondás p. o. „a' virágzó ifjúság“ figura, mert csak a' praedicatum „virágzó“ képes kifejezés. Ez pedig: „az élet' tavasza csak egyszer virít és nem többször, nekem már elvirított“ értelemmásítás, mert itt maga a' subjectum: „az ifjúság“ képre változtatott eme' szóban: „az élet' tavasza,“ 's ez által az egész kifejezés képes leve.

a) A' Figurák.

54. §. A' figurák' észfogása és felosztása.

Tulajdonképen abban különböz a' figura az értelemmásítástól, hogy amabban a' subjectum változatlanul tulajdon jelentésében megmarad, és a' képes kifejezés csak a' praedicatumot illeti. Ez pedig kétféleképen történhetik: vagy a' subjectumnak az előadásban csak érzékenyítő praedicatum tulajdoníttatik, vagy a' praedicatum' képes megjegyzésével egyszersmind a' tulajdon értelemben megmaradó subjectumnak egész előadásbeli köre is elváltoztatik 's érezhetőbbé tételik. Ennél fogva a' figurák két részre oszolnak:

A) Az első részhez, melyben a' subjectumnak csak érzékenyítő praedicatum tulajdoníttatik a' nélkül, hogy így annak egész előadásbeli köre elváltoztatnék, tartozik:

1) A' szépítő melléknév (epitheton), vagy azon szó, mellyet valamely fő képzethez kap-

csolunk, hogy ezt érzékenyebbé tegye. Azért az illy melléknév érezhető, tárgyhoz illő 's azzal egyező, új és jól megválasztott legyen, ne is álljon tulajdon értelemben. Valamint pedig a) a' híres ember' nevét minden melléknév nélkül mondjuk, mivel az neve' híresítése végett arra nem szorúl; úgy a' már magokban nagy és érzékenyítő képzeteket melléknév nélkül tegyük ki. b) Akkor is szükségtelen a' melléknév, midőn valamelly, csak az összefüggés miatt említett, képzetet inkább elkell rejteni, mint sem melléknév által kijelelni,

Ki tudja méltán festeni a' huszárt
'S bús arczatját harczi közt, midőn
A' megzavart renden keresztül
Rontja magát, dühödött haraggal,

BERZSENYI.

2) A' nyomós szó (emphasis), melly t. i. a' fő képzeten kívül egyszersmind több mellékképzetet is előhoz, 's így a' képzetek' bőséget, érezhetőségét előmozdítja. Kivált az összetett szavak vihetik ezt végbe, csak a' mellékképzetek értelmesek, érzékenyítők, nemesek legyenek 's illő helyen adassanak elő; a' szavak pedig helyesen legyenek alkotva.

Mint fene kölykes oroszlanok' barlangja dühödten
Zúg a' hős tábor, 's kelnek csillogva; zörögve
A' rohanó csapatok: száz lángszem méri halálra
Álpár' embereit: szörnyet hálnának azonnal:
De nincs bántások, 's hogy ezen félelmek elálljon,
Árpád' hadkötöző fejedelmi tekintete őrt áll,

VÖRÖSMARTY.

3) A' kidolgozás (exergesis), mikor a' tárgyat több oldalról adjuk elő többnyire a' rokon

értelmű szavak által, hogy a' mellékképzetek' külömbfélése a' megmaradó főképzetet érzékenyitőbbé tegye.

Szeretet! szeretet! Te az Istenségnek gyönyörűsége! Te az életnek szent kötele! Te a' halandóknak boldogsága! Szállj alá az egekből a' földre.

HORVÁTH JÁNOS.

4) Az e g y e z é s (harmonia). A' hallhatónak utánazása, midőn az előadott tárgy' természetes folyamatja a' beszéd' mesterséges folyamatja által adatik elő. Ha a' lassú tárgyak' kifejezésére több szótagú és nehéz fordulatú; a' gyorsakéra egy szótagú; a' gyengédekéra és darabosokéra olly szavakat választunk, mellyek hangjokra nézve is azokkal megegyeznek. A' szótagok' és szavak' hosszúsága és rövidsége, a' lábok' és szótagmérték' választása teszi ezt lehetségessé.

Gyors lova a' repülő szeleket megelőzi futással

RAJNIS.

B) A' második rend olyan figurákat foglal magában, mellyek nem csak a' praedicatumot érezhetőbbé teszik, hanem a' subjectumnak előadásbeli körét is elváltoztatják. Ide tartozik:

1) A' k é r d é s (interrogatio). A' kérdés csak akkor figura, ha nem azért kérdezzünk, hogy valamely kétes dologról tudakozódjunk, hanem hogy okainknak és állításainknak nagyobb figyelmet szerezzünk és fontosabb sikert adjunk, vagy a' beszédet hathatósab indulatossággal felfegyverkeztessük.

Élsz köztünk dücsben, 's kik utánnunk lesznek, azoknál,
Vagy meghalhat e az, kit kedvelt Nemzete fentart,
Erdemeit kő gúlya helyett szívére metélvén?

HORVÁT ENDRE.

2) A' szólítás (apostrophe), mellyel beszédét az író valamely jelen vagy távol lévő személyhez, sőt még lelketlen dolgokhoz is fordítja. Ha ezen figurával annak idejében, a' leghatalmasabb érzelmekben t. i. 's az érdekesebb tárgyaknál, azután pedig ritkábban élünk, felette fogantatos lehet; de egyébaránt elveszti erejét, sőt a' tárgy' csekélysege miatt nevetséget vagy unalmat is okoz.

Heába tapsólsz rettenetes Halál!
Kik érdemekkel nyertek örök nevet,
Kik nem magok hasznoknak éltek,
Büszke hatalmad alá nem esnek.

VIRÁG BEN.

3) A' felkiáltás (exclamatio) olly mondasból áll, melly a' végből vettetik a' többi beszéd közé, hogy az indulatot hathatosabbá tegye. Főképen a' közbevetők által fejeztetik ki. Nem kell azonban ezen figurátigen öszszehalmozni, mert így nevetségessé lesz.

Jaj, mély síralmak' pályáján futunk!
Melly setét völgyben csavarog utunk!
Oh ha, nagy Isten, olly mélységes vagy,
Vagy több értelmet, vagy kőszivet adj.

KIS SUPERINT.

4) A' ráirányzás, (allusio), melly a' képzetet vagy képzetst más, esmeretes hasonló eset-

re való utalás által adja elő, a' tulajdon kifejezés helyett azt választván, melly szorosán véve csak a' hasonló esetre illik, 's így az olvasó először ezt, egyszersmind pedig a' tulajdon tárgyat is eleve-
nebben gondolja. Ezen figura' foganatoságára meg-
kivántatik, hogy a' hasonló eset érzékenyítő 's ne
igen meszszeről kölcsönözött legyen. Lehet pedig
venni a' természetből, művészségből, történetből
és a' tudományokból.

A' Magyar Írónak országunkban épen semmi rangja vagy meghatározott állapotja nincsen. Ő róla, bár men-
nyire becsültessen is, a' legcsekélyebb hivatalú em-
ber is ezt mondja Nagy Sándori elégedettséggel: ha
én nem volnék magam, szeretnék ő lenni.

FÁY ANDRÁS.

5) A' példa (exemplum), melly a' képze-
tet vagy képzetstort valamely egyes eset által, és
így a' közönségeset annak felekezete által közelebb-
ről megvilágosítván, azt szükségképen érzeke-
nyebbé teszi.

A' szív' minden indulatja
Telhetetlen és sovár:
Semmi meg nem nyugtathatja,
Hogy mondaná: elég már.
Sándor kicsinynek tartotta
A' mi a' nap alatt van;
Diogenes nagyollotta
Lakhelyét a' hordóban.

KISFALUDY SÁND.

6) A' hasonlítás (comparatio), mikor
az előadásban a' subjectumnak más hasonló tárgy
ellenébe tétetik, és az ezzel röviden, közönsége-

sen csak egy mivolti pontban összehasonlíttatik. A' rövid és rajzoló hasonlítás a' dolognak nagy elevenséget és szépséget ad, csak illő és új legyen.

Az életnek örömeit,
Mikor sorsunk engedi,
Mint egy fának gyümölcseit,
Ki hogy éri, úgy szedi.

G, TELEKI FER.

7) A' hasonlóság (simile), hol a' subjectum más hasonló tárggyal egyes tulajdonságira's viszonyaira nézve összeillesztetik, hogy hasonlóságok vagy különbözőségek kitűnjék. Két dolog szükséges ezen hasonlításra: a' csendes és semmi más tárgytól elnem foglalt elme; azután olyan tárgy, melly méltó legyen arra, hogy nem csak általában, hanem főbb részeire nézve is tökéletesen, világosan 's elevenen megesmertessék,

Mint a' panaszszal ömlő hárfahang
Kizengve hurján gyenge ujj közül
Reszketve lassudan enyészik el:
Mint a' simán nyugodt viz' tükörén
Egy csepp esés után a' hab kereng
'S mind szélesülve csendesen reng,
Míg a' virágos parton eltűnik:
Bár úgy lebegnék én is egykoron
Áltszállva, a' dicsőbb világba fel.

DÖBRENTÉI.

8) A' hasonlatlanság (dissimilitudo) olly képzeteket tesz össze, mellyek némelly jegyekben megegyeznek, némellyekben pedig elütnek egymástól, és így előadván hasonlatlanságokat, az el-

ellenkezés által azokat érezhetőkké teszi. Ellenkezésbe tehetni egymással a' nem egyenlő és nem hasonló, de még sem egészen különböző dolgokat; sőt az illy dolgoknak bizonyos tekintetben egyféléeknek kell lenni 's ugyan azon érzékre behatni, Abban különböz az ellentételtől, hogy itt csak érzéki képzetek tételnek ellenkezésbe 's az ellenkező képzetek nincsenek ugyan azon egy mondasban.

Erkezik, de nem mint a' pásztorok, kiknek közelítését a' sípnek hangja hirdeti; ötet a' fájdalmas zokogás árúlja el, mintha kösziklához csapódott volna.

VERSEGHY.

9) Az ellentétel (antithesis), mellyben két, ellenkező képzetet minden hasonlóság nélkül egyesítünk. Ez pedig végbe mehet a) a' különbözőleg hangzó szavakban, ha a' subjectumnak olly praedicatumot tulajdonítunk, melly azzal látszólag ellenkezik, p. o. „a' csúszó kevélység;” vagy ha a' subjectumhoz olly praedicatumokat kapcsolunk, mellyek magokban véve, egymással ellenkeznek, hanem különböző tekintetben és értelemben a' subjectumnak tulajdoníthatnak; b) az egyenlő vagy egyenlőkép hangzó szavakban, ha a' különböző képzeteket egyenlő vagy hasonló hangzású szavakkal fejezzük ki, vagy ha ugyan azon szavat ugyan azon öszszeköttetésben részént tulajdon, részént nem tulajdon értelemben vesszük, vagy ha az ugyan azon kifejezés szóbeli jelentését megtartja, de a' következő mondasban más tekintetet ad elő, mint az előbbbeniben.

Nem kevély a' nagylelkűség ;
 Szelet üt a' pulyaság ;
 Nem dicsekszik a' hőlcseiség
 Trombitál a' butaság.
 A' hős nem kél könnyen kardra
 És a' félszeg mindjárt vág ;
 Mert a' valóság' polczára
 A' hiúság fel nem hág.

SZEDER FÁB.

10) Az ismételés (repetitio), mikor ugyan azon mondásban egy vagy több szavat azonnal ismételünk ; vagy több, egymás után következő mondatst ugyan azon szavakkal kezdünk vagy végzünk. Az ismételés a' nyelvnek életet és erőt ad, a' figyelmet hathatósan az ismételt képzetre vezérelvén, honnan mindég csak a' fontos és különös nyomadéku képzetet kell ismételni, és e' figurát is csak a' heves, erős érzelemben használni. A' csekély tárgyaknál és a' csendes elmélkedésben e' figurával élni nevetséges és illetlen volna. — Ide tartozik azon figura is, melly a' mondásokat egyenlőkép kezdi és egyenlőkép végzi. Itt tanácsosabbnak véljük legalább a' harmadik és következő mondatokban mind a' kezdetet mind a' végzést egészen, vagy még az első két mondatban is úgy változtatni, hogy az első és harmadik, azután pedig a' második és negyedik mondat' kezdete és vége legyen egyenlő.

Mért, ha valék lelked, magadat kiragadtad ölembül,
 És nem szánhattad zokogó feleségedet akkor?
 Mért, ha valék lelked, szemeimnek nézni folyását
 Szárazan el tudtad, 's tőlem távozni siettél?

Mért, ha valék lelked, mint férj, elalélva lerogyni
Hagyhattál, bucsuzó szókat sem véve feledtül?

HORVÁT ENDRE.

11) A' leírás (descriptio) a' tárgyat egyes jegyeinek, tulajdonságainak, változásinak előadása által érzékenyíti 's mintegy szem elejébe állítja. Azért ezen figura megkívánja a' szemlélhetőséget, elevenséget 's ez által az érzelem' érdeklését, az egységet, illendőséget és a' behatást elgyengíthető feleslegvalónak vagy idegennek elhagyását.

Tekints csak egy magával tehetetlen öszre, erre a' te kívánságod' tárgyára, erre a' csintalan fiatalok' csúfjára, erre a' tüzes ifjúságnak szomorú maradékára, erre az élő árnyéokra, előre megholt előre! Nézd az ő beesett szemeit, mellyekből az életnek tüze egészen kialudt; nézd az ő kiszáradt és szinte a' földig megörbült testét, mellynek kebelébe visszatérni önként iparkodik; nézd az ő feledékeny emlékezetét, elméjének tompaságát, teste' izmosságának és lelki tehetségeinek megvesztegetését, nézd ezt a' második gyermeket.

RÓKA IMRE.

12) A' szórend változtatás (inversio), mikor a' szavak' közönséges következését elváltoztatjuk, hogy a' figyelmet egy különösen fontos képzetre vezessük. E' pontban nyelvünk nagy szabadsággal bír, és e' figurát is az előadásnak mind a' három fő formájában használhatni, csak arra ügyeljünk, hogy homályt ne szerezzen, játékká ne változzék, és ne igen gyakran forduljon elő.

Mellyben mulatozol, kies elysiumnak öléből
Még egyszer térj vissza Szabolcs' nagy Lelke!

BARÓTI SZABÓ.

13) A' kihagyás (ellipsis), ha az érzelem' nagysága miatt egy, vagy több szavat a' beszéd' folyamatjából kihagyunk. E' figurát megszakasztásnak nevezik, ha egy egész vagy több mondatson keresztül uralkodik; elhallgatásnak pedig, ha az elkezdett szófolyamatot hirtelen elvágjuk a' nélkül, hogy az értelmet tökéletessé tennők.

Lenni vagy

Nem lenni? hát ez a' kérdés. — Mi szebb
 Lelkünk előtt, eltérni a' dühös
 Csillagzatok' nyílat, 's fulánkjait,
 Vagy kart emelni vész'ink tengerére,
 És szembe szállva, abba ölni a' bajt?
 Meghalni; — és alunni; — Nincs egyéb?
 'S azt hinni, hogy velünk elnyúgzik a'
 Szív' jajja 's a' már vérünkből folyó
 Ezernyi seb, melly ránk örökbe száll.
 Meghalni; — és alunni; — úgy! alunni!
 'S tán álmadozni; — itt a' bökkenő!
 Mert millyen álmodat virraszt a' halál,
 Midőn lehullt e' romlékony zavar.
 E' csillapíthat. — E' tisztelteti
 A' hosszú élet' szennyvesztéseit.

— — — — —
 De a' halál utáni kép ijeszt
 'S ama' titokban rémlő honyra: mellynek
 Forrása mellől egy utas se jött
 Még vissza — a' feltétel zsibbadoz.
 E' készített osztán inkább túrni itt,
 Mint ismeretlen bú közzé rohanni.

SCHAKESPEAR' HAMLETJÉBŐL DÖBRENTÉI.

14) A' foglaló' elhagyása (asyndeton),
 ha az érzelem' ereje miatt csak a' rövid mondások-

ból álló fő képzeteket adjuk elő, elhallgatván az összefoglaló szavacskákat. Ez nagy hathatóságot szerez, mivel általa a fő képzet egyszerre egész erejében kitünik.

Márs' mord dühe, a' mit ér, vág,
Bont, dönt, tör, ront, dúl, sújt, öl.

KISFALUDY SÁND.

15) A' foglaló összetörölása (poly-syndeton), ha a' részecskéket egymásra halmozuk, hogy így a' képzetek' és érzelmek' gyors folyamátját mintegy feltartóztassuk. Csak a' nagy gondolatokban lehet helye, kivéven a' nevetséges előadást.

A' halál azon kőszirt, mellybe botlik kinek kinek szerencséje 's bizonyosan hajótörést szenved. Vagy kiragadtanak a' szerencse' javai uroknak markaiból, vagy maga a' birtokos azoknak kebléből: vagy ők futnak azok előtt, vagy ezek ő előttök.

FEJÉR.

16) A' visszavevés (correctio), ha a' mondást visszaveszszük, helyette más valamit többnyire nagyobb mondván, és így a' beszédet elevenebbé, a' gondolatot behatóbbá teszszük.

Igy van most Helenád. Mit mondok? Nem tied ő most, Igy van az elragadott, de nem úgy, mint a' Görög aszszony A' gaz, férjehagyó idegen szerelembe merülten Férjétől választva.

HORVÁT ENDRE.

17) A' megelőzés (praëoccupatio), ha tulajdon állításunk ellen kétséget támasztunk, 's erre azonnal felelünk, egyszer'smind pedig ezen kétkedés és felelet által a' tárgy' előadását erősebbé teszszük.

Olly szózatot hallok emelkedni ellenem a' tisztelgyülekezetből, melly a' szeretettől és fájdalomtól sugallva, azt veti szememre: hogy az én dicséreteim meszszeről sem érik el az előttem lévő tárgyat; midőn én attól tartottam vala, hogy nagyítottaknak fognának láttatni.

HORVÁTH JÁNOS.

18) A' megengedés (concessio), ha valamely ellenvetést egészen vagy résznyire helybenhagyunk, de annak a' tulajdon állítással való nem ellenkezését megmutatjuk, és valami váratlan fordulás által azonnal más tárgyra átmegyünk.

Törd ki te a' fakadó palánt' szivét, sarjazhat azután, lövelheti a' legbujább növéseket, egy bokros, gallyas szép fiatal az, igen is, lehet; de az első fakadás' királyi felszökellete örökre oda van.

KAZINCZY; FER.

19) Az' elmellőzés (praeteritio), mikor valamit, a' mi talán épen fő gondolat, csak mellékesleg említünk 's tetetjük magunkat, mintha arról szólni sem akarnánk; vagy az előbbeni és ki nem merített képzetről valamely váratlan fordulás által más képzetre átmenni szándékoznánk. Ez a' tárgy' kiterjedésének eleven képzetéből vagy a' mondás' igazságának közönséges megismeréséből ered, 's mintegy kényszeríti az olvasót ama' kiterjedést szinte olly elevenen megismerni és érezni, mint az író érzette, vagy már régen szerzett belátásaira 's meggyőződéseire visszaemlékezni. Azért Cicero e' figurát nem ok nélkül kedvelte.

Mond-

Mondhatnám, de mi haszna? siess most látni Facsádnak
Nem régente kevély falait, 's a' miknek örültét,
Fénylő fegyveridet, nyergelt paripáidat, 'a' tar
Főknek markából kicsikart diadalmi jelekkel.

Mondhatnám: epedő Helenádat ölelni serénkedgy,
'S hogy ne talállya veszély, többé mellőle ne távozz.
Nem mondom, késhetsz, míg kedved tartja.

HORVÁT ENDRE.

20) A' bővítés (amplificatio), ha a' tárgyat
jegyeinek kiszélesítése és összehalmozása által ér-
zékenyítjük. Felosztásnak neveztetik, ha az
egyes jegyek' elszámálása által a' képzetet részeire
szinte felosztjuk. Hasonlít ezen figura a' leíráshoz,
's azért szabásai is ugyan azok.

A' Hazafi.

Legjobb, legédesebb szülöttje,
Nevelttye a' törvényhozó nagy Testnek;
Mivének élettel, halállal

Védője, Gyámolója, Megtartója.

Egész valója, minden érzeménnyé

És gondolattya a' Haza

'S Nemzet körül forog, — 's azonnak

A' fényre, bölldogsága, híre és neve

Egyetlen egy nagy tárgya 's kívánsága

Éltének. A' mit tud 's tehet, —

Értelme és értéke, 's minden virtusa

E' célra van szentelve, szánva. —

KISFALUDY SÁND.

21) Az emelkedés (gradatio) szinte lép-
csönként megy fel vagy le egyik képzetről a' má-
sikra, azokat fontosságok szerint elrendelvén,
és annál szebb, annál hathatósabb, mennét észre-
vehetlenebb a' cél, mellyre emelkedik.

Szívünkben, a' mi nyughatatlan szívünkben lappang minden háborúink' és nyughatatlanságink' szikrája. Azon gyűlölségek, mellyek csoportos inséget szülnek emberi nemünkre, szívünk' rejtekében forrnak fel először; ennek kívánsági az azokat élesztő titkos tanácsosok; ezek kiszttetnek boszszúra, ezek nyomnak markunkba fegyvert, ezek izgattyák karunkat, ezek mérgesítik csapásinkat.

FEJÉR.

22) A' nagyítás (hyperbole), ha az erős érzelemben a' tárgyat nagyobbnak vagy kisebbnek adjuk elő, mint sem a' millyen valóban. Hogy nevetséges ne legyen, tartózkodjék a' feleslegvalótól és csak a' fontos esetekben forduljon elő.

'S oh tiszta sugár te,

Melly csillogva leszállsz az egeknek fénykebeléből,
A' hévnap' tüzes arczáról, te is el ne setéttisd
Hajna' szelíd kebelét, melly szebb a' reggeli hónál,
Szebb a' hattyúnál 's mint hajnal' csillaga olly szép.

VÖRÖSMARTY.

Ha a' tárgy szerénységből adatik elő csekélyebbnek, mint sem a' millyen valóban, akkor kevesítésnek (litotes) neveztetik.

Hogy nem tulajdonítod véteknek
Eltévedésemet — ha bár reményt
Nem várhatok. Haragszik e
A' felleget hasító kőszál, hogy
Az alacson moha lábára
Fonódik, és menedékhelyet keres?

FATIME KISFALUDY KÁROLY IRENEJÉBEN.

23) Az erősítés, mikor az író az érzelem' vagy szenvedelem' hathatóságától elfogatván, annak

lételét, vagy abból eredett eltökélését legnagyobb bizonyossággal jelenti.

Te lángoló Nap, melly dicsőül
 Aranypályádot folytatod!
 Te légy tanúja 's jhírdetője
 Mohammed' szép diadalmának,
 Mellyet magán és népein veszen.
 Vitézek! én önként lemondok
 Hölgyemről; és a' szerelem' lánczait
 Örökre elszakasztom.

KISFALUDY KÁR.

24) A' gúny (ironia), mikor az emberi bohóságok' és hibák' érzékenyítése végett épen ellenkezőt értünk, mint sem mondunk, közönségesen azon mellékszándékkal, hogy a' tárgyat nevetségessé tegyük. A' gúny' hangjának komolynak, ezen komolyságnak pedig csak látszónak kell lenni. A' gúny' titkosnak mondatik, mikor valamely kétes értelemre van építve, p. o. ha valamely felette kövér, de ostoba embert fontos embernek mondunk. A' világos gúnyt valamely szavacskával esmertetjük meg, mint: tudni illik, ha nem hibázok 's a' t.

Ha poëta volnék — az az: ha csak egy Sonettecskét faraghattam volna is valamelyik folyóírásba be, azonnal koszorús lantot festetnék, vagy valamelyik Musát a' felhőből felibem hajolva. De nyelvem a' mászó prosához szokott. Nagy Apám Aesopus csak a' bajúsza alá meséztvén, nem érdemelhete kiáltó babért.

FÁY ANDR.

25) Az elváltoztatás (hypallage), ha a gondolatok közönséges kifejezését elváltoztatjuk a végből, hogy valamely képzetet különösen kiemeljünk. — Mellékneveket teszünk olyan fő nevekhez, melyekhez nem tartoznak, p. o. „Plátói nyelved 's lelked idézte” e' helyett' „szép nyelved 's lelked idézte;” a' melléknév helyett fő nevet, p. o. „az erdő' árnyéka” e' helyett: „árnyékos erdő”, határozó helyett melléknevet, p. o. „a' gyors Achatet küldötte” e' helyett; gyorsan 's a' t. — Ezen figura magában nem nagy értékű, azonban újsága miatt kedves, és a' költői nyelvnek különbéleséget, szabadságot és életet ad.

Téged látlak az egeknek
Magas, tiszta kékjében,
Téged látlak a' vizeknek
Folydogáló tükrében.
Nappal a' nap' aranyának
Ragyogó lángfényében,
Éjjel a' hold' világának
Reszkető ezüsttyében.

KISFALUDY SÁND.

b) Az értelemmásítások.

55. §. Az értelemmásítások észfogása és felosztása.

A' figurától abban különböz az értelemmásítás, hogy ez által az előadásban maga a' subjectum jelenik meg képes kifejezésben, és ennél fogva közönségesen az egész előadás is képes-

bélyeget nyer. Erre nézve az értelemmásítások is két részre oszlanak, mert

a) vagy csak a' subjectum' tulajdon megjegyzése cseréltetik fel más, kölcsönözött, képes kifejezéssel;

b) vagy a' subjectum' képes kifejezése által egyszersmind az egész előadás képes bélyeget nyer.

Az értelemmásítás' aetheticai foganatjára megkívántatik, hogy a' subjectumnak képre való változtatása olyan legyen, mellyben az elmésség és az éles elme a' kölcsönözött kifejezés alatt az észfogás' tulajdon értelmét azonnal megesmerhesse. Ha az értelemmásítás illy tulajdonságú, akkor többnyire nagyobb ereje is vagyon, mint a' figurának, mert a' tulajdon észfogásnak átváltoztatása által a' tárgyat érezhetőbbé teszi, mint sem a' figura.

Az értelemmásítások' első sorába tartozik:

1) a' névmásítás (metonymia); ha a' subjectum' tulajdon észfogása helyett más hozzá hasonló képes észfogást teszünk. Ez végbe megy: a) ha az ok helyett az okozatot, mint „a' vak félelem“ a' vakító félelem helyett; b) ha az okot az okozat helyett mint: „a' könnyörületesség ragyogott szemében“ vagy a' szer' nevét az abból készült helyett, mint: „Álmosi markokban villogtak'fényes aczéllok“; c) az előesetet a' következő helyett, mint: „a' bereknek gyors kaszási már utólsót vágának; az árnyékok' óriási hosszúságra nyulának“; d) vagy a' következt az előeset helyett, mint: „akkor pi-

hegtek a' terhes igák alatt legelőször az ökrök“ az az: tavasz kezdődött; e) a' subjectum' tulajdon-ságait a' subjectum helyett, mint: „virtusnak 's ártatlanságnak aggódni illetlenség“ Csokonai; f) az időt a' történetek helyett, p. o. „a' 18dik század a' felvilágosodás' százada“; g) a' foglalt a' foglalat helyett, p. o. „örömtől zajgott Buda“; h) a' tárgyot a' hely helyett teszszük, p. o. „felhalmozott testeken járkált“, az az: csatamezőn.

2) A' t á r g y m á s í t á s (synecdoche), ha olly képzetek közül teszszük egyiket a' másik helyébe, mellyek vagy mint részek egy harmadik képzetben foglaltatnak, vagy úgy vagynak egymáshoz, mint a' nem és felekezet. Ebben tehát a' részek, az egész, a' nem, a' felekezet és az egyes tárgy cseréltetnek fel egymással. Ez megtörténik: ha a) az egészet a' rész helyett, p. o. a' holtak nevét tetemei helyett; b) a' részt az egész helyett, p. o. „a' Magyar örömet meghal hazájáért“; c) a' nemet a' felekezet helyett p. o. „a' képviselős országok“ (Francia, Bajor, Magyar 's a' t. Ország helyett); d) a' felekezetet a' nem helyett, p. o. „ezen költő nem Kisfaludy Sándor“; e) az egyes számot a' többes helyett, p. o. „a' Magyar vendégszerető“; f) a' kerekszámot a' határozatlan helyett; p. o. „ezer bajba keveredett“; g) a' tulajdonságokat a' mivolt helyett, p. o. „a' kecs és szépség virágozik e' házban“; és h) a' mivoltot a' tulajdonságok helyett teszszük, p. o. „elméjének mélysége“.

3) A' képmásítás (metaphora), melly az előadás' subjectumát más hasonló, de képes képzettel kapcsolja össze, és így a' képet és ellenképet úgy helyezi, hogy az ellenkép' praedicatumai a' subjectum' tulajdon praedicatumainak helyébe jöjenek. Ez négy féle: a) melly a' lelkes dolog' nevét más lelkes dolognak tulajdonítja, p. o. „fősvény özvegyeket vadászni“ Horat.; b) melly a' lelketlennek nevét ismét lelketlenre fordítja, p. o. mikor a' törvényt zabolának nevezi; c) melly a' lelketlennek nevét lelkesnek tulajdonítja, p. o. a' haza' oszlopai; d) melly a' lelketlennek érzést és életet tulajdonít, p. o. „a' jó sorsnak erőtlen és sok botlástól remegő halk lábai vagynak.“ — A' képmásítások néha csak egy szóból állanak és némelyek olly járatosak a' nyelvben, hogy nem is tartatnak azoknak; gyakran pedig több képzeten keresztül uralkodnak, és az ilyenek legszebbek, kivált ha az érzelemre is behatnak. Az elmésségnek, a' képzelő és ítélő erőnek egyezniek kell alkotásokban, egyébként könnyen hibások lehetnek. — Hibás pedig a' képmásítás, ha 1) alacsony vagy épen mocskos; 2) ha kemény vagy meszszerűl kölcsönözött, vagy nagyon is bővítő; 3) ha nagyon különböző dolgokat függeszt össze; 4) ha igen össze van halmozva.

4) A' körülírás (periphrasis), ha valamely tárgyat a' nélkül, hogy azt tulajdon néven neveznök, tulajdonságai, viszonyai, körülállásai és okozatjai által adunk elő. A' körülírás valami gyen-

ge és köz szó helyett elevenebbet és szebbítőt, az illetlen és kemény helyett illőt és gyengébbet (ekkor névlágyításnak mondatik), a' homályos és értetlen helyett értelmesebbet tesz. Főkép használható a' költésben, hol a' pusztá szó gyakran nem eléggé nemes és eleven. A' körülírásnak bizonyos czéljának kell lenni, legyen továbbá illendő, világos, értelmes, csak szép és nem rendeskedő vonásokat adjon, kivéven a' nevetségest, hol különös foganatja van, egyezzen meg az egészszel mind a' képzetre mind az érzelemre nézve. — Többire mivelkép különböz ama' körülírástól, melly a' képzetet és ennek jegyeit felvilágosítja 's azért logikai szabásokat követ.

Majd ha az időnek ónsúlyai nyomnak,
'S vándorbotját kezem fáradtan emeli,
Leszen e, ki terhét feloldván vállamnak,
Lelkemet a' tulsó partra átöleli.

SZEMERE.

5) A' személyesítés (personificatio) az élet nélkül valót elevenséggel, érzékenységgel és emberi cselekedettel ruházza fel, a' holt vagy távol lévő embereket és más világi lelkeket beszélve adja elő. Így ezen tárgyakat mintegy mozgásba hozván 's megelevenítvén a' beszédet is éleszti és ékesíti. A' személyesítés háromféle lehet: 1) ha az élet nélkül valónak vagy a' nem érzékinek a' lelkes dolog' minémúségét tulajdonítjuk, p. o. „a' dühöködő vihar;“ 2) ha az élet nélkül valónak és a' nem érzékinek cselekedetet tulajdonítunk; 3) ha az

élet nélkül valóval és a' nem érzékivel úgy bánunk, mint az élővel; és ekkor többnyire a' megszólítással vagy onszszekapcsolva. — Ezen értelemmásítás az indulat' kifejezésére szolgál, ha szinte égvén elolvadt érzelmünk' tűzözönét magunkból kiönthetni, az élet nélkül valót és a' nem érzékit meghijjuk, hogy öröminkeben és szenvedéseinkben részesüljön, vagy érzelmünkben velünk egyezzen meg. Ha a' fontos tárgyaknak szépítő érzékenyítésére szolgál, csak ott lehet vele élni, hol a' képzelés alkalmasint eleven, de az érzelem még sem heves. Honnan használására nézve jegyezzük meg: a) hogy csak az elevenebb érzelemben éljünk vele, és azonnal elhagyjuk, mihelyt az érzelem nem olly erős; b) hogy csak olly dolgokat személyesítsünk meg, mellyek bizonyos méltósággal bírnak és illőleg kitűnnek.

Hol úzi vak elmék' homályát

'S letépi a' bűn' álorzáját

Lantodnak zengzete.

DAYKA.

Az értelemmásítások' második sorába tartozik:

1) A' beszédmásítás (allegoria). Ez abban áll, hogy az előadásban nem maga jő elő a' tulajdon tárgy, hanem annak képe, és így az egész előadás képes lesz. Nem csak egyes képzeteket, hanem egész képzetsoportokat is érzékenyen, ad elő honnan több képzetten keresztül vezetetik. Az ellenkép' hasonlósága legfőbb tulajdona a' beszédmásításnak, minthogy értelmének nem szabad kétségesnek lenni; azután szükséges határát a' beszédmásítás által

ne lépje; legyen tökéletes és ne történjék róla visszaugrás a tulajdon kifejezésre; végre legyen a kép tiszta és nem többekből összealkotott. A beszédmásítást azért használjuk, hogy a dolognak illőbb formát adván, azt mintegy alattomban dicsérjük vagy gyalázzuk 's így a képzet világosabb 's érzékenyítőbb lévén, az emlékezetben könnyebben fenmaradjon, és az érző tehetségre erőbben behasson; hogy a mondás rövidebb legyen.

A pieriai forrásból vagy sokat igyál, vagy inkább meg se kóstold. Itt a mértékletes ital megrészegít, és csak akkor téríti józanságot vissza, ha vele bőven töltözöl.

VERSEGHY.

2) A képzelt látás (visio). Ebben a távol lévő tárgyak és személyek, vagy érzéshaladó lények, a holtak, sőt maga az Istenség is, úgy adatnak elő, mint jelenvalók. Nem szükséges ugyan általjában, hogy az ebben megjelenő érzéshaladó lények beszélve adassanak elő; azonban többnyire még is beszélve és munkálkodva vezetnek be. Ezen értelemmásítás a feltűzött képzelésből és érzelemből eredhet, és még a legnagyobb fájdalomban, sőt a kétségbe esésben is használható, mert ilyenkor az író lelkesedésétől elragadtatván, azon érzéshaladókkal magát közösülésben lenni véli; hanem hogy nevetséges ne legyen, a legfontosabb tárgyakat és az egyes vonások' legszerencsésebb választását kívánja.

Szírt! rendíthetetlen, mint karja és lelke Rakódnak,
Nagy mint ő, nagy mint társai, mint fija nagy!

Hol van Urad? hol van Lászlója? hovd leve Mátyás?

Hol van az egykori fény? hol van az egykori zaj?

Nincsenek! — így dörmög falaidnak kriptai csendje.

Nincsenek? ah! De mi ez? látom e nyilni kapud?

Látom; zászlójit már szélnek ereszti Kapistrán;

Íme indul, 's vezeti győzödelemre hadát.

Szól a' tárogató 's a' síp 's a' trombita 's a' Hős

Néma haragjában most maga léptet elő.

Jobbja és balja felől László szökdelletti ménét,

'S atyjának vézsi 's osztja parancsolatit

KAZINCZY FER.

Némellyek a' parodiát, a' travestirozást és a' mythológiát is, a' figurák és értelemmásítások közé számlálják; azonban a' két elsőt, mint a' költés' nyelvének egyes, önlétű formájit, a' figurák' és értelemmásítások' sorából kizárjuk. A' mythologia belső összefüggésére nézve magában egytörténeti egésznek tesz, melly nem követ aestheticai törvényeket. Ha pedig az aestheticai formában jó elő; akkor vagy csak egyes kifejezésekben, vagy valamelly nagyobb, több összefüggő mythologiai tárgyat magában foglaló, egészben fordul elő. Ha a' Görög, Római, Indiai és talán Scandinaviai mythológiáknak csupán egyes tárgyai vétetnek fel a' nyelvbéli előadásba; akkor azok vagy, mint figurák, a' tulajdon értelemben előterjesztett tárgynak praedicatumait képből fejezik ki, vagy mint tropusok a' tulajdon észfogás' helyébe mythologiai képet tesznek. Ha végre a' mythologiai előadás valamelly aestheticai egész gyanánt jó elő; akkor az egész tárgy a' mythológiából kölcsönöztetik és egészen a' forma' törvénye alá tartozik.

A' csupán grammaticai figurák (p. o. az elé-
tétel (prosthesis), mikor a' szó' elejébe valamely
betű vagy szótag tétetik; kezdetkurtítás
(aphaeresis), midőn a' betű vagy szótag a' szó ele-
jéről elvétetik; hosszítás (paragoge), mikor
a' szónak utolsó tagjához valamely betű vagy szótag
toldatik; végkurtítás (apocope), midőn egy
betű vagy szótag elhagyatik a' szó' végén; köz-
bevetés (epenthesis), midőn egy betű vagy szó-
tag közbevettetik a' szónak közepette; közép kur-
títás (syncope), midőn egy betű vagy szótag a'
szó közepéből kihagyatik; hangenyészet (sy-
nalophe), midőn két, egymás mellett álló, ma-
gánhangzó öszszefoglaltatik; általtétel (meta-
thesis), midőn a' betű vagy szótag maga helyéről
más helyre áttétetik) többnyire a' nyelvtisztaság el-
lén vétenek, és vagy a' nyelv' gramaticájának nem
tudásából, vagy a' gyors írásban elkövetett gon-
datlanságból erednek.

Szoros értelemben némelly szójátékokat sem
lehet a' figurák és értelemmásítások közé számlálni,
mert közönségesen a' remekírók azokkal vagy épen
nem, vagy felette ritkán élnek, és gyakor haszná-
lások részént játékká fajúl el, részént az írónak
egyoldalúságát és rosz ízlését árúlja el. Illyenek:

1) az onomatopoeja, ha a' természeti
hangokat (p. o. a' fülemiléjét) szavakkal utánazzuk;

2) a' viszhang (echo), mikor valamely
öszszetett szónak végszótagja más jelentő szót fog-

lal magában, melly, mint amannak viszhangja, az előadásban amazt közvetlenül követi;

3) az *annominatio*, ha az egyenlő eredetű szavak' egyenlő hangzása által a' fő észfogást erősebbé tenni akarjuk (p. o. a' csend csendesebb leve);

4) az *alliteratio*, mikor a' közvetlenül egymás után jövő szavaknak egyenlő kezdetbetűjük vagy kezdetszótagjuk vagyon.

Többire a' figurákról és értelemmásításokról, azoknak hasznáról és alkalmaztatásáról nézd. *Tropologia et Schematologia practica seu exemplaris, quam edidit Georgius Carolus Rummy, Pragaë 1819.*

MASODIK SZAKASZ.

A'FORMA'TÖRVÉNYE A' MAGYAR NYELVRE
ALKALMAZTATVA.

EL S Ó F E J E Z E T.

A' nyelvszokásról.

56. §. Az egyes nyelvek' különösségei.

Jóllehet a' forma' törvénye az emberi lélek' eredeti törvényességéből való származásánál fogva minden nyelvbeli előadásnak fő, közönséges és szükséges törvénye, és azért az egyes holt, vagy élő nyelvek' különösségeit és sajátságait az szerént kell megítélni, mindazáltal az egyes nyelvek' különös-

ségeit és sajátosságait a' forma' törvényéből kinem fejthetni, mivel csak tapasztalásból lehet azokat megtanulni. Ide tartozik 1) a' nyelvszokás; 2) a' nyelvtisztaság; 3) a' nyelvhibátlanság; 4) a' nyelv- szépség. E' végső három tapasztalásbeli tekintetben.

57. §. A' nyelvszokás' észfogása.

Midőn a' nemzet kezdetben anyanyelvét alkotta, lelkét, úgy szólván, belé lehelette ezen szülöttébe 's így lett a' nemzeti nyelv' lelke. Azért ez és a' nemzet' lelke között tökéletes hasonlóság van, a' nyelv természeti ábrázolója a' nemzeti léleknek, mintegy festett képe a' nemzet' ábrázatjának. A' nyelv' lelke t. i. bizonyos, állandó századokig tartó gyakorlás által közönséges és szinte megszentelt mód a' hangok' ejtésében, öszszekapcsolásában, az így származott szók' változtatásában, helyezésében és a' különös szólásformákban. Ez pedig a' közönséges nyelvszokás által nyilatkoztatja ki magát, valamint az ember szive' indulatját 's természeti tulajdonságait külső magaviselete, erkölcsei által mutatja ki. Minden egyes holt vagy élő nyelvben az előadás' hibátlanságának és szépségének legfőbb tapasztalásbeli törvénye a' nyelv- szokás. Ez csak annyiban függ a' forma' törvényétől, hogy mind azt, mi az egyes nyelv' használásában ezen törvénnyel egyenesen ellenkeznek 's ennek közönséges erejét elrontaná vagy meggátolná (p. o. a'

beszéd' részeinek a' közönséges nyelvtudomány' szabásait sértő használása, az észfogásoknak, ítéleteknek és mondásoknak a' gondolkodás' törvényeivel ellenkező összekapcsolása), mint hibás különösséget meg kell vetni; ellenben a' nyelvszokásban mind azt jóvá kell hagyni, mi, akár mennyire különbözzön is más mívelt nyelvek' sajátjától, a' forma' törvényével nem ellenkezik, 's annak feltételeivel megegyez.

58. §. A' nyelv szokás' megállapítása.

A' nyelv szokást érzéselőzőleg meg nem állapíthatni, mivel azt sem az emberi lélek' eredeti törvényességéből, sem a' szóló tehetségéből nem következtethetni; hanem egyedül a' nyelv' lelkének, mint ez a' remekírók' munkájából kitünik, pontos esmerete által lehet megtanulni, mert csak a' remekírók nyújthatnak sinórmértéket arra, mit kelljen a' nyelv szokásban valóban legfőbb tapasztalásbeli törvénynek tartani. Ezen fontos állítást szükséges bővebben megvilágosítani.

A' nyelvet a' szükség szüli, az idő neveli fel, a' társaságos élet gyarapítja és szépíti, de végre a' jó írók' izlése míveli ki, vagy inkább: a' nemzet alkotja, a' tudósok bővítik, a' philosophusok rendbe szedik, a' jó írók megállapítják' a). A' teljes kimívelés csak lassan 's századok' lefolyta alatt mehet

a) Dans chaque pays le peuple crée la langue, les savans l'enrichissent, les philosophes la reglent, les bons écrivains la fixent. Nézd: De l' Usage et de l' abus de l' esprit philosophique. Par Portalis. Paris 1820. Tom. I. p. 314.

véghez, 's erre egyéb kedvező körülállások mellett főképen lelkes 's jó ízlésű írók szükségeseek. Ugyan is az író nem csak a' vele egyidejű hazafijaihoz, hanem a' késő maradékhoz is szólván, kénytelen kifejezéseit megválogatni, előadásának a' kitelhető tökéletességet megadni; de más felől az írás hosszabb gondolkodás' szüleménye lévén, méltán kívánhatni az írótól, hogy nyelve a' közbeszéd' nyelvének legszebb oldalait foglalja magában. — Azután az írók az egész nemzet' tanítóji, ők terjesztik hazájokban az új képzeteket. Csak azon nemzetnél lehet a' nemzeti kimíveltetés' előléptét alaposan várni, mellynél az írók a' műveltségben előljárnak és abban hazafijaikat jóval meghaladják. Itt azonban nem az egyes Írókról, hanem azok' egész köz-társaságáról lehet szó. Ezen tudós egyesület az új képzetek' terjesztésén és a' már esmeretesek' bővebb kifejtésén iparkodván, a' köznyelvet hajlékonyítani, bővíteni, szóval csinosítani tartozik. Ennél fogva míg a' nemzet a' nyelvbéli előadás' minden nemében több műdarabot nem mutathat, addig annak írásnyelve mindég tökéletlen, mindég nevedezésben van; szabad az írónak sok megavúlt szavat életre hozni, a' nyelvnek egész tárházában kedvére válogatni, sőt módjával új szokat és szólásokat is alkotni. Hanem ha már egyszer a' nemzet minden nemből több műdarabot bír, az írásnyelv bizonyos állandóságot kap, minthogy az írók munkái maradandók. Ekkor a' köz beszéd' szokása, melly a' nyelv' első kimíveltetésekor egyedül uralkodik, még

még az írókon is, kénytelen a' remekíró közegyezéséből eredő írásbeli szokásnak engedni és magát annak alájavetni. Az írásbeli szokás itéli meg az egyes író által javasolt újításokat, az fogadja vagy veti el azokat, melly Horatius szerént „ebben mint teljes kéjű bíró 's Úr parancsol.”

Ezen okoskodást megerősíti a' nemzetek' egyező példája. Homerus felől bizonyítja életírója, hogy némelly új szavakat teremtett, Sophocles és Euripides felől ugyan ezt vallja Petronius. Cicero a' maga idejében tsak öt vagy hat Római Aszszonyt esmert, kik jól és helyesen beszéltek, és midőn Laeliát hallotta szólani, úgy tetszett néki, mintha Plautust hallaná. Valljon ez nem kétségtelen jele annak, hogy a' Római nyelv Plautustól fogva sokat míveltetett az írók által, úgy hogy míg azoni Cicero legtökéletesebben írt, a' közbeszéd a' Plautusétól nem sokat különbözött? A' sok apró, önlétű tartományra oszlott Német országnak mind addig nem volt közönséges nyelve, míg íróji azt meg nem állapították; de ezen írásnyelv az egész Német földön sehol sem beszéltetik közönségesen, csak a' tudományosan mívelt Németnek szájában zeng a' könyvekből tanult tisztább nyelv, de itt sem olly tisztán, helyesen, mint az írásokban. A' Francziáknál ugyan az írásnyelv szoros korlátok közé szorítottatott, és ezért a' tisztább közbeszéd azt már szinte elérte; mindazáltal Francia országban sehol sem beszélnek olly tisztán, helyesen és ékesen, mint írni szükséges.

59. §. Folytatás.

Sikeretlen attól félni, hogy így az írók által nyelvünkre tetemes kár hárámland. Hiszen az olly írók, kik anyanyelveket sem tudják, csak rövid ideig élnek 's eltűnnek a' nélkül, hogy botlások, törvényszegések az igyekezőbb írókat elszédíthetné. Ellenben az olly szabások, mellyeket egy köz tiszteletű Tudós tanít, több tekintetben lehetnének veszedelmesek; de vagynak a' nyelvben bizonyos határvonások, mellyeket majd a' nyelvtermészete, majd a' logica és aethetica jegyez ki, és mellyeken túl a' legnagyobb elméjű írónak sem szabad lépni, ha a' legigazabb vádat magára vonni nem akarja. Meg lévén t.i. határozva a' nyelv törvényei 's kifejtve a' nyelv' természete, az írók újításai megvizsgálatnak, és azokra a' reá következő nyelv szokás végítéletet hoz.

Ámbár tehát a' nyelv szokás minden egyes nyelvben különböző is; ámbár a' nyelv művelés' különbözőféle szakasziban észrevehetetlenül ugyan, de még is lassanként változik és az egyes népek' műveltségét követi; ámbár a' szavak' megválasztására, használására, jelentésére és elhelyezésére, valamint a' kerekmondások' felszövésére nézve is a' nyelv-művelés' egyes idejében tetemes változást szenved, míg végre a' nyelv remekírójinak arany korát eléri; mindazáltal minden egyes nyelvben az a' fő tapasztalásbeli törvény, mellyet minden egyes írónak tisztelnie 's a' remekírók' példája szerint követnie kell.

Nézd erről: Tud. Gyűjt. 1819. XI. köt. Orthologus és Neologus nálunk és más nemzeteknél. Kazinczy Ferencztől. — Jutalom feleletek a' magyar nyelvről. Pesten 1821. I. köt. lap. 128 — 136. Gróf Teleki Jóseftól. — Felső Magy. Országi Minerva 3dik negyed. Wieland Adelung ellen: Mi a' tiszta Németség? Tükkörül azoknak, kik nyelvrontást emlegetnek 's a' t. Kazinezy Ferencztől.

60. §. Következtetés.

A' nyelv' természete és az ezt mutató közönséges nyelvszokás a' szóvizsgálás', szóhasonlóság' és hangrend' szabásaiban lesz láthatóvá. Ezen szabások, ha jól kifejezik a' nyelv' természetét, olly állandók, mint a' közönséges nyelvszokás. De mind e' mellett csak alárendelt alapigazságok a' nyelv' dolgában.

a) A' szóvizsgálás, ha határán túl nem megy, igen nagy hasznára szolgálhat a' nyelvnek, mint-hogy ennek egyformaságát előmozdítja, a' nyelvszokást a' szók' változtatásában, ejtegetésében a' szóhasonlóság' segítségével kimutatván; érthetőségét eszközli, a' szók' eredeti értelmét a' származtatások által kifejezven; a' nyelvet tisztítja, tisztán megtartja, a' nyelvszokással ellenkező szokat elvetven; végre azt, mi a' nyelvben jó és szép, annak természetéből bizonyos szabásokat következtetvén, 's ezeket mint állandó törvényeket előadván, megállapítja 's így a' nyelvet a' hanyatlástól és romlástól megőrzi: mindazáltal még is csak alárendelt alapigazság, mert a' szóvizsgálás' javaslása vagy azért

elfogadható, hogy már régenten élt azzal 's illy értelemben vette azt a' nemzet, vagy mivel a' mostani nyelvszokással megegyez; és ha a' szóvizsgálásra nézve kétség talál támadni, ki igazítja el a' dolgot, mint a' nyelv' természete 's ennek képe a' nyelvszokás?

b) A' szóhasonlóság, melly a' bizonytalan dolgot más hasonló bizonyosból tanítja megítélni 's főkép a' szavak' származtatására és hajlítására, valamint az új szavak' alkotására és elhelyezésére terjedki, ismét csak alárendelt alapigazság, mivel a' nyelvszokás az anomaliákat is helyben hagyja, ám-bár azokat a' szóhasonlóság' szabásai alá nem huzhatni. Azután a' szóhasonlóság' foglalatosságában mindég a' remekíróktól megállapított nyelvszokást, a' nyelv' lelkét és, — mint legfőbb sinormértéket, — a' forma' törvényét kell tekinteni; ebből pedig a' nyelvhasonlóságnak más felsőbb törvénytől való függése nyilván következik.

c) A' hangrendre is kell ugyan figyelmezni, mert ez a' kellemetes hangra ügyelvén és a' szónak könnyebb 's kellemetesebb ejtését tanítván, szebbé, kellemetesebbé teheti a' nyelvet; de mivel a' hangrendnek nincsenek, érzéselőzőleg kiszabott, és így közönséges, általjában szükséges törvényei, csak azt lehet a' nyelvben szépnek tartani, mi a' nyelv' lelkével 's ennél fogva a' nyelvszokással megegyez.

Nézd erről: A' Magyar Literatura' esmerete. Írta Pápai Sámuel. Veszp. 1808 a' 75 's követ. lap. — Tud. Gyűjt. 1818. VIII. köt. a' 39. 's köv. lap. — Felső Magy. Országai Minerva 2dik. negyed a' 181. 's köv. lap.

MASODIK FEJEZET.

A' tapasztalásbeli nyelvtisztaságról.

61. §. A' nyelvtisztaság' észfogása.

A' nyelvtisztaság, legszorosabb értelemben véve, azt kívánja, hogy a' mívelt, eredeti nyelvben a' külföldi, a' tökéletlenségekért elavúlt, a' csupán tájéki 's az írásnyelvben fel nem vett és a' hibásan alkotott új szavak elkerültessenek, és a' tökéletes nyelvbéli előadásból kizárassanak. Azonban nyelvünk a' nyelvtisztaság' ezen ideálját, már mint ideált, egészen el nem érheti, ámbár ahhoz közelíthet, és kell is azon igyekeznie. Mert jóllehet nyelvünk eredeti nyelv és az újabb időkben a' míveltségben előrehalad; mindazáltal itt letelepedésünk óta szinte mai napig folyvást bizonyítja történetünk, hogy nemzetünkre és nyelvünkre sok századig nagyon behatottak azon szomszéd népek, mellyek országok' alkotását, religiójokat, erkölceiket nálunknál előbb mívelték és ez által nyelvek' előmenetelét megalapították. Az egyes személyek' és egész népek' kifejlésének és mívelődésének egyező törvényei szerint ugyan ez történt a' hajdani világban. Mert ha ennek történeteit nem fedné némely egyes homály és tökéletlenné nem tenné a' sok hijánosság; még határozottabban 's egyenként is meg lehetne mutatni, mint míveltetett

a' Görög és Római nyelv is — mellyek most a' remekelőadás' változhatatlan példányai gyanánt szolgálnak — a' korábban mívelt nemzeteknek és ezek' nyelvének behatása által. Csak azon népek, mellyek helyezéseknél fogva vagy mindég vagy még is nagy időre a' más népekkel való közösüléstől megőrizkedhetének, tarthaták meg leghívebben míveltségek' és nyelvek' eredeti bélyegét, jóllehet, ezen más mívelt népektől lett elkülönözések miatt kifejlések és csinosodások a' gyermekiség' és tökéletlenség' lépcsőjén marada. Ellenben azon népek, mellyek helyezések, szorgalmok, kereskedések, hadakozásaik 's mindenféle közösüléseik által más népekkel és országokkal többféle öszszeköttetésbe jötenek, mívelődésekben 's nyelvekben mindent magoktól végbe nem vihetnek; mindazáltal abban áll érdekem, hogy az eltanúlt idegent tulajdonokká változtatják, és arra míveltségek' és nyelvek' saját bélyegét nyomják.

A' feltételetlen nyelvtisztaság tehát nyelvünkben történetikép szinte úgy lehetetlen, valamint a' Görög, Római, Olasz, Német 's más nyelvekben. Honnan nyelvünk' tisztasága abban határozódik: hogy a' tökéletes nyelvbeli előadásban a' hibásan alkotott elavúlt szavakat kerüljük; hogy az írásnyelvben a' csupa vidéki szavakat és szólásokat a' lehetőségig elhagyjuk; hogy a' helyesen készült, a' tárgyat világosan 's határozottan kifejező, jól hangzó honni szavak által kipótolható idegen származású szavakat kiírtsuk, és csak azon idegeneket,

mellyeket most ki nem pótolhatunk . és csak addig tartsuk meg, míg ezeket is honniakkal ki nem tethetjük; hogy végre csak azon újonnan készült szavakat és szólásokat vegyük fel, mellyek az észfogások' megjegyzését 's a' nyelv' kiterjedését valóban gazdagítják, mivel helyesen vannak alkotva, a' tárgyat világosan és határozottan kifejezik, szépen hangzanak és a' dolgot az előadásban tökéletesen kimerítik.

62. §. Az elavúlt szavak.

Elavúlt szavaknak nevezzük azokat, mellyek helytelenségek vagy nemtelenségek miatt az írásnyelvből kizáróttak, és legfeljebb még a' pór nép' nyelvében vannak fen. Az illy elavúlt' 's a' forma' törvényét sértő szavaktól meg kell különböztetni a' régi szókat. Ezek a' nyelvmívelés' korábbi időkából erednek, erejeket és becseket semmi melléképzet által el nem veszítették, sőt inkább régiségek miatt bizonyos világosságot 's értelmességet nyertének. Vagynak mindazáltal némelly helyes alkotású és határozott jelentésű régi szavak, mellyek történetből avúltak el. Természet szerént magával hozza ezt a' nyelv' szünetlen változósága, és sokszor olyan szó is elavúlt, mellyet a' később maradék kipótolni nem tudott és kénytelen volt kedvetlen körülírással kitenni. Ezeket a' tulajdon elavúlt szavakkal nem kell öszszezevarni, minthogy ezek' felelevenítése a' nyelvnek nyereségére szolgálna, és már résznyire szolgált is. Kövessük eb-

ben a' régi Római írókat és a' szomszéd Németeket, kik sok elrégisedett szavaiknak új életet adtak. Ezeknek, ha csak a' nyelv' mostani műveltségéhez illenek, felelevenítését nem is lehet azért akadályoztatni, hogy a' képzet' kifejezésére már más szó készen áll a' nyelvben, mert a' prósa' a' költés' és az ékesszólás' nyelve egymástól nagyon különbözvén, gyakran az egyik előadáshoz jobban illik a' régi felelevenített szó, mint a' szokásban lévő. Csak azon elavult szavak' kiveszését engedhetni meg, mellyek által sem a' képzet' határozott jelentése, sem a' nyelv' bősége, vagy szép hangzatja nem nyerne. — Illyen tulajdonképen elavult szavak: 1) a' több értelmű szavak, mert ezek a' nyelv' értelmességét rongálják; 2) némelly szavak a' nemzet' kimíveltetésével elhagyattak, vagy legalább igen közönségesekké lettek, mert alacsony mellékképzeteket szültek; 3) mellyek helyett nemesebb szavak vetettek fel; 4) némelly több tagú szavak' jelentését egy vagy két tagú szóval is kitéhetni, az illy hosszú szavakat tehát jó oknál fogva elhagyhatjuk; sőt némelly nagyon hosszú szavainkat meg is kurtíthatjuk, p. o. magány magányosság helyett, szorgalom szorgalmatosság helyett.

63. §. A' vidéki szavak.

Vidéki szavaknak hijjuk azokat, mellyek csak bizonyos tájékoknak tulajdoni és a' közönséges írásnyelvben fel nem találtnak. Az illy vidéki

szavak kétfélék. Vagy hajdan az egész nemzetnél esmeretesekek voltak és csak későbbben veszték ki az ország' több részében ; vagy pedig soha sem voltak közönségesek, es az országnak csak azon tájékán készültek, hol még ma is találtnak. Ha valaha közönségesek voltak, akkor az elavúltakhoz tartoznak, ezek pedig, már látók, mennyire használtatnak. Ide tartoznak azok, mellyek' nyomait a' régi írásokban feltaláljuk, mellyek' származékjai a' közönséges nyelvben mai napig fennmaradtanak, és mellyek vagy eredeti gyökerek, vagy pedig ezekből származtak. Nagyobb szemességet kívánnak ugyan azon szavak, mellyek csak azon tájékon készültek, hol ma is találtnak ; de még sem vethetni meg azokat egészen, mert valamint az egész nemzetnek, úgy minden egyes tájéknak is vagygon hatalma, sőt különös körülállásai miatt szüksége nyelvét gyarapítani 's művelni. Ezekből a' jól készülteket, helyesen használtakat bátran elővehetni, a' helytelenül alkottak' és rosszúl használtak' elfogadásával nyelvünk' törvényességét, értelmességét megrontani kár volna.

64. §. A z i d e g e n s z a v a k .

Ellenkeznek a' nyelv' tisztaságával amaz idegen szavak, mellyek helyett az írásnyelvben helyesen készült, tárgyokat kimerítőleg megjegyző és jól hangzó honni szavak már készen állanak, vagy ilyeneket lassanként alkothatni. Mert, ámbár lehe-

tetlen, hogy a' műveltségre későbbben jutott nemzet' nyelvébe idegen szavak be ne csúszszanak, mivel a' korábban művelt nemzetektől kölcsönözött műveltségbeli tárgyakat és észfogásokat neveikkel együtt fogadják el az ifjabb népek; mindazáltal az élnyelv magában hordozván műveltethetése' magvát, és mint maga az emberi lélek, a' lépcsőnként való előrehaladás' törvénye alatt lévén, az újonnan képzett honni szavak kicsinyenként igen sok idegen származását kipótolnak. Honnan a' nyelvtisztaságra nézve önként következik, hogy az új 's minden tekintetben elégséges honni szavat az idegen helyett el kell fogadni. Egyébként is az idegen szavaktól megtisztított nyelv nagy tökéletességgel bír a) magára a' nyelvre nézve, mert ez tisztasága által együgyűebb, könnyebb és hajlékonyabb lesz; b) az azon szóló népre nézve, minthogy a' tiszta nyelv legjobban illik annak szóló eszköztagjaihoz, annak természetével 's orrzága' alkotásával leginkább megegyez, annak felvilágosítására és kiművelésére közérteleműsége miatt legalkalmasabb eszköz; mert a' nyelv van a' nemzetért, nem pedig a' nemzet a' nyelvért. — Azonban az idegen szavak' kiirtásában némelly szabásokat illik megtartani: 1) a' nyelvünk' hangejtése szerint elváltoztatott, a' hosszas használás által közérteleműekké lett, 's így mintegy polgárságot nyert idegen szavakat nyelvünk' tisztaságának veszedelmeztetése nélkül továbbá is megtartjuk, ilyenek p. o. templom, eke, barát 's a' t. 2) a' főnevek közönségesen véve, ritkábban előforduló

képzeteket jelentvén, idegen voltak miatt kevesebbet ártanak a' nyelvtisztaságnak, ezeket azonnal követik az igék, mellyek valamivel már jobban behatnak a' nyelv' természetébe, de koránt sem annyira, mint a' melléknevek és határozók; legterjedtebb értelműek pedig a' különféle részecskék. Azért mindenek felett az idegen igék', melléknevek' és határozók' kiirtásán kell igyekeznünk; részecskéket épen nem, igéket, mellékneveket és határozókat pedig csak ritkán 's a' legnagyobb szükségben kölcsönözhetünk más nyelvekből. Csupán a' fő nevekre nézve adhatván valamelly nagyobb szabadságot.

65. §. Folytatás.

A' fő neveket e' végből három osztályra különözhetni; lehetnek azok: 1) csupa érzékiek, mint ablak, ház; 2) olly képzeteket jelentők, mellyek valamelly külső érzékünk vagy belső érzeményünk által észrevehető tárgyokra vonathatnak, és így valamennyire azok által megfoghatókká tétethetnek, ezek tehát nem érzékiek, mint: phantasia, sympathia; 3) olly tiszta képzeteket jelentők, mellyek csak az okosság által esmertethetnek meg 's azért érzéshaladó szavaknak neveztetethetnek, p. o. hypothesis, substantia. — Az első, ha idegenek is, a' nyelv' tisztaságát nem olly könnyen ronthatják meg, mint a' többiek, mert azok csak egyes tárgyokat jelentvén nem hatnak be annyira a' nyelv' belső alkotásába; azután azok az új tárgyok

esmeretével terjedvén el a' nemzetnél, maga a' szemmel látott tárgy megmagyarázza a' dolgot, és annál inkább elfogadhatók, minthogy a' köznép' szájában mindég forogván már nagyobb részént honni köntösbe öltöztettek; végre valóságos tárgyakat jelentvén, belső hathatóságokra ritkán vagy épen nincs szükség. — A' második osztálybeliek' eredeti nevei kívánatosabbak, mert ezekben különösen megkívántatván a' hathatóság, az eredeti szó által belső érzeményünk sokkal mélyebb benyomásokat nyer, a' képzet' erejét kétszeresen érzi; azután ezek nem olly közértelműek, nincsenek még honni formába öntve, 's ezt nem is könnyen reménylhetni; végre ezeknek gyakran kell a' képzet' megértésére szolgálni, a' képzet pedig ritkán segíti elő a' szó' megértését. — A' harmadik sorbeliek még olly közértelműek sincsenek, idegen formájokat nagy részént megtartották, az általok jelentett képzet értelmességeket nem segíti, sőt azok által kell a' homályos képzeteket feléleszteni; ezekben a' legkevesebbé homályos értelem zürzavart ohozhat, azért ezeket, mennyire könnyen érthető eredeti szavakkal ki nem tétethetnének, legalább ideig óráig megtarthatni.

Innen a' tudományos és mivész szavaknak, mellyek lehetnek ugyan a' beszéd' különböző részei, de még is többnyire fő nevek, kivált az előadott első és harmadik osztályból, és csak igen az oktató előadásban fordulnak elő, idegen hangzatjától szerfelett nem idegenkedhetünk ugyan ott, hol a' képzetet egész kiterjedésében kifejező Magyar szót nem alkot-

hatunk; azonban igyekezzünk, hol a' tudományos képzetet helyes és annak egészen megfelelő honni szóval kitehetjük, a' Magyar szavakat szaporítani, és így nyelvünk' tisztasága mellett a' tudományokat napról napra terjedtebb értelműekké tenni.

66. §. Az újonnan alkotott helytelen szavak.

Az élő nyelv azon változásokon megy által, mellyeknek az azon szóló nemzet lelki, erkölcsi és társaságos tekintetben alája vagyon vetve. A' tudományokban és művészségekben tett új felfedezésekkel, az életmód' és szokások' változásával, az ország' alkotmányának és igazgatásának változásával a' nyelv' kiterjedése is szükségképen nagyobbodik és sok szónak jelentése elváltozik. De ezen új szavakon és szólásokon kívül is, mellyek a' nemzet' tudományos, erkölcsi és polgári változásából és előrehaladásából származnak, az élőnyelvben gyakran a' költők, sokszor a' szónokok, néha még a' prosában írók is új szavakat alkotnak, mellyek a' folytatott használás által kicsinyenként az írásnyelvbe átmennek és így polgárságot nyernek. Végre ide számlálhatni a' nyelvmívelőktől az idegen szavak helyett készített új szavakat is. Az új szavak' alkotását és terjesztését az élőnyelvben nem lehet meggátolni, minthogy ez nem tesz olly bevégzett egészet, mint valamelly holt nyelv, csak hogy a) az újonnan talált szó azt, mit jelenteni akar, határozottan fejezze ki, innen mikor művészsót alkotunk,

vagy idegen nyelvből szót, kivált tudományosat, fordítunk, legyen a' mivészszó szükséges és értelmes, ne fordítsuk azt betű szerént, vagy ha összetett, szóról szóra, hanem vizsgáljuk meg az idegen szónak azon tudományban, mellyhez tartozik, előadatni szokott határozott értelmét 's ez szerént tegyük ki azt Magyarúl. Megtörténik sokszor, hogy ugyan azon tárgynak más hivatala vagyon egyik nemzetnél, más a' másiknál; ilyenkor tehát nekünk azon hivatal szerént kell azt elneveznünk, mellyet nálunk visel. Végre használásában minden következetlenséget kerüljünk; b) az újonnan talált szó bizonyos gyökértől jöjön; azért az olly új szóról, mellyen a' származtatás ki nem tetszik, hanem gyökér gyanánt teremtetett, előre lehet jövendőlni, hogy, bátor nagy hézagot pótolna is ki, kevés idő mulva kivesz; c) az új szó Magyar hangzású legyen és a' nyelv' hasonlóságához alkalmaztassék; d) az új szók félénken és igen ritkán forduljanak elő. — Vagynak azonban az új szavak között olyanok, mellyeket helytelen alkottatások miatt az írásnyelvből ki kell zární. Illyenek az egészen szükségtelen új szavak, ha t. i. a' képzet' kifejezésére a' prosa', költés' és ékesszólás' nyelvben már jobb szavak találatnak, mellyek az újak által elnyomathatnának, vagy legalább ezekkel felcserélthetnének; mert az új szavak' elfogadásában fő törvénynek kell lenni, hogy áltálok a' nyelv valamelly tekintetben nyerjen; továbbá a' szóvizsgálással és hasonlósággal ellen-

kező szavak, mellyek által a' nyelvtisztaság megsértetik; végre a' határozatlan, felszeg jelentésű és a' szép hangzat' törvényei ellen alkotott új szavak.

A' nyelvtisztaságról nézd: A' Magyar nyelvnek tökéletesítése 's a' t. Írta G. Teleki József. Jutal. Felel. I. köt. — és: A' Filozofának talpigazságira épített felelet a' Magyar nyelv iránt 's a' t. Írta Verseghy Ferencz. Budánn. 1818.

HARMADIK FEJEZET.

A' tapasztalásbeli nyelvhibátlanság.

67. §. A' nyelvhibátlanság' észfogása.

Jóllehet az előadás' hibátlanságának a' közönséges nyelvtanításból 's a' gondolkodástudományból eredő alapigazságai, mellyeket a' forma' hibátlanságának egyes jegyeiben kifejtettünk, az egyes nyelvek' tapasztalásbeli hibátlanságának is legfőbb sinormértékét teszik; vagyon mindazáltal tapasztalásbeli nyelvhibátlanság is, melly közelebbről az egyes szavaknak és szólásoknak a' remekíróktól gyakorlott használásában, jelentésében és öszvekapcsolásában gyökerezik. Ezen nyelvhibátlanság pedig előfordúl részént a' rokon értelmű szavak' használásában; részént a' tapasztalásbeli nyelvtanításban a' szóhajtogatásra és szókötésre nézve; részént a' helyesírásban.

68. §. A' rokon értelmű szavak (voces
synonymae).

Ha az ember lelki csinosodása idejében találja fel a' nyelvet, nem találkoznának abban olly szavak, mellyek vagy ugyan azon tárgyat fejeznek ki, és így jelentések 's tapasztalásbeli használatok tétovázó és határozatlan, vagy mellyek jelentésre nézve egymáshoz igen hasonlóak vagy rokonok. Hanem mivel a' nyelv' eredete 's első kifejlése az egyes emberek' és népek' lelki míveletlenségének korában történt; az illy hasonló és rokon értelmű szavak' előfordulását nem csudálhatni. Ezek részént a' legrégebb időből származnak, mikor az érzéki tárgyak' szóbeli kifejezése a' nem érzékiek' megjegyzésére is általtétett és így a' nyelvben kettős értelmet nyert; részént az egyes háznépek' egyesülésének korából, mikor a' régiebb, az egyes háznépeknél szokott szavak ugyan azon tárgy' megjegyzésére a' nyelvben fenmaradtanak; részént az egyes nyelvek' azon időszakából, midőn az azon nyelven szóló nemzet' tudósai az idegen nyelvbéli írásokat saját nyelvekre fordítgatván, azok' eredeti kifejezését nyelvekre általteszik 's így kiki közülök, ha a' nyelvben vagy épen semmi, vagy legalább alkalmas kifejezést nem talál, új szót alkot. Azonban a' nyelv' felsőbb míveltsége és tökéletessége megkívánja, nem csak hogy minden képzet' kifejezésére egy helyesen alkotott, hatá-

rozott

rozott jelentésű és jól hangzó szó készen álljon, hanem ezen szónak használása is olly határozott legyen, hogy erre nézve semmi más szó vele egészen meg ne egyezzen, bátor igen is rokon lehet. Szükséges tehát a' rokon értelmű szavak' kölcsönös viszonyát a' képzetek' megjegyzésére nézve mind a' nyelvszokás, mind azok' philosophiai divatja szerént határozottan megállapítani. Ezen foglalatosságban a' nyelv' készen álló szavait a' nyelvszokás szerént vesszük; hanem ezen nyelvszokás' határozásait — az az : a' rokon értelmű szavak' kölcsönös viszonyát — philosophiai módra állapítjuk meg a' gondolkodástudománynak és a' közönséges nyelvtanításnak igazságait a' tapasztalásbeli szavakra alkalmaztatván. Innen tehát nem a' szavak' hangzatjának hasonlóságát vagy egyenlőségét (mint az egyenlő hangzású szavakban), nem az idegen nyelvekből kölcsönözött mivésszavak' magyarosítását (mert p. o. biographia és életírás egyet jelentenek és nem rokon értelműek), hanem az egyes szavak' és képzetek' belső értelmének hasonlóságát és rokonságát tekintjük. Ennél fogva a' rokon értelmű szavaknak különböző jelentése legyen, hanem ezen jelentések olly közel esnek egymáshoz, hogy különbözőeket nem könnyen lehet észrevenni.

69. §. Folytatás:

A' rokon értelmű szavakkal csak a' nyelv' tapasztalásbeli részének szorgos kinyomozása és a'

hosszas gyakorlás által lehet megismerkedni, hanem képzeitek' különbözőségének határozott kifejezése végett szükséges a' nyelv' lelkébe mélyebben behatni, a' logicának a' felosztásról, az észfogások' nemeiről és felekezeteiről és azoknak ezekből következő alárendeléséről és mellérendeléséről szóló oktatását szem előtt tartani.

Mert a' tulajdon nevek (nomina propria) soha sem, hanem csak a' közösök (appellativa) lehetnek rokon értelműek. Az egyenlő hangzású (tél, dél), vagy egyenlő jelentésű szavak (oratio és beszéd, historia és történetírás) nem lehetnek olyanok; sőt a' rokon értelmű szavak által kifejezett képzeteknek különböző jelentéssel birniok; a' közös jegyekben pedig meg kell egyezniek; és mennél nagyobb ezen egyezés, annál hasonlóbbak egymáshoz az azokat kifejező szavak' jelentései. Innen leghasonlóbbak, ha a' közelebbi felsőbb észfogások (genus proximum) közös (folyó és patak rokon értelműek, nem pedig tenger és folyó). Ha csak távolabbi felsőbb észfogások közös; különbözőségeket könnyebben észrevehetni. Többire mind a' mellé — mind az alárendelt észfogások adhatnak rokon értelmű szavakat, mert az alárendelt észfogásoknak is lehet közös közelebbi felső észfogások, p. o. mellérendelt észfogások ezek: hazaszeretet, önszeretet; felsőbb észfogások ez: A' „változtat“ szó' alárendelt észfogásai ezek: elváltoztat, megváltoztat, átváltoztat 's a' t.

Az észfogások' szétbontása tehát fő dolog a' rokon értelmű szavakról szóló oktatásban, mert gyakran ugyan azon egy szó több szósorral rokon, ha t. i. több értelme vagyon, mikor egyik értelménél fogva ezen, másiknál fogva pedig a' másik szósorral határos. Gyakran az öszszetett észfogás maga több jegyből áll's ekkor egyik jegyénél fogva ezen, másiknál fogva a' másik szósorral határos. Illyenkor szükséges az észfogást mind a' két tekintethen szétbontani, a' rokonokkal mindég különösen összehasonlítván. Azonban nem csak a' mellé — vagy alárendelt, hanem az ellenkező vagy kölcsönös észfogásokat jelentő szavak is lehetnek rokon értelműek; de az ellenkező észfogások csak némelly egyes esetekben. Mind ezekből világos, hogy a' rokon értelmű szavak olly szavak, mellyek' jelentései az ugyan azon közelebbi fő észfogás által egymáshoz hasonlítanak, hanem olly mellékészfogások által különböznek, mellyeket pontos szétbontás nélkül ki nem fejthetni. Jóllehet tehát azon szavak, mellyek az előrehaladott nyelvművelés' későbbi idejében rokon értelműek, hajdan részént egy jelentésűek voltak is; mindazáltal ezekkel a' nyelv' gazdagsága és különbfélesége, kivált a' prosa', költés' és ékesszólás' műdarabjaiban előforduló nyelvbeli szinadás sokat nyert, mert sokszor a' képes szavak érzéki jegyzések miatt a' költés' és ékesszólás' nyelvéhez, azoknak rokonai pedig a' nem érzéki jegyzés miatt inkább a' prosa' nyelvéhez illenek. Innen egyszersmind kitetszik,

melly szorosán öszsze van kapcsolva ez oldalról tekintve, a' rokon értelmű szavakról értekező tanítás a' figurákról és értelemmásításokról szóló oktatással; ámbár amannak tapasztalásbeli alapja közelebről a' szóvizsgálásban, azután a' rokon értelmű szavaknak a' remekíróknál szokott használásában, végre pedig az észfogások' logikai szétbontásában gyökerezik. Azért ezen tanítás közvetlenül ugyan csak a' forma' hibátlanságát érdeklí; de a' forma' szépségét is tekintetben kell venni azon esetre, ha a' rokon értelmű szavak figurák és értelemmásítások gyanánt használtatván a' tárgy' nagyobb érzékenyítését eszközlik.

Egyik fő tulajdonsága a' mívelt nyelvnek a' határozottság, mellynek előmozdítása végett a' rokon értelmű szavakat a' rokon képzetek között fel kell osztani, hogy mindeniknek megjegyzésére csak egy szó használtassék. Nyelvünk' művelésében fáradozó Tudósaink e' pontra is ügyeltek ugyan, de nyomozásaik nem terjednek olly messze, mint p. o. a' szomszéd Németeké. Hazafiúi lelkesedések' és vasszorgalmok azonban kezeskedik érte, hogy nyelvünk' ebbeli különösségeit is kinyomozzák és a' nyelvbeli előadás' tökéletesítésére használják. Ezen foglalatoságban a' nyelvszokás, melly majd minden rokon értelmű szavak között szokott valamelly csekély különbséget tenni, az egyes szavak' eredetének vizsgálása, az alapos logica, az egyéb nyelvek' példái és a' jobb ízlés lehetnek vezéreik. A' Németeknél fő munkák a' rokon értelmű szavakra nézve: J. Aug. Eberhard Versuch einer allgem. teutschen Synonymik in einem kritischphilosophischen Wörterbuche 's a' t. 6. Theil. Halle und Leipzig. 1795—1802. 8ad rét. — Ennek

két kivonása is jelent meg. — Azután : Sinnverwandte Wörter, zur Ergänzung der Eberhardischen Synonymik, verglichen von J. Gebh. Ehr. Maasz. 3 Theile. Halle. 1818. 8.

70. §. A' szókötéssel ellenkező hibák.

A' felső szókötéstől, mely a' közönséges nyelvtanításból és a' gondolkodástudományból vett szabásoknál fogva meghatározza, mint kelljen az egyes szavakat és beszédrészeket belső öszszefüggések szerint a' mondasokban és kerekbeszédekben elhelyezni, különböző alsó szókötés a' beszédrészeknek csak tapasztalásból megtanúlható azon öszszekapcsolását és elhelyezését tárgyozza, mellyet az azon nyelvbéli közönséges szokás állapít meg. A' mondasban előforduló szavak t. i. kölcsönös viszonyok miatt egymást elváltaktatják 's ez által egymástól függenek ; a' szókötés' első része tehát a' nyelv' szavainak ama' tapasztalásbéli öszszekapcsolását tanítja, mellynél fogva egyik szó oka lesz a' másik szó' formájának. Hanem ezen elváltaktatás' végbevitelének módja minden nyelvben különböző, és törvényeit csak a' nyelvbéli remekírók' szokásából, de a' nyelv' természetét szemmel tartván, lehet következtetni.

Hasonlóképen a' szókötés' képzete csak általában foglalja magában, hogyan kell a' beszédrészek' egymáshoz való belső és szükséges viszonya szerint a' közönséges, a' különös és az egyes ítéleteket, valamint a' közönséges, az egymás alá és

egymás mellé rendelt mondásokat készíteni 's összekapcsolni. Hanem ezen készítés és összekapcsolás mint vagyon az egyes nyelvnek szokásában megalapítva, azt csak a' tapasztalásbeli nyelvtanítás mutathatja meg. Mert jóllehet a' Logica a' kerkeszédben összekapcsolt mondások' kiterjedését, határait és kölcsönös függését, vagy következését meghatározza; mindazáltal a' mondások' alkotásának a' Görög, Római, Német, Magyar 's a' t. nyelvben tapasztalható nagy különbözőése nyilván mutatja, hogy a' szókötés' második részének is egyes törvényeit csak tapasztalólag lehet meghatározni.

71. §. Folytatás.

Az alsó szókötés ellen akarva vagy nem akarva ejtett hibákat *Solaecismusoknak* nevezik. Illyenek:

a) a' névhajlításban és igehajtogatásban ejtett hibák, p. o. *malmokot*, *törökököt*, a' *malmokat* *törököket* helyett; — ha ezt a' *juhot* *megnyrnánk* a' *nyirnók* helyett; — *történne* a' *történnék* helyett 's a' t.; —

b) a' beszédrészeknek hibás felcserélése és helyezése. Ez megtörténik, ha a' határozott kifejezés helyett határozatlannal élünk, vagy viszont, p. o. „*egy atya, ki fiját szereti*“, e' helyett: *az atya*; — ha a' névmutatót a' nevek előtt szükségtelenül használjuk, p. o. „a' *Rákóczy Fe-*

rencz“ e' helyett: „Rákóczy Ferencz“, — „az atyám adta“, e' helyett: atyám; — ha a' ki és melly visszahozó névmásokat elcseréljük; p. o. „bátyám, mellyet annyira szerettem“, e' helyett: kit, — ha a' hibás helyezés miatt észre nem vehetni, a' névmás mellyik szóhoz tartozik, ha a' gyűjtő és számneveket a' többesbe teszszük, p. o. „lábokkal tapodta“, lábbal helyett, ezer forintok ezer forint helyett; — ha a' birtokos nevekben a' soknak, nek-et egymásra halmozzuk, p. o. „nem kívántam tovább azon érdemes hazafiaknak kéréseknek ellentállani“ e' helyett: hazafiak; — ha a' ki, melly, midőn, minekutánna szavakat szükségtelesen ül összehalmozzuk, holott azokat néha elhagyhatjuk, és részesülőkkel felválthatjuk, p. o. „olly beszédek, mellyeket a' hír hozott; midőn az ellenség reánk rohant; minekutánna atyám felkelt“; így: „hír hozta beszédek; az ellenség reánk rohantakor; atyám' felkelte után“; — ha a' sok vala és volna szavakat összetoroljuk; az első nélkül egészen ellehetünk, helyette szebb és rövidebb alig mult idővel bírván; a' másik gyakran elkerülhetetlen, de lehet ritkítani, ha a' volna helyett alig mult időt teszünk, a' kötés' egyik tagjában, sőt néha mind kettejében, p. o. e' helyett: „bátyám nem halt volna meg, ha annak idejében orvosoltatott volna“ így: „bátyám nem halna meg, ha annak idejében orvosoltatnék“; —

c) az elavúlt szóformákkal való élés és a' szórendváltoztatás' hibás használása, p. o. „írásomat, úgy mint tévelygésekkel rakvát, neveti; — futnak yala bizvájok szekereikben“; —

d) a' vidéki szólások. Hogy a' helyes szóvizsgálással vagy a' nyelv' természetével nyilván ellenkezőket el nem fogadhatjuk, azt kétségbe sem hozhatni, sőt ezeket még a' leghoszaszabb közönséges szokás sem erősítheti meg. Hol mindazáltal a' nyelv' természete nem ellenzi, az illy vidéki szólásokat bátran és helyesen használhatjuk a' nyelv' bőségének, határozottságának, szép hangzásának előmozdítására. Még szabadabban élhetünk azon vidéki szólásokkal, mellyek iránt a' nyelv' természete és a' szóvizsgálás egészen hallgat. Ide tartoznak mind azok, mellyek nem annyira magában a' nyelvben, mint a' dolog' természetében gyökereznek. Ezeket minden tartózkodás nélkül használhatjuk az írásnyelv' tökéletesítésére, mennyiben a' gondolat, mellyen épülnek, nem egészen helytelen, ide értvén még a' merészebb képeket is, mellyek a' nemzet' egyik részénél lett elterjedések által merészségek különben elidegenítő tekintetét elvesztik. Végre a' vidéki szólásokat minden hibáikkal és különösségeikkel együtt írásban foglalhatjuk és használhatjuk gondolataink' helyesebb, tisztább 's erősebb kijelentésére, hol az előadás' természete megengedi, mint p. o. a' tréfás írásokban, némelly költői darabokban, különösen pedig a' köznép' daljaiban; —

e) az idegen szólások' meggondolatlan követése; — Nyelvünk keleti eredeténél fogva leginkább szókötésében távozik el a' szomszéd nyugotti nyelvektől; azonban itt történt letelepedésünk oltá a' szomszédokkal volt közösülés, kivált pedig az idegen nyelvekből tett fordítások által becsúszott számos szójárás miatt keleti bélyege' megőrzése mellett azokhoz valamennyire közelített. Honnan ámbár az olyan szólásokban, mellyek a' nyelv' egész belső alkotásába elterjedtek 's így annak egész mostani állapotját megváltoztatnák, nyelvünk' tisztaságának sértése nélkül a' nyugotti nyelveket nem követhetjük; mindazáltal az olyan egyes esetekben, mellyek ritkábban fordulván elő, nyelvünk' belső alkotásába be nem hatnak, és csak egy vagy más tekintetben látszanak azzal valamennyire ellenkezni, nyelvünket a' nyugottiak által tovább is művelhetjük. Mert az illy elmésen és okosan intézett új szólások, a' művelt nyelv' valamelly tökéletességének elmés utánazása, szóval az illy szerencsés merészségek egy felől a' nyelvet gazdagítják, más felől újságok által is magokat kedveltetvén, 's a' gondolatot más meg más színekkel festvén, azt hathatossabbá teszik. Illy szokatlan mondások: a' gyakor hogy és való szavak' elhagyása. Nyelvünkben a' hogy szó különféle értelemben fordul elő 's öszszecsoportozása kedvetlen behatást okoz, a' gondos író azt sokszor kihagyhatja, a' Római nyelv' törvénye szerént határozatlan móddal élvén határozott helyett, p. o.

„hallom megszalasztva lenni az ellenséget.“ Csak arra ügyeljen, hogy mondása kétértelműséget ne szüljön és a' szókötést egészen el ne rontsa. — A' való már csak nem szükségessé lett azon esetben, ha valamely fő név más fő névvel ez vagy amaz utoljáró' segítségével öszszetételik, azért is elhagyását általjában javasolni lehetetlen; jóllehet némely egyes esetben a' jó ízlésű és nyelvünk' természetének legkényesebb változásait tökéletesen esmerő író azt elkerülheti, vagy határozatlan móddal élvén, p. o. „a' valóval élni ízetlen“, e' helyett: „a' valóval való élés ízetlen“, vagy az előtte álló határozóból melléknevet csinálván, p. o. „mindenkori gyönyörűség“ e' helyett, mindenkori való gyönyörűség“; vagy részesülővel felváltván, p. o. Budára mentemkor „e' helyett“: Budára való menetelemkor.

Nézd ezekről: A' Magyar nyelvnek tökéletesítése új szavak és új szólásmódok által. G. Teleki Jóseftől Jutalomfeleletek 's a' t. I. köt. — Gondolatok az emberi nyelvnek, különösen a' Magyarnek némely tulajdoniról. Tudom. Gyűjt. 1825. V. köt. 35 lap.

72. §. A' helyes írás. (Orthographia).

Az élő szóbeli előadás [hallható, az írásbeli ellenben látható tárgyakat foglal magában. Azért az írásjegyek által szóval kifejezett észfogásaink' írásbeli előadását értjük. Helyen kívül volna itten a' hieroglyphicai jegyeknek, a' Mexicoi hajdani

himvarrásnak és festésmódnak, valamint a' Chinai szójegyeknek is a' betűíráshoz való viszonyát fejtegetni, mert ezeket nemzetünk soha sem esmerte, és mostani betűírását is eredetikép nem maga alkotta, hanem a' Rómaiaktól kölcsönözte; mindazáltal a' Magyar helyes írás' közönséges szabásainak rövid előadását ezen igazságra kell építeni: hogy általjában az írásjegyek' feltalálása egészen a' vak esettől és önkénytől függ; hogy az írásbeli előadás' észfogását kivéven a' helyes írás egészen tapasztalásbeli jegyeken épül, és annak esmeretét 's használását csak gyakorlás által lehet megtanulni. Mert az írásjegyek az általa előadott képzettel való összefüggését sem a' jegyzett észfogásnak, sem a' jegyek természetéből nem következtethetni.

Jóllehet az írásjegyek minden nyelvben azon időkorból valók, mikor még a' nyelv belső kimíveltetés és philosophiai megalapítás nélkül szükölködék; mindazáltal ezen tapasztalásbeli írásjegyek' özszesége minden, miveltségében előrehaladó, népnél egy, magában meghatározott, egészet tesz, melly által a' képzetek olly világosan, határozottan és teljesen előadhatnak, hogy az azon nyelvet értő ezen jegyek által épen azon képzeteket élesztheti fel magában, mellyeket az előadó általok kifejezett és kifejezni akart. Ezen jegyek' kiterjedésének pontos esmeretére és használására vezérlő oktatás a' nyelvtanításban *írás tudománya* nak neveztetik.

73. §. Folytatás.

Nyelvünk ugyan eredeti; de írásbetűjét a' Rómaiaktól kölcsönözte. Mert mikor Öseink Ásiából ide költöztek, vagy teljességgel semmi írást és betűjelet nem esmertek, vagy ha írtak is saját módjok szerint, ősi vallásokkal együtt nemzeti írásjegyeiket is elhagyták, és a' Római betűket használták írásaikban, mellyeket t. i. keresztény Papjaiktól tanultak. Ez nem kevés nehézséggel járt. Mert, a' tudósok' megjegyzése szerint a' betűk az élő szó hangjait úgy is soha voltaképen ki nem nyomhatván, a' Római betűk nyelvünk' hangjainak minden nemét és azok' minden finomságát igazán ki nem fejezhették, minthogy nyelvünkben sok, a' Római nyelvben nem találtatható hang vagyon. Az ilyen Ásiai kevert hangokat öseink' első keresztény Papjai és Tanítóji kénytelenek voltak két három Római betűvel, vagy a' betűkhez ragasztott bizonytalan jegyekkel kinyomni igyekezni, és az ilyen kettős betűket kétségen kívül a' Tót, Német, Olasz Tanító, mindenik tulajdon nemzeti írásához kívánta nagy ügyvel hajjal alkalmaztatni. Így vesződött a' Magyar helyesírás maga magával sok század alatt, és ámbár az idő sok hibát, bizonytalankodást, egyenetlenséget megorvosolt benne; de csak ugyan mind e' napig sincsen bizonyos útba igazítva írástudományunk. Néhány jelesebb tudósaink philosophiai alapigazságoknál fogva igyekeztek azt elhatározni; az írónak tehát kötelessége ezek' tanítá-

sának rövid öszszeségét esmerni, magáévá tenni és használásában ezen közönséges, nyelvtudósainknak majd közel nagyobb részétől elfogadott, szabásokat megtartani:

1) Úgy írjunk, hogy minden leírt szóban épen azon hangot nyomjuk ki betűvel, melly azon szónak valóságára tartozik. Vagy is a' nyelvszokást és szónyomozást egyesítsük írásunkban.

2) Ha a' betűk' öszszecsoportozása miatt nehezzé lenne a' kimondás, ezt simítja a' szép hangzat, melly közönséges egyetértés által el lévén fogadva, a' szónyomozástól el nem rontatik, hanem csak kifejtetik.

3) Némelly ritka esetben a' nyelvszokás és a' szónyomozás nem adhat elég tanítást; akkor folyámodjunk a' közönségesen felvett írásszokáshoz. Valamint vagyon nyelvszokás, mellyet végképen philosophiai módra meg nem alapíthatni és csak tapasztalásból lehet megtanúlni; úgy vagyon írásszokás is, mellyet a' nemzet' remekírójainak többsége szokott meghatározni. Ezen írásszokás a' helyes írásra nézve az, mi a' nyelvszokás a' hangejtésre és a' nyelvtanításra nézve általjában. Ettől az egyes írónak eltávozni nem szabad, ha csak a' tudatlanság', különösködés' és makacsság' gyanuját magára vonni nem akarja.

4) Az idegen szavakat, mellyek eredeti idegen formájokat megtartották, úgy írjuk, mint eredetiségekben íratnak (p. o. Philosophia nem Filozofia, Philologia nem Filologyia).

A' Magyar helyesírásról tudósan értekezett: Kolmár József Próbátétel a' Magyar Helyesírás' Philosophiájára. Nézd: Jutal. Feleletek a' Magyar nyelvről. II. köt. Pesten 1821.

74. §. A' helyes írásbeli jelek.

A' mondások' helyesebb érthetése és a' műdarab' könnyebb olvashatása végett az újabb nyelvek némelly, a' régiségben esmeretlen jeleket vettek fel; mellyeket az egész szavak, egész mondások és tökéletes gondoltsorok közé szokás tenni, hogy ezen érezhető jelek által az értelemre nézve együvé tartozók összefoglaltassanak, a' különbözők pedig elválasztassanak. Mivel ezen jeleket eredetikép csupán az önkény és történet határozza meg, és mivel a' későbbi időkben a' nyelvhibátlanság' ezen részére kevés gond fordított; könnyű megmagyarázni, miért maradott hátra ezen oktatás' belső kimívelése a' nyelvtudomány' egyéb ágai mellett. Azonban nagyon fontos ezen oktatás mind a' helyes gondolkodásra és az értelem' felfogására, mind a' helyes olvasásra nézve. Ugyan is ámbár ezen jeleket csak tapasztalásból lehet megtanulni; a' velek való élés' képzetéből azonban önként következik, hogy divatjokat a' képzetek' és mondások' logikai viszonya határozza meg. Honnan azon jeleket, mellyek' használása egyedül a' képzetek' és mondások' kölcsönös viszonyától függ, meg kell különböztetni azoktól, mellyek csak önkényesen felvett jelek gyanánt szolgálnak. Mert amazok a' gond olkodástudományból

erednek; emezek pedig egyedül a' tapasztalásbeli nyelvtanításhoz tartoznak.

Azon jelek, mellyek közvetlenül az egymáshoz tartozó képzetek' és mondások' összekapcsolását, közvetve pedig a' nem együvé tartozók' elválasztását könnyebbítik, ezek: 1) a' vonás (,), 2) a' pontos vonás (;), 3) a' kettős' pont (:), 4) a' pont (.), 5) a' rekesz (), 6) a' gondolatvonás (—), 7) a' felosztás' jelei, mikor a' felosztásokat minden nemekkel és fajokkal az észfogások' logikai értéke szerint vagy számjegyekkel, vagy betűkkel különböztetjük meg, 8) a' hangjel. 9) a' felkiáltás' jele (!), 10) a' kérdés' jele (?), 11) a' szakaszjel (§), 12) a' jegyzésjel (*) (†). Ezek közül csak a' hat első függ szorosabban a' logicától, a' másik hat pedig, ámbár ezek' használatát is a' képzetek' és mondások' értelme határozza meg, általában csak érzékenyítő jelül szolgál.

A csupán tapasztalásbeli és önkényesen felvett jelek ezek: 1) a' megszakasztás' jele (= vagy -); 2) a' felhozás' jele („, ”); 3) a' rövidítés jele ('); 4) a' megszaggatott beszéd' jele (--- vagy ...); 5) az egészítés' jele ('s a' t. vagy 's t. e' f.); 6) a' folytatás' jele ('s a' k.); 7) a' különhang' jele- puncta diaereseos (...); 8) a' hangvonás- accentus (''); 9) a' rövidítések (Doctor helyett D. Recensens helyett Rec. 's a' t.).

Ezen jelek' értékéről és használásáról nézd: K. Heinr. Ludw. Pölitz kurze Theorie der Interpunction nach logischen Grundsätzen. Leip. 1812. 2te Aufl.

 NEGYEDIK FEJEZET.

A' tapasztalásbeli nyelvzsépség.

75. §. A' tapasztalásbeli nyelvzsépség észfogása.

A' zsépségnek ama' tulajdonságain kívül, melyeket a' forma' törvénye a' nyelvbeli műdarab' tökéletességére aestheticai tekintetben megkíván, vagyon az előadásnak bizonyos külső zsépsége is, melly az egyes mondásokban és gondolatsorokban egymást váltogató 's egymásután következő tagos hangok' muzsikai elrendeléséből származik. Az előadásnak ezen külső zsépsége, mivel a' nyelvben készen álló tagos hangoktól függ, egészen tapasztalásbeli ugyan; mindazáltal reá nézve közönségesen igaz: hogy azon nyelv, mellyre már kimíveltetése' első korában a' hangmívésztség behatott, tagos hangjaiban is nyilván muzsikai bélyeget nyere; az olyan pedig, mellynek kimíveltetése közcelebb-ről az értelemről függött, sokkal kevesbé bír muzsikai bélyeggel.

Jóllehet a' nyelv-mívelés' későbbi idejében a' nyelvnek eredeti nagyobb vagy csekélyebb muzsikai characterét egészen el nem változtathatni; mindazáltal az eredetiekép kevesbé muzsikai bélyegű nyelv is a' széphangzatra nézve szinte úgy előrehaladhat, valamint a' Görögök az ő eredetiekép muzsikai characterű nyelveket az értelem' legelvon-

tabb

tabb fogásainak és az okosság' legfellebbezőbb ideájinak előadására kimívelték, és a' philosophiában, mathesisben 's a' t. használták.

A' nyelvnek ezen muzsikai kimívelését pedig az nagyon segíti, ha az azon beszélő nép magában eleven és a' hangművészséget érti, ha a' beszélgetésben és nevelésben a' helyes kimondásra ügyel, ha nála az egyházi ékesszóláson kívül a' polgári ékesszólás is kifejtetik; és név szerént ha íróji és szónokjai muzsikai esmerettel és műveltséggel bírnak. Ezen esethen a' remekírók' nagyobb részénél és pedig nem csak a' költésben és ékesszólásban, hanem még a' prosa' nyelvében is, minden nehézség nélkül kimutathatni, valljon szó és írásbeli előadásokban és kerékbeszédek' felszövésében szolgál e alapúl muzsikai műveltség.

A' tapasztalásbeli nyelvszépség tehát a' nyelv' szép hangzatjától függ, mellynek három esmertető jegye vagyon: a' széphang, a' szómérték, és a' mértékarány.

76. §. A' széphangzás (euphonia).

A' nyelvbéli előadás' széphangzása részént az egyes szavak' választásától, részént a' közvetlenül vagy kevés távolságra egymásután következő szavak' összekapcsolásától függ.

Az elsőre nézve azt kívánja az előadás' célja, hogy minden szó már pusztá hangjára nézve is a' hallást erősen és értelmesen megillessen, az érte-

lembe gyorsan behasson, az emlékezetben pedig könnyen fenmaradjon, mert így a' hallgatónak figyelmét felébresztvén, az előadott dolog' átértését megkönnyebbíti és szívében azt szinte megörökíti. Innen önként következik, hogy a' szavaknak hangosoknak és így olyanoknak kell lenni, ha csak egyébaránt a' nyelv engedi, mellyekben teljesebb hangú magánhangzók, mint a' Magyarban az *a*, *o*, a' vonatlan *e*, az *ö*, *ü*, sőt közönként még az *ú* is, és olly mássalhangzók uralkodnak, mellyek nyiltabb ajakkal ejtetnek. Illyenek a' nyelvbetük: *d*, *l*, *n*, *t* és az inybetük, *j*, *gy*, *ly*, *ny*, *ty*. Valamivel nehezebb kimondásúak az ajakbetük *b*, *f*, *m*, *p*, *v* és a' sziszegő fogbetük *cz*, *cs*, *s*, *sz*, *zs*, *z*. Legnehezebbek és kellemetlenebbek a' torokbetük *g*, *h*, *k* és az ehangú *r*. Továbbá bizonyos, hogy azon szavak legkedvesebbek a' fülnek, mellyekben a' magán-és mássalhangzók helyesen vannak elegyítve a' nélkül, hogy sok kemény mássalhangzó, mellyek egymást szinte dörzsölik, vagy sok igen nyilt ajakat kívánó hangzó volna benne, mellyek kedvetlen rést (hiatus) okoznak. Általában főtörvénynek vehetni, hogy a' nehéz kimondású hangok a' fülnek is kemények és kedvetlenek. A' hangzók a' szónak kellemet, a' mássalhangzók pedig erőt adnak, honnan illő elegyítések szükségesek, mert összszetoroltatván amazok a' kimondást igen puhává, ezek darabossá teszik. A' hosszú szavak közönségesen kedvesebbek a' fülnek, mint az egytagúak, részént összszetétel, részént a' benne uralkodó

hangkövetkezés miatt. Az egyenlő hosszúságúak közül azok leghangosabbak, mellyek nem csupa hosszú vagy rövid, hanem hosszú és rövid szótagokból állanak.

Hanem az előadás' szép hangzására még a' mondásban egymásután következő szavak' illő elegyítése is megkívántatik. Azért kerülni kell a' sok egytagú szavak' öszszehalmozását, kivált ha egyenlő hanggal bírnak, ezek a' beszédet megszaggatják és folyóságát akadályoztatják. Mert, minden szó magában egy egészet tévén, és a' szavak nagyobb közszel választatván el egymástól, mint a' szótagok, lehetetlen, hogy a' közvetlenül egymás után álló egytagú szavak' sora olly könnyűséggel illesse meg a' fület, milllyennel azt érdekli az ollyan mondás, mellyben az egy és többtagúak egymást váltogatják. Ellenkezik a' szép zengőséggel az is, ha azon egy szó 's mondás közel egymáshoz többször fordul elő, ha csak figuraképen nem, vagy az öszszefoglalt szavakban sok mássalhangzó öszszetódulván a' kimondást nehezíti, vagy ha az egyik szó végződik, a' másik pedig kezdődik magánhangzón, mi a' beszéd' folyamatját megszakasztván a' száznak nehezen eső nyílásait kívánja. Végre az is rongálja a' kellemetes hangzást, ha az egymásután hamar következő szavak' egyenlő végzetei szinte' hangegyezést látszanak formálni, vagy ha az illy szavak hosszúságokra és szótagmértékekre nézve egymással megegyeznek, vagy egymáshoz szembetűnőleg hasonlítanak. A' gyakran ismételt h o g y -

hogy, volna-volna, nak-nak, nek-nék, való-való, a' ki a', a' melly a', is-is, 's a' t. azon kívül, hogy a' kellemetes hangzást gátolja, egyszersmind az írónak vagy nyelvesmeretlenségére vagy gondatlanságára és rosz ízlésre mutat.

77. §. A' szómérték (numerus).

Ki ékesen akar írni, azon legyen teljes erejével, hogy mondásainak és kerékbeszédeinek összekapcsolásában is hangrend uralkodjék. E' pontban Cicerót még senki sem haladta felül, ő legnagyobb szorgalommal kereste fel ezen hangrendnek törvényeit, és szerette — talán néha igen is — a' kifejezés' dicsért teljességét és kerekdedségét. Elmellőzván itten a' régieknek a' szómértékről írt, 's szinte szőrszálhasogatásig terjedő véleményeit, mivel azok nyelvünkre úgy sem illenek, csak a) a' mondások' és kerékbeszédek' hosszúságát vagy rövidségét; b) az egyes tagok' helyes felosztását, és c) az egésznek bevezését vesszük tekintetbe.

Könnyű azt belátni, hogy a' mondás' szavainak és a' kerékbeszéd' tagjainak számára nézve nem lehet szorosan meghatározott mértéket tartani. Az élő szóbeli előadásra készült munkában a' kimondás' könnyűségére kell nézni, melly az igen hosszú kerékbeszéddel nem igen fér össze. Mivel a' kerékbeszéd egy, magában tökéletes egészet tesz, szükségképen olyannak kell lennie, hogy végénél a' hallgató még visszaemlékezhessek a' mondás' ele-

jére. Az igen hosszú kerékbeszéd' hallásánál maga a' külső érzék is bizonyos ellenkezésre talál, mivel egyszerre igen sok benyomást kell felfognia és egy egészszé egyesítenie. Többire a' kerékbeszéd' kiterjedése részént a' képzetek' tulajdonságától, részént a' hallgatók' műveltségétől, részént a' szónok' erejétől függ. Hanem a' csupa olvasásra írt értekezésekben is az igen gyakran előforduló hosszú kerékbeszédék az olvasó' lelki erejét terhelik és figyelmét kifárasztják. Mert a' hosszú kerékbeszéd nyilván nagyobb figyelmet kíván, mint a' rövid, ha egyes részeinek összekapcsolását pontosan észrevenni 's az egészet egy tekintettel felfogni akarjuk. De a' rövidekre nézve is könnyen megsze lehetni, mert ezek az értelmet több részre osztják; ez által pedig a' gondolatok' összekapcsolása meggyengül, és az emlékezet az egyes tárgyak' hosszú sorával terheltetik.

Megkívánja másodszer a' szómérték, hogy a' kerékbeszéd' elő- és utómondása, valamint egyes tagjai között is bizonyos mérséklet legyen. A' kerékbeszéd' egyes tagjainak végzete a' kimondásban bizonyos nyugvó pontot tesz. Ezen nyugvó pontokat tehát úgy kell felosztani, mint a' kimondás' könnyűségére nézve legalkalmasabb, egyszersmind pedig egymástól olly megszeseségre helyezni, hogy közöttök bizonyos muzsikai arány legyen. Csak ne igen sok nyugvó pontot tegyünk, vagy ne igen szembetűnőleg kimért távolságra következ-

tessük azokat egymásután, mert ez nyilván feszességet és gyermekességet mutatna.

Nagyobb figyelmet érdemel a' kerékbeszéd' végzete, mivel ez leginkább behat a' fülre. Erre nézve az egyetlen fontos szabás az, hogy mindenütt, hol a' fellengzősre törekedünk, a' hang a' mondás' végéig mind inkább 's inkább nevedjék, következőleg a' kerékbeszédnek nem csak leghosszabb tagjai, hanem leghangosabb szavai is a' végeztetre hagyassanak. Honnan a' részecskék, névmások és más parányi szavak a' mondás' végén a' széphangzást megrontják, legjobb, ha nyelvünkben kerékbeszédeink igével, vagy a' nevek' negyedik esetével végződnek. Általában fő törvényül vehetni, hogy a' végső szónak utolsó vagy utolsó előtt való szótagja hosszú legyen.

78. §. A' mértékarány (symetria).

Végre a' nyelvbeli előadás' mértékaránya a' műdarab' egyes részeinek egyformaságában és mértékegyenlőségében áll. Közönségesen az értekezés' elején kételkedünk, ha azt hosszú vagy rövid kerékbeszéddel kezdjük e? Ha az első mondás főmondás, annak olly rövidnek és hathatósnak kell lenni, millyen csak lehet, mert a' hosszú főmondás visszhatározó. Mindenütt, hol szükségesnek találjuk a' figyelmet valamely fő gondolat által felébreszteni, rövid mondással kezdjük beszédünket, más esetben jobb több igazságot egy mondásba ösz-

szehúzni. Az értekezésben előforduló kerékbeszédék' hosszúságára vagy rövidségére nézve az előadás vagy kerekített vagy tömött. A m a b b a n a' mondások több, egymástól annyira függő tagból állanak, hogy az egésznek értelmét csak a' mondás' végével lehet kivenni. Ez a' legpompásabb, leghangosabb 's a' szónoki hangra legalkalmasabb előadás. A' t ö m ö t t ellenben a' gondolatot több, egymástól nem függő mondásra osztja, mellyek közül mindeniknek tökéletes értelme vagyon. Ezen előadás kivált az eleven foglalatú értekezéshez illik. A' kerekített előadás a' beszédnek bizonyos méltóságot és komolyságot ad, a' tömött ellenben behatóbb 's elevenebb; tehát a' tárgy' természetének és a' műdarab' characterének kell meghatározni, mellyik előadás uralkodjék benne. Így a' teljes és gömbölyeg kerékbeszédék bennünk a' fontosságnak, pompásságnak és csendes nagyságnak érzését gerjesztik, mert eme' természetes hangon szokták az illy érzelmek magokat jelenteni. Hanem épen ez okból nem illik az illy szómérték a' heves indulathoz, csendes vizsgálódáshoz, vagy barátságos mulatáshoz, mellyek szabad, könnyű, sőt néha darabos szómértéket kívánnak. Igen fontos szabás tehát, hogy a' beszéd' mondásait foglalatjokkal egyezőleg emelkedni és hanyatlani engedjük, mert a' magához mindég hasonló hangrend nem illethetik az előadás' különféle felekezeteihez, vagy ugyan azon értekezés' különféle részeihez, p. o. ugyan azon szómértékben írni mind dicsérő, mind gúnyoló

beszédet, szintúgy izlés nélkül volna, mint valamelly gyengédséggel ömledező dalt hadi ének' módjára énekelni. Azért előre meg kell itélnünk, az előadás' tárgyára nézve mely szómérték legtermészetesebb; ennek bélyege azután akár kedves és kellemetes, vagy pompás és innepi, akár eleven és szapora, vagy tördelt és darabos legyen. Többire a' hosszú vagy rövid kerékbeszédre nézve fő törvény marad, hogy azokat egymással mindég illőleg változtassuk, mivel a' fül mindeniket megunja, helyes változtatások pedig az előadásnak méltósággal páros elevenséget szerez. Sőt ezen változtatást még az egyes kerékbeszédre is ki kell terjeszteni, soha se következék egymásután több akár hosszú akár rövid, egyforma alkotású, 's ugyan annyi tagból álló kerékbeszéd. Minden értekezésben sok függ az utolsó kerékbeszédtől. Ha értekezését az író jeles gondolattal és rövid mondással végezi, ez mintegy megrázza az olvasót, és erősebb behatást okoz. Azonban ezt sem tanácsolhatni mindenütt. Így a' csendes nyomozásnak nem lévén célja az olvasót megindítani, a' tudományos értekezést nem kell illy kerékbeszéddel végezni. Ez leghelyesebben végződik, ha a' gondolatok halkal és gyengén enyésznek el. Illy végzést szerettek a' Görögök még szomorú játékaikban is; holott pedig ezt sem alkalmaztatni mindenütt, azért is Demosthenes gyakran dörgő hangon végzi beszédeit.

79. §. A' szótagmérték (rhythmus).

A' prosa' és ékesszólás' nyelvének szómértékétől különböz a' költői nyelv' szép zengőségének eszköze a' szótagmérték, melly a' költeményes egésznek bizonyos egyenlő részecskékre való feltagolásából, 's a' hangemelkedésnek és hanyatlásnak ezen tagok között fenálló arányából származik. A' szótagmérték tehát alapja a' versmértéknek (metrum), melly által a' költeményes műdarab' egyes szavainak és szósorainak némelly minduntalan megújuló időszakaszokból álló 's határozottan kimért lépésekké elrendelt következését és mozgását értjük. Ezen szótagmértékre nézve a' régi és mostani mivelte nyelveket időmértékesekre és hangvonasosokra (quantitirende und accentuirte Sprachen) osztályozzuk. E' különbözésnek alapbélyege abban áll, hogy az időmértékes nyelvekben a' szótagmérték' kedvéért a' hangvonást szokott helyéről más szótagra tehetni, és így itten a' szótagmérték alapja a' hangvonásnak. Ellenben a' hangvonasos nyelvekben a' hangvonás' helyét változhatatlanul meghatározza a' szótagok' és szavak' értelme; következőleg ezekben a' hangvonas alapja a' szótagmértéknek.

A' Görögök' szótagmértéke a' hangmívészesség által nyerte saját meghatározott formáját és bájoló széphanzátját. E' finom ízlésű nemzet a' szótagok' hosszúságát vagy rövidségét meghatározván, amaz időmérték szerént, mellyel a' tánczban és muzsikában élt 's még a' mostani miveltebb Europai

nemzetek is élnek, felosztotta a' beszédet bizonyos hosszúságú egészekre olly rendtartással, hogy mindenik egésznek részei egymást a' szüntelen megújuló időmérték szerint rendre kövessék; azután mindenik egésznek vége szó z a t h a n y a t l á s s a l (cadentia poetica) érezhetőleg jelentessék; végre a' hosszabb egészekben szó z a t e m e l k e d é s (caesura) is legyen.

A' nyelvnek és költésnek ezen külső caractere elváltozott a' népek' vándorlása miatt Európára eláradott vadsággal. Az akkori Europeiak az úgy nevezett rímes versekhez folyamodtak, mellyek mind időmérték mind emelkedés, mind valóságos szó z a t h a n y a t l á s nélkül szükölködtek. Az időmérték helyett a' szótagok olvastattak meg, az emelkedés helyett a' vers vágatott ketté, a' hanyatlás helyett a' vers' végének gyáva mutatója gyanánt a' rím szolgált. Érezvén későbbben az Angolok és Németek a' régi Görög versmérték' kellemeit; mivel nyelveikben a' magánhangzóknak részént némasága, részént az egybe halmazott mássalhangzók között való fulladozása miatt annak hasznát nem vehették, mást szereztek magoknak, melly a' szótagokat hosszúakra és rövidekre a' hangvonások szerint osztja,

80. §. Folytatás.

Már az időmértékes és hangvonásos nyelvek ezen mivolti különbözőségéből kitetszik, hogy a' h a n g m é r t é k (prosodia), melly ezen különbö-

zést szükségképen követi, nem az ember' mivoltából és a' forma' törvényéből származik, hanem közvetlenül a' tapasztalásbeli nyelvtanítástól függ. A' szótágok' hosszúsága és rövidsége egy nyelvben sincsen érzéselőzőleg megállapítva; az eset és a' nemzeti művelődés' különös környülállásai határozzák azt el, és a' későbbi idők művelhetik ugyan a' hangmértéket; de annak a' nemzet' sajátágaival özszeolvadott alpbélyegét el nem változtathatják. Jóllehet tehát az időmértékes és a' hangvonásos nyelvek' különbözését és mind a' kettőnek sajátágát csak tapasztalólag lehet felfogni 's kimutatni; mindazáltal valamint a' szótagmértékről szóló oktatás' belső tudományos elrendelése kielégítőleg csak philosophiai alapigazságok szerint mehet végbe, úgy a' tapasztalásbeli jó hangzatról a' kétes esetekben a' forma' szépségének kell ítéletet hozni. Mert a' mi a' forma' törvényével ellenkezik, lehetetlen, hogy tapasztalásbeli tekintetben szép legyen.

Nyelvünk tapasztalásbeli caractere szerint az időmértékes nyelvek' sorába tartozik a), 's szótagjainak mennyiségét a' Görög versmértékhez szabja, ámbár némelly tudósaink' útmutatása szerint az Europai újabb versmérték szerint is szülhet verseket. Ennél fogva nyelvünkben azon magánhangzó, melly felett hangvonás áll, vagy melly után két mássalhangzó következik, mindenkor h o s z s z ú.

a) Sebestyén Gábor. A' Magyar nyelvnek a' mértékes versekre alkalm. volta. Tud. Gyűjt. 1822. V. köt.

A' szavak' végein azon szótagok, mellyek egy más-salhangzóval végződnek, ha a' következő szó magánhangzóval kezdődik, rövidnek; egyébaránt pedig hosszúak. Az ilyen szótagokat nevezzük kétségeseknek. A' többi szótagok nyelvünkben mind rövidnek. Vagynak még olyan szótagok, mellyeket némelyek röviden, mások pedig hosszúan ejtenek, s ezeket közösöknek mondhatjuk.

Nyelvünkben tehát, mint időmértékes nyelvben, azon időmérték, melly a' tánczban és muzsikában tactusnak mondatik, versmértéknek, a' kis egészek, mellyekre a' beszéd felosztatik, verseknek, ezeknek ama' részecskéi, mellyek a' szüntelen megújuló időmértéknek mindegyikével tökéletesen megegyeznek, láboknak neveztetnek, mindenik egésznek érezhetőleg hanyatló vége vers-hanyatlásnak, emelkedése pedig versemelkedésnek mondatik. Ezen emelkedés és hanyatlás legközönségesebb bélyege a' szótagmértéknek. A' melly együgyű ezen alapigazság magában véve, szinte' olly nagy különbséleget és változást nyer a' verslábok' előadására alkalmaztatva. Minden több szótagból álló egésznek t. i. vagy inkább a' hanyatlásra, vagy inkább az emelkedésre kell hajolnia. A' hanyatláshoz hajlik, ha a' hosszút rövid követi (trochaeus); az emelkedéshez, ha a' rövidet hosszú követi (jambus); Még két hosszú szótag is az érezhető lassúság miatt inkább hajlik a' hanyatláshoz, mint sem az emelkedéshez (spon-

daeus); ellenben két rövid szótag a' gyorsaság miatt inkább hajlik az emelkedéshez, mint sem a' hanyatláshoz (pyrrhichius), ámbár idejekre nézve tökéletesen egyenlők.

81. §. A' R í m.

A' Rím egyedül a' nyugotti ifjabb nyelvek' tulajdona, mellyekben az időmértékes szótagmértéket pótolja ki, és bizonyos képzetsoroknak költői olyan elrendelésében áll, hogy, némelly nyugvó pontokat tartván, bizonyos szótagsorok olly képzetekkel végződjenek, mellyeknek szóbeli kifejezései hangjokra nézve megegyeznek. A' rím tehát két különböző képzetet két egyenlő hangzású szó által érzékenyít. Hogy a' rím érzékenyítő erővel birjon; szükséges, hogy a' különböző képzeteket kifejező szavak egyenlő hangzása a' formának külső szépséget adjon, melly az öszszetett tagos hangok' szép zengősége által szinte úgy tiszta gyönyörködést okoz, valamint a' külső hang által előadott érzelmek ollyant gerjesztenek. Mert a' költői műdarab' külső characterere csak így egyezhet meg a' belsővel és a' költői forma is csak mind a' két rész' egyenlő kidolgozása által okozhat tiszta gyönyörködést.

Nyelvünk míveltetése' első korában csupán rímmel bélyegezé meg a' költői műdarabok' külső formájit; hanem mívelhetősége 's természeti tulajdonsága miatt már a' közép időben is igyekeztek

nyelvtudósaink a' Görög szótagmértéket abba átültetni, melly későbbre nyelvünk' bővebb kifejtésével egészen lábra kapott, és egy ideig a' rímet majd nem egészen elnyomni látszott. A' Görög szótagmérték által költői nyelvünk' különbsélesége, változósága és gazdagsága kétségivül nagyon sokat nyert, és mind ennek mind a' rímnek felsőbb művelése, valamint a' kettő közt folytatott viadal megmutatá, hogy mind a' kettő egymás mellett megállhat és meg is áll; hogy mind a' kettőnek használása által gyarapúlnak a' tapasztalásbeli nyelvműformák; hanem hogy az előadás' bizonyos formájira inkább a' rím, másokra ismét inkább a' Görögmérték látszik alkalmasnak. Mert valamint az egyházi ének, a' nép' éneke, a' rege és egyéb költői műdarabok rím nélkül nem szűkölködhetnek; úgy minden bizonnyal az elegia, a' hősi költemény, a' szomorújáték 's a' t. a' Görög szótagmérték által tetemesen nyer. — Aesthetikai divatokra nézve egyiket a' másiknak elejébe nem tehetni, mert általjában véve mind a' kettő a' formának csak külső és tapasztalásbeli szépségét, nem pedig a' költés' belső mívoltát teszi, és a' forma' külső szépségének aesthetikai ereje közelebbről a' műdarab' belső lelkétől függ.

Nézd ezekről Kazinczy. A' Magyar verselésnek négy nemeiről. Erdélyi Muzéum. II. Füz. 1815. — Gróf Teleki Lászlónak. A' Magyar Versszerzés' mesterségéről szóló gondolatai. Tud. Gyűjt. 1819. I. köt. 17. 's a' k. lap. — Értekezés a' Magyar verselés' módjáról és fordításokról. Készít. Somogyi Gedeon. Veszprém-

ben 1819. — Magyar Prosodia. Irta Virág Benedek. Budán. 1820. Batsányi János Toldalék Faludi életéről 's munkájiról, és a' Magyar nyelvről. 's Versszerzésről. Faludi Ferentz' Versei. kiadta Batsányi János, Pest, 1824.

HARMADIK SZAKASZ.

A' NYELVBELI ELŐADÁS' KÜLÖNBSEGEIRŐL.

82. §. A' nyelvbeli előadás' észfogása.

A' hibatlanság és szépség feloldhatatlanul összekapcsolva, részént mint érzéselőzőleg a' forma' törvényében foglaltatnak, részént mint tapasztalásbeli tekintetben az egyes nyelv' különös műveltetésétől függenek, alapítják meg egyedül a' nyelvbeli előadás' tökéletes formáját, vagy is a' remek stilus' characterét. A' nyelvbeli előadás nevezet tehát legfőbb észfogás az élő szó- és írásbeli kifejezés' minden egyes nemére, felekezetére és formájára nézve; mert nem tekintvén ezek' egyes felosztását a' népénekben, könyvvizsgálatban, levélben szinte' úgy stilust, előadást-keresünk, valamint a' dalban, egyházi beszédben 's életírásban, és minden egyes nyelvbeli műdarabnak előadásbeli nagyobb vagy csekélyebb becse a' forma' törvényével való egyezéséből vagy ellenkezéséből ítélik meg. Tehát a' nyelvbeli előadás — a' stilus — által közönségesen az emberi állapot' szóbeli kifejezését általjában, különösen pedig a' nyelvbeli előadásnak, mint a' belső állapot' kifejezésének,

a' forma' törvényéhez való viszonyát értjük. Mivel t. i. minden nyelvbeli műdarabnak a' forma' törvényével meg kell egyeznie; mihelyt annak előadása szóba jő, azonnal a' műdarab a' forma' törvényére szoríttatik, 's valljon a' hibátlanság és szépség feloldhatatlanul özsze vagyon e benne kapcsolva, meghatároztatik.

83. §. A' nyelvbeli előadás' nemei és felekezetei.

A' nyelvbeli előadásnak csak három egymástól különböző neme vagyon, mert csak három ama' lelki tehetség, mellyek' egyes állapotjai nyelv által előadatnak. Jóllehet pedig ezen három lelki tehetség ugyan azon egy lélek' tulajdona 's egyik lelki állapotot sem lehet egészen tisztán és egyedül csak az egyik tehetség' munkásságából a' másik kettőnek behatása nélkül származtatni, valamint a' három lelki tehetség' eredeti különbözősét is csak a' tudomány' kedvéért állapítjuk meg, és azok' kölcsönös határit philosophiai pontossággal határozzuk el; épen úgy vagyon a' dolog szükségképen a' prosa', költés', és ékesszólás' nyelvének eredeti különbözősére nézve is, hogy t. i. ámbár a' prosa', költés' és ékesszólás' nyelve szinte' úgy rokonok egymással, mint az esmerő, érző és vágyó tehetség; még is az előadás' módjából a' tárgy' eredeti kútfejét és minéműségét megismerhetni, valljon az közelebbről az esmerő, érző vagy vágyó tehetségből

szár-

származott e, mert az egyik vagy másik lelki tehetségnek a' tárgy' kidolgozásában különösen kitünő munkássága minden egyes nyelvbeli műdarabban a' prosa', költés', és ékesszólás' nyelvének főképp uralkodó characterét is elhatározza. Honnan minden egyes nyelvbeli műdarabnak vagy a' prosa', vagy a' költés', vagy végre az ékesszólás' nyelvéhez kell tartoznia.

A' prosa', költés' és ékesszólás' nyelvének egyes formáji pedig az előadás' tulajdon bélyegére 's a' hangzás' és kifejezés' színére nézve egymástól nagyon különböznek, úgy hogy az előadás' ezen bélyegére és a' kifejezés' különbféle színére nézve három különböző felekezete van a' nyelvbeli előadásnak: az alsó, a' közép és a' felső írásmód (*genus dicendi tenue, mediocre, sublime*), mellyeket már a' régi nyelvtudósok egymástól megkülönböztettek a) 's mellyeknek minden egyes esetben való hív megtartásából a' remekíró megismerjük.

Innen az előadás' tökéletes formája nemére nézve vagy a' prosa', vagy a' költés', vagy az ékesszólás' nyelvéhez, felekezetére nézve pedig vagy az alsó, vagy középső vagy felső írásmódhoz tartozik.

Mint hogy a' prosa', költés' és ékesszólás' nyelvének tulajdon bélyegét a' három lelk' itehetség' eredeti különbözéséből, sajátságából és önlétiségéből közvetlenül kifejtettük, itten csak az alsó, közép és felső írásmód' különbözéséről értekezünk.

a) Cicero. Orat. c. 5, 6, 23, 29. et Quintil. Inst. Orat. 1. 12. c. 10.

84. §. Az alsó, közép és felső írásmód
általjában tekintve.

Minden egyes nyelvbeli műdarabnak, ha tökéletességgel akar díszeskedni, akar azután a' prosa', akar a' költés' vagy az ékesszólás' nyelvéhez tartozzék, az előadás' tulajdon bélyege és a' benne uralkodó kifejezés' színe által különböznie kell minden más nyelvbeli műdarabtól, és ezen két jegyénél fogva az alsó, vagy a' közép vagy a' felső írásmódhoz számláltatik. Minekelőtte pedig mind-egyik írásmódnak különösségét leírjuk, emlékez-
nünk kell ama' belső és külső okokról, mellyek-
nél fogva előadására az író ezt vagy amazt választja. Ezen választás' belső oka egyedül az író' individualitásában áll, külső okait ellenben majd a' tárgy' minémiségében, majd az előadás' céljában találjuk.

A' mi az író' individualitását illeti, mellytől többnyire leginkább függ valamelyik írásmód' választása, általa részént a' lélek' természeti képességeinek összességét, részént azok' műveltetésének módját, részént azon egészen saját lelki irányzatot értjük, mellynek visszatükrözött képe minden valódi remekíró' előadásában feltaláltatik, 's melly azt egyszersmind minden más remekírótól megkülönbözteti, még azoktól is, kik az előadás' ugyan azon sorában vele együtt jeleskednek. Ezen individualitásnál fogva minden egyes nyelvbeli műdarab szerzőjének saját bélyegét hordozza, melly

a' három lelki tehetség' tulajdon munkásságából, azon tehetségeknek nevelés, társalkodás, a' felvett tárgy' önlétű kidolgozása, és minden jeles ember-nél feltalálható egészen személyes lelki erő esz-közlötte kifejléséből származik. Ezen együvé dolgozó okok teszik 's határozzák meg minden remek-író' dolgozasmódját, az az: azon néki saját módot, melly szerént ő képzezeit érzelmeit és vágyásait előadja. Így ezen sajátságból esmerhetni meg Platót, Aristotelest, Cicerót, Caesart, Liviust, Kantot, Vossot, Göthet, Schillert, Reinhardot, Virágot, Kazinczyt, Kisfaludyt, 's a' t. A' remek-írónak eme' dolgozasmódját közönségesen bizonyos alapigazságokból és a' dolgoknak közönséges tekintéséből vesszük észre, mellyek t. i. írásaikban folyvást előfordúlnak, minthogy személyes esmeretalkotmányoknak alapját magoklfan foglalják; a' logikai felosztásnak, melly szerént előadások' körülvonásait és rendét elintézik, bizonyos formájiból; a' kerékbeszédek' felszövésének sajátságából, végre bizonyos fordulásokból, átvezetések-ből és szóhelyezésekből, mellyeket lassanként sajátokká tettek, még az egyes személyes tökéletlenségeket 's hibákat is ide értvén. Azonban a' dolgozasmód' megtartása egyedül akkor hibás, ha az írónak nem sajátja, hanem csak kölcsönözött, és utánazásból, vagy valamelly remekírónak maj-mozásából származott.

Ezen belső, az írónak individualitásától függő, ok mellett a' három írásmód közül egyiknek bizo-

nyos esetben szükséges választását majd az előadás tárgya, majd pedig célja határozza meg. Így a prosa nyelvében a tisztí előadáshoz tartozó tárgyakat a felső írásmódban soha sem, és a középsőben is csak igen ritkán lehet írni; a földleírásnak, természet historiájának, mathematicának tárgyaihoz közelebből csak az alsó írásmód illik; a köznép vagy az ifjúság számára készült munkákra hasonlóképen az alsó írásmódot választjuk; hanem az Academiai Tanító előadásaiban, a polgári szónok az országgyűlésen, az egyházi szónok a míveltebb közönséghez szólván, a philosophus tudományosan kidolgozott munkáiban a közép írásmódot használja; felső írásmóddal pedig közönségesen csak a költőnek — a szónoknak és prosában írónak ellenben csupán ama ritka esetekben szabad élni, mikor a középírásmódról a felsőre általmegy.

85. §. Az alsó írásmód.

Az alsó írásmód különösségét a tárgy előadásának kitelhető legnagyobb foghatósága teszi. Jóllehet ezen írásmód a forma törvényéből eredő érzékenyítő erőket ki nem zárja; mindazáltal főképen a forma logikai és grammaticai tulajdonságait kívánja. Mert ámbár a tárgy kitelhető legnagyobb foghatósága annak szabad érzékenyítésétől, névszerént a képes kifejezéstől nem idegenkedik; még is először az értelmességre, világosságra, határozottságra és könnyűségre szükséges ügyelni, ha

a' tárgynak minden jegyére nézve foghatóságot akarunk szerezní. Innen az alsó írásmódra főképp mívelt értelem és szorgosan gyakorlott ítélő erő kívántatik, ámbár az érzelem bizonyos melegsége és a' képzelés is részt vehet a' nyelvbéli forma' alkotásában és tökéletesítésében. Minthogy ennek a' csak valamennyire is mívelt emberekre nézve értelmesnek és érdeklőnek kell lennie; a' foglalat' tökéletes felfogása végett mély esmereteket ne kívánjon azoktól, kikhez közelebből intéztetik, valamint formájára nézve olly kifejezéseket használjon, mellyek a' közélet' nyelvében megszokottabbak a' nélkül, hogy az erkölcsi érzést megsértenék, vagy a' dolog' természete magával hozta komolyságot nevetésre ingerelnék, továbbá együgyű, nem mesterségesen felszöti kerékbeszédekkel és csak annyi érzékenyítéssel éljen, mennyi szükséges az olvasót — nem a' múdarabtól elvonni, hanem inkább ahhoz édesgetni 's az előadás' végzetéig lekötve tartani. — Azonban az alsó írásmód szinte úgy a' forma' törvénye alatt van, mint a' középső és a' felső, ámbár amannak a' forma' törvényéhez való viszonya más sinórmérték szerint vizsgáltatik és bíráltatik meg, mint emezeké. Honnan az alsó írásmódban is, mint a' középsőben vagy felsőben lehetséges a' remekelőadás, mellynek tehát minden alacsont, közönségeset, gyermekeset, pórit és játékosat kerülnie kell.

—————

Példáji az alsó írásmódnak.

a) a' prosa' nyelvében.

Nyári időben legkönnyebben gyűjtünk télre valót. Boldog állapotunkban olcsóbban férünk a' jó akarókhoz, mert sereggel vannak, kik magokat beszínlik hozzánk. Tanácsos takarni a' bőségnek idejében, hogy elővehessük a' szükségben. Becsüld meg jóakaróidat, maraszd, meg ne bántsod. Felülöt, levetőt játszik a' szerencse, 's ki tudja, nem ha te megszorúlt ügyedben legjobb hasznát vehetnéd annak, kire legkevesebb számot tartottál. Az embertelen kevélység, mikor magának vagyon, senkire sem tekint barátságosan, nem csuda azért, ha ötöt sem isméri senki nehéz ínségében.

FALUDY FERENCZ. Udvari ember.

b) a' költés' nyelvében.

Töltsük Laura! kedveinket;
Múlnak napjaink,
Holnap tán már esteinket
Fűzik sorsaink.

—————

Nézd, a' rózsá, melly kertében
Tegnap csillogott,
A' kegyetlen dél' hevében
Már el hervadott.

—————

Jer tehát a' zöld mezőre
Üljük a' tavaszt.
Kincset veszt, ki jobb üdőre
Mindent elhalaszt.

VERSEGHY Agl.

c) az ékesszólás' nyelvében.

Nem csuda, hogy mondja továbbá rólok az Evangelium: „elszáradván az emberek azoknak félelme és

várakozása miatt, mellyek az egész világra következnek. Elszáradván; mert nem leszz erejök, hogy ellentállhassanak; nem leszz helyök, hogy elbújhasanak; nem leszz tehetségök, hogy eleget tehesse nek, az iszonyatos szorongatás között csak az egeket hasogató jajra, és a' kétségbe esésre marad tehetségök. Elszáradván: mint azok, a' miket szerettek; a' világ, mellyhez ragaszkodtak, a' test, mellynek kedveztek, a' teremlések, mellyekkel vétkeztek. Elszáradván a' félelem miatt: de meg nem javulván. Mert az üdeig való büntetéseknek félelme elszárithattya ugyan az embereket; de meg nem jávíthatta: csak a' láthatatlan, örök büntetéseknek félelme, mellyet bennünk a' Hit költ fel, mellyre a' reménység következik, mellyet az Isten szeretete megszentel, „az Urnak szent félelme, melly örökkön örökké megmarad“ munkállya bennünk az üdvösséget.

MÁJER JÓSEF,

Vasárnapi Homiliák. Első Rész. 7. lap.

86. §. A' felső írásmód.

A' felső írásmód az előadott tárgyat képes nyelv által elevenen 's hathatósan érzékenyíti. Ezen írásmód az erős, önerejéből alkotó képzelésnek, és a' heves, mély érzelmnek kifejezése. Átala a' tárgy vagy erősen érzékenyítve jelenik meg, vagy a' tulajdon tárgy' helyébe annak képe tétetik 's így az ezen érzéki lepel alól kitűnik. Ezen írásmód a' műdarabnak legnagyobb határozottságot és méltóságot ad, a' képzelést legrövidebben kifejezett sokféle képzetek' és legmerészebb képek' bősége által foglalatoskodtatja, az elmésséget ritka és a' dolog' velejéből merített hasonlításokkal meglepí,

legfelleghőbb és legfinomabb érzelmeket gerjeszt ; hol a kifejezés' rövidege megkivánja, a hosszabb mondásokban és kerekbeszédekben több gondolatot szorít össze. Innen közelebről csak a költés' nyelvéhez illik, minthogy ez a képzelő erőnek önlétü munkásságából és az érző tehetség' hatalmas felindításából ered. Ezért csak a költői nyelvben lehet egész műdarabot p. o. Odát e' felső írásmódban írni.

Közönségesen, a' felső írásmódnak a' prosa' nyelvében épen nincsen helye, mert az ennek köréhez tartozó tárgyak közt csupán a' történeti és oktató előadásnak némelly egyes és pedig igen kevés tárgyaiban lehet a' közép írásmódról a' felsőre átmenni. — Szinte így vagyon a' dolog a' felső írásmódnak használására nézve az ékesszólás nyelvében is, mellyben a' tárgyat tekintve, gyakrabban ugyan, mint a' prosa' nyelvében, de még is csak ritkán szabad a' közép írásmódról a' felsőre átmenni. — Mindég azonban csak kicsiny kiterjedésű legyen ezen átmenetel, és nem keresve, hanem az írónak mint egy akaratja nélkül törjön ki, mikor t. i. az író előadása' folyamatjában az előtte lebegő tárgytól erősen elfogódván, ennek a' felsőbb írásmódban való előadása által nem ugyan, mint a' költő hallgatójainak vagy olvasójainak érző tehetségére, hanem akaratjára és vagyó tehetségére törekedik mélyen behatni.

Ezekből következik, hogy a' felső írásmódot sem a' közéletben, sem az írásban nem szabad

egész könyvnek írására használni, hogy csak ritkán, és ekkor is csupán hathatós érdeklés végett élhetni vele, valamint hogy róla közvetlenül nem az alsóra, hanem csak a' középsőre, úgy rája nem az alsóról, hanem közvetlenül csak a' középsőről szabad általmenni.

A' felsőbb írásmód' példái.

a) A' prosa' nyelvében.

E' példában is megbizonyíthatom, micsoda határlíneát gondolok a' megperlett 's védett Neológiában jónak, szükségesnek. Kivallom ezzel, hogy a' periodusoknak nem egyedül iskolák formájiba való feszes öntését sürgetem, sőt forrón ohajtom, hogy a' nyelvvel való bátrabb és szabadabb bánás útján Ékes-Szóllójink 's Költőjink úgy teremtsenek egy későbbi Quintilianusunk, Batteuxunk 's Hugh Blairünk által kimutatandó retorikai 's költői szép példákat nyelvünkbe, mint a' miképen ezek Írói tettek. De ismétlem, hogy mind ez nyelvünk tulajdon körében történjék, annak különös tulajdonságaiba adja vilámát a' lélek, saját diszében leljen-meg a' kellem, 's ugarainkat a' mi egünk szerette gyümölcsök alá szeljük, úgy mívelve a' mint földjeik kívánják számmunkra termeni a' kikeleték virágát, az egészséges tiszta szemet, 's ne forgassuk-fel eddig is túl habzott hévvel hasogatott földjeinket, ne szórjunk beléjük 's hantjaik alá, vigyázatlanul mindenféle elegy magot, mert így virága porát hullatja gabonánk 's megdől, 's a' maga dics létében kivész.

DÖBRENTÉI Élet és Literat.
Más. köt. 371. lap.

b) A' költés' nyelvében.

Mint a' világnak hajdani díszei,
 Csendes meződben rejtet el éltedet,
 Hogy ott magadnak, 's nemzetednek
 Elj Erátód' arany Edenében.

Kazinczy, 's mérész aetheri szárnyokon
 Felleng sas elméd Delphi' dicső egén,
 A' dithyrambok' láng körében
 'S a' kegyek' élet adó virányin.

Plátói nyelved 's lelked idézte le
 Hozzánk az ép Iz' szebb Geniussait;
 Nyelved' mosolygó Grátiája
 Önti belénk Helicon' malasztját,

Polyádba paeán rengete tégedet!
 Már ott tapodtál sok fene undokot,
 Mellyek zavarták Pindusunknak
 Szent ereit 's ege' tiszta fényét.

Boldog vagy Aon' szüzei' kedvese,
 'S Nagy, mint Hazádnak legnemesebb fija!
 E' két remek dísz kéri méltán
 A' Ganyméd' poharát az égben.

Te lelkesítéd szunnyadozó erőm;
 Kebledbe öntöm zsenge virágimat,
 Iktasd dicsően tört utadra
 Nyomdokidon lebegő Camaenam!

BERZSENYI.

c) az ékesszólás' nyelvében.

El vagyon végezve, hogy az emberek egyszer meghaljanak,
 Nem elég! azután pedig az ítélet — Azután pedig az
 ítélet! szörnyű várakozás! kinyilik azon könyv,
 mellyben tetteivel kiki felvagyon írva. Minden szó,
 szándék és munka kitetszik. Oh! mint jár ott ember,
 midőn láttatik ezernyi fekélye. Tagadja? nincs mód:
 védelmezze magát? haszontalan: meg valja? késő.

bánja? hijába való: irgalmasságért szahódjon? sikeretlen igyekezet! — Az igazság ül széket; ötet aján-dék, siralom, sem semmi személy meg nem kérleli: a' kegyelmeknek tenger sokasága szemére hányatik, a' mellyet hátra vete. Gonoszsági, mellyeket üze, ellene nehezítik az isteni kezeket. Elvégezve vagyon, hogy az emberek egyszer meghaljanak, azután pedig az ítélet. Rettegjetek világnak kevély Hatalmasi! kik mint a' férget, megvetve tapodjátok emberitársaitokat; a' halál titeket is halomba ver, 's a' megvettetteknek hamvai diadalmasan fognak senyedni büszke poroto-kon, azután pedig az ítélet. — Rettegjetek ti is kevély bölcssek, kik özszezayarván a' törvényest a' törvény-telennel, botor kábaságtoknak feláldozzátok a' népek' csendességét 's boldogságát; az általatok szerencsétlen-né letteknek jajgatása siettetni fogja a' halált, a' sze-gények' barátját, hogy megfojtsa titeket, azután pedig az ítélet. — Rettegjetek igazságtalanok! kik polgár-társaitok' véréből gyűjtétek elhagyandó kincseiteket; még csak egy kevéssé 's majd mások leendnek rakvák azokból, ti örökre kifosztva, azután pedig az ítélet. — Rettegjetek minden szentségnek gúnyolói! a' gyö-nyürűségeknek öléből, mellyekben bujálkodtok 's mellyekért megvetitek, lábbal tapodjátok az emberi nemnek legdrágább kincsét, a' vallást, nem sokára kiragad a' halál, azután pedig az ítélet.

HORVÁT JÁNOS. Halotti dicséret.

Tol. Festetics Lajosról 1797.

87. §. A' közép írásmód.

A' közép írásmódot a' három közül végre hagytuk, mert characterére és hangjára nézve az alsó és felső között mintegy közép utat tart, azután tökéletes kidolgozására sem csupán az értelemnek és ítélő erőnek, mint az alsó írásmódban, sem

közelebből csak a' képzelésnek és érző tehetségnek kitetsző munkássága, mint a' felső írásmódban, hanem mind a' három lelki tehetség' munkásságának mértékegyenlősége, következőleg azok' egyenlő kifejtése és műveltetése szükséges. Azért ezen írásmód világos értelmet, éles ítélő erőt, önmunkásságú okosságot és képzelést, valamint mély 's tiszta érzelmet és az ész' hatalma alá szorított vágyó tehetséget kíván. A' lelki tehetségek' emez egyarányos műveltsége és munkássága miatt a' középirásmódban minden egymértékűséggel bír; semmi nélkül sem szűkölködik, és semmi sincs benne szükségtelen; az ebbeli előadás sem közelebből az értelmességre és foghatóságra, sem a' képzelés' vagy érzelem' felingerlésére; hanem inkább egyaránt mind az oktatásra és meggyőzésre, mind az érző tehetség' és akarat' felgerjesztésére intéztetik. Kifejezése gazdagabb és erősebb, kerékbeszédalkotása teljesebb 's gömbölyűebb, mint az alsó írásmódé; az előadott tárgy ezen írásmódban a' méltóság' ama' bélyegét hordozza, melly az előadásban csak az okosság' felsőbb erejéből származhatik. Hanem ezen méltóság' amaz elevenség által mérsékeltetik és emeltetik, melly az egyaránt művelt képzelésből és tiszta érzelemből ered. Érzékenyíti ugyan ezen írásmód a' tárgyakat némelly egyes képes kifejezésekkel; azonban magát a' tárgyat képpé soha sem változtatja, mint a' felsőbb írásmód, sőt ez utolsóhoz olly viszonyban van, mint az ékesség a' fényhez, a' melegség az izzósághoz, a' tárgy' szép leple annak jó izlésű tökéletes elfedezéséhez. Innen legszorosabb

értelemben közép utat tart az alsó és felső írásmód között, jöllehet róla némely esetben az alsóra — a' tárgy nagyobb értelmessége és foghatósága végett — és a' felsőre — a' tárgy' szabadabb érzékenyítése végett — átmenni szabad. Ezen írásmód mintegy koszorúja a' nyelvbeli előadásnak, mert ez részént csak mind a' három lelki tehetség' egyarányos és szakadatlanul előrehaladó műveltetéséből ered, részént ezen három tehetségre egyarányos benyomást okoz. A' nyelvbeli előadás' mind a' három formájában egyaránt helye vagyon.

A' közép írásmód' példái.

a) a' prosa' nyelvében.

A' hideg Sophista, melyet Észnek szeretne nevezni és okosságának, a' galádság, hijába igyekszik elhíttetni magát és másokat, hogy árvíz ellenúszni nem nagylelkűség; hanem kábaság és elmétlen gög; hogy első tisztünk magunk eránt van, nem mások eránt; hogy a' honszeretet, hogy az a' haza, csak czifra szó és üres hang; hogy az ember világ' polgára, nem ez vagy amaz földé; hogy boldoglétet tömött erszény és csillogás ád, nem ez vagy amaz érzés és képzelet; hogy a' kik éltekkkel keveset gondolnak, nem ismerik a' dolgok' becsét 's csak lármás halált keresnek. A' természet a' gyalázatos Sophista' csevegései ellen egy sugallót ada keblünkbe, melly többet ér, mint a' csélcsap minden szemfényvesztésivel. Ám nézzük, ki nemesb, Deciusz e, ki magát áldozatul nyújtja a' földalattiaknak, csak hogy a' hon és azt védő sereg sértetlenül maradjon; vagy az a' Turpiliusz, ki nem pirúla életben maradni, míg a' hitetlenség minden társait leszabdala? az e, a' ki készebb mindent túroli, mint eltántorodni tisztétől; vagy a' ki nem gondol

Istenével, hitével, Fejedelmével, polgártársaival, 's egyikét és másikat feláldozza, mihelyt érte adnak valamit? 's érzeni fogjuk, hogy az a' galád ész nem ész, de a' kötelesség kötelesség.

KAZINCZY (Zrinyi Miklós
Szigetvárott Hébe 1825.)

b) a' költés' nyelvében.

A' Bölcs magában bízik; az ellene
Felkelt szerencsét, mint valamelly kemény
Szírt a' haboknak csapkodását,
Érzi, de férjfiásan megálja.

A' Nap, mikor feljön 's köd emelkedik
Sugári ellen, fényszekerén nevet,
És megszokott útját kijárja:
A' buta pára lehull, 's enyészik.

Amaz kiszegzett czélja felé siet,
Ila néki gátot vetnek irigyjei,
Nagy lelke, csendessége mellett,
Érezi cmeri hivatalját.

Bár sok veszélyek közt forog élete,
Azt tiszteletben tartani nem szűnik.
Ha sorsa nem változhatatlan;
Elmeri várni dicső halálát.

Zengd győzödelmét mennyei lantodon
Musám! 's azoknak sziveiket, kiket
Kaján szemekkel tart az álnok
Czimbora, bátorodásra gerjeszd!

VIRÁG BEN. A' Bölcs. Magy. Miner.
I. köt. 61. lap.

c) az ékesszólás' nyelvében.

De ha az értelem még a' legtündöklőbb, legfelségesebb értelem is csak e' rövid életnek keskeny határai között szülne boldogságot, igen hijánosan érdemlené meg azt a' dicséretet, mellyet a' mi Sz. leczkénk reáruház. Itt alatt minden ember csak olyan, mint az

árnyék, melly hamar elenyésczik; mint a' virág, melly hamar elhervad; mint a' hang, melly a' levegőben hamar eloszlik. A' leghíresebb, legnagyobb, az egész nemzeteket rémülésbe hozó 's fél világot megrázkód-tató hadivezérök; a' tanácsccsal, bölcseséggel, 's tudománnyal jelenkort és jövőndőt holdogító legfőbb törvényszerzők és kormányozók; a' kincses Dáriusok és gazdag Croesusok, magok a' legdicsebb fejedelmek is villám' és nyíl' sebességével eltűnő egynéhány esztendőök után kilépnek az itt élők' sorából, 's reájok nézve ez a' világ elenyésczik minden dicsőségével, 's mi hasznát látnák akkor 's mi gyönyörűségek volna benne, ha az értelem csak itt adna nekik olyan hírt nevet, melly mint a' gőz, eleintén felemelkedik, az után hirtelen láthatatlanná leszen; olyan tekintetet, melly mint a' ruha megavúl; olyan hatalmat, melyet a' sár elnyel, 's olly értéket és kincset, melyet a' moly 'és rozsda megemész; ha csak itt hallatna velek ollyan dicséret, melyet a' hízkeledés hazudhat, 's az irigység rágalmazhat, 's vagy semmivé, vagy legalább gyanussá tehet? De nem, nem! Az értelen nem az egy tenyéren emberi élet' kicsiny körébe szorult birtok. Már itt a' földön is minden idők', 's emberi nyomok' tiszteletének és csudálatának állhatatos tárgya, 's a' mi több, mennyei származású fény 's az Istenség' szikrája, ugyan azért igaz honja is egy jobb 's dicsebb világ; ott az idvezült lelkek' hazájában, ott leszz igazán életnek, örök életnek kútfeje.

KIS JÁNOS, Superint. Halotti beszéd
Néhai M. Matkovich Pál felett 1824.

88. §. A' Remekíró.

A' tökéletes nyelvbéli előadás' ideálja a' forma' törvényében, mint minden nyelvbéli előadás'

tökéletességének feltételeetlen kötelezésű sinormértékében van megállapítva. Azonban ezen tökéletességet, mint ideált, egy író sem érheti el egészen; hanem részént a' prosa', a' költés' és az ékesszólás' nyelvében elért tökéletességre, részént az alsó, közép és felső írásmódnak dolgozásában határozottan megtartott alaphélyegére nézve ahhoz nagyobb vagy kisebb mértékben közelíthet. Az érdemli meg tehát egyedül a' remekíró' tiszteletnevét, ki a' forma' törvényét, mint minden nyelvbéli előadás' tökéletességének sinormértékét, folyvást szeme előtt tartván, vagy mint prosában író, vagy mint költő, vagy mint szónok előadásában a' hibatlanságot és szépséget feloldhatatlanul összekapcsolja, és az alsó vagy közép vagy felső írásmódban szakadatlanul megmarad. Csak így lehet valaki az élő nyelvben remekíró.

A' remekírók' feltünése, virágzó kora, különössége és a' nemzeti literaturára beható ereje a' történetírás' tanúadása szerint minden nemzetnél főkép az országalkotmánytól, religiótól, lelki műveltségtől és erkölcsöktől függ. Mennél szabadabb az országalkotmány, mennél inkább megállapítja és megőrzi a' polgári szabadságot, oltalma és behatása által mennél könnyebben kifejlődhetik az emberi lélek; annál gyorsabban fejik ki a' nyelv is, és a' remekírók annál korábban felderítik a' nyelv' aranykorát. — Mennél tisztább 's nemesebb a' religió, annál hathatósbabban mozdítja elő a' nyelvet; különösen az érzéshaladó dolgok' sorához tartozó igazságok' kifejtése által igen sok elvont képzzettel kell a' nyelvnek gazdagodnia, mellyek nélkül a' religiónak csupán érzéki képzzeteihez

ragasz-

ragaszkodó nemzet' nyelve szükségképen szűkölködik. — A' mivészségek' és tudományok' mivélésétől függő nemzeti csinosodás, hogy behatása a' nyelv' előmozdítására szembetünő legyen, a' mivészségek között a' költésnek és ékesszólásnak, a' tudományok között pedig főkép a', philosophiának és történetírásnak virágzását kívánja. A' társolkodás' legcsinosabb nyelve sem pótolhatja ki a' költés', ékesszólás', philosophia' és történetírás' tárgyainak előadásbeli felsőbb hathatóságát; soha sem lehet egész kiterjedésében miveltnek állítani azon nyelvet, melly remekíróji között a' költők és szónokok mellett egyszersmind philosophusokat és történetírókat is nem számlálhat. Annál felebb emelkedik pedig a' nyelv' tökéletessége és különössége, mennél inkább a' költők nemzetjek' életéből; történetéből és szelleméből kölcsönözik előadások' tárgyát; mennél inkább a' honni országalkotmány iránt való lelkesedés éleszti a' polgári szónokok' tüzet, és mennél többoldalú, mennél behatóbb kilátásokat igyekezik a' történetíró hazája' történeteiből következtetni. Végre az együgyű 's tiszta erkölcsök, mint a' nemzet' belső erkölcsiségének visszafénylése, nagyon behatnak a' nyelvre. Hol az erkölestelenség és ezzel együtt a' nemzeti character' megvesztegetése elhatalmazik, ott a' nyelv is elhanyatlik.

Ezen tekintetben a' holt nyelvek között a' régi Görög és Római nyelv jeleskedik. Ezek' remekíróji mind az előrehaladó nyelv mivélés' különféle korait; mind a' prosa', költés' és ékesszólás' nyelvének a' régiektől mivelt sokféle formájit, mind végre a' mivéltségnek ezen nemzetektől elért lépcsőjét kimutatják. A' Görög és Római költők, philosophusok, szónokok és történetírók örökké remekek, örökké az ízlés' közönséges példányai maradnak, mert nyelvek kihalván 's így változhatatlanná lévén, az állandó, századokig tartott használás által pedig mintegy meg-

szenteltetvén, munkáik örökké ifjak maradnak. — A csinosúlni indúlt élő nyelvnek első gyámolóji a költők, kik annak bőséget, szép hangzást és nemzetiséget adnak. Ezekhez kapcsolják magokat a philosophusok, kik a nyelvnek hibátlanságot, határozottságot és tudományos bélyeget szereznek. Követik ezeket a szónokok, kik a bő, szép hanzású és tudományos rendbe szedett nyelvet az élet tárgyaira alkalmaztatják. Végre a történetírók az egészen mívelt nyelven a nemzet külső 's belső életének változásait eleven festésekben adják elő. Így lassanként előrehaladván a nyelv, ám-bár már míveltetése első korában mutathat némelly egyes jeles írókat; aranykora mindazáltal csak akkor derül, mikor a polgári szabadságot védő országalkotmánynak, és a tiszta, felvilágosodott religiónak hatalmas befolyása alatt, valamint a nemesített erkölcsök segedelmével és a tudományokban 's művészségekben tett előrelépéssel a nemzet remekíróji a prosa, költés 'és ékesszólás nyelvét minden egyes formájában és egyaránt az aló, közép és felső írásmódban mívelik, 's így a nyelvnek olly érettséget és tökéletességet adnak, melly annak belső becsét a nemzetnek, sőt nyelvének is az élők közül lett elenyészése után, a jövendő időkre fentartja. Azonban soha el ne feledjük, hogy az élő nyelv remekíróit más szempontból kell megítélni, mintsem a holtéit; hogy amazok, általjában véve, csak bizonyos tekintetben lehetnek remekek. Mert az élő nyelv ugyan azon nyomon járván a folyvást előre törekedő emberi észszel, a míveltségnek és érettségnek olly időszakára juthat, mellyben az akkori remekírók a korábbiakra homályt vonnak; nem említvén azt, hogy szoros értelemben csak a nemzetek 'és nyelvek kihalásával lehet egész bizonyossággal a nyelv aranykorát és remekíróit megítélni, valamint előrehaladásának, virágzásának és elhanyaglásának egyes időszakaszit meghatározni.

MÁSODIK RÉSZ.

A' NYELVBELI ELŐADÁS' HÁROM FŐFOR-
MÁJÁNAK BÉLYEGE, KÜLÖNÖSSÉGE, ÉS
A' FORMA' TÖRVÉNYE AZOKRA ALKAL-
MAZTATVA.

ELSŐ SZAKASZ.

A' PROSA' NYELVÉRŐL OKTATÁS.

ELSŐ FEJEZET.

A' prosa' nyelvéről általjában.

89. §. A' prosa' nyelvének bélyege.

A' prosa' nyelve esmerő tehetségünk' világo-
sán megesmert közvetlen állapotjainak szóbeli
kifejezését foglalja magában, akar azután ezen
közvetlen állapotok a' belső vagy külső érzéki-
ség' szemléletei, akar az értelem' fogásai, vagy az
okosság' ideáji és következtetései, vagy a' képzelés'
képei legyenek (12. 13. §.) Azonban, ha a' prosa'
nyelvének mezejét a' költés' és ékesszólás' nyelv-
jétől szorosán el akarjuk választani, az esmerő
tehetség' közvetlen állapotjait a' közvetettektől

szorgosan meg kell különböztetnünk. Mert az érző és vágyó tehetség' állapotjait a' lelki esmeretben észrevett megjelenéseknél fogva közvetlenül nyelv által elő nem adhatjuk ; hanem azoknak képzetekre kell előbb változniok, 's úgy fejezhetjük ki azután szóval a' képzetekre változott érzelmeket a' költés' nyelvében, valamint a' képzetekre változott vágyásokat az ékesszólás' nyelvében. Ha tehát a' prosa' nyelvének különössége abban áll, hogy esmerő tehetségünknek az érző és vágyó tehetség' eredeti erőhatásától szabad 's közvetlen állapotjait adja elő ; úgy a' költés' nyelvének sajátját az teszi, hogy az a' lelki esmeretben eredetikép észrevett érzelmeket csak úgy adhatja elő, ha azok előbb képzetekre változtak, mert általában a' nyelvbéli előadás' tárgyának képzetnek kell lennie, ámbár eredetére nézve nem tartozik is az esmerő tehetséghez. Hasonlókép a' lelki esmeretben eredetikép észrevett vágyásokat csak, minekutánna képzetekre változtak, adhatja elő az ékesszólás' nyelve. Azért jöllehet minden nyelvbéli előadást képzetnek kell megelőznio ; még is a' három lelki tehetségnek a' lelki esmeretben észrevett eredeti megjelenésénél fogva a' prosa' nyelvének mezejét a' költés' és ékesszólás' nyelvétől az által választhatjuk el legszorosabban, hogy annak tárgyát az esmerő tehetség' közvetlen, emezekét pedig közvetett állapotjai teszik.

Tárgyának emez eredete által a' prosa' nyelve egyszer, mind egy, magában meghatározott, egészet

tesz, mellynek előadásbeli értéke a' forma' törvénye szerént itéltetik meg, 's ez által elhatároztatik, a' hibátlanságnak és szépségnek melly jegyeivel díszeskedik, és az előadás' hangjára nézve mellyik írásmódban van írva, az alsóban e, vagy a' középsőben, vagy talán néha még erről is némelly egyes átmenetekkel a' felsőre.

90. §. A' prosa' nyelvének felekezetei.

A' valóságos élet, különbféle oldalairól képzeinkbe felfogva, nyújt tárgyat a' prosa' nyelvének. Ezen tárgyak pedig vagy esmeretek, vagy külső történettárgyak és esetek, vagy a' távollévő személlyekkel folytatott írásbeli közösülések, vagy a' nyilvánvaló polgári élet' állapotjainak 's környülállásainak írásbeli kifejezése. Innen a' prosa' nyelve négy felekezetre oszlik: az oktató, a' történeti, a' levelező és a' tisztí előadásra.

Ha t. i. esmereteink' egy részét, vagy azok egész öszszeségét a' nyelvbelielőadás' czéljára nézve elrendeljük és azok nagyobb vagy kisebb határozott körét valamelly tökéletes nyelvbeli formában kifejtjük; ebből származik az oktató előadás minden egyes felekezetével. Az oktató előadás tehát tárgyára nézve magában foglalja mind azon szemléleteket, észfogásokat, ítéleteket és ideákat, mellyek nyelv által már előadattak, vagy előadathatnak. Ide számláljuk a' magában meghatározott philosophiai rendszert, a' nép' és az ifjúság'

számára készült legérthetőbb írásokat, és kiterjedésekre nézve a' legparányibb epigrammával egyező elmés mondásokat.

Ellenben ha figyelmünket a' multakra és jelenvalókra fordítjuk, részént hogy az egyes személyek', nemzetek' és országok' életének belső összefüggését kitaláljuk, és azt nyelv által előadjuk; részént hogy a' látható természet' teremtményeit és jeleneteit, vagy ezek' előbbi változását nyelv által előterjeszszük; innen ered a' történeti előadás az ő egyes felekezeteivel.

Ha továbbá a' távol lévő személyekkel való összekapcsolódásunkat fentartani, vagy illy összeköttetést szerezni akarunk; ebből támad a' levelező előadás különös formájival együtt. Céljára nézve tehát ezen előadás a' szóbeli mulatozás helyett szolgál, és azért egész kidolgozását a' szóbeli társalkodás' hangja bélyegezi.

Végre ha magunkat úgy tekintjük, mint a' polgári társaság' részeseit és mint valamely különös állapot' tagjait, vagy ha a' polgári társaságot, mellyhez tartozunk, mind belső viszonyaira mind a' mellette álló más országokkal való külső összeköttetésére nézve, egy nyilvánvaló egésznek képezzük és a' polgári életnek ezen különféle jeleneit szóval előadjuk; ez a' tisztí előadás minden egyes felekezetével.

MÁSODIK FEJEZET.

Az oktató előadásról.

91. §. Az oktató előadás' észfogása.

Az oktató előadás az észfogásokból eredő esmereteket terjeszti elő. Ehhez tartozik tehát az észfogásokból származó esmeretek' egész öszszesége; honnan meddig az emberi esmeret elhathat, ezen előadás köre is addig terjed, egyszersmind pedig az esmeretek' gyarapodásával és nevedésével ezen előadás körének is a' tárgyra nézve gyarapúlnia és nagyobbodnia kell.

Hanem az oktató előadás' bélyege nem csupán ezen tulajdon tárgyától, hanem egyenlőképen előadásbeli saját formájától is függ, mennyire az oktató előadás' formája, az ide tartozó tárgyak különbözősét nem tekintvén, csak akkor tökéletes, ha az észfogásokból eredő esmeret' egyes részei a' formában úgy öszszekapcsolatnak, hogy az előadás a' forma' törvényével egészen megegyezzen.

92. §. A' forma' törvénye az oktató előadásra alkalmaztatva.

A' forma' törvénye minden nyelvbéli műdarabban, következőleg az oktató előadás' egyes formájában is megkívánja a' hibátlanúság' és szépség' feloldhatatlan öszszekapcsolását. Az oktató előadás'

főmájának az első tulajdonságot, a' hibátlanságot, nem nehéz megszerezni; mert tárgya egészen észfogásokból áll. Ugyan is, mivel képzeleteink' logikai igazságának nyelvbeli kifejezése teszi az előadás' hibátlanságát; erre nézve előadásunk megfelel a' forma' törvényének, mihelyt a' használt szavak lelki esmeretünkbe áradott észfogásaink' logikai igazságát, az az: egymással való egyezését kifejezik. Honnan ezen előadásnak fő tulajdonsága az értelmesség, világosság és határozottság, semmi bizonytalan értelmű, semmi tétovázó vagy határozatlan kifejezést sem szabad benne használni, az egyértelműeknek látszókkal pedig úgy kell élni, hogy legcsekélyebb különbözőségekre is szükséges figyelem fordíttassék.

Az oktató előadás' szépsége az abban előforduló képzeteknek olly tökéletes összekapcsolását kívánja, hogy a' tárgyban foglalt képzetek' logikai következése az által étellel teljes egészszé változék, melly az előadott észfogások' érzékenyítése által, mindég azonban a' logikai igazság' könnyű felfogásának veszedelmeztetése nélkül, szinte úgy tiszta gyönyörködést okoz, valamint az előadás' hibátlansága az értelmet kielégíti. Azért az oktató előadást történeti tárgyak és characterfestések által lehet eleveníteni. Ezek a' foglatnak különbféleiséget adnak, az olvasónak mély, elvont gondolkodása közt enyhítést nyújtanak, és elevenebb meggyőzést okoznak, mint minden okoskodás, mert az olvasót a' közönséges okoskodásról egy különös esetre vezérlik, és nyomozásának nagyobb fon-

tosságot szereznek, annak az étellel 's az emberi gondolkodás- és cselekvésmóddal való összfűgését kimutatván. Nem különben megszenvedi az oktató előadás a' képmásításokat, hasonlításokat 's mind azon csendesebb figurákat, mellyek a' gondolatot az olvasóval világosan 's kellemetesen közlik, egyszersmind pedig a' képzelést is kedvesen mulatják.

93. §. Az oktató előadás' célja.

Az oktató előadás' közvetlen célja kétségkívül a' tanítás és meggyőzés. Hanem az emberi lélek' tehetségei szorosabb kapcsolatban vannak egymással, mintsem hogy valami egyedül csak az egyikre hathatna a' többinek minden részvétele és érdeklése nélkül. Innen következik, hogy ámbár az észfogások' nyelvbeli előadása közvetlenül csak az értelem' oktatását, az ítélet' megigazítását, az okosság' bővebb művelését és általjában az esmeretek' gyarapítását és tökéletességét tárgyozza; mindazáltal a' formának egysége és előadásbeli tökéletessége a' képzelést, valamint az érző és vágyó tehetséget is felingereli 's eleveníti, jöllehet ezekre az oktató előadás koránt sem hathat olly erővel, mint az esmerő tehetségre. Az oktató előadásbeli műdarab tehát úgy lesz tökéletes, ha érthetősége, világossága, határozottsága és logikai egysége által közvetlenül tanítást és meggyőzést, közvetve pedig logikai igazságának érzékenyítésénél fogva tiszta

gyönyörködést okoz, és mind az érző mind a vágyó tehetség' arányos felindítását 's foglalatosságát eszközli.

Vége az oktató előadás' ékesítése részént a választott tárgytól, részént az előadás' céljától, részént és legtöbbször az író' individualitásától függ, melly közönségesen az alsó vagy közép írásmód' választását is elhatározza. Mert, nem tekintvén egyéb különbségeket, kevesebb ékesítést szenvednek meg a' nagyságtudomány' tárgyai, mint a' tulajdon philosophiai tudományokéi, és ezek között ismét a' logikai tárgyak kevesebbet, mint az erkölcsi vagy religiotanításéi. Épen így nem csak szabad, sőt szükséges is ékezebb előadást használni, ha a' mívelt emberek' számára, mint sem ha az ifjúságnak írunk. Főképp pedig az író' individualitása határozza meg az ékesítést, mert az egyaránt mívelt képzeléssel, vágyó tehetséggel, valamint értelemmel és okossággal is bíró szerző, ámbár közelebbről csak a' tanításra és meggyőzésre ügyel, nagyobb elevenséggel 's erősebb érzékenységgel adja elő tárgyát 's erre névszerént a' közép írásmódot választja, mint kinek közelebbről csak esmerő tehetsége vagy on kimívelve 's munkásságba hozva.

94. §. Az oktató előadás' felosztása.

Az oktató előadás' felekezeteit nem a' tudományos tárgyak' határtalan kiterjedésénél, hanem csak az azokkal való különbféle bánásmódnál fogva

lehet felszámolni és elosztályozni. Erre nézve az oktató előadás lehet :

a) **rendszeres** (*stilus systematicus*), melly az emberi esmereteknek valamely részét, vagy nagyobb, magában meghatározott, körét a' hozzá tartozó észfogások' és alrészek' belső összefüggése szerént tökéletesen és kimerítőleg előadja ;

b) **világosító** (*commentarius*), melly a' rendszeresen előadott egésznek egyes részeit bővebben kifejezeti és megvilágosítja ; az előforduló nehezségeket érthetőbb magyarázások és példák által elhárítja ; a' tárgy ellen kigondolható vagy valóban felhozott ellenvetéseket megczáfolja ; a' rendszeres előadásban gyakran előjövő mivészszavakat megmagyarázza, és összehasonlítás vagy megmutatás végett a' rokon észfogásokat is tekintetbe veszi ;

c) **kurtított** (*compendiarius*), melly az emberi esmeret' valamely meghatározott részét összefüggve ugyan és kimerítőleg, azonban még is összeszorított vonásokban terjeszti elő 's így egyes részeinek tökéletes kifejtését vagy az olvasó' tulajdon nyomozására vagy az élőszóbeli előadásra hagyja ;

d) **Academiai előadás**, melly valamely tudományos esmeretnek rendszeres összeségét bizonyos egyes, a' tárgyat tovább folytató, szó- vagy írásbeli előadások' segítségével lassanként tenyészteti és kifejti ;

e) **közértelmű** (*popularis*), melly a' tudományos tárgytól mind azt elválasztja, mi egyedül

csak a' tudósokat illeti és annak csupán ama' részeit közli világos átnézésben és könnyen érthető előadásban, mellyeket tudós esmeretek nélkül is megérthetni és közelebbről nem a' tudomány' gyarapítására, hanem az életben való használására vannak intézve.

f) **Vetélkedve vizsgáló** (dialectico-criticus), melly az egyes nyelvbeli műdarabokat részént tárgyokra nézve a' gondolkodásbeli és tárgyas igazság' alapállításai szerént, részént formákra nézve a' forma törvényében megalapított sinormérték szerént vizsgálja és megbirálja.

95. §. A' rendszeres oktató előadás.

A' rendszer által olyan, egy fő alapigazságból következtetett, a' gondolkodás' törvényei szerént elrendelt, részeire nézve szükségképen összefüggő, egyaránt kidolgozott, és a' forma' törvényével egyezőleg nyelv által előadott egésznet értünk, mellyben vagy valamelly egész tudomány, vagy a' tudós esmereteknek legalább bizonyos határozott része kimerítve 's tökéletes formában adatik elő.

Minden tudomány t. i. bizonyos összefüggő 's egy fő alapigazságból következtetett állítások' özszesége. Ki tehát rendszert akar alkotni, annak először is a' fő alapigazságot kell megállapítania, mellyből a' rendszernek minden egyes állítása és része szükségképen kifejlik. Az illy alapigaz-

ság' megállapítása pedig abban áll, hogy az formájára nézve ellenmondhatatlan 's feltételetlen ítélet legyen, tárgyára nézve pedig a' rendszer egyes tagjainak magvát magában foglalja, mellyből azokat egyenként ki lehessen fejteni. Innen a' rendszerben az egész' egyes tagjainak és részeinek nem csak tökéletesen benne foglalva, hanem egymáshoz és az egészhez való viszonyokra nézve úgy előadva is kell lenniük, hogy részént az egész' elrendelésének logikai alapja kitessék, részént maga az előadás is egyes részeiben annyi egyarányossággal és gömbölyegséggel birjon, hogy az előadott észfogások az értelmet oktassák és meggyőzzék, az előadás' formája pedig tiszta gyönyörűséget okozzon.

Ezeknél fogva a' tudományos rendszer' hibátlansága abban áll, hogy az előadott észfogások részént egymással megegyezzenek, részént egymásból olly bizonyosan folyjanak 's egymással olly határozottan összekapcsoltassanak, hogy az értelem a' műdarabban általában semmi hézagot, semmi ugrást se találjon, sőt inkább a' részek' összeköttetésének alapigazságát észrevehesse, és azt a' részek' kidolgozásával összehasonlíthassa. A' forma' szépsége pedig abban határozódik, hogy a' rendszeresen összekapcsolt részek' előadása úgy dolgoztassék ki, hogy az által nem csak az egész nagyobb elevenséget nyerjen, hanem a' forma is, a' tárgy' benne uralkodó érzékenyítése miatt ma-

gáért tessék és a' képzeléstől mint a' tárgy' tökéletes képe felfogathassék.

A' rendszeres oktató előadás' egyes felekezetei ezek:

1) maga a' tudományos rendszer, mellyre mind az reá illik, mit általában a' rendszeres oktató előadásról mondtunk.

2) az értekezés, vagy valamely tudományos egész' egyes részének vagy szakaszának rendszeres és kimerítő előadása, mellyre az előadott igazságokat a' résznek az egészhez való viszonya szerint kell alkalmaztatni. — Az értekezés' fő gondolatját fő állításnak, a' világosítására használt gondolatok' összességét pedig kifejtésnek nevezzük. Minden értekezésnek fő állításból és kifejtésből állania, ezeknek pedig magokkal meg kell egyezniük: a' fő állításnak azért, mert egyébként nem egy, hanem több egymásba fűzött értekezést adna; a' kifejtésnek azért, mert egyezés nélkül szép nem lehet. Szabad azonban az értekezésbe mellékelmélkedéseket az az: a' fő állításnak kifejtésére közvetlenül nem tartozó gondolatokat beszöni, mindazáltal ezeknek is közvetve a' fő állítás' kifejtésére kell szolgálniok. A' kidolgozást közönségesen bevezetéssel kezdjük, melly tehát az értekezés' foglalatjával összefüggjön, 's így az olvasót természetesen a' dologra vezesse. Honnan vagy a) a' dolog' fontosságát; vagy b) a' dolog' előértéseit; vagy c) mások' véleményét a' dologról; vagy d) az értekezés' alkalmát terjeszt-

heti elő. Ezután következik a fő állítás előadása a világosítások, vitatások, következtetések, példák 's t. e. f. által. Végre jó a befejezés, mely az értekezés nevezetesebb állításait összekapcsolva legnagyobb rövidséggel és eleve séggel ismételi. Azonban ezeket és más az értekezésben előforduló felosztásokat nem kell igen szembetűnőleg kijelelni, sőt inkább helyes átvezetések által összekapcsolni.

Hazánk' s'ijainak a' rendszeres oktató prosában tett fáradozásai szép reményt nyújtanak, hogy idővel e' pontban is akar melly külső mívelt nemzettel versent futhatunk. Folyoirásaink, az Erdélyi Museum, Tudományos Gyűjtemény, Egyházi Értekezések, és a' Felső Magyar Országí Minerva sok derék értekezést közlöttek. Jelesek ezek: A' szép tudományok' befolyásáról a' felsőbb tudományokra. Herder' Pályairása fordít. Kázinczy Fer. Erd. Mus. 4. Füz. 7. lap. — A' mívelt ség' bece 's a' Haza' szeretetének nemes volta. Döbrenteitől Erd. Mus. 8. Füz. 43. lap. — A' régi Magyaroknak vallásbéli 's erkölesi állapotjáról. Horváth Jánostól. Tud. Gyűjt. 1817. 2. kötet. 27. lap. — Kant' Philosophiájának fő resultatumai. Pucz Antaltól. Tud. Gyűjt. 1818. 11. kötet. 32. lap. és mások.

96. §. A' világosító oktató előadás.

Hogy valamelly magában bevégzett tudományos rendszert, kivált ha a' tudomány általa újonnan megállapítatik, vagy egészen elváltoztatik, tökéletesen megérteni és felfogni lehessen, nem csak a' rendszeres előadásra elkészült, hanem már sokfélekép

gyakorlott és a' közönséges átnézéshez szokott elme szükséges. Ezen tudományos átnézést megkönnyebbíteni, az egésznek 's egyes részeinek öszszefüggését felvilágosítani, a' magokban nehéz 's homályos értelmű, vagy újonnan alkotott mívészszavakat érthetőbben kifejtteni és igaz jelentéseket meghatározni, az ellenvetéseket alaposan elhárítani, az egész tudományos rendszert másokkal öszszehasonlítani és annak alaptanításait vagy egyes állításait más rendszer ellen oltalmazni, az új és saját rendszeres elrendelést határozottabban kiemelni, a' határozatlanul hagyottakat erősebben megalapítani, a' hézagokat kipótolni, valamint a' homályos állításokat és véleményeket megmagyarázni 's czélarányos példák által megérzékenyíteni, általjában a' tudományos rendszert több olvasóra nézve érthetővé 's használhatóvá tenni törekedik a' világosító oktató előadás.

Hogy pedig ezen fontos céljának megfelelőhessen; minden húzósságtól, egyoldalúságtól és homályosságtól, kivált pedig a' tárgy' elgyengítésétől kell őrizkednie. A' világosító, legyen az akár maga a' tudományos rendszer' alkotója, akár más valaki, nem csak a' tárgyat tökéletesen értse, és a' sokoldalú megtekintésre 's foghatóbb kidolgozásra alkalmas elmével bírjon; hanem a' nyelvbeli előadás' formájának is annyi érettséget és tökéletességet adjon, hogy az tiszta gyönyörűséget okozhasson.

Például

Például szolgálhatnak ama' derék magyarázások, melyeket Rajnis függesztett Virgilius' Ecclogájának fordításához. Nézd Magyar Virgilius' Első Darab 1789.

97. §. A' kurtított oktató előadás.

A' kurtított oktató előadásnak, általjában véve, a' rendszeres oktató előadással ugyan azon törvényei vannak; mert a' kurtított oktató előadás maga a' tudományos rendszer kisebb mértékben. Azonban mivel a' kurtított oktató előadás céljára nézve a' rendszerestől mivoltikép különböz, és tulajdonképen a' tudománynak csak rövid érintésében 's rendszeres kidolgozásában áll, közönségesen ama' mellékczélzással, hogy a' kurtított előadást az élősóbéli előadás bővebben kifejtegeti; önként következik, hogy a' kurtított előadás' tulajdonságait ezen célnak megőrzése és valósítása határozza meg. A' kurtított előadásnak tehát, mivel célja a' tudomány' tömött, de összefüggő 's kimerítő átnézésének közlésében áll, bizonynyal a' rövidség' legfőbb tulajdonsága a' nélkül, hogy a' forma' hibátlanságának és szépségének egyéb jegeit megsértené vagy kizárná. Azonban az előadásnak eme' rövidsége és tömötsége azt homályossá vagy érthetetlené ne tegye, és miatta valamelly, az egészszel szükségképen összefüggő gondolat el ne hagyassék. Egyedül abban különböz a' kurtított oktató előadás a' rendszerestől, hogy az egyes tárgyokat inkább csak hathatos vonásokkal érinti 's megjegyzi, mint sem tökéletesen kifejti,

a' bővebb kifejtést pedig vagy az olvasó' elmélkedésére vagy a' szóbeli magyarázásra hagyja.

Formájára nézve tehát a' kurtított oktató előadás közelebbről a' kifejezés' határozottságát és rövidségét, az egésznek világos átnézését, a' gondolkodás' törvényeivel egyező, teljes és egyarányos kidolgozását kívánja. Hanem ezen közelebbi céljának megőrzése épen nem zárja ki abból a' forma' szépségét, jóllehet a' kerékbeszédek' kidolgozását és gömbölységét itt nem lehet olly mértékben megkivánni, mint a' rendszeres és magyarázó oktató előadásban. A' kifejezés' határozottsága és rövidsége mellett tehát a' tárgy' eleveusége 's érzékenyítése is megállhat, és mind a' hibátlanságra mind a' szépségre egyaránt ügyelhetni. Innen a' kurtított előadásban a' közép írásmódot is szinte úgy használhatni, mint az alsót; valamint az előadásra nézve a' kézi könyv közel nagyobb szorgalmat kíván a' kifejezés' megválasztásában, a' kerékbeszédek' elhelyezésében 's az egésznek kidolgozásában, mint a' rendszer vagy a' magyarázás, mert rövidsége, mint fő tulajdonsága, miatt minden egyes grammaticai és logikai botlást, a' mondasok' alkotásában ejtett értetlenséget 's a' kidolgozás' egyarányosságának hijánosságát sokkal könnyebben észrevehetni, mint az oktató előadás' azon felekezeteiben, mellyek a' bővebb kidolgozást megszenvedik.

Majd alig vagyon tudomány, mellyet hazánk'fijai honni nyelvünkön legalább első vonásaikban megismertetni nem igyekeztek volna. Nevezetesek e' következők: Anthropologia vagy is az Ember' esmertetése. Fejér György's a' t. által 1807. — Az Ember' kiformáltatása gondolkodó erejére nézve, vagy is a' közhasznú Logika, mellyet írt Fejér György Pesten 1810. — Moralis Philosophia. Készítette Sárvári Pál. 1802. — Mathesis. Készítette Kisszántói Pethe Fer. 2. Darab. 1812. — Philosophia. Írta Ertsey Dániel. 2. Dar. 1813.

98. §. Az Academiai előadás.

Az Academiai előadás vagy olly egyes magában bevégzett egész, vagy olly tárgyokra és formájokra nézve szorgosan elintézett 's egymással összefüggő, előadások' sora, melly az élősóbéli előadás' segedelmével valamely egész tudománynak rendszeres 's egyes részeire nézve egyaránt kidolgozott tökéletes átnézését eszközli. Tárgyára nézve az egyes, magában bevégzett, Academiai előadás az értekezésekhez, az egész tudománynak pedig összefüggő előadások által való előterjesztésére nézve a' rendszeres oktató előadáshoz tartozik. Hanem formájára nézve az Academiai előadásnak nehéz kérdést kell megfejtenie. Mert, elmelőzván azon egyes leírt 's valóban felolvasott előadásokat, mellyek vagy különös alkalommal valamely kisebb tudományos egészet egyszerre kimerítőleg előterjesztenek, vagy már előre — az Academiai falak' szűk határin kívül — nagyobb közönséghez

vannak intézve, az Academiai előadás' közelebbi célja valamely tudománynak élőszóbeli olly előadásában áll, mellyet a' mivelt lelkű tanító' tárgyának alapos áttanulása után előadás közben szabad 's a' forma' törvényéhez kitelhetőkép közelítő műdarab gyanánt alkot, hogy a' tökéletes élőszóbeli előadás' kiszámolhatatlan ereje által hallgatójának lelkében állandó benyomást okozzon és a' tudományos rendszernek végzetéig lassanként előrehaladó előadások által nem csak az egyes részek' világos átlátását eszközölje, hanem azokat olly tökéletesen bevégzett egészbe is kapcsolja össze, mellyet a' hallgató az előadás' haladtával mind egyre nevedő részvétellel egészen magáévá tesz, és mellyre az sem a' tudományos rendszer' magányos olvasása vagy tanulása, sem a' tanítótól tollra mondott állítások' leírása, sem a' leírt füzet' felolvasására fordított figyelmezés, hanem csak az élőszóbeli előadásnak alkotó, meggyőző 's minden lelki tehetőséget egyaránt munkásságba hozó ereje által juthat. Ámbár pedig az Academiai előadás ezen értelemben véve — mint a' tudománynak szorgosan átgondolt, szabad, élőszóbeli közlése, és a' tanító' lelkéből közvetetlenül jövő 's a' hallgató' lelkére ellenálhatatlanul beható érzékenyítése — a' forma' törvényéhez való közelítése mellett sem tarthat számot a' leírt előadásbeli formának tökéletes érettségére; mindazáltal a' hallgató' figyelmének állandó megfeszítése 's az előadás' elevensége által részént magában véve a' hallgatóra sokkal erő-

sebben behat, mint a' leírt fűzet, részént a' tudománynak is az előadás' szabad formája által elevenebb folyamatot ad.

Igen helyes észrevételei vannak Schleiermachernak *Gelegentliche Gedanken über Universitäten in teutschen Sinne* (Berlin 1808) nevű munkájában, hol a' 62. lapon úgy szól: „Zwei Elemente sind dem Kathedervortrage unentbehrlich und bilden sein eigenes Wesen. Das eine möchte ich das populäre nennen; die Darlegung des muthmaszlichen Zustandes, in welchem die Zuhörer sich befinden; die Kunst, sie auf das Dürftige in demselben hinzuweisen, und auf den letzten Grund alles Nichtigen im Nichtwissen. Dies ist die wahre dialektische Kunst; und je strenger dialektisch, desto populärer. Das andere möchte ich das productiwe nennen. Der Lehrer musz alles, was er sagt, vor den Zuhörern entstehen lassen; er musz nicht erzählen, was er weisz, sondern sein eigenes Erkennen, die That selbst, reproduciren, damit sie beständig nicht etwa nur Kenntnisse sammeln, sondern die Thätigkeit der Vernunft im Hervorbringen der Erkenntnisz unmittelbar anfachen und anschauend nachbilden. — Zwei Tugenden müssen sich im Universitätslehrer vereinigen: Lebendigkeit und Begeisterung von der einen Seite, Besonnenheit und Klarheit von der andern, um, was die Begeisterung wirket, verständlich und gedeihlich zu machen, damit nicht etwa in den Zuhörern nur dunkle Ahnungen von der Herrlichkeit des Wissens entstehen statt des Wissens selbst. Wunderbar genug ist die Gelehrsamkeit eines Professors zum Sprichworte geworden. Je mehr er besitzt; desto besser freilich: aber auch die gröszte ist unnütz ohne die Kunst des Vortrages. Ein Professor, der ein für allemal geschriebenes Heft immer wieder ablieset und nachschreiben lässt, mahnt

uns sehr ungelegen an jene Zeit, wo es noch keine Druckerei gab, und es schon viel werth war, wenn ein Gelehrter seine Handschrift Vielen auf einmal dictirte, und wo der mündliche Vortrag zugleich statt der Bücher dienen muszte. Jetzt aber kann Niemand einsehen, warum der Staat einige Männer lediglich dazu besoldet, damit sie sich des Privilegiums erfreuen sollen die Wohlthat der Druckerei ignoriren zu dürfen, oder weshalb wohl sonst ein solcher Mann die Leute zu sich bemüht, und ihnen nicht lieber seine ohnehin mit stehenbleibenden Schriften abgefaszte Weisheit auf dem gewöhnlichen Wege schwarz auf weiß verkauft.“ —

99. §. A' közértelmű oktató előadás.

Valamelly tudományos tárgy' közértelmű előadása annak olly előterjesztésében áll, mellyből mind az elhagyatik, mi vagy egyedül csak a' tudósokra nézve értelmes, vagy közelebbről már a' tudományba beavattakat érdeklí, úgy hogy a' közértelmű előadásban a' nyomozás nem terjed ki a' tudománynak szinte végső és fő alapigazságaira, hanem csak amaz állításainál marad, mellyek közönségesen érthetők és közönségesen használhatók. — Közönségesen érthető pedig az, mit vagy minden tudós előesmeret nélkül általjában, vagy legalább bizonyos tudomány' előesmeretei nélkül a' mívelt 's az olly tudományos tárgy iránt, melly belátásait bővítí, vagy megigazítja és tökéletesítí, nem érzéketlen ember megérthet. Közönségesen használható az, mi az előadás által a' valóságos életre közvetetlen behatást nyer, és mi által egy-

szersmind az esmeret' egyes tárgyainak a' valóságos élethez való viszonyánál fogva az előrehaladó lelki műveltség' becse meghatározatik.

Jóllehet pedig ezen alapigazságok szerint a' közértelmű előadásból a' tudománynak fő alapigazságaiból való kifejtését, a' művészsavakat, a' más tudományos rendszerrel való összehasonlítását, ezek' megtámadását és a' literaturát ki kell hagyni; mindazáltal a' valódi közértelmű írónak, ha célját elhibázni nem akarja, a' közértelmű előadásra válogzott tudományt alaposan érteni 's egész kiterjedésében kinyomozni, a' tudomány' művelésének előrehaladását 's visszahanyatlását esmerni és a' homályt szétoszlató, nehézségeket elharító 's a' száraz tárgyakat eleven formában előtűntető ereje által azt, mi eddig csak az iskolában hangozott, az emberi nem' közjavává változtatni, 's azon oldalról felfogni tartozik, melly közvetlenül a' valóságos életet érdekli. Mert így adhatja elő értelmesen, világosan, határozottan és közértelműen azt, mi lelke előtt értelmesen és világosan lebeg. Ugyan ezért a' közértelmű előadás az egyes részek' szükséges összefüggésének érzékenyítését 's a' részek' kidolgozásának belső egyarányosságát is megkívánja, ámbár a' tudományos tárgyat szorosán rendszeres külső borítékából kivetkezteti, és olly szabad formában terjeszti elő, melly a' művelt ember' képzelését és érző tehetségét érdekelheti. Ezen cél' elérése végett az írónak kifejezése könnyűséggel, ügyességgel és elevenséggel bírjon, mi által azután az egésznek

könnyen átlátható logikai elrendelésén és tökéletes grammaticai hibátlanóságán kívül az egyes részeket is szorgosan elhelyezheti, a fontosabbakat a kevesbé fontosak közül kiemelheti, és az esmeretnek gyakorlati használhatóságát kimutathatja.

Derekasan kifejezgeti Garve von der Popularität des Vortrages nevű értekezésében ezen előadás tulajdonságait s' e' három fő pontban terjeszti elő: a' közértelmű előadás t. i. legyen a) értelmes b) a' nyelvet tökéletesen használja c) képekkel és példákkal jeleskedjék. Nézd Vermischte Aufsätze von Christian Garve I. Theil. Breslau. 1801.

100. §. Folytatás.

A' közértelmű oktató előadáshoz tartoznak:

1) A' mívelt polgároknek szánt íráso k. A' mívelt polgárokat megkülönböztetjük a' nép' alsó osztályától 's általok azon hazafiakat értjük, kik a' nélkül, hogy tudós nevelést kaptak, vagy életeket 's erejeket egyedül a' tudományoknak áldozták volna, még is nevelés, iskolai tanulás és társolkodás által olly míveltséget szerztenek magoknak, hogy az ebben való szakadatlan előrehaladás életek' szükségeihez tartozik. Illyenek a' szorgosan nevelt nemes birtokosok, katonák, polgári tisztviselők, kereskedők, 's mind azon személyek, kik a' köz polgártól és földművestől esmereteikre és lelki szükségeikre nézve különböznek. Az illy mívelt polgárok ohajtják p. o. a' philosophiát részenként, névszerént, az erkölcs, a' religió, a' természeti törvénytudományt közelebbről 's mos-

tani állapotjában megesmerni, annak összefüggő, teljes 's eleven átnézését tulajdonokká tenni, a' nélkül, hogy a' philosophiai tudományos rendszerek' vetélkedéseiben részt venni, 's némelly felekezeteknek gyakran nehéz mívészszavaival bajlódni akarnának. Vagy pedig a' közönséges történetet egyes időszakaszaira nézve egyaránt kidolgozva, a' fontosabb személyeket és eseteket kijegyezve, összefüggve és az előadás' eleven formájában átnézni kívánják a' nélkül, hogy a' kútfők' vizsgálásába, vagy az íróknak némelly tárgyokra nézve egymástól elütő véleményébe avatkozni szándékoznának. Sőt a' tudósokra nézve is mivoltikép' szükséges lehet az illy írás, ha olly tudományos tárgyot foglal magában, melly az ő tudományok' határán kívül esik, vagy mellynek tanulására korábbi művelődésekben és lelki irányzatjokban alkalmok nem volt. Így p. o. a' törvénytudó a' politicalai tudományok' összefüggő 's élettal teljes előadását, az Orvos az országleírás' érthető átnézését kívánhatja, hogy az illy előadás által lelki műveltségét teljesíthesse 's mind tovább tovább terjeszthesse.

2) A' köznép' számára készített írások. Itt a' nép által a' polgári társaság' alsóbb 's kevésbé művelt tagjait értjük, kik közönségesen minden tudományos előismeret nélkül szükölködnének. A' nép' számára írt munkáknak czélja tehát a' polgári társaság' ezen számos osztályával a' nyilvánvaló és házi élet' tárgyairól, religióról, országalkotásról, polgári összeköttetésekről, történet-

tárgyokról, természeti jelenetekről, hasznos találmányokról 's a' t. helyes, határozott 's lehetőleg összefüggő képzeteket közölni, a' nép' vak hitének 's uralkodó előítéleteinek gátot rakni, belátása' körét megigazítani, kiszélesíteni és tökéletesíteni. — Mennél közönségesebben az érzékiség uralkodik ezen embereken, mennél kevesebbé lehet nálók a' lelki tehetségek' egyarányos kifejtését várni; az illy írások' közértelmű előadásának annál inkább szemlélhetőséggel, határozottsággal és elevenséggel kell jeleskednie.

3) Ezen szabásokat közel egyenlő mértékben és kiterjedésben az ifjúság' számára írt munkákról is kell érteni; mellyek t. i. a' serdülő kor' tudományos, érzésszerű és erkölcsi kifejlését és műveltetését elősegítik, támogatják 's haladásában előmozdítják. Ezek tehát semmi értelmetlen vagy az ifjúság' tudáskörét felülhaladó tárgyakat ne foglaljanak magokban, nemes de közértelmű nyelven 's az ifjúság' bizonyos korához határozottan alkalmaztatva írassanak; végre előadások is legnagyobb szemlélhetőséggel és elevenséggel legyen felruházva, melynél fogva az ifjú szívet érdekelhesse a' nélkül, hogy azt tudóskodásra, mások' véleményének vak elfogadására, a' fontos és előtte még nem egészen esmert tárgyak' hirtelenkedő megítélésére és félérettségre vagy koránvaló elérésre tántorítaná.

4) Az elmés mondások (sententiae), a' közmondások és a' köz helyek is (loci communes) mint kisebb nyelvbeli műdarabok, a' közértelmű előadáshoz tartoznak.

Az elmés mondás vagy valamely közönségesen esmert igazságot új formába öltöztetve, vagy bizonyos új, meglepő igazságot érdeklő formában érzékenyítve ad elő. A' kifejezés' határozottsága, rövidsége és hathatósága mellett képzetbőséggel kell jeleskednie az elmés mondásnak, hogy előadásában az elmesség' természetes ömlésének, nem pedig keresett 's mesterkéltségek előhozásának lássék. Az illy elmés mondásokat vagy egyesén, vagy valamely nagyobb nyelvbéli műdarabban összefűzve lehet előadni, 's ez utolsó esetben az előre ment vagy következő észfogásokkal ellenkezvén annál nagyobb benyomást okoznak, mennél inkább elüt foglalatjok és hangjok a' csupán oktató előadás' csendes folyamatjától. Azonban a' nagyobb műdarabokban ne igen halmoztassanak össze az elmésmondások, mert gyakran előfordulván erejüket elvesztik, 's egyébként is az oktató előadás' belső összefüggését némünémüképen megszakasztják.

A' közmondások az életphilosophia' legerthetőbb tanításait 's a' közélet bizonyos tapasztalásait adják elő. Már a' nemzetek' legrégebb írásaiban előfordúlnak és a' polgári társaság' mind felsőbb, mind alsóbb osztályánál szokásban vannak. Némelly Ásiai régi nemzeteknél az illy közmondások a' tudományos erkölctanítás helyett szolgáltak; valamint ma is némellyek a' köznépnél gyakrabban használtatván a' személyek' erkölcsi alapigazságait kimutatják.

Végre a' köz helyek olly együgyű és értelmes mondások, mellyek' jelentését minden bővebb magyarázás nélkül könnyű belátni 's azért a' felvett esetnek általok való felvilágosításában az olvasónak egyezéséről nem kételkedhetni. Ezek a' közértelmű előadásban többnyire bevezetés gyanánt használtatnak, hogy hozzájuk további nyomozások 's bizonyos igazságfejtegetések kapcsoltassanak. Legczélarányosabban élhetni velek az alsó osztálybeli legcsekélyebb értelmű polgárok' számára írt munkákban. A' tulajdon tudományos írásokban 's az ékesszólás' műdarabjaiban közönségesen csak a' bevezetésben szoktak felhozatni, hogy az illy kétségbe nem hozható állításokból indulván ki, a' különös mondásokat a' közönségeshez lehessen kapcsolni.

Nagy érdemet szereztek magoknak a' közértelmű oktató előadásra nézve: Takács József Erkölcsei oktatásaival 1799. — Endrödi János az ember' boldogsága czimű munkájával. 3 Rész. 1806. — Fábíán József Természettudomány a' köz népnek 1803. — Superint. Kis János Kniggenek az emberekkel való társalkodásról írtt könyvének fordításával. Pesten 1824. — Ifjuság' Barátja. Pesten 1816. Többféle elmés mondások vannak az Aurorákban, Hébéekben és a' Szép Literatúrái Ajándékokban.

101. §. Toldalék. A' Beszélgetés.

A' beszélgetés valamelly fontos tárgyról két vagy több személy között folytatott összefüggő szóbeli beszélgetésnek írásbeli utánozása, melly a'

tárgyat nem a' gondolkodástudománytól szabott rend szerént, nem értelmet győző okoskodásokkal, nem váltva folytatott vetélkedéssel bizonyítja meg, hanem inkább azt olly érezhetővé igyekezik tenni, hogy tökéletesen kivilágosodjék. A' beszélgetés vagy valóságos, mellyben a' személyek valóban beszélve adatnak elő, vagy elbeszél, ha az író a' beszélgetést történet' modjára adja elő.

A' tárgy' fontossága és termékenysége első és fő tulajdonsága a' beszélgetésnek: honnan az együgyü és csak a' szemlélésből megismerhető igazságok, erkölcsi oktatások, életszabások és más gyakorlati igazságok tartoznak ide, a' történettárgyak pedig csak annyira, mennyire azokat megitélhetjük, vagy belőlök valamely következtést húzhatunk. Legillőbb ezen forma, ha a' tárgyat kifejtteni, feldarabolni és több oldalról megvizsgálni szükséges. Tehát nem elég csak a' tárgyat több személy között felosztani, hanem arra nézve mindeniknek különös véleményt kell tulajdonítani 's azokat egymással ellenkezésbe helyezni. Azonban az emberek' különböző vélekedése nem mindég csupán a' tárgytól, hanem belátások' minéműségétől, értelmek' erejétől, uralkodó indulatjoktól, előitéleteiktől, körülállásaiktól, igyekezeteiktől 's a' t. is függ, azért nem elég a' beszélgetésben résztvevőket csak elnevezni, hanem mindeniknek határozott 's mennyire lehet, a' többitől különböző charactert is kell adni, 's így a' mit valamellyikkel mondatunk, az közvetlenül annak characteréből folyjon, és a' má-

siknak épen úgy ne tulajdoníthatassék. Azután mivel egy beszélgetés' folyta alatt a' character't csak lassanként és nem hirtelen lehet változtatni, a' beszélgetésben a' character' megtartására is kell ügyelni, hogy mind az, mit valamely személy mond, annak characteréből megfogható legyen, legalább azzal ne ellenkezzék. A' beszélgetésnek ugyan magában csak egy egészet tennie, az az: egy fő gondolatot kell előadnia; mindazáltal a' melléklemélkedéseket sem zárja ki, csak ezek ne igen messze terjedjenek 's ismét a' fő tárgyra visszavezessenek, mellyet szem elől soha sem szabad elveszteni.

A' beszélgetés' szerencsés kidolgozására a' tárgy' alapos értésén és vizsgálásán kívül megkívántatik azon esmerő tehetségek' természetének 's művelésmódjának pontos esmerete, mellyek a' vizsgálásban a' beszélgető személyek' belátására és különös characterére nézve munkások. Ehhez járúl a' külső forma' helyes kidolgozása, a' természetes, könnyű és folyó előadás, melly által a' beszélgetés annál nagyobb hihetőséget nyer. Az elmésségnek és szeszélynek itt szabad játéka vagyon, csak természetes és nem keresett legyen. Legfőbb disze az elevenség, ez pedig különösen a' beszélgetők' saját characteréből eredő nyelv és némelly csendesebb figurák, de nem a' fénylő 's igen kifestett képek által eszközöltetik. Főkép a' huzósságtól kell őrizkednie, mellyre a' forma' nagyobb kiterjedése könnyen vetemíthet.

Ehhez tartozik a' kérdéscs és a' Socrates szerént való beszélgetés. A' kérdéses beszélgetés' bizonyos észfogásoknak 's egész képzet soroknak élöszóbeli közlésében áll, mellyeket azoktól, kikkel közöltük, azonnal ismét kikérdezőnk, hogy meggyőződhezzünk, valljon megértettek je bennünket 's képesek e gondolataikat összefüggő kifejezésbe öltöztetni. Ellenben a' Socrates szerént való beszélgetés kérdésekben és feleletekben úgy vagy on előadva, hogy a' kérdeztet személy a' kérdés által azon képzetek' kifejtésére vezéreltetik, mellyeket a' kérdező benne támasztani akar 's azért úgy látszik, mintha a' közlés előtt már azon észfogásokkal birt volna, holott csak annak feltételei voltak meg benne. Mind a' kettő azt kívánja, hogy tárgyát az író tökéletesen értse, és hallgatójainak vagy olvasójainak sajátságaihoz, előismereteihez 's lelki szükségéhez szabja magát.

Példa lehet a' beszélgetésre: A' Magyar írásmód' mostani állapotjáról. Döbrentei Tud. Gyűjt. 1824. VII. köt. 78. lap. — Halottak' beszélgetése Lyttletonból fordít. Superint. Kis. Klio. 1825. a' 33 's köv. lap. — Socrates szerént való beszélgetést közöl az Erdélyi Mus. 4. Füz. 174. lap. Az ember' és fejedelem' kötelességei. Verner után fordítá Szabó Sám.

102. §. A' vetélkedve vizsgáló oktató előadás.

A' vetélkedve vizsgáló oktató előadás valamelly nyelvbéli műdarabban részént tárgyának czélarányos 's tökéletes kidolgozását, részént előadásának a' forma' törvényével való egyezését 's a' hibátlanág' és szépség' belső összekapcsolását itéli meg. Az előadás' ezen különös formája az oktató

előadáshoz tartozik, mert a' nyelvbeli műdarabok' vizsgálására és megítélésére szolgáló sinormértéket csak a' tudományos megalapítás' és kidolgozás' közösleges törvényeiből általjában, 's ezeknek a' forma' törvényével való egyesítéséből lehet következtetni.

Ennél fogva a' vetélkedve vizsgáló oktató előadás két részre oszlik: a' vetélkedésre és a' vizsgálásra.

A' vetélkedés olly' készség az oktató előadásban, melly a' látszást az igazságtól megváltatja, az igazság' leplébe burkózott ravasz okoskodások' semmiségét kimutatja, minden látszó okokat elenyésztet és mind a' tárgyos, mind a' gondolkodásbeli igazságot oltalmazza. Mennél nehezebb általjában a' vetélkedés' köteleessége, annál inkább megkívántatik a' vetélkedőben a' bátorság, gyors belátás, éles elme, a' gondolkodástudomány' alapos esmerete, sokoldalú tudományosság és nagy ügyesség, hogy a' műdarab' hijánosságait és hibáit azonnal bizonyosan megismerhesse, az alapos hibát az ebből következőktől, a' mivolti hijánosságot a' mellékesektől megkülönböztethesse, mert csak ezen különbözés' világos megismerése 's kijelelése által fedezheti fel 's czáfolhatja meg az állított hibákat.

A' vetélkedésen épült vizsgálás meghatározza először a' tárgyra nézve, valljon és mennyire bír az látszással, hihetőséggel vagy igazsággal, és a' tárggyal való bánás mennyire felel meg a' logikai szabások szerint elrendelt, rendszeresen és egyarányosan

kidol-

kidolgozott előadás' törvényeinek. Azután a' formára nézve, kimerítő és a' forma' törvényéből kölcsönözött igazságoknál fogva a' műdarabnak a' forma' törvényével való egyezését vagy ellenkezését megítéli. A' vizsgálás mutatja ki tehát: valljon a' tárgy' előadására választott forma ugyan azzal megegyez e és mennyire felel meg a' forma' hibátlanságának és szépségének, mind a' prosa', költés' és ékesszólás' nyelvének, mind az alsó, közép és felső írásmódnak mivolti különbözőése szerint; és végre valljon a' forma magában teszen e bevégzett tökéletes egészet, melly a' forma' törvényével megegyez, és mind a' hibátlanságnak, mind a' szépségnek ama' tulajdonságait foglalja magában, melyek épen ezen előadásra szükségesek valának. A' vizsgálásnak tehát a' tárgy' vetélkedő megítélésén kívül kötelessége részént a' tökéletes műdarab' érdemét és jeles tulajdonságait kimutatni s okokkal támogatni, részént hézagait, hijánosságait és tökéletlenségeit példákkal megbizonyítva, de még is minden személyes szenvedelem, kérkedés és macacsság nélkül kijegyezni.

Ezeknél fogva alig szükséges említeni, hogy az előadás' formáji között a' vetélkedve vizsgáló oktató előadás legtöbb előismeretet, a' tudományokban, legalább abban, mellyhez a' vizsgálatra vett műdarab' tárgya tartozik, legnagyobb jártasságot s előadásheli nagy ügyességet, biztosságot és készséget kíván, ha csak a' vizsgáló a' műdarabok' tárgyáról és formájáról hozott ítéleteiben

hibázni, és ez által tulajdon tudományát, valamint mások' vizsgáló megítélésére alkalmas voltát is gyanússá tenni nem akarja. . .

Ezen előadáshoz tartozik a' vetélkedés, az írásbeli vizsgálás és könyvbírálás.

a) A' vetélkedés valamely nyelvbéli műdarab' tárgyának és formájának szóbeli megítélése annak jelenvaló szerzője ellen, kinek esmerete' kitérjedésénél 's a' szóbeli kifejezésben nyert ügyességénél fogva jussa vagyon az ellenvetéseket megczáfolni és mind tárgyát, mind az ennek előadására választott formát a' gáncsolások ellen oltalmazni. Ámbár az illy szóbeli vizsgálást nem szabhatni olly szoros sinormértékhez, mint az írásbelit; mindazáltal az illy vetélkedés is bő dolog- és nyelvesmeretet, kifejezésbeli ügyességet és bizonyos természeti érzést kíván, melly által a' vetélkedő a' mélyebben vagy kevesbé elrejtett hijánosságokat, és hibákat feltalálja és megfenyíti. Hogy üres szószaporítás ne legyen, a' kijegyzett hibákat bizonyítsa meg, valamint ne hogy nemtelen szenvedelem' sugallásának lássék, tartóztassa magát a' személysértéstől, és a' dolgot nem pedig a' személyt támadja meg.

b) Az írásbeli vizsgálás valamely műdarabnak alapos, tárgyára és formájára nézve tökéletes megítélése, hogy így a' műdarab' szerzőjének mind esmereteit ezek' rendével, belső összefüggésével és alaposságával együtt, mind a' tökéletes írásbeli kifejezésben nyert készségét meg

lehéssen bírálni. A' vetélkedés' szabásait ugyan nagy részént az írásbeli vizsgálásra is alkalmaztathatni; mindazáltal ez abban előzi meg a' vetélkedést, hogy tárgya' kidolgozásában nagyobb figyelemmel és szemességgel lehet eljárni, valamint előadására nézve a' forma' törvényének határozottabban eleget tehetni.

c) A' könyvbírálás, melly, mint műdarab, maga is a' forma' törvénye alá tartozik, és tökéletessége vagy tökéletlensége ezen törvény szerént határoztatik meg, valamelly munkának nem csak foglatját híven és pontosan előterjeszti, mert így csak könyvesmertetés nem könyvbírálás lenne, hanem annak lelkét, czélját, tudományos és előadásbeli characterét, más hasonló munkákhoz való viszonyát, valamint általjában jelességeit, hibájit és hijánosságait részént általjában részént egyenként alaposan és igazán kijeleli, és ítéleteit, hol csak lehet, a' munkából vett okokkal támogatja. Többire a' bírálás' igazsága megkívánja, hogy minden tudományos munka önmagából, nem pedig a' vizsgálónak előreszerzett tudományos rendszerből vizsgáltassék és czáfoltassék meg, de mindég ama' legfőbb sinormérték szerént, mellyet a' tudomány' mostani kimívelésénél fogva reá alkalmaztathatni. A' könyvbírálás tehát a' vizsgálóban sokoldalú esmereteket és mind vetélkedés — mind vizsgálásbeli nagy gyakorlottságot tesz elő. Ugyan is a' vizsgálónak, mivel kimondott ítélete által magát a' munka' szerzője felé emeli, azon tudo-

mányban, mellyhez a' munka tartozik, a' szerzővel legalább egyenlőkép jártasnak kell lennie, ha bírálása által a' tudománynak szolgálni, az írónak illő érdemét megadni és azt valóban megigazítani kívánja, magát pedig a' hozzá értők előtt gyanússá tenni nem akarja. Azért a' könyvbírálnak becsületéért magával hozza, hogy ne esmertessen és ne bíráljon meg oly munkát, melly tárgyára és formájára nézve erejét felül haladja, és mellynek mivolti tárgyát már vagy maga számára, vagy nyilván írásban ki nem dolgozta, azt tehát sokfélekép által nem tanulta, és így birói illetőségét meg nem mutatta. Egyszersmind pedig az igazság megkívánja, hogy a' vizsgáló önvéleményét ne tolja a' szerzőre; valamelly értelmet egyoldalú 's mesterkélt magyarázás által reá ne fogjon; azt maga magából czáfolja meg, és iránta akkor is igazságos legyen, ha a' vizsgálónak tudományos rendszerétől egészen eltávozik és azt talán megrendítéssel is fenyegeti. Magában értetik, hogy a' vizsgálónak a' felvett munkát nem csak átforgatnia, hanem egészen átolvasnia 's megvizsgálnia kell, hogy alapos és az el nem fogódott tudós olvasókat kielégítő ítéletet hozhasson, kivált pedig az olvasókat olly karba helyezze, hogy a' munka' tárgyáról és formájáról határozott képzetet szerezhessenek magoknak 's ennél fogva magok ítélhessenek. Végre a' tudományos munkák' vizsgálásának ki kell jelelnie a' munka' helyezését a' tudomány' mostani állapotjához 's előrehaladásához, 's azért a' munkából azon helyeket külö-

nösen kimutatnia, mellyek által a' tudomány valóban előmozdított, vagy résznyire ismét visszahanyatlott és mellékútakra csapott. Azonban a' megjelenő írások közül csak azokat kell illy szoros mérték szerént megítélni, mellyek vagy magát a' tudományt, vagy legalább a' hasznos esmeretek' további elterjesztését valóban előmozdítják. A' többet sem szabad ugyan egészen elmellőzni; ezeket azonban elég csak röviden jelenten; mert érdeket kevés szóval kimondhatni 's helyezéseket az azon tudománybeli alapos munkák közt könnyen kimutathatni.

Mennél nehezebb magában a' könyvbírálás; a' névtelenségnek — néha sok tekintetben szükséges leple alatt a' csekély értelem, a' szenvedelem mennél könnyebben becsúszhat; annál szükségesebb volna a' könyvbírálás' theoriáját alaposan kidolgozni. Hazánk' fiai némelly helyes észrevételeket közöltek a' Tudományos Gyűjteményben 1818. IV. és VI. köt. és 1819. V. köt. — Derekasán értekezett e' tárgyról Döbrentei Gábor Erd. Mus. IX. Füz. 155—177 lap.

A' könyvbírálás nálunk csak lassú lépéssel közelítget a' tökéletességhez, 's úgy látszik, nem könnyen jut olly közkedvességre, mint az Europai mívelt más nemzeteknél. Folyó írásainkban némelly derék könyvbíráások jelentek meg. u. m. Himfy szerelmeinek recensioja Erd. Mus. I. Füz. 72 lap. Kazinczytól. — Aurora 1824. könyvvizsgálás. F. M. Országai Minerva 1825. I. Negy. 87. lap. — Martini Schwartner Introductio in rem diplomaticam megírálta Horvát István. Tud. Gyűjt. 1819. VIII—XII. köt.

HARMADIK FEJEZET.

A' történeti előadásról.

103. §. A' történeti előadás' észfogása.

Valamint az oktató előadás' tárgyát az észfogások és ideák, úgy a' történeti előadásét a' tapasztalás' történettárgyai, a' jelenvaló és múlt kor' jelenetei és esetei teszik. Ezeket tehát nyelvbeli tökéletes formában előterjeszteni czélja a' történeti előadásnak. A' nevezett jelenetek', esetek' és történettárgyak' öszszeségét tapasztalás' körének mondjuk, és azt olly bevégzett egésznek gondoljuk, melly a' nyelvbeli előadásban a' történeti előadás' kiterjedését meghatározza.

A' tapasztalás' jeleneteit és történettárgyait pedig vagy egyszerre 's egymás mellett a' térben, vagy egymás után az időben vesszük észre. Amazok a' jelenvaló, ezek pedig a' múlt idő' körét teszik. Honnan valamint ennél fogva a' történeti előadás' két fő részre oszlik, a' jelenkoréra, és a' múlt időjére; úgy a' jelenkornak valamelly új jelenete 's a' múlt idő' körének új esetek által lett nagyobhodása a' történeti előadás' mezejének nevedését szükségképen magával hozza. Azonban a' történeti előadás' különösége nem csak ezen tulajdon tárgytól, hanem előadásbeli formájától is függ, mert a' jelenkor' és a' múlt idő' egyes tár-

gyainak minden különbözőése mellett is a' történeti előadások' formája csak akkor tökéletes, ha általa a' történeti tárgy' egyes részei úgy összekapcsolatnak, mint a' forma' törvénye kívánja.

104. §. A' forma' törvénye a' történeti előadásra alkalmaztatva.

A' forma' törvénye valamint minden más nyelvi előadásban, úgy a' történeti előadásban is megkívánja a' hibátlanság és szépség' legszorosb összekapcsolását. Jóllehet a' történeti tárgy az által, hogy a' külső szemlélemből ered, az oktató előadás' tárgyát nagyon megelőzni látszik; mindazáltal épen a' tárgy' ezen eredeténél fogva a' történeti előadás' formájának hibátlanságára több szükséges, mint sem az oktató előadáséra. Ugyan is az oktató előadásban a' forma' hibátlansága csak a' gondolkodásbeli igazságot — vagy is a' képzetek' egymással való egyezését, a' történeti előadásban pedig a' tárgyos igazságot — vagy is az előadott képzeteknek a' jelenkor' valóságos jeleneivel és tárgyaival 's a' mult idő' eseteivel való egyezését kívánja, p. o. a' Mohácsi ütközet' leírásának nem csak gondolkodásbeli igazsággal (az az, hogy úgy történhetett) hanem tárgyossal is kell bírnia, mert egyedül így felelhet meg a' forma' hibátlanságának. Hanem az előadás' formájában csak úgy lehet kifejezni a' tárgyos igazságot, ha az előadás a' jelenetek' és esetek' szükséges összefüggését kimutatja.

Mert a' jeleneteket és történettárgyokat csak egyenként vesszük észre 's csupán a' szemlélés által kapcsoljuk össze egy egészbe, melly ismét más nagyobb egésznek része. A' történeti előadás tehát ha tárgyainak igazságát kifejezni akarja, ezt másképen végbe nem viheti, hanem ha a' jeleneteket és történettárgyokat, mint már a' szemlélésben együvé vannak kapcsolva, az előadásban is szükségképen összefüggve terjeszti elő, és minthogy a' külső szemlélésen épülnek, olly képből egyesíti, mellyben a' belső érzés az egyes részeket ugyan megkülönböztetheti, de ezeknek a' forma által eszközölt összefüggését és összekapcsolását is észre veheti. A' külső szemlélést tehát belsőre változtatnia, és a' szemlélt tárgy' képzete mellett, mellyen az előadás épül, az előadás által a' tárgyból ollyan képet is kell alkotnia, melly a' képzetel legszorosb összefüggésben álljon.

A' forma' szépsége pedig a' történeti előadásban azt kívánja, hogy a' tárgy' egyes részei egy, magában fenálló, egészsze egyesítessenek 's ezen egész olly tökéletes legyen, hogy a' jeleneteknek és történettárgyoknak a' gondolkodás' és nyelvtudomány' törvényei szerént eszközölt szükséges összefüggése az előadás által egyszersmind élettal teljes egész gyanánt jelenjék meg, melly a' jelenetek' és történettárgyok' érzékenyítése által tiszta gyönyörködést okozzon. Már jóllehet tárgyára nézve a' történeti előadás legnagyobb érzékenyítést fogadhat el a' prosa' nyelvének formáji között,

mivel közvetlenül a' külső szemlélésből ered és a' mult idő' tárgyainak is valaha külső jeleneteknek kellett lenniük; mindazáltal épen a' tárgy' ezen erősebb érzékenyítése miatt nehéz a' történeti előadásnak a' szükséges tökéletességet megadni, és általa némelly elrútitások, némelly hézagok csúsznak be, úgy hogy az előadás által a' képzelés' elejébe állított kép majd tárgyos igazság, majd eleven egyezés nélkül szűkölködik. Ez abból is kitetszik, hogy a' történeti tárgyak' temérdek sokasága 's a' már századok óta különbféle nemzeteknél a' történetírásra fordított fáradozás mellett is általában felette kevés történeti műdarab tesz egészen eleget a' forma' törvényének. Mert az a' remek történetíró' tisztelte, hogy tárgyára nézve előadása mindenkor tárgyos igazsággal bírjon, formájára nézve pedig a' tárgy' részeit egy eleven egészben kapcsolja össze, 's úgy adja elő, hogy ezen egész a' belső érzés előtt, hibátlanságára és szépségére nézve tökéletes kép gyanánt jelenjék meg, melly mind a' képzelést szabad munkásságba hozza, mind az érző tehetséget nagyobb vagy kisebb mértékben felindítsa és megrázza.

105. §. A' történeti előadás' célja.

A' történeti előadás' első és közvetlen célja az, hogy olvasójit azon jelenetekkel és tárgyokkal megismertesse 's azokról meg is győzze, mellyek tárgyos igazságoknál fogva a' forma' hibátlanságá-

nak törvényével megegyeznek. Honnan nem csak gondolhatni, hanem a' művelt nemzetek' literatúrájában mutathatni is olly történeti műdarabokat, mellyek a' forma' törvényének csak ezen első fő feltételére nézve tesznek eleget. Mivel pedig a' nyelvbéli tökéletes előadásnak a' forma' törvényével mind a' két fő feltételnél fogva egyszersmind minden kivétel és megszorítás nélkül meg kell egyeznie; a' történeti előadás is csak úgy lehet remek, ha nem csak a' forma' hibátlanságának, hanem egyszersmind szépségének is — és pedig egyaránt azokat a' formában feloldhatatlanul összekapcsolva — megfelel. Mert a' remek történeti előadásnak nem csak a' jeleneteket és történetárgyokat igazán és hiven előterjeszteni, hanem az olvasók' részvételét is felgerjeszteni és esmerő tehetségek mellett résznyire vagy még egyaránt képzeléseket és érző tehetségeket is foglalatoskodtatni kötelessége, ezt pedig egyedül a' forma' törvényének mind a' két fő feltételénél fogva lehet elérni.

Jóllehet a' történeti előadás' tárgya a' külső szemlélésre való eredeti ügyelése és behatása miatt nagyobb érzékenyítést 's gazdagabb ékesítést fogadhat el, mint sok egyéb formája a' prosa' nyelvének; mindazáltal az ékesítés' használása 's az alsó vagy közép írásmód' választása majd a' választott tárgytól, majd az előadás' céljától, majd pedig 's legtöbbször az író' individualitásától 's tárgy okozta érdekeltetésétől függ.

106. §. A' történeti előadás' felosztása.

A' jelenvaló és mult idő teszi a' tapasztalásnak két mivoltikép különböző részét, és ezeknél fogva a' történeti előadás is két fő részre oszlik, a' leírásra és elbeszélésre. A' leírás, mint első fő része a' történeti előadásnak, közelebbről a' jelenkornál marad, és azért a' térben előforduló jeleneteket, változásokat és tárgyakat adja elő; az elbeszélés, mint a' történeti előadás másik fő része, a' mult időnek egész körét magában foglalja 's az ehhez tartozó személyeket és történettárgyakat festi. A' leírásban az egyszerre 's egymás mellett észrevett tárgyaknak és jeleneteknek, az elbeszélésben pedig az egymás után következő történettárgyaknak szükséges összefüggését kell előadni. A' leírásban a' tárgyak' és jelenetek' minden egyes jegyének tiszta és tökéletes felfogására ügyeljünk, mert egyébként előadásunk' formája sem tárgyos igazsággal sem belső összefüggéssel, sem érzékenyítésében egyezéssel nem bírhat; az elbeszélésben pedig az előadás' formájának a' történettárgyak' tapasztalásbeli és szükséges következésének felfogására törekedjünk, mert csak ez által lehet a' mult idő' körében a' tárgyos igazságot, a' szükséges összefüggést 's az egésznek egyezését eszközölni.

Mivel pedig mind a' jelenkor, mind a' mult idő temérdek sok tárgyat foglal magában, a' tör-

téneti előadás' két fő része, a' leírás és az elbeszélés, több alrészre oszlik.

A' leíró történeti előadáshoz tartozik a) a' természetleírás általjában (a' hibásan úgy nevezett természet historia); és b) a' földleírás különösen. Az első közönséges természetleírás, ha az egész természetet úgy adja elő, mint valamely magában bevégzett érzéki egészet, és e' mellett földünknek, mint a' mérhetetlen világ' egy részének, a' többi égi testekhez való viszonyát kifejti. Különös természetleírás pedig, ha részént a' materia' nem organisált, holt másáját, részént a' föld' eleven 's nem eleven testeinek egyes nemeit, felekezeteit és formájit (az ásványokat és növényeket, az állatokat és egyes emberfajokat) festi.

A' tulajdon földleírás ellenben részént földünk' természeti minémiségének előadását (az úgy nevezett physical földleírást); részént a' földön most egymás mellett fenálló népeknek és országoknak társaságos és polgári tekintetben való előadását foglalja magában. Ide tartozik tehát a' tulajdon földleírás, a' polgári földleírás, a' népesmertetés, a' statistica és az utazásírás.

Az elbeszélő történeti előadás a' mult idő' mérhetetlen egész körére kiterjed, minthogy belső összszefüggésben mind azt kifejti és lefesti, mi a' föld' hátán 's a' föld körül valaha volt és történt. Ehhez tartozik a) a' természet' története szorosabb értelemben, és b) az emberi nem' története. Amaz a' száraz földnek és vizeknek

történeteit és változásait, a' természet' három országának hajdani állapotját, a' gőzkörnyék' és az éghajlat' változásait, a' tengerek', folyók', áradások', földrengések' történetét, az állatok' és az ember' történeteit is az érzéki különbségre nézve elbeszéli; ez pedig az emberi nem' egyes személyeiről, társaságairól, népeiről 's országairól hagyomány, emlékek és írásbeli közlések által fentartott tudósításokra terjed ki, és az azt illető eseteket és változásokat beszéli el nem csak folyamatok és belső szükséges összefüggések szerint, hanem mint olly eseteket, melyeket az emberi szabadság okozott.

Ezen felosztásból egészen kizárjuk a' költött történetet, mert ez előadásában, ámbár némelly egyes, valóban élt személyek' bizonyos hiteles történeteinek épül is, a' történeteket nem úgy helyezi össze, mint a' tárgyos igazság kívánja, hanem csak hogy a' logikai igazsággal megegyezzenek. Honnan jöllehet a' költőt el nem tilthatni, hogy előadására valóságos személyeket és történeteket ne válasszon; mindazáltal műdarabjait más törvények szerint kell megítélni, mint sem a' történeti előadáséit.

107. §. A' leíró történeti előadás.

Mivel a' történeti előadás' első része, a' leírás, a' térben együtt lévő tárgyakat és jeleneteket tökéletesen 's szükséges belső összefüggések szerint terjeszti elő, tehát általában a' természetleírást és különösen a' földleírást foglalja magában. A' leírás pedig vagy táblák szerint való, vagy

összszefüggő lehet. Amaz az egyes tárgyakat és jeleneteket fajaikra, felekezeteikre 's egyes tagjaikra osztályozva, világosan átnézetni iparkodik; 's azért ezen közelebbi célja miatt az előadás' formájának szorgos kidolgozását 's a' kerékbeszédek' gömbölyességét feláldozza. Emebben pedig a' történeti előadás' szabásait híven megtartani 's egyes műdarabjait a' forma' törvényéhez kell alkalmaztatni. Közönségesen a' leíró előadás' némelly felekezetei p. o. a' tulajdon természetleírás, a' földleírás 's a' t. nem szenvedik meg ama' felsőbb elevenséget 's a' kerékbeszédek' ama' gömbölyességét, mellyel az elbeszélő történeti előadás diszeskedik, 's innen csak a' hívség, pontosság, határozott rend, kimerítő tökéletesség, illő felosztás, az egésznek világosan elrendelt átnézése, a' csendes és mesterkéetlen előadás, melly többnyire az alsó írásmódnál marad 's csak ritkán emelkedik a' középsőre, fő tulajdonságai ezen előadásnak; mindazáltal több helyesen készült természetfestés, utazásírás és statistikai előadás nyilván mutatja, hogy a' leíró előadásnak is nagy tökéletességet szerezhetni, mikor t. i. a' tárgyat úgy adjuk elő, mintha azt az olvasó mintegy szeme előtt látná. E' végre pedig megkívántatik a' fő tárgyak' kiválasztása, a' nem fontosok' elhagyása, a' világos rend, könnyű átnézhetés, helyes festés, elmés csoportozás, a' világosság' és árnyék' illő felosztása, képes, eleven, erős nyelv, melly többnyire a' közép írásmódnál marad.

A' közönséges természetleírás részént a' világról mint valamely egésze, részént a' világtestek rendszeréről, részént az egyes égi testekről, az egyes álló, bujdosó és üstökös csillagokról 's ezek holdjairól értekeznek. Mivel pedig az ember csak lakhelyéről, a' földről, szemlélhéti a' mérhetetlen egészet, mellyhez eme' lakhelyénél fogva 's mint a' legtökéletesebb teremtményfajnak tagja tartozik, a' közönséges természetleírás nagyobbadon csak a' földet, ennek helyezését a' naprendszerben, a' többi égi testekhez való viszonyját, felső színének száraz és folyó részeit, és a' természet' azon országait érdeklí, mellyekre a' földön található tárgyak, termékek és teremtmények felosztatnak.

Ennél kiterjedtebb a' tulajdon földleírás' mezeje, mellyhez tartoznak az úgy nevezett physical, polgári és tiszta földleírásnak, nem különben a' népesmertetésnek és országleírásnak egyes tárgyai, minthogy a' különös földleírás' ezen egyes részei teszik a' jelenkor' körét — a' föld' hátán egyszerre 's egymás mellett fenálló jelenetek', teremtmények' összességét és azok' kölcsönös viszonyát. A' physical földleírás a' földnek, mint természeti testnek, alkotását, minémiségét, részeit, éghajlatait, évszakasit, termékeit, felső színének változásait fejtegeti. — Ehhez csatolja magát közvetlenül az úgy nevezett tiszta földleírás, melly a' föld' színének egyes részeit természeti minémiségekre, helybeli különbözőzésekre és természeti határjaikra nézve belső összefüggés-

ben előadja, kizárván polgári felosztásokat és viszonyokat, mivel ezek minduntalan változnak. — A' polgári földleírás a' föld' hátán eloszlott népek' és országok' mostani társaságos és political formáját kimerítőleg 's összfűgve festi.

A' leiró történeti előadás' legfontosabb tudománya pedig a' népesmertetés és az országleírás. — A' népesmertetés (ethnographia), melly tudományos összfűgésben még nincsen kidolgozva, jóllehet már sok hozzá tartozó esmeret összfűgítve készen áll, a' most élő nemzetek' testi, lelki és erkölcsi tulajdonságát 's különbféleségét írja le, elmellőzván azoknak political eseteit. Az egyes emberfajak' testi különbféleségén kezdve a' népeket színekre, eredeti lakhelyekre 's lassanként való elterjedésekre, különböző nyelvekre, erkölcsaikre, társaságos alkotásokra, religiójokra, a' földnek egyes részein lett elterjedésekre nézve festeti. Az országleírás (statistica), az országok' political alkotását, belső 's külső életeknek jelenkorbeli megjelenése 's viszonyérdeklése szerint terjeszti elő. Az országok' belső életének előadásához pedig tartozik azok' alapereje kiterjedésekre és népességekre nézve, a' nép' műveltsége, az ország' alkotmánya, igazgatása és' uralkodása; valamint külső életnek előadásához a' külső és belső életnek viszonyérdeklése; az ország' political helyezése a' többi országok között, és végre más országokkal kötött és divatban lévő egyezései.

Ter-

Természeti Historia Gáti Istvántól 1795. — Fábíán Jóseftól 1799. — Ide számlálhatni Bertuch' képes könyvének magyarázását Márton Jóseftól. — Természet historia és mesterséges tudomány, készítette Pethe Ferencz 1815.

Magyar ország' geographiai lerajzolása Kazinczy Ferencz 1795. — Mostani és régi nemzeteket, országokat 's a' t. esmertető Lexikon. Készítette Fejér György 1816—1817. Pest, V. Dar. — Magyar Ország'nak 's a' t. Statistikai és Geographiai leírása. Írta Magda Pál. Pest 1819. — Közönséges természeti földleírás, Készítette Katona Mihály. Pest, 1824.

Statistikát írt Német László Györi Prof. 2. Réz 1795—1802. — Magyar Ország'nak legújabb Statistikai leírása. Prof. Magda Pál után 1819.

108. §. Az elbeszélő történeti előadás.

Az elbeszélő történeti előadás az egész mult időt, mennyire a' hiteles történettárgyakban előtünk fekszik, tökéletes nyelvbeli formában terjeszti elő. Magában foglalja mind a' természetnek, mind az embernek történetét. A' természet' története szorgosan megkülönböztetve a' vele gyakran elcserélt természetleírástól, földünknek nem mostani, hanem hajdani formáját, tárgyait és teremtményeit tekinti. Kifejti tehát belső összefüggésekben mind azon eseteket és történettárgyakat, mellyek földünk' mostani állapotját eszközlék. Az ember' történetének tárgyát az emberi szabadság közvetlenül okozta történettárgyak teszik. Ezen történetírás' köre valóban mérhetetlen, mert

mind ide tartozik, a' mi az emberi nem' kezdete olta a' földön az egyes személyek' életében, az egyes háznépek' egyesületében 's nagyobb társaságokban, a' polgári társaságban, a' már kiholt 's most fenálló országok' változásaiban és történeteiben, az emberi műveltség' minden egyes részében, mint az emberi szabadság' közvetlen okozatja észrevétetett. Azért az ember' története is háromféle: egyes, különös és közönséges. Az egyes magában foglalja az életírást és characterfestést, 's toldalékul az anecdotát; — a' különös a' háznépek', társaságok', állapotok', egyes nemzetek', országok' és a' műveltség' történeteit hozza hitelességre; — a' közönséges végre az emberi történet' tárgyainak és eseteinek azon öszszeségét közli, mellyben a' népek és országok csak egyes személyek gyanánt jelennek meg.

Hogy az ember' történetének elbeszélő előadása fontos kötelességének helyesen megfelelhessen; tárgyát a' kéznél álló történeti kútfők' alapos és részrehajlatlan kinyomozásából vegye; azt egyaránt dolgozza ki, 's hozza belső öszszefüggésbe úgy, hogy formájában semmi hézag, vagy ismételés, vagy az egyes esetek' aprózott kifejtése elő ne forduljon; továbbá az egyes személyek', társaságok', népek' és országok' életének fontos, beható 's elhatározó körülállásait a' kevésbé fontosaktól mindenütt válaszsza meg, 's fontosságok szerént a' szorgosan intézett színadás által emelje ki; végre az emberi szabadságot, mint a' csele-

kedetek' egyetlen kútfejét, mindenütt tüntesse ki, mennyire az egyes emberek', egész népek' és országok' polgári élet- tudomány- és művészségbeli előrehaladásának vagy visszatarogásának, nem különben az egyes emberek', egész népek' és országok', tudományok' és művészségek' virágzásának, érettségének, úgy elhanyaglásának 's elenyészésének végső alapját egyedül az foglalja magában. Hogy a' történetíró ez utólsót teljesíthesse, mind az emberi természetet általjában, mind az igazgatásokat és politicalai öszszeköttetéseket esmernie szükséges. Az elsőt azért, hogy az egyes emberek' magok' viseletét megfejtse, gondolkozás- és cselekvés módját helyesen festhesse, meghatározván a' személyeknek a' történetre volt behatását, cselekedeteik' indító okait, véghezvitelének módját 's hol lehet eszközeiket is, mert csak így bírálhatja meg tökéletesen azok' érdemeit; a' másikat azért, hogy a' kormányváltozásokat és a' politicalai okoknak a' nyilvánvaló dolgokat érdeklette erejét illő világosságba helyezhesse. — Szabad és gyakran a' cél' elérésére nagyon is alkalmas rövid itéleteket és elmélkedéseket szöni az elbeszélés közé, csak ezen itéletek igazak és az alapúl szolgáló történetek bizonyosok legyenek; azután az illy elmélkedések ne igen gyakran forduljanak elő, hanem kivált ott, hol az olvasó magától nem könnyen vetemednék azokra; végre, mennyire lehet, inkább szép módjával szövessenek az elbeszélés közé, mint sem

tulajdon elmékedésképen jelenjenek meg, mert így legerősebb behatást okoznak.

Az előadás' formájára nézve különböz a' festés a' csupa elbeszéléstől. Mert az elbeszélés a' történettárgyokat híven, igazán, együgyűen, összefüggve, bizonyos komolysággal, a' közönséges vagy alacson és feszes kifejezéseket, az erőltetett elevenséget és fattyú elmésséget egyáltalában kerülve, a' zavart okozó igen tömött 's az unalmas igen szószaporító előadás között közép utat tartva, a' csekély és keveset jelentő történeteket csak futólag említve, a' nevezetesebbeket és fontos következtéseket ellenben legnagyobb fénybe helyezve adja elő, elhagyván a' formának nagyobb ékesítését 's a' kifejezés' felsőbb erejét 's érzékenyítését; a' festés pedig a' személyek' és történetek' előadásában elevenebb vonásokat, a' képzelést és érző tehetséget egyaránt érdeklő érzékenyítést kíván, és az előadás' formáját olly tökéletes képpé változtatja, melly a' forma' törvényével való egyezése miatt tiszta gyönyörködést okoz.

A' történetírásbeli festésre nézve a' Romai történetírók között Livius első helyet érdemel. A' sok példa közül, mellyeket írásából ki lehetne szemelni, csak a' Romaiaknak ad Furcas Caudinas a' Samuitiesektől lett meggyőzetését említjük. — Tacitus is jeleskedik e' pontban, jóllehet dolgozásmódjára nézve Liviustól igen különböz. Livius' festései kiterjedettek és természetesek; Tacituséi kevés, merészen oda vetett vonásokból állanak. Illyen p. o. Roma' és Galba Császár' állapotjának lefestése Hist. I. 40.

109. §. Az Életírás.

Az életírás valamely emlékezetre méltó személy' történetét, tetteit 's tulajdonságait, belső szükséges összefüggés szerént adja elő, hogy így a' személy körülállásait, életének belső 's külső folyamatját világosan átlátni és helyesen megítélai lehessen. Csak az olly személy' életét kell leírni, kinek élete és körülállásai bennünket érdekelnek, termékenyek a' tanúságra, és ki magát vagy rendeltetése, vagy nagy érdemei, vagy a' szerencsének különösen emlékezetre méltó változásai által megkülönböztette.

Mivel az életírás a' személy' belső 's külső életének összefüggését 's ezek' viszonyhatását adja elő; tehát kiindulván a' személy' természeti képességeiből 's tehetségeiből, ezeknek a' nevelés 's a' személytől lelki művelődésében vett irányzat eszközlötte kifejtését előadni, és azzal erkölcsi életének részrehajlatlan megítélését összszekapcsolni tartozik. Meg kell mutatnia, mint segélő, vagy hátráltatá ezen kifejtést a' polgári összszeköttetés, a' külső körülállás és a' kedvező vagy ellenkező sors, mint leve ezen kifejtés lelki és erkölcsi tekintetben a' személy' nyilvánvaló életének alapja. — Csak az illy pszichologiai előadás teszi az életírást termékennyé és érdeklővé; mert meghatározza, mint leve az ember azzá, mi vala; mennyire leve illyenné maga, mennyire mások, 's mennyire a' sors 's külső körülállások által; mint függnek özsze

hibáji jó tulajdonságival 's. melly közel esnek egymáshoz; valljon értelembeli műveltsége az erkölcsivel megegyez e, vagy ellenkezik; tettei 's polgári öszszeköttetési characterével millyen viszonyban állanak, és mint teszen élete születésétől fogva szinte haláláig egy, magában szükségképen öszszefüggő egészet. —

Az életírónak is szent kötelessége a' hívség és igazságszeretet. Következőleg a' leírt személynek minden tettét és történetét igazán előadni, ezek kútfejét felkeresni 's kijelelni, a' személy' érdemét illőkép' megítélni tartozik, azt sem nem nagyítván, sem meg nem homályosítván; annak fogyatkozásait és hibájit el ne hallgassa; czélzásait és eltökéléseit, ha talán meggátoltattak is, kitalálja 's cselekedeteinek ne költjön olly következtést, mellyre az alkalmat nem adott. A' más előljáró és azon időbeli történetekből csak annyit említsen, mennyi a' személy' történeteinek megértésére szükséges. Honnan a' tökéletes életírásban a' csekélységek, 's úgy is csak az éretlen izlést mulatható, félig igaz anecdotákon való kapkodás, a' nyájoskodás, elméskedés, szükségtelen mellékelőadás, idegen elnélkedés és nyomozás helyet nem foglalhat.

Az önéletírás is (autobiographia) ugyan ezen törvényeket követi mind tárgyára, mind formájára nézve. Ha az illyen életírás tiszta lelkiesméret szerint iratik, hasznosabb lehet annál, mellyet más ír le, mert, mint az írónak magáról tett

vallása, az individualitást pszichológiai tekintetben legtisztábban kifejezheti és az értelmes embernek magát jobban esmerni és mélyebben vizsgálni kötelessége, mint akár kinek másnak. Azonban az önéletírást többnyire azon gyanú nyomja, hogy az egyes történettárgyak' belső összefüggésének kieszközlésébe az önszeretet belopódzott, némelyeket elhallgatott, némelyeket más összefüggésbe helyezett, némelyeket kedvezőbb fényben adott elő, mint sem a' személy' valóságos története magával hozta; minthogy nem könnyű az embernek magából szinte kilépni 's élte' folyamatját szabadon át nézni; sőt némünémü szemtelenségnek látszik magát a' világ előtt őszinte felfedezni. Tulajdon elménk' kifejlését lehet leginkább előadni, 's azért a' polgári vagy tudományos tekintetben jeles embertől méltán megvárhatni, hogy élte' névszerént gyermek és ifjú korának legalább közönségesebb történettárgyait összeszedje és így jövőendő életírójának előre mintegy kezére dolgozzék.

Eszrevételek az életírás' theoriájáról. Döbrentei. Erdélyi Mus. 3. Füz. 119. lap. — Közönséges Historiái Biographiai kézi Lexicon. Mokry Benjamintól. Pest 1819 — 20. — Nemzeti Plutarkus. Kölesy Vincze és Meltzer Jakabtól. Pest 1815—16. — Derék életírások jönnek elő az Erdélyi Museumban Döbrenteitől, a' 'Tud. Gyűjteményben Fejértől és Kazinczytól, a' Felső Magyar Országi Minervában Kazinczytól és Bárány Ágostontól.

 110. §. A' Characterfestés.

Az életírástól szorosabb értelemben megkülönböztetett characterfestés' sajátsága abban áll, hogy az valamely vezérideát veszen alapúl, mellyet a' személy' előadott élete által érzékenyen megbizonyít. Nem szabad ugyan a' characterfestésnek személye' tetteit és characterét ezen vezéridea szerént formálgatni és magyarázgatni; mindazáltal a' személyt ezen ideától lelkesítve előadni, úgy azon ideának valamely nemzetnél vagy az emberi nem' nagyobb részénél a' személy' nyilvánvaló élete, nem különben a' polgári vagy tudományos életben általa okozott fontos esetek közt való helyezése által lett valósítását előadni tartozik. Innen kitetszik, hogy csak azon személy alkalmas tárgy a' characterfestésre, ki lelki ereje által vagy valamely népnek és országnak új polgári alkotást szerzett, vagy valamely egész időszakasznak különös irányzatot adott, vagy valamely tudományt és művészséget új formába öntött, ki egyes emberek, sőt a' nemzet' jelesebb tagjai felé is emelkedvén, a' tőle felfogott ideáért élt, munkálkodott, néha szenvedett és meg is halt. Az illy characterfestésben a' személy' azon tetteit, mellyek a' vezérideával nincsenek szorosán összekapcsolva, ha talán fontosok és kedvesek volnának is, nem szabad felhordani, mert általok a' formának belső egysége megzavartatnék. Többire a' characterfestés, hogy formája is tökéletes legyen, az előadott sze-

mélyt se erőszakkal a' vezéridea alá ne rendelje, se ezen ideára nézve a' történetikép megbizonyított munkásságán felül szépítve ne fesse, a' mi igen könnyen megtörténik, ha az író hősének nagyságától igen elragadtatik.

Némelly characterfestéseket láthatni a' Szép Literatúrai Ajándékban. — Alcibiades' characteristicája. Nézd Anacharsis' útazás. I. Rész. 240—243. lap.

A' közönséges erkölcsi characterek' festésére az emberi természet' sokoldalú és pontos esmerete, melly t. i. sok egyes ember' bélyegvonásinak megleséséből származik, továbbá hathatós képzelő erő szükséges, melly ezen egyes vonásokat egy eleven, szemlélhető képben egyesítse. Legyen az illy characterfestés igaz, az az: a' character' lehetőségét ne csak a' természet mutassa, hanem a' képzetek' további szétbontása nélkül is be lehessen látni. Honnan az egészen önkényesen összerakott characterek nem igen tetszenek. Legyen továbbá a' characterfestés hív, az az: a' character' meghatározásainak viszonya ne változtassék hirtelen, hanem csak lépcsőnként és elég előre ment okoknál fogva; hogy tehát bizonyos egyformasággal birjon. Mert rendszerént így tapasztaljuk a' természetben. Végre adassék elő elevenen, szemlélhetőleg, elmésséggel és szeszéllyel fűszerezve, hogy az illy festések' összeillesztésében az egyformaságot és szárazságot el lehessen kerülni. — Leghelyesebben előadhatni a' hibás charactereket, mert ezek különbélekép fejezik ki magokat, mint p. o. a' fősvény, a' kevély, és mivel ezek' festésében az elmésségnek és szeszélynek szabadabb játéka vagyon.

Illyen characterfestés p. o. becsületes ember' képe Horvát Jánostól Erd. Mus. 8: Füz. 126. lap. — Emberek barátjának képe. Az ékesszólás a' koporsóknál, Horvát János által, a' 294. lap.

111. §. Az Anecdota' és az emlékirás' előadása.

Az *Anecdota* olly egyes eset' vagy mondás' előadása, melly magát vagy újsága és különössége, vagy valamely más történettel és elmés mondással való összefüggése által úgy megkülönbözteti, hogy kisebb, de tökéletes nyelvbeli formában a' különös előadást is megérdemli 's ezen formája által a' szemlélésben tiszta gyönyörködést okoz. Tárgya az *Anecdota*nak valamely egyes cselekedet vagy mondás, melly az újságnak, vagy személyes erőnek, vagy bátorságnak, vagy az emberi szív' valamely fontos vonásának bélyegével jeleskedvén illy formabeli előadása által vagy a' személy' míveltségéről és maga' viseletéről határozott ítéletet eszközöl, vagy legalább szempillantatnyi közvetlen gyönyörködést okoz. Azon személynél fogva, kiről az *Anecdota* szól, vagy az életíráshoz, vagy a' különös, vagy a' közönséges történetíráshoz tartozik, és bizonyos eseteket és történeteket világosít fel, mellyek által a' személy' characterére fény derül. — Formájának rövidnek 's hathatósnak, füláncjának pedig határozottan kitetszőnek kell lennie. — Mivel az *Anecdota* csak toldalékja és nem mivolti része a' történetírásnak; éretlen ízlést árúl el, ha az összefüggő történeti előadásban gyakran előfordúl. Mihelyt valamely hosszabb történetírás' belső összefüggését és egységét megszakasztaná,

azonnal elhagyni 's a' bevégzett történeti egység' felsőbb célja miatt fel kell áldozni.

Az emlékirás' előadásán ama' rövid felülírásokat értjük, mellyek a' nyilvánvaló emlékeken bizonyos, jelességeért az illy megkülönböztetésre érdemes személyek' vagy történetek' emlékezetét örökítik. Előjönnek a' tiszteletoszlopokon, sirköveken, pénzeken, épületeken 's a' t. Az emlékirás' célja azt kívánja, hogy az emlékezetre méltó dolgot, mennél lehet, rövidebben és hathatósabban adja elő. Tehát fontossága nem hosszúságától, hanem termékenységtől, hathatóságától és együgyűségétől függ; behatását a' kerésett és hosszúra terjesztett festések egészen elrontják. Tökéletes úgy lesz, ha elmésen gondolt tárgyát a' mindenkép' helyes kifejezés diszesíti. Legyen az együgyű, hathatós, rövid és szép hangzatú, hogy az emlékezetben annál könnyebben fenmaradjon.

Kis időtöltő nyájasságai 1806. — Karaktert festő 's elmés mulatságos Anecdoták D. Gábor Táblabíró által, Pest 1826. — Barcsai Ábrahám emléke Sípos Pál által 1806. F. M. O. Min. 3dik Negyed. 1826.

112. §. A' különös történetírás.

A' különös történetírás több személyből álló egyesület' szabad tetteit, eseteit és változásait közli a' forma' törvényével egyező előadásban. Tehát ennek tárgyát az egyes háznépek' egész társaságok' és egyesületek', valamint az egyes,

népek' és országok', a' tudományos és művészségbeli műveltség' történetei teszik. A' közönséges történetírástól mivoltikép' abban különböz, hogy az emberi munkásság' különös köreinek történettárgyait belső szükséges összefüggésbe hozván, azokat a' tökéletes nyelvbéli előadásban úgy előterjeszti, hogy itten az egyes társaság, ország, tudomány vagy művészség egy, magában tárgyára és formájára nézve határozott, egészet tegyen, holott a' közönséges történetírás azon egyes társaságot, országokat, tudományokat és művészségeket csak úgy adja elő, mint valamelly nagyobb egésznek egyes tagjait. Mivel pedig a' különös történetírás' alapos és tökéletes művelése nélkül a' közönségről nem is álmodhatni 's ennek tökéletessége amannak helyes kidolgozásától függ; következik, részént hogy a' kútfők' meghányása vetése főkép a' különös történetíráshoz tartozik, részént hogy ebben a' megvizsgált 's czélerányosan elrendelt tárgyak' kidolgozása nagy figyelmet, ritka lelki erőt 's előadásbeli fő ügyességet kíván.

A' különös történetírás tehát mindenek előtt, tárgyat a' kútfőkből kinyomozni, a' critica' világánál megválasztani, a' gondolkodástudomány' törvényei szerént elrendelni 's felosztani és a' forma' törvényévé egyezőleg kidolgozni tartozik. Ezeknél fogva csak a' hitelesen bebizonyított történettárgyokat veheti fel; ezeket helyes mértékarány szerént kapcsolja össze, az igen tömött rövidség miatt ne legyen érthetetlen, vagy a' huzós előadás

által magával jötehetetlen; az egyes, össze nem kapcsolt történeteknek nem csupán csak neveit és számait, hanem a' történetek' folyamatjának eleven, erővel teljes 's összefüggő előadását közölje; különösen a' sok tárgy közül az egyes népek'; országok', tudományok' és művészségek' fontos, behatoló 's elhatározó történeteit éles ítéllettel válassza meg, oly ítéllettel, mellyet csak a' történeti tárgyak' kölcsönös viszonyának mélyebb vizsgálása által lehet megszerezni. Ezek mellett az emberi nem' hasznát és érdeklését is szemügyre vegye, az az, tárgyat, ha mindjárt csak alattomban is, oly vezéridea szerént fogja fel, melly az emberi nemnek, mint szabad, 's szabadságok' ereje által önnön sorsokat, ennek szövevényeit 's kifejlését eszközölő lények' özszeszégének érzofogásából ered. A' személyeknek, háznépeknek, társaságoknak, népeknek, országoknak, tudományoknak és művészségeknek szabadság okozta előrehaladásában vagy visszazorogásában, verős vagy árnyékos oldalában, nemesülésében vagy elvetemedésében álló igaz emberiség határozza meg tehát a' különös történet' előadását, mert a' mívelt ember — ha a' mult történetek' mívoltát 's okszövetséges összefüggését akarja vizsgálni, csak akkor elégszik meg, ha előtte minden egyes történet a' szabadság' okozatja gyanánt jelenik meg, és ha az összefüggő történetsornak átnézéséhez a' népek' és országok' belső életében, valamint a' tudományok' és művészségek' mívelésében tapasztalt

előrehaladásnak vagy visszazarogásnak következtét kapcsolhatja.

113. §. Folytatás. A' különös történetírás' felekezetei.

A' különös történetírás' egyes felekezetei ezek:

a) A z egyes háznépek', társaságok', egyesületek' 's a' t. története. Ebben az író az egyes háznépek' és társaságok' eredetének okait felkeresni, első kezdetére visszamenni, a' nevedését 's kiterjedését elősegítő körülállásokat kifejteni; szellemét alkotások' alap rendszabásaiból kinyomozni; virágzásának, elterjedésének, 's belső összefüggésének okaiba behatni; tökéletességeit valamint hijánosságait 's tökéletlenségeit is, az egyes népekre, országokra vagy időszakokra volt jótévő vagy káros behatását tiszta igazságszeretettel felfedezni; a' néphez, mellynél szármoztak, az országok' velek egy időbeli polgári alkotásához 's műveltségéhez való viszonyát közelebből meghatározni; emelkedését, hatalmát, elkorcsosodását, visszazarogását 's elenyészését, részszerént visszaállítását is kimutatni; különösen pedig, ha még most is fenállanak, azoknak mostani, az előbbivel összehasonlított formáját és állapotját, valamint az emberi nem' előrehaladásával való összefüggését megjelelni tartozik.

b) A' népek' történetét, mint az elbeszélő történeti előadás' alrészét, a' népesmertetés-

től pontosan meg kell különböztetni. Mert az utolsó, mint a' leíró történeti előadás' alrésze, a' földön egyszerre 's egymás mellett fenálló népeket a' jelenkorban adja elő; a' népek' története pedig a' már kiholt vagy még fenálló népek' mult idejét 's közelebből — nem tekintvén polgári egyesületjeket csak physical, helybeli, lelki és erkölcsi különöségeket festi.

c) Az ország' történetírásának célja valamely egyes elenyészett vagy még fenálló ország' történeteit és változásait belső 's külső életének folyamatja 's viszonyhatása szerint úgy előadni, hogy ezen előadás' formája által az ország egy, magában elhatározott, élő egésznek lássék. Viszsa kell tehát ennek azon időpontra menni, mikor az ország az egyes néprészekből összeállott; kifejlésének 's előrehaladásának, nevedő népességének és hatalmának időszakaszait, valamint a' hanyatló vagy elenyészett országoknál hanyatlások' és elenyészések' okát közelebből kijelelni; főkép' pedig az ország' belső életének formáját, külső életének megjelenését 's ezeknek viszonyhatását kimutatni. Ámbár pedig az ország' belső életének formája, különössége, valamint emelkedése és hanyatlása népe' míveltségétől függ; mindazáltal az ország' belső életének valóságos folyamatját e' három fő tárgyból, a' polgári alkotmányból, az uralkodásból és az igazgatásból lehet megismerni. Csak hol ezen tárgyak szükségképen összefüggenek 's egymást kölcsönösen meghatározzák, lehet az

ország egy, magában szükségképen összszefüggő 's feloldhatatlan egész. Az ország' belső életének középpontját, az az : az ország' előrehaladásának vagy viszszarogyásának, erejének vagy gyengeségének, történeteinek 's változásainak végső alapját pedig az ország' polgári alkotmánya teszi, mert csak ebből lehet az ország' különféle rendjeinek kifejlését, különböző időkbeli kölcsönös viszonyát megfejteni; ezzel vagyon közvetlen kapcsolatba a' törvényhozó és a' végre hajtó hatalom közt fenálló viszonynak történeti megjelenése; és ebből következik az ország' egyes tartományainak szorosabb vagy gyengébb összszeköttetése. A' polgári alkotmány után az uralkodás' formáját kell az ország' történetírásában szemügyre venni, és pedig nem csak annak characterét, hanem a' különféle időszakaszok' lefolyta alatt történt változásait is kimutatni. Nem különben az igazgatásnak is, jóllehet ez a' polgári alkotmánytól 's az uralkodás' formájától függ, mivolti behatása vagyon az ország' belső életére, minthogy erre nézve nem mindegy, mint szolgáltatik ki az igazság, mint intéztetik a' kormányozás, mint vagyon elrendelve 's a' polgári öszszeség' ezéljára mint használtatik a' fegyveres erő. — Jóllehet az ország' külső élete, vagy is a' más vele egy időben fenálló országokkal való öszszekapcsoltatása, 's viszonyhatása többnyire a' belső élet' formájától 's erejétől függ, és csak igen ritkán hathat vissza a' belsőre; mindazáltal ezen történetírásban az ország'

poli-

politikai fenállásának minden egyes időszakaszában a' belső élet' összefüggő előadása mellett külső életének kifejezését is, az egész külfölddel való közösülését, alkudozásait és frigykötéseit, hadakozásait és békekötéseit, kiterjedésének nevekedsét vagy kisebbedését, külső politikai hatalmának nagyobbodását vagy elgyengülését elő kell terjeszteni; mert csak mind a' két élet' mivolti feltételeire egyaránt ügyelvén lehet valamely ország' történetét összefüggve előadni 's ezen előadásnak olly nyelvbeli formát szerezni, melly a' forma' törvényének megfelel 's az országnak mint valamely egésznek, tiszta gyönyörködést okozó képét állítja előnkbe.

d) A' műveltség' történetírásához tartoznak mind azon jelenetek és történettárgyak, mellyek az emberi képességek', tehetségek' és erők' kifejlését előmozdították vagy meggátolták. Melly különbféle az emberi képességek', tehetségek' és erők' kifejlése 's további művelése vagy elkorcsosítása; a' műveltség' történetírásának egyes felekezetei is szinte annyi félek. Az emberi nem' és az egyes népek' physicalai műveltségének története tulajdonképen a' népek' történetírásához tartozik; itten tehát csak az emberi lélek' közönséges kifejlésének és műveltségének történeteit a' lélek' minden tehetségére 's ezen tehetségek' különbféle kifejezésére nézve fejtegetjük. Azért a' műveltség' történetírásában nem valamely egyes nép, vagy ország teszi az előadás' fő pontját, hanem a' műveltség'

közönséges történetírásában a' műveltségnek az ember' eredeti tökéletesülhetéséből közvetlenül származó észfogása, és a' műveltség' különös történetírásában — a' műveltség észfogása annak azon egyes ágaira nézve, mellyek' történeteiből a' nyelvbeli előadás' formája egy tökéletes egésznek alkot. — Az emberi lélek' műveltsége pedig, annak egymástól különböző három fő tehetségére — esmerő, érző és vágyó tehetségére — nézve feloszlik az értelembeli, érzésbeli és erkölcsi műveltség' egyes ágaira.

a) Az értelembeli műveltség' története magában foglalja az egyes élő vagy kiholt nyelvek' történetét, és az egyes tudományok' történetét (a' philosophiai, a' történeti, a' természeti, a' mathematicai, az orvosi, a' törvénytudományokét).

b) Az érzésbeli műveltség' története feloszlik az egyes művészségek' történeteire: a' költés', az ékesszólás', a' hangművészség'sa' t. történetére.

c) Végre az erkölcsi műveltség' történetéhez az erkölcsi élet' különbféle árnyéklásaira 's elágozásira nézve tartozik: az erkölcsök' története általjában; a' religiok' története; a' különbféle polgári alkotmányoknak, ide értvén a' törvényhozást, kereskedést, hadakozást 's a' t. története. —

Mivel pedig az értelembeli, érzésbeli és erkölcsi műveltség' összevéve teszi az emberi lélek' műveltségét; tehát a' műveltség' közönséges történetírásának a' műveltség' ezen egyes felekezeteit, ágait és részeit egy, tárgyára és formájára nézve tökéletes, átnézésben egyesíteni, 's így nemünk'

lelki életének kitünését tömött de tökéletes képen felfogva tartozik előadni. A' műveltség' közönséges történetírása tehát kiindulván a' műveltség' észfogásából, az emberi képességek', tehetségek' és erők' szabadság szülte kifejlését és művelését, nemünknek földi céljától ugyan azon szabadság okozta eltévedését is ide számlálván, a' forma' törvényével egyezőleg adja elő.

A' Német Vitézi Rendnek leábrázolása. Gorové László által. Tud. Gyűjt. 1824. az V. VI. és VII. köt. Magyar Ország' Historiája. Gebhardi után Hegyi József 1798. tovább folytatta 4. Rész. Kultsár István 1803—5. — Magyar Ország' Historiája. Készítette Budai Esaiás 2. Dar. 1808. — Magyarok' eredete. Írta Szekér Aloysius. Második kiadás 1808. — Magyar Századok. Írta Virág Benedek 1816.

114. §. A' közönséges történetírás.

A' közönséges történetírás magában foglalja az egész mult időt, az emberi nemnek e' földön valaha élt, vagy még élő tagjait, ezek' minden szabad cselekedetét és változását nemünk' eredete olta szinte tegnapig. Borzadva lép vissza az ember ezen számlálhatatlan történettárgy' mérhetetlen mezejétől, ha ezzel az egyes ember' erejét összeméri, ki ezen temérdek sok tárgyat nem csak felfogni, hanem a' legtisztább 's leghitelesebb kútfőkből a' critica' fáklyájánál kinyomozni, fontoságokra és emlékezetességekre nézve elrendelni 's felosztani, az okszövetség' törvénye szerint egy

szükséges egészsze összekapcsolni, és a' forma' törvényével egyezőleg úgy előadni tartozik, hogy előadásában az emberiséget minden egyes vonása és árnyéklása szerint ismét meg lehessen esmerni. Mert magában véve a' közönséges történetírás' tárgyához számláltatik mind az, mi valaha a' föld' minden népénél 's minden körülállás között történt és végbe ment; semmi sem marad ki belőle, mint a' mi sem valamelly hagyomány, sem valamelly emlék vagy írás által hozzánk el nem juthatott. Hanem mennél több a' történettárgy; annál szükségesebb annak megvizsgálása, megválasztása, felosztása és az okszövetség' törvénye szerint való elrendelése. Ámbár tehát a' kútfők' kinyomozására, 's az egyes tudósítások' critical megvizsgálására és megválasztására nézve az életírás és a' különös történetírás útát tör a' közönséges történetírásnak; még is e' mellett ennek kötelessége felette fontos és nehéz. Mert a' közönséges történetírás' tárgyához tartozó személyek és történetek tulajdon helyezéseket, nagyobb vagy kisebb fontosságokat, kölcsönös viszonyokat csak az egészre nézve nyerik, mellyeknek azok eredetkép csak elszakasztott egyes részei.

Ha egyébbaránt csak az ember, és pedig mennyire külső tetteinek alapja szabadságában vagyon, és ezen szabadsága által külső társaságos állapotját maga alkotja és változtatja, egyedül méltó tárgya a' közönséges történetírásnak; következik, hogy annak, mit a' természetleírásból 's a' föld' színének

változásából a' közönséges történetírásba fel kell venni, az emberi nem' cselekedeteivel 's változásaival közvetlen öszszeköttetésben kell állania, mert az egyébként a' természetleírás' magában meghatározott köréhez tartozik. Azon személy tehát, azon szabad cselekedet és történettárgy tartozik a' közönséges történetírás' tárgyához, melly által az emberi nem' társaságos állapota elhatározólag míveltetett vagy megváltoztatott. Hasonlókép' a' személyek' és történettárgyak' nagyobb vagy kisebb fontosságát az határozza meg, a' mint azoknak a' társaságos állapot' mívelését vagy változását érdeklő erejek állandó vagy csak ideig óráig tartó, hathatósan felindító és megrázó vagy csak résznyire beható, egyes népekre és országokra, vagy a' föld' egy egész részére, vagy talán az egész emberi nemre nézve mérhetetlen következtetésekkel bíró volt. Így Nagy Sándor' birodalma meszszebb hatott, mint a' Cyrus alkotta Persa birodalom. Amerika' felfedezése sokkal nevezetesebb, mint a' keresztes hadak' következtetései. Valamelly személy' és történettárgy' emlékeztettségét vagy politicalai fontosságát tehát azon erőhatás' nagysága határozza meg, mellyel az emberi nem külső társaságos állapotjának alkotására és változására nézve birt.

A' közönséges történetírásnak a' hiteles és emlékeztetre méltó tárgyakat belső szükséges öszszefüggések szerént kell előadni; azért a' történetek' belső szükséges folyamatját, mint egyik a' másiktól erede 's ismét más esetek' oka lön, szor-

gosan kinyomozni, 's azoknak ezen okszövetséges összefüggését előadása által megjelelni tartozik. Mert valamint ezen szükséges összefüggés határozza meg az egyes történettárgy' helyezését a' mult idő' körében; úgy az előadás ezen összefüggés' érzékenyítése által azok' tökéletes képét köteles a' szemlélés' elejébe állítani.

A' közönséges történetírás' mérhetetlen tárgyanak egyarányos felosztása végett szükséges bizonyos fő időköröket megállapítani, mellyek' kezdetét a' föld' azon időbeli legfontosabb 's legmíveltebb részénél valamely új politicalai alkottatás' alapját közvetlenül magában foglaló, és az egész emberi nemre lassanként elterjedett következései miatt a' fenálló országokban fő változást okozó történet jegyzi. Ezek mellett némelly időszakokat is kell megkülönböztetni, mellyeket a' fő időkörök' fontosabb történetei határoznak meg. Jóllehet pedig sem a' történetírók' személyes véleményei némelly történetek' politicalai fontosságára nézve egészen meg nem egyeznek, sem előadásokban 's következőleg tárgyaik' felosztásában sem lehet egyenlő czélok; még is mint a' mult időnek legközönségesebb felosztásait, ezen négy fő időkört állíthatni: 1) a' régi időt nemünk' eredetétől vagy helyesebben az első társaságos egyesülettől fogva a' nyugotti Római birodalom' összeomlásáig a' 476. eszt. K. U.; 2) a' közép időt a' nyugotti Római birodalom' elenyészésétől fogva földünk' negyedik részének felfedeztetéséig (476—1492); 3) az új időt Amerika'

felfedezésétől fogva a' Francia zendülésig (1492 — 1789); 4) a' legújabb időt a' Francia zendülés-től kezdve szinte tegnapig.

A' közönséges történetírás' tárgyait, — a' mint az író valamely bizonyos czélt főkép' elérni törekedik — a' földleírásra, évszámlálásra, népségre, egyidősségre, okszövetségre és politicára nézve lehet elrendelni. — A' földleírást követi az elrendelés, ha kiindulván a' földnek hajdani vagy mostani political felosztásából, ehhez kapcsolja azon történettárgyak' előadását, mellyek azoknak hajdani összszefüggését eszközölték. — Évszámlálásbeli az elrendelés, ha az esztendőknék és századoknak közvetlen, és a' történeti critica megállapította időszámlálás szerént meghatározott folyamatja vétetik vezérfonálnak az egyes népek' és országok' történeteinek előadásában. — Népszérent való az elrendelés, ha a' történetírásnak megállapított egyes időköreiben minden egyes népnek és országnak különös története, mennyire lehet, minden más egyidős néptől függetlenül adatik elő, úgy hogy egyik nép a' másik után következék. — Az egyidősséget követi az elrendelés, ha mind az egyes történeti időkörök', mind az egész köztörténetírás' egyidőbeli történeteit az időszámlálás szerént elrendelve összehelyezi, hogy így egyszerre átnézethesse mind azt, mi ugyan azon időben a' föld' egyes részeiben 's esmert népeinél történt. — Okszövetséges az elrendelés, ha a' történetek' belső szükséges összszefüggé-

sét, mellynél fogva egyik a' másiknak oka vagy okozatja, szemmel tartja és előadja, egyszersmind ezen sinormérték szerint a' történetek' folyamatját úgy intézi, hogy az előadás' formája egy öszszefüggő egésznek képét állítsa a' szemlélés elejébe. — Végre politicai szempontot követ az elrendelés, ha egyesülve az okszövetségessel, főkép az elenyészett vagy fenálló országok' belső's külső életének kifejezését 's ezeknek viszonyhatását különösen kiemeli, mennyire t. i. a' népek' belső élete a' míveltségnek elért lépcsőjétől és a' polgári alkotmányoknak, uralkodásnak és igazgatásnak amaz által meghatározott alkotásától függ; külső élete pedig a' más azon időbeli népekkel való öszszeköttetésén, valamint a' többi öszszekapcsolt országok között való erősebb vagy gyengébb helyezésén épül.

A' közönséges történetírást nálunk Millot után Verseghy kezdette fordítani 1790ben, de csak két darabját adhatván ki, ő utánna G. Gvadányi egyből is másból is öszszeszedve kibocsátott 6. darab. 1796—1802. — Ennek holta után Kis János folytatta egészen Millot szerint. — A' Világ' Történetei. A' Teremtéstől fogva a' legújabb időkig kiadta Ajtay Sámuel 2. Dar. Pest. 1814.

115. §. Az emberi nem' története.

A' közönséges történettől szorgosan meg kell különböztetni az emberi nem' történetét, valamint a' különös történettől a' míveltség' történetét elkülönöztük, mert valamint a' különös történet kútfejeire 's tudományosan kidolgozott tár-

gyaira nézve a' közönséges történetírásban; úgy a' műveltség' története a' műveltség' egyes tárgyainál, részeinél és elágazásainál fogva alapúl szolgál az emberi nem' történetében. Ezen történet az emberi nemnek, mint okos érzéki lények' öszszeségének képzetéből indul ki; mindazáltal állításait még sem szabad nékie csupa észfogásokból vagy valamely philosophiai tudományos rendszerből következtetni, hanem merő hiteles és emlékezetre méltó történettárgyokra kell építenie. Nem szabad neki az emberi nem' határtalan előrehaladását, vagy kerengését vagy gyakor viszszarogyását már előre bevégző következésnek állítani, vagy éppen nyomozásinak vezér alapigazságául használni; ámbár philosophiai tekintetben tagadhatatlan, hogy az igazban, szépben és erkölcsi jóban való határtalan előrehaladásra vagy az ember rendelve. Sőt inkább a' hozzá tartozó történettárgyokból azokat kell kiszemelnie, egyaránt felosztania és belső okszövetségbe helyezni, mellyek közvetlenül megmutatják, mi leve az emberi nem, mint önnön magát's maga által folyvást művelő egész, szabadsága, képességeinek, tehetségeinek's erejének határtalan tökéletesülhetése által a' leélt egyes időkörokben, mint és mi által leve azzá, általtjában haladott e előre, vagy talán viszszarogyott, és mint haladott vagy hanyatlott. Mert a' szabadság' világában tulajdon megállapodást szinte olly kevéssé álllíthatni, valamint a' természeti szükség' törvénye szerint csak a' természet' világában előfor-

dúló kerengést, minthogy a' szabad lények' országában a' személyeknek, népeknek és országoknak csak előrehaladása, vagy visszazarogyása gondolható. Az okos érzéki lények' szabadságából indulván ki tehát az emberi nem' története, tudományos formájában sem az emberi nemnek szakadatlan előrehaladását, sem csupa kerengését, sem elhatározott visszazarogyását nem festi, hanem a' polgári, politicalai, tudományos, mívészi és erkölcsi életnek szabadság okozta történeteit összszefüggve adja elő. Az emberi nem' történeteinek egy egészet képző ilyen elrendeléséből az tetszik ki, hogy a' szabadság' okozatai a' jóban és roszban egymásközött olly ellensúlyt tartanak, hogy sem a' jó valaha egészen a' roszat, sem ez amazt meg nem győzheti; hogy tehát sem az értelembeli és erkölcsi előrehaladás, sem a' visszazarogyás a' földön elhatározólag nem győződelmeskedhetik; hanem hogy a' történetírás' hat ezer évi tanúadása szerént az emberi nem a' polgári, politicalai, tudományos 's erkölcsi élet minden felekezetében és ágában hatalmas viadalok 's maga megfeszítése között általjában előrehaladt. — Ezen nagy 's vigasztaló következés' kieszközlése 's a' megczáfolhatatlan történettárgyokból való bebizonyítása végett az emberi nem' története megérdemli a' tulajdon tudományos kidolgozást, mellyre mind történettudomány mind philosophia által mívelt nyomozó lélek kívántatik.

Az emberi nemzetnek történetei III. köt. 1810 — 1811. Verseglytől.

NEGYEDIK FEJEZET.

A' levelek' nyelvbeli előadásáról.

116. §. A' Levél' előadásának ész fogása.

A' Levél általjában véve, az írónak valamely távol lévő személyhez intézett írásbeli beszéde, mellyben azzal valamely képzetet vagy véleményt közöl, vagy pedig azt valamely érzelmre huzdítani, benne valamely indulatot gerjeszteni igyekezik, mikor azt valamire birni, megengesztelni, vigasztalni vagy mulatni akarja. Mivel tehát a' levél az élő szóbeli értekezést pótolja ki, a' távol lévő személyhez való viszonyunkal egészen megegyeznie 's mindarra ügyelnie kell, mit a' személyes társalkodás és az idegen személlyel való kölcsönös viszonyunk a' házi vagy barátságos, vagy polgári életben az illendőség' szabásai szerint tölünk megkíván. E' mellett magában értetik, hogy a' levélben uralkodó hang, valamint ennek megtartása 's árnyéklása is attól függ, mint a' levél a' levélírásnak ez vagy amaz a' felekezetéhez tartozik. Mert a' hányféle az emberek' összekötése, közösülése 's viszonthatása a' házi, barátságos és polgári életben; a' levél' tárgya is szinte annyi féle lehet.

Jóllehet pedig közönséges sinormértéke a levélírásnak, hogy a' nemesebb szóbeli társalkodás' hangjával diszeskedjék 's azt utánazza; mindazáltal a' szóbeli társalkodás előbb megengedhet némelly gondatlanságokat a' kifejezések' megválasztásában és határozottságában, mint sem a' levél. Mert mit a' szóbeli társalkodás gyakran hosszszabban terjeszt elő, azt a' levél kevés mondásokba szorítja. A' miket amaz néha történetből vagy készakarva elszaggat, azokat ez az észfogások' természetes rende 's következése szerint egymáshoz közelebb helyezi. Amannak vezérfonala gyakran az önkénytől függ; emezé pedig azon észfogásból vagy tárgyból indul ki, melly a' levélírásra alkalmat adott. Ezen észfogás' vagy tárgy' megőrzése, és a' viszonyok' változásához szabott tökéletes közlése által különböz a' levélbeli előadás minden más írt értekezéstől.

Elmulaszthatatlanul megkívántatik ugyan minden levél' kezdetén a' személy' megszólítása, de rekán a' személyes viszony' folytatott megtartása és végén ismét ezen viszornak visszakerülő ismétélése; mindazáltal a' levél' egész characterét mind kifejezéseire, mind hangjára, kidolgozására, következőleg hosszúságára vagy rövidségére nézve is főkép' az előadandó észfogás vagy fő tárgy határozza meg. Mert más színe és hangja leszen azon levélnek, mellyet a' tudós valamelly tudományos tárgyról barátjához ír, mint annak, mellyben a' hitestárs távol lévő férjét kedves magzatjok' betegeskedéséről tudósítja. Nem tekintvén azonban az

egyes levelek' eme' különböző hangját, mellyet ezen felül végképen az írónak caractere határoz el, általjában a' jól írt levelekben megkivanhatni, hogy az író levelének tárgyát előbb szorgosan átgondolja, míg a' levél tökéletes egész gyanánt előtte meg nem jelenik; hogy, mennyire lehet, levelét egy folyamatban írja 's így annak a' hang' egyarányos színe és tartása által belső egységet szerezzen; hogy, mennyire lehet, képzelje magának ama' helyezést, mellyben levele a' távol levőt találhatja, vagy mellybe hozhatja; hogy levelében tulajdon személyét legkevesbé engedje kitűnni, hanem mindent a' távol lévő személyre igyekezzék igazítani 's így azt meggyőzze, hogy levelét közelebbről csak ő érette írta, még akkor is, ha ahhoz tulajdon dolgaiban bizodalommal és oktatás vagy tanácskérés végett folyamodik.

A' válaszoló levelek egy részről annyiból könnyebbek, hogy tárgyak többnyire szorosán megvagyon határozva; de más részről nagy szorgalmat kívánnak azért, mert mind azt érinteniek kell, mi a' vett levélben valamelly feleletet kíván. A' válasznak tehát a' vett levél' egész foglatjára kiterjednie; ennek egyes tárgyaira pontosan, értelmesen 's határozottan felelnie 's így a' vevő' várokozásának eleget tennie; mennyire lehet a' vett levélével egyező hangon írva kell lennie; a' választást nem szabad elhallasztani, kivált ha tárgya a' vett levél' írójára vagy egy harmadik személyre nézve nagyon sürgető és fontos. — Ha a' vett le-

vél' hangja határozatlan vagy épen érthetetlen; igyekezzék a' válaszóly olly határozottan és értelmesen írni, mint csak a' vett levél' kifejezésénél fogva lehet a' nélkül, hogy félreértésre alkalmat nyújtana. Ha pedig a' vett levél' hangja sértő és megbántó; az erkölcsiség és igazság azt kívánja, hogy a' válaszóly ilyen hangtól tartózkodjék, mert a' hasonló visszatorlás' szüksége csak kivétel a' közönséges törvénytől. Egyszersmind tanácsolja az okosság a' sértő levelekre adandó választ addig elhallasztani, míg a' vett levelet nyugodt elmével nem olvashatja 's arra vigyázva nem válaszolhat. Több illy esetben legjobb válasz a' hallgatás.

Meg kell különböztetni a' tulajdon levéltől a' levélkét, melly kisebb mértékű 's mint egy be nem végzett levél. Illyent szoktunk írni a' velünk egy helyen lakókhoz az igen sürgető hirtelen kérézősködés, a' gyorsan kívánt és várt felelet végett, vagy a' házi élet' némelly csekélyebb tárgyairól, mellyek a' levélírára elég tárgyat nem adnak. Ebben a' szokott bevezetést és befejezést elhagyjuk 's egyenesen a' tárgyat, de röviden és értelmesen terjesztjük elő. A' végén a' név' aláírása elég. Ehhez leginkább illik a' könnyű, természetes hang, melly az elmés kifejezést nem zárja ki. Az eleven-ség és kerekdedség mivolti tulajdonsága előadásának.

117. §. A' forma' törvénye a' levél-
írásra alkalmaztatva.

Mint hogy a' levél közelebbről a' szóbeli társalkodás helyett szolgál, és általában csak egy személyhez intéztetik, előadását nem lehet ugyan olly szoros sinormértékre szabni, mint az oktató vagy történeti előadást, mellyek' formáji többnyire a' nyilván való közlésre készítettnek; mindazáltal valamint más nyelvbeli műdarabnak úgy ennek tökéletessége is a' forma' törvényétől függ. A' levél' formájának is tehát először hibátlansággal kell birnia, az az: az előadás' logikai és grammaticai határozásainak meg kell felelnie. Azért részént észfogásainak logikai következése és belső összefüggése az első elolvasással észrevetessék, foglalata rendetlenül a' levél' egyes részeiben szét ne szórassék, hanem helyesen kapcsoltassék össze, részént előadásának formája mind a' közönséges mind a' levél' különös nyelvének grammaticájával meg egyezzen. Másodszor a' levél' formája szép is legyen, az az: részei legszorosabban kapcsoltassanak össze és egyaránt dolgoztassanak ki. Legyen az egész előadás együgyű és természetes; a' levél' fő tárgya birjon ugyan azon legnagyobb érzékenyítéssel, mellyet elfogadhat és mellyre szüksége vagyon, és maga a' levél' tökéletes aesthetikai egész legyen, de nagy ékesítés nélkül, mert a' levél' csak igen ritkán szenved meg az elevenebb színadást és a' szépség' egyes tulajdonságainak bővebb használá-

sát. Mind e' mellett a' levélben is a' különféle tárgyakat egyesíteni 's ezen egységet az előadásban olly tökéletessé kell tenni, hogy a' tárgynak logikai és grammaticai összefüggesztése a' forma által olly élettél teljes egészszé változzék, melly a' tárgyban foglalt észfogások', történettárgyak' vagy érzelmek' szabad érzékenyítése miatt tiszta gyönyörködést okoz.

118. §. A' levél' előadásának felosztása.

A' levél általjában a' szóbeli társolkodást pótolja ki; azért egyes felekezeteinek a' távol lévő személyek között előfordulható minden viszonyra ki kell terjedniük. Honnan a' levél' előadásának e' következő felekezetei lehetnek:

a) a' bizodalmas levél, mellyet a' házi élet' vagy a' szoros barátság' kötelékei által összekapcsolt személyek írnak egymáshoz;

b) a' tisztelkedő levél, mellyet olly személyek írnak egymáshoz, kik nincsenek bizodalmas összeköttetésben 's egyenlő polgári állapotban; de úgy hogy közöttök nem polgári hanem személyes viszony forduljon elő;

c) a' mulattató levél, mellynek, mint a' bizodalmasnak, csak az egymással igen esmerős személyek között és azon feltétel alatt vagyon helye, hogy azok már régolta kölcsönös írás- és szóbeli társolkodásokban víg, elmés és szeszélyes hanggal éltenek;

d) a'

d) az oktató levél, mely valamely valóban távollévő, vagy csak az írótól felvett személy némely tudományos tárgyra levélformában igyekszik oktatni, mivel ebben a tudományos elmélkedés' komolyságát és szárazságát az érdeklő előadás enyhítheti.

A' tulajdon hivatalbeli levél, mely a' levélbeli előadástól csupán eseti külső formáját kölcsönözi, tárgyára pedig és belső formájára nézve attól mivolti-képen különböz, a' tiszti-előadás' theoriájához tartozik.

119. §. A' bizodalmas levél.

A' bizodalmas levél igaz érzelmeink' kifejezése azon személyek iránt, kik vagy a' természet' vagy a' barátság', szeretet' és hálaadatosság' kötelékei által velünk legszorosabban össze vagnak kapcsolva. Tehát Szülőjink, hites társaink, rokonaink, magzataink, barátaink, szeretőjink, nevelőjink 's jóttévőjink tarthatnak leginkább számot érzelmeinkre és távollétekben irántok folytatott szeretetünkről, hozzájok való ragaszkodásunkról, hívségünkről és hálaadatosságunkról, valamint benne helyezett bizodalmonkról ezeket akarjuk bizonyossá tenni. Az életkornak 's a' polgári állapotnak különbözőése, a' természet vagy a' hasonló érzések és vágyások által rokon személyek között kevésbé leszen észrevehető, és a' bizodalmas levél' hangjában — jóllehet mindenkor bizonyos el nem hagyatható árnyéklással — az egyenlőség' megtartását általjában nem akadályoztatja. Ezen viszonyt több-

nyire mindenkor különbélekép, egyenesebben, 's nyiltabban lehet írásban előadni, mint sem szóval kimondani; mert a' mívelt emberek' érzelme már magában véve írás által erősebben fejezi ki magát, mint a' szóbeli társalkodásban, és különösen akkor, ha a' szeretett személy' távolléte miatt az ahhoz való sovárgás érezhetőleg nagyobbodik. Mivel a' bizodalmas levél' a' szívnek természetes ömledezése, írására nem lehet ugyan tulajdon útmutatást adni; mindazáltal előadását, mint nyelvbeli műdarabot, a' forma' törvénye itéli meg. A' levélírás' felekezetei között az érzelmek' különbélesége és mérhetetlensége miatt ennek vagyon legnagyobb kiterjedése; mert a' házi élet' egész köre, sorsunk' folyamatja és változása, víg vagy szomorú eseteink, a' barátság' és gyengédség' csendes örömei, a' titkos bajok és aggódások, a' hasznos tanácsok és intések, valamint az enyhítő remények és kívánságok — szóval minden, mit az érzékeny szív más hasonlóval örömet közöl, tárgya lehet a' bizodalmas levélnek. Az illy levélnek bizonyos tökéletességgel való írhatására a' korán szerzett kifejezésbeli ügyesség mellett világos értelem és igaz, mély érzelem szükséges. Mert a' bizodalmas levélnek a' mélyen érző szív' érzelmeit kell ugyan előadnia, de érzelősnek még sem szabad lennie, melly t. i. vagy idegen érzelmet szinel, vagy az elhibázott édeskés beszédben találja gyönyörűségét. Csak az igaz érzelem okozhat állandó behatást, 's tiszta nyelve — melly szívesebb, erősebb 's inkább a'

középső, mint az alsó írásmódhoz tartja magát, a tökéletesség bélyegét magán fogja hordozni. Különböző lépcsőji és árnyéklásai azonban a tárgy fontosságától, az érzelem nagyságától 's a távol lévő személy míveltségétől függenek.

Ide számlálhatni némelly leveleit Mikesnek. Nézd: Török országi Levelek. Írta Mikes Kelemen. Kiadta Kulcsár István 1794. — Luther levele fiacskájához Jánoskához. F. Magy. Országi Miner. 3. Negyed. 857. lap. 1826.

120. §. A' tisztelkedő levél.

Az udvariság megtartása által ama nyilván való társalkodásbeli ügyességet értjük, melly a jó társalkodás hangjának, a házi és polgári élet illendőségének 's a mívelt emberek szokásainak esmeretéből származik. Az udvariság szinte úgy nem fér össze a bizodalommal, valamint a feszességgel, tehetetlenséggel 's félszogséggel, mert a különböző néposztályokkal való társalkodás által szerzett biztos érzésben áll, mellynél fogva a felsőbbek, alsóbbak és egyenlők iránt mindenkor az illő hangot és kifejezést eltaláljuk és megtartjuk. Jóllehet a hivatalbeli levélben is mind ezekre ügyelni kell; mindazáltal abban különböz ettől a tisztelkedő levél, hogy amant hivatalunk és foglalatosságunk megkívánja 's benne a polgári élet tárgyait adjuk elő közvetlenül, a tisztelkedő levelet pedig nem kötelességből, hanem csak a társaságos élet szokásából írjuk 's benne nem a távollevő

személyhez való polgári, hanem csak személyes viszonyunk forog fenn, ámbár többnyire a' polgári viszony az oka, hogy tisztelkedő levelet írunk. Innen egyszer'smind az is következik, hogy a' tisztelkedő levél' készítése, hangja és kifejezése a' bizodalmas levél' bélyegét soha fel nem veheti 's az érzelem' szabad ömlését meg nem engedheti, ámbár az érzelem' gyenge kifakadását, mint a' személyes viszony' kifejezését, nem tilalmazza, valamint hogy a' polgári tiszteletadásának szokásba vett formáját mérsékelheti ugyan, de soha egészen el nem mellőzheti.

Tárgya a' tisztelkedő levélnek vagy tulajdon nyilvánvaló életünk' esete, vagy a' távol lévő személy' életének körülállása, melly bennünket hivatalosan ugyan nem kötelez, személyes összeköttetésünknel fogva még is kész, hogy azt érző tehetségünk' érdeklése szerint a' polgári tiszteletadás' megtartásával nemes 's jó izlésű levél-formában előadjuk. A' polgári tiszteletadás (Courtoisie), melly a' tiszti előadásban elmulasztatlanul megkívántatik, a' tisztelkedő levélben pedig minden, az írótól kitelhető, ügyességgel mérsékeltek, bizonyos önkényesen felvett kifejezések' és formák' megtartásában áll, mellyek a' polgári társaság' tagjainak külső méltóságát 's kölcsönös viszonyát jelentik. Így magában foglalja részént a' szokott polgári tisztelet- és hivatalneveket; részént a' kifejezésnek a' beszéd' belső összefüggésében, kezdetén, átvezetéseiben 's végén használtatni szokott fordulásait; részént a' tiszti előadás'

vagy a' tisztelkedő levél' külső formáját a' papirosra, aláírásra 's felülírásra nézve.

A' tisztelkedő levelekhez számláltatnak tárgyra nézve : a' hozzánk mutatott szivességért, ügyünk' előmozdításáért , sorsunkban való részvételért hálaadó levelek ; előljárójinkhoz és esmerőseinkhez intézett köszöntő levelek valamelly felsőbb tisztségre léptekkor vagy más házi kedves esetekben ; a' szomorú házi vagy polgári történetekben vigasztaló levelek ; a' születés- és névnap, úgy az új esztendői köszöntő levelek 's a' t. — Ezen tárgyak külömbféleségére nézve a' tisztelkedő levél' nyelvbéli előadása is külömbféle lehet. A' forma' törvénye határozza meg ennek is tökéletességét ; de előadása majd legnehezebb , részént tárgyának soványsága 's csekélysége miatt, részént mivel az érzelemnek a' levélben uralkodó hangja többnyire nem egészen természetes, hanem résznyire mesterkélt, de mellynek még is természetes ömledésnek kell látsania. Leghelyesebb az ilyen levél, ha benne az író valamint a' nagyított részvételtől 's az érzelem' mesterkélt kifejezésétől, úgy a' huzóságtól is őrizkedik, rövideden 's együgyűen ír, az illendőséget 's udvari hangot megtartja, a' kifejezés' változtatása által ügyességét 's előadásbeli készségét, a' színek' elevensége 's a' kerekbeszédek' gömbölyűsége által pedig a' legnehezebb előadásban szerzett gyakorlottságát kimutatja.

Példákat láthatni a' levelező könyvekben. — Luther levelei Fridrik és János Szakszoniai Választó Fejedelem. F. M. O. Műncr. 3dik Negyed. 1826.

 121. §. A' mulattató levél.

Mulattató levelet csak a' közelebről esmert személyhez írhatunk, ki iránt t. i. víg kedvünket hátran követhetjük, minthogy vele egyenlő állapotban 's bizodalomban élünk; mert az illy levélben uralkodni szokott hang nem illik olly személyekhez, kik polgári állapotjokra nézve egymástól különböznek 's egymást több esztendő óta közelebről nem esmerik. Egyszersmind az illy levél előreteszi, hogy annak, kinek azt írjuk, minden testi és lelki tulajdonságát, minden házi és polgári körülállását pontosan esmerjük, mert e' nélkül a' levélben előforduló érintések céljokat könnyen elhibázzák.

Hanem a' távollévő személy' körülállásainak esmerésén kívül az illy levél természetes, könnyű elmésséget 's víg, derült szeszélyt is kíván, mert csak a' nem mesterkél't 's nem keresett elmésség és a' szerencsés testmérsékletből származó víg szeszélyszülhet olly tökéletes levélformát, melly az olvasóban tiszta gyönyörködést okozhat. Hogy pedig a' mulattató levél a' forma' törvényével nem csak hibátlanságára, hanem szépségére 's különösen az elmésségre nézve is megegyezzen; ne legyen az elmés gondolat megszéről kölcsönözve, kelleténél tovább terjesztve, és nagyon köz 's csavart fordulásokkal vegyítve. Mert csak a' fattyú elmésség veszi megszéről érintéseit; a' valódi közel is feltalálja. A' fattyú elmésség nagy bajjal rakja össze képeit és

érintéseit; a' valódi játszik velek 's a' reá tolakodó hasonlóságokkal kénye szerént bánik. A' fattyú elmésség egyoldalú 's félreüt; a' valódi különbélekép' változó és talál. A' fattyú elmésség a' személyeket és dolgokat elcseréli, minthogy közelebb-ről csak valamelly fénylő gondolat' beszövésére törekedik, nem ügyelvén arra, valljon az illő, finom és mulató e, és valljon a' másikat nem sért-heti e meg; a' valódi pontosan megválasztja a' személyeket és dolgokat, nem bujálkodik minduntalan, de tárgyát több oldalról érinti. A' fattyú elmésség hamar megszűkül 's a' hasonló visszatorlásra ritkán vagyon elkészülve; a' valódi ellenben elszenvedi a' kölcsönnek visszaadását, a' másik' ügyessége által szorultságba nem jó, az elmésség' 's szeszély' kölcsönös játékát észszel, belátással 's elevenen folytatni képes. A' fattyú elmésség fél tulajdon gyengeségeit érdekleni; a' valódi maga hijánosságai 's gyengeségei által igyekezik a' másikuak kedvet szerezeni 's ennek hibájit is érintvén vele egy karba helyezi magát. A' fattyú elmésség könnyen hibára és durvaságra sikámolhatik; a' valódi soha sem lépi által az illendőség' határát. A' fattyú elmésség a' komoly sőt szent tárgyokat is egyaránt veszszózi; ellenben a' valódi csak a' valóban vagy látszólag nevetségesre határozódik, ámbár néha komoly hangot vesz fel, hogy érintései által a' másikat egy szempillantatnyira annál inkább megjátssza vagy gyönyörködtesse. E' mellett a' valódiban mindenkor bizonyos

szívmelegség 's az emberiség' dolgaiban való eleven részvétel sugárzik ki; a' fattyú pedig hideg, gyakran csipős, ingerkedő és önszeretetet hirdető. A' valódi elmésség soha sem izetlen, feszes, egyoldalú vagy elnyútt, nem kétértelmű vagy érthetetlen; sőt inkább ifjú vérmesség 's a' tárgy' finom érzékenyítése uralkodik benne.

Mind ezekből kitetszik, hogy a' mulattató levél, nem tekintvén a' levelezők' minden egyéb házi és polgári körülállását, nagy lelki műveltséget, a' valóságos élet' sokoldalú esmeretét, bő képzelő erőt és előadásbeli készséget és gyakorlottságot kíván, hogy tökéletes egész legyen 's minden képét és érintését egy központban egyesíthesse, melly a' forma' törvényének megfelel.

Fordúlnak elő erre is példák Mikes' levelei között. Nézd Török Országi Levelek. — Bouffleurs' Levelei, a' Schweitzből fordít. Kazinczy Ferencz. Hébe 1824.

122. §. Az oktató levél.

Az oktató levél valamely távollévő 's velünk öszszeköttetésben élő, vagy pedig csak fel vett személlyel bizonyos tudományos tárgyról öszszefüggő oktatást közöl. Mivel tárgya az oktató előadáshoz tartozik; a' forma' kidolgozásának kell elhatározni, valljon írásbeli előadását az oktató levélhez e, vagy pedig a' tulajdon oktató előadáshoz kelljen számlálni. Ha csupán a' levélben előfordulni szokott megszólítás, átvezetés és befejezés

jő elő benne, egyébaránt pedig az oktató előadás' characterét hordozza az egész előadás, akkor nem oktató levél, hanem tulajdon értekezés. Hogy tehát valóságos levél legyen; először a' személyt, kihez intéztetik, részént egész lelki sajátságára, részént házi és polgári életének valóságos vagy csak gondolt körülállásaira nézve pontosan felfogja 's tárgyát ezen sajátságához úgy alkalmaztassa, hogy ezen értelemben a' levél csak azon személyt érdekelje leginkább. Azután az előadás' formája általjában a' levélbeli előadás' nem pedig az értekezés' bélyegét hordozza, úgy hogy a' tárgyat nem tekintvén, az előadás épen nem az oktató, hanem a' levélbeli előadáshoz tartozzék, és mint levél ítéltessek meg a' forma' törvénye szerént.

Az első tekintetben minden bizonynal helyesebben elkészíthetni az oktató levelet, ha a' személy, kihez szól, minden különösségére, bizonyos életkorára, lelki 's erkölcsi műveltségére, előismereteire, különös véleményeire, házi és nyilvánvaló élete' körülállásaira nézve a' világban valóban előfordul, mint sem ha illy személyt előbb felvenni és gondolni kell. Oktató levelet tehát a' tudományos műveltségű atya magzatjához, a' nevelő és tanító hajdani vagy mostani nevendékéhez, az előljáró allattavalójához legczélarányosabban írhat, mert ezek a' távollévőnek személyes műveltségét határozottan es mindenkor szemek előtt tarthatják, egyszersmind pedig azzal való személyes össze-

köttetések miatt a' levélbeli előadás' hangját olly könnyen el nem hibázzák. — Ha pedig a levél nem valóságos, hanem csak felvett személyhez intéztetik, ennek képzelt minéműségét is szinte olly határozottan felfogni 's olly pontosan kell festeni, mint a' valóságos személyt. Tehát tulajdonítson neki az író bizonyos lelki műveltséget, némelly előesmereteket, bizonyos tudományos szükségét, és mind házi mind polgári élete' körülállásait határozza meg; mert ezt elmulasztván talán igen jó értekezést fog írni, de nem oktató levelet. — Még nehezebb ezen feltételeket teljesíteni, ha a' tudományos tárgy folydogáló levelek' sorában adatik elő, kivált ha a' levelek mind ugyan azon személyre nézve kiszámolva íratnak, nem pedig egymást váltogató levelekben és válószokban. Ez utolsó formát ugyan az nehezíti, hogy az írónak két személyt kell képeznie 's szeme előtt tartania; mindazáltal ezen előadás általjában nagyobb különbféleséget és változóságot nyer a' kölcsönös közlés, állítás, ellenvetés és megczáfolás által, mint azon leveleké, mellyeket csupán egy személy ír.

Az oktató előadás' felekezetei között leginkább az oktató levélnek kell tárgya' kidolgozásában a' közértelmű előadáshoz közelítenie; az az: tárgya' kidolgozásából a' művészsavakat, az oskolai vetelkedéseket 's általjában mind azt el kell hagynia, mi egyedül a' tudóst, mint tudóst, érdekelheti, a' tudományos tárgynak levélformabeli kidolgozása

által annak termékenységét 's a' valóságos életben lehető haszonvételét kimutatni 's azt ennél fogva azokkal is megesmertetni tartozik, kik személyes lelki műveltségeknél fogva bizonyos tudományok' mostani állapotját képesek ugyan megismerni, de sem tudományos előismereteik sem polgári helyezések által a' tudományba mélyebben be nem hathatnak. Többire akarmelly, illy kidolgozásra alkalmas, tudományt lehet ugyan levélformában előadni; de mindenkor az író' biztos érzésének kell elhatározni, a' tudományból mit? mennyit? és hogyan lehet előadni? Mert valamelly tudománynak nem minden részét lehet levélformában közölni; honnan csak a' mivoltit, fontosat és a' köz életben használhatót szemelje ki. Ezeket valamint szoros logikai összefüggésben, úgy olly tökéletes formában adja elő, melly, mint tökéletes egész, tiszta gyönyörködést okozzon. Honnan előadása eleven, természetes 's vérmességgel bíró legyen. Írásmódját a' tárgy' külömbfélésege, az előadás' módjának és a' személynek változása határozza meg. Az elvont tárgyak a' nagyobb műveltségű férjfiakhoz írt levelekben nemesebb előadást fogadnak el, mint sem az ifjúság' számára írt oktatások a' könnyen fogható igazságokról. Tehát mind a' közép, mind az alsó írásmódot lehet használni; a' felsővel pedig, ha egészen ki nem záratik is, csak ritkán 's a' levél' egyes részeiben élhetni.

Ide számlálhatni Kazinczy' Erdélyi Leveleit Tud. Gyűjt. 1817. II. köt. Polykletus' útazásai, vagy levelek Ró-

mából ford. Kis János. F. Magy. Ország. Minerva.
1826. 3dik Negyed.

123. §. A' könyvajánlás.

A' könyvajánlás által valamely kiadott könyvet egy vagy több személynek nyilván bemutatunk, hogy így azok iránt tiszteletünket és hálaadatoságunkat vagy szeretetünket 's szives ragaszkodásunkat megbizonyítsuk. Ha az illy ajánlás csak a' személy' megnevezéséből 's legfelebb néhány szóból áll ugyan azon lapon a' tiszteletnévvel, akkor nem tartozik a' levélíráshoz, mert sem tárgyát sem formáját sem lehet az előadás' törvénye szerént megítélni. Hanem ha a' megnevezésén kívül tulajdon írást is foglal magában; a' levelek közé számláltatik. Különös levélfelekezetet azonban még sem tesz, mert minden egyes könyvajánlás, hozzá számolván a' nyilvánvalóság' mivolti feltételét, — általjában vagy a' bizodalmas levélhez, ha a' személyes tisztelet', szeretet' és szives ragaszkodás' kifejezését foglalja magában, vagy a' tisztelkedőhöz tartozik, ha a' felsőbbek iránt való tiszteletünket és hálaadatoságunkat nyilván megbizonyítja. Némellykor talán a' mulattató levél hangját is felvehetné, de, mivel a' nyilvánvaló közlésre intéztetik — majd mindenkor éretlen izlést árúlna el 's írójának ítélő erejét gyanussá tenné. Hogy többire a' könyvajánlás oktató levél' formájával nem birhat, magában értetik.

Mivel a' könyvajánlás levél; tehát a' levél-írás' törvénye szerint kell azt készíteni 's megitélni. Előadására nézve olly bevezetett egész legyen, melly a' forma' törvényének alapfeltételeivel megegyez 's tökéletessége miatt tiszta gyönyörködést okoz. A' könyvajánlás, mint nyilvánvaló levél, nem érdekelheti ugyan a' köztudásra nem alkalmas körülállásokat; mindazáltal írójának a' pártfogóhoz való különös tekintetét 's viszonyát kifejeznie 's úgy készítve lennie szükséges, hogy általában más szerzőtől illy formában ne jöhessen 's foglalatra nézve semmi más pártfogóra ne alkalmaztathassék. Hanem a' könyv' tárgyát azon személlyel, kihez intéztetik, ügyes fordulás által összeköttetésben helyezze, elmellőzván a' hizelkedést, a' mesterkéltséget 's keresve ékesített előadást. Egyszersmind a' pártfogónak se mmit se tulajdonítson, mit attól a' nyilvánvaló vélemény megtagad. A' felsőbbekre nézve soha se éljen a' bizodalom' hangjával, de mászássá se aljasodjék; sőt inkább az illendőséget 's a' polgári tiszteletadás' mérsékelt formáit híven megtartsa. Ha barátinkhoz, jótévedőinkhez 's egyenlő sorsú embertársainkhoz intéztetik, szives ragaszkodásunkat és hálaadatosságunkat kifejezheti a' nélkül, hogy a' házi élet' csendes köréhez tartozó és nem köztudásra való gyengéd viszonyokat érdekelné. Erre nézve kivált a' szép nembeli személyekhez intézett ajánlásokat legnagyobb vigyázással és kémelléssel kell írni; hogy se írójának becse annak, kihez szól, vagy a' közönségnek szeme előtt csorbát ne

szenvedjen, se a' személy, kihez intéztetik, az ajánlásban neki tulajdonítottakért ne pirúljon. Fő tulajdonsága a' könyvajánlásnak a' rövidség; mivel az sem nem értekezés, sem nem könyvvilágosítás, hanem csak levél, olvasóját hosszúsága által ki ne fárasztja. — Az egész egyesületekhez intézett ajánlásnak saját nehézségei vannak, mellyeket leginkább elkerülhetni, ha az illy ajánlás csak az egyesület' nevét említi meg minden különös levél nélkül. — Végre az írónak nem szabad olly mélyen sülyednie, hogy a' felsőbb személyekhez intézett ajánlást kenyérkereső eszköz gyanánt használja.

Példa lehet Kisfaludy Sándor' ajánlása. Nézd Eredeti Magyar Játékszín 1ső köt. 1825. — Továbbá Horvát István' ajánlása. Nézd Rajzolatok a' Magyar Nemzet legrégebb Történeteiből. 1825.

Ö T Ö D I K F E J E Z E T.

A' tiszti előadásról.

124. §. A' tiszti előadás' észfogása.

A' tiszti előadás a' polgári élet' különbözőféle körülállásaiából eredő foglalatosságokat érdeklí. Ezen foglalatosságok pedig szinte olly különbözőfélék, mint magok a' polgári élet' körülállásai, és ezek kifejezésére valamint az ezekből eredő foglalatosságok' írásbeli előadására szükséges az előadásnak egy különös felekezete, melly tiszti előadásnak neveztetik, és az előadás' egyéb fele-

kezeteitől szinte úgy különböz, valamint tárgya' ezek' tárgyától elüt. A' tiszti előadás tehát a' nyelvbéli előadásnak mind azon formájit magában foglalja, mellyek a' nyilvánvaló és polgári élet különbözőféle kölcsönös viszonyaiból 's körülállásaiból erednek, és sajátsága ezen viszonyoknak és körülállásoknak amaz egyes nyelvbéli formák által való hív 's a' forma' törvényével egyező előadásában áll, mellyek azokat a' nyelvbéli előadásban kifejezhetik.

125. §. A' forma' törvénye a' tiszti előadásra alkalmaztatva.

Mennél inkább különböz a' tiszti előadás' tárgya az oktató, történeti 's a' levélbéli előadás' tárgyaitól 's ezen tárgyára nézve mennél határozottabb annak köre; annál inkább elütnek egyes formáji is az előadás' egyéb felekezeteitől és formájitól. Már tárgyára nézve a' tiszti előadás nem szenved meg a' más nyelvbéli formákban használható szabad érzékenyítést 's nagyobb elevénséget, a' forma' szépségének csak nem minden egyes tulajdonságát kizárja magából. Hanem a' hibátlanság' egyes tulajdonságait annál szorosabban 's mulasztathatlanabbúl megkivánja. Mert az észfogások' értelmessége és világossága, azok' következésének rende és összefüggése, a' kifejezés' rövidsége, tisztasága és mind logikai mind grammaticai tökéletes egysége nélkül a' tiszti előadás' semmi műdarabja sem szükhölködhetik, ha czélt érni 's a' forma' törvényé-

vel, legalább ennek első mivolti részére nézve, megegyezni akar. Ámbár tehát a' tiszti előadás' tárgyainak egyformaságát és szárazságát egészen el nem háríthatni, és az erre nézve az előadás' egyéb felekezetei után hátramaradni kénytelenítetik; mindazáltal benne a' forma' törvénye részént a' hibátlanság' egyes tulajdonságainak meglétét, részént a' szépség' azon jegyeinek használtatását elmulaszthatatlanul megkívánja, mellyeket a' tárgy' nyelvbéli kidolgozásával megegyeztetetni a' nélkül, hogy általok a' nyilvánvaló és polgári élet' céljának elérése meggátoltatnék.

Azonban a' tiszti előadásban bizonyos különösségeket megengedhetünk a' nélkül, hogy bohóságait védelmeznők. Ezen előadás' szükséges határozottsága és rövidsége magával hozza, hogy a' hivatal' nyelvében szokott kifejezésekkel éljünk. Mert egyébként épen olly határozottan huzósság nélkül ki nem fejezhetjük magunkat és előadásunkat a' tisztviselők, kiknél ama' kifejezések már szokásokká váltak, azok nélkül kevesbé világosnak fogják találni. Ugyan ezért az idegen kifejezéseket, az elavult szavakat és mondásokat, mellyek a' hivatal' nyelvében már polgárságot nyertek, mind addig megtartsuk, míg helyettek honni és újabb kifejezések szokásba nem-jőnek 's a' folytatott használás által épen olly közönséges és határozott értelmet nem nyernek. A' tiszti előadás tehát nem használhat azonnal minden nyelvbéli újítást, hanem e' pontban csak lassan és meszszeről követi

a' nyelvszokást. Hanem ezt még is követnie kell. Mert ha az idegen és elavúlt kifejezéseket szükség nélkül az az: még akkor is megtartja, mikor már a' nyelvszokás honniakat és újabbakat alkotott, mellyek épen olly szokottak és határozottak, mint amazok, olly hibát követ el, mellyet semmi sem menthet, annál is inkább, hogy a' szükségtelen idegen szavak' használása a' forma' törvényével ellenkezik. — Azután jóllehet a' tisztí előadástól bizonyos méltóságot, komolyságot 's innepiséget meg nem tagadhatni, mivel tárgyai az igazságot, az egyes polgárok', egyesületek' sőt az egész Ország' boldogságát érdeklik 's nyilvánosságok miatt bizonyos innepiséggel bírnak; mindazáltal ebből nem következik, hogy annak ezen tulajdonságokat a' gondolkodás- és nyelvtudomány' szakadatlan sértéseivel, a' kerekbeszédek' kemény hangzásával, 's idomatlanságával kelljen megszerezni, a' miért mindenki, kinek nem hivatalból kell az illy értekezéseket olvasni, azoktól méltán visszajjed. — Még több különösséget ad a' tisztí előadásnak a' polgári tiszteletadás' megtartása. Ezt egészen ugyan soha el nem mellőzhetni, mert a' polgári társaság' rendjeinek egymáshoz, valamint az uralkodásnak a' néphez és ennek amahhoz való viszonya nem különben az egymás mellett fenálló Országok között szokott udvariságformák soha meg nem szűnnek; mindazáltal a' polgári tiszteletadás' formáit is jobbítgathatni és mérsékelhetni az általok jelentett méltóság' és polgári viszony' megsértése

nélkül. Hogy egyébként az egyes tisztviselő önhatalmából a' bevett tisztelkedésformát meg nem változtathatja, hanem igen is a' gondolkodás - és nyelvtudomány ellen vétő hibákat előadásában kerülni tartozik, az magában világos. E' kettőt pedig úgy éri el, ha a' szokott tiszteletformákat sem elbizottságból nem kisebbíti, sem tudatlanságból vagy magaelvetésből nem nagyobbítja; mert az okos előljáró előtt egyik szinte olly hiba, mint a' másik.

Az írásmódok közül az alsó, mint ennek észfogásából következik, legalkalmasabb a' tiszt előadásra, mert különösen illik a' könnyen érthető és oktató előadáshoz. Azonban némelly egyes esetekben, ha a' képzelő erőt és az érző tehetséget eleveníteni szükséges, a' középírásmódot is szabad használni. Egyedül a' felső írásmód vagyon ki zárva a' tiszt előadásból.

120. §. A' tiszt előadás' felosztása.

Minden ország földére, népségére és saját polgári alkotmányára, uralkodására és igazgatására nézve egy önlétű 's meghatározott egészet tesz. Illyennek mutatja magát mind belső, mind külső életénél fogva, mennyire polgári alkotmánya, uralkodása, és igazgatása belső életének; a' mellette fenálló országokkal való törvényes összeköttetése 's kötött szövetsége pedig külső életének mivolti és szükséges alaphatározatait magában foglalja. Hanem az Ország egyszersmind az ő egyes pol-

gárjai', rendei' 's egyesületei' törvényes fenállásának 's öszszeköttetésének is alapfeltétele.

Mivel tehát a' tiszti előadás mind arra kiterjed, mi magának az országnak és egyes polgárjainak nyilván való életét illeti, 's ezen nyilván való életnek okozatja, ama' felosztásnál fogva a' tiszti előadás is két fő felekezetre oszlik:

1) a' felső tiszti előadásra, melly egyes formájiban az Ország' belső és külső életének viszonyait terjeszti elő; és

2) az alsó tiszti előadásra, melly nyelvbeli formáji által az egyes polgárok', rendek' és egyesületek' különös öszszeköttetését 's kölcsönös viszonyát adja elő.

127. §. A' felső tiszti előadás.

A' felső tiszti előadás az ország' mind belső, mind külső nyilvánvaló életének nyelvbeli előadását foglalja magában, mennyire az ország, magában tekintve, részént egy törvényesen meghatározott egésznek tesz, mellynek feje az Uralkodás, részént a' mellette fenálló országokhoz való viszonyára nézve gondoltatik. Ennél fogva a' felső tiszti előadás 1) törvényszéki, és 2) az udvari előadásra; ezen utolsó pedig ismét a) a' belső és b) a' külső dolgokéra oszlik.

A' törvényszéki előadás magában foglalja a' hazafiak' kölcsönös törvényes viszonyának megismerését az Uralkodás' nevében és kezeske-

désével. Célja tehát részént a' hazafiak' megismer-
 mert valódi jussait védeni 's fentartani, részént
 azok' kérdékeny jussait elhatározni 's egymással
 megégyeztetni. Ide tartoznak az igazság' kiszolgál-
 tatását és a' polgári felvigyázást illető irományok;
 következőleg: a' perbe idéző levél, jegyző könyv,
 tisztj jelentés, vádlevél, itélettétel, ellenmondás,
 perfeljebbvitel, perfelelet, kifogás, megismerő
 levél, végakarát, alkúlevél, útlelevél, nyomozó
 levél 's a' t.

Az udvari előadás ama' viszonyok' elő-
 adását foglalja magában, mellyekben az ország,
 mint törvényes egész, részént önmagával, részént
 a' külső országokkal áll, következőleg belső és kül-
 ső élete' egyes jeleneteinek előadását tárgyozza.

Tehát a' belső dolgok' udvari elő-
 adása mind azon viszonyokra kiterjed, mellyek
 az uralkodásnak a' haza' polgárjaihoz való helye-
 zéséből, valamint ezeknek amazzal való öszszeköt-
 tetéséből az ország' életének legfőbb alapjaira, az
 igazságra és boldogságra nézve erednek. Ennél
 fogva ide tartoznak: részént az uralkodás' közön-
 séges jelentései a' nyilván való dolgokra nézve (p. o.
 az új polgári alkotmányok, ha ezek csak magá-
 tól az uralkodótól származnak, az ország' állapot-
 jának 's igazgatásának az országgyűléssel közöltt
 átnézései; háború' kiütésekor a' néphez intézett
 felszólítások 's a' t.); részént az uralkodásnak az
 országgal vagy ennek képviselőjével folytatott ta-
 nácskozásai (p. o. új polgári alkotmányok a' kötés'

útján, országgyűlés' végzései, udvari levelek, köz hirdetések, Királyi parancsolatok); részént a' végre hajtó hatalomnak kiadott irományai (p. o. előléptetések, szabadságlevelek, adománylevelek 's a' t.) részént a' haza' polgárjainak az uralkodóhoz intézett irományai (p. o. felírások, kérelem levelek 's a' t.)

Ellenben a' külső dolgok' udvari előadásához mennyire az ország más mellette fenálló országokra nézve mind tulajdon, mind polgárjainak jussait védelmezi, tartoznak: részént a' más országokkal folytatott nyilván való végzések (szövetségek, egyességek, alkudozások, háborújelentések, békekötések 's a' t.); részént a' külfölddel való titkos ügyek (udvari irások, és jegyzések a' külföldön lakó követekhez, vagy a' külföldi külső dolgokra ügyelőkhez; valamint a' külföldön lakó követek' irásai 's jelentései a' hazai tisztviselőkhez).

Példákat a' felső tiszti előadásra találhatni az Országgyűlések' végzéseiben 's naplókönyveiben, nem különben az Újságlevelekben, kivált a' Hazai és Külföldi Tudósításokban.

128. §. Az alsó tiszti előadás.

Az alsó tiszti előadás, vagy az ország' belső életében előforduló különös foglalatosságok' nyelvbeli előadása, az egyes polgárok', rendek' és egyesületek' ama' kölcsönös nyilván való viszonyainak írásbeli kifejezését foglalja magában, mellyeket a' felsőség' segédelme és közbejövetele nélkül

magok között eligazíthatnak. Ide tartoznak az adóság — zálog — váltó — nyugtató — bizonyság — visszatérítő levelek 's a' t. — az eladásra vagy kölcsönözésre szánt portékák' jelentése, házasságról, születésről, halálról szóló tudósítások; tudakozódások 's t. e. f.

Az alsó tiszti előadáshoz számlaltatik egyszersmind a' tiszti levél is, ha közelebbről a' polgári közösülés' tárgyait illeti (p. o. a' kereskedésbeli levél 's. a' t.), és ezen esetben a' tulajdon levéllel csak a' megszólítás', aláírás' és tiszteletadás' külső jegyeiben egyez meg.

Jóllehet az alsó tiszti előadás, magában véve nincsen az uralkodás' közvetlen felvigyázása alatt; mindazáltal az újságlevelek' és folyóírások' szerkesztetőknek az illy előadások' hijánosságait és tökéletlenségeit legalább annyira meg kell igazítani, hogy a' nyelv 's illendőség ellen ejtett hibák azokban meg ne maradjanak, és a' már megismert nyelvhelytelenségek és kétértelműségek kitöröltesenek, vagy elváltoztassanak.

Némelly helyes példák fordulnak elő a' Hazai és Külföldi 'Tudósítások' Toldalékjaiban,

— — —

. M Á S O D I K S Z A K A S Z .
O K T A T Á S A ' K Ö L T É S ' N Y E L V É R O L .

E L S Ő F E J E Z E T .

A ' k ö l t é s ' n y e l v é r ő l á l t a l j á b a n .

129. §. A ' k ö l t é s ' n y e l v é n e k b é l y e g e .

Valamint a' prosa' nyelvének sajátsága az esmerő tehetség' közvetlen állapotjainak, az ékes szólásának különössége pedig a' vágyó tehetség' egyes állapotjainak előadásán épül; úgy a' költés' nyelvének bélyege a' személyes, de a' képzelő erő' munkássága által idealisált érzelmek' előadásában áll. Ezen képzethatározásnál fogva a' költőnek először eleven; mély, szorgosan és egyaránt mívelt érzelemmel kell birnia, mert a' csupa képzetek' vagy vágyások' kifejezése nem lehet költői előadás; legyen azután önmunkássága' képzelő ereje, melly a' személyes érzelmeket idealisálhassa, mert csak az érdemli meg a' költő nevet, ki tulajdon keble' érzelmeit az ideál' fényében képes előadni; végre olyan nyelvvel éljen, mellyben a' személyes érzelmek' idealisált kifejezését nem csak azonnal meg lehet esmerni, hanem melly tökéletes külső szépsége miatt magában tetszik.

Ha tehát a' költés' bélyegét megalapítani és tudományosan kifejteni akarjuk; három tárgyat

kell röviden megvilágosítanunk, mellyek közül a' két első a' költés' belső mivoltat teszi, a' harmadik pedig annak nyelvbéli kifejezését illeti. Mert ha állításunk szerint a' bő, mély és sokfélekép mivelt érző tehetség elmulaszthatatlan alapfeltétele a' költés' bélyegének és mivoltának; úgy csak azt tarthatni költőnek, kinek képzelő ereje olly gazdag, hathatós és mivelt, hogy személyes érzelmeit idealisálhatja, és az ideál' leple alatt a' nyelvben előadhatja. Ez utolsóknak teljesítése végett pedig a' nyelvet is egész kiterjedésében tudnia kell, hogy a' tőle alkotott nyelvformában érzelmeinek eredetisége, 's a' képzelő erő által lett idealisálása határozottan kitűnjék. Mert a' költői előadás' külső tökéletessége nem egyedül a' szótagmértéktől vagy, rímtől; hanem a' személyes és a' képzelő erő által idealisált érzelmek' elesmerhetetlen kifejezésétől függ, holott ellenkező értelemben az eredetére 's mivoltára nézve csak a' prosa' és épen nem a' költés' nyelvéhez tartozó tárgyat is a' szótagmérték' és rím' külső leplébe öltöztethetni.

130. §. Az érző tehetség viszonya a' költés' nyelvéhez.

A' költés' nyelvének önlétősége és tulajdon bélyege az érző tehetség' önlétőségétől és sajátágától függ, úgy hogy, ha az emberi léleknek önlétű, 's az esmerő és vágyó tehetségtől különböző érző tehetsége ne legyen, a' nyelvbéli előadás' körében sem volna önlétű, és mind a' prosa' mind

az ékes szolás' nyelvétől eredetikép különböző nyelve a' költésnek. Mert jóllehet a' képzelő erő' munkássága elkerülhetetlenül szükséges is valamely tökéletes költői forma' alkotására; mindazáltal a' költemény' tárgya nem a' képzelő erőből, hanem az érző tehetségétől származik.

A' lelki tehetségek között pedig legnehezebb az érző tehetségnek eredeti és saját mivoltát felkeresni, azt a' többi két tehetségétől határozottan megkülönböztetni és nyelv által pontosan kifejezni. Ugyan is mikor az érző tehetség' eredeti állapotja szóval kifejeztetik, eredetiségének bélyegét azonnal elvesztette, mert csak úgy lehet az érzelmet szóval előadni, ha előbb képzetre, következőleg más lelki tehetség' állapotjára átváltozott. Ámbár pedig az érzelmek, mikor képzetekre átváltoznak, eredeti erejeből, 's hevekből sokat vesztenek; mindazáltal a' nyelvbeli előadásnak ezen, az érző tehetségből eredő, tárgyai még annyi hévvel bírnak, hogy eredetekre nézve az esmerő tehetség' közvetlen állapotjaitól megkülönböztethetnek.

131. §. Folytatás.

Mivel valamint az esmerő és vágyó, szinte úgy az érző tehetség is az emberi lélek' eredeti törvényességében gyökerezik, tehát ez is, mint amazok, részént munkásságának eredeti saját megjelenésével, részént ezen munkássága' saját formájával, részént az emberi létel' köz céljára saját irányzattal bír.

Az érző tehetség' munkásságának saját megjelenése pedig abban áll, hogy az érzelem nem a' különbféleség' egyesítése, mint a' képzet, mellyben a' tárgyat és formát mindenkor megkülönböztethetni, hanem minden érzelem olly eredeti egység, melly feloldhatatlan, elválaszthatatlan, 's mellyben a' tárgy és a' forma ugyan az. Az érző tehetség ezen megjelenése által különböz mivoltikép az esmerő és vágyó tehetségétől, mellyek megjelenésében a' tárgyat és formát mindenkor elválasztva észrevehetni.

Mivel minden érzelemben a' tárgy és a' forma ugyan az, tehát másodszor az érző tehetség' munkásságának is a' képzet' és vágyás formájától mivoltikép különböző formával kell birnia. Az érzelem' formájában tehát a' különbféleség nem kapcsolatik össze egy egészbe mint az esmerő tehetség' munkásságánál; sőt inkább a' tárgy' és a' forma' ugyanazonsága ama' forma, melly alatt az érzelem lelkiesmeretünkbe árad. Mind az tehát, mi az érző tehetséghez tartozik, közvetlenül jelenik meg. Azért is arról, mit az érző tehetség' formájában észreveszünk, közvetlenül bizonyosok vagyunk, holott az értelem' fogásai, és az okosság' ideáji által okozott meggyőződésünk csak közvetett, és ezért azellenkező észfogások is ideák által meg lehet támadni és el lehet tagadni. Ennél fogva az érző tehetségben vagyon minden közvetlenül bizonyosnak alapja. Az érzelem által tulajdon lételünkről, mindenkori állapotunkról, a'

külső dolgok' létéről, 's ezekhez, valamint az érzéshaladó világhoz való személyes viszonyunkról közvetlenül bizonyosak vagyunk, úgy hogy semmi logikai éleselműség, semmi vetélkedő ügyesség ezen közvetlen bizonyosságot le nem ronthatja.

Hanem az érző tehetségnek saját, a' másik két lelki tehetségtől különböző irányzata is vagon az emberi létel' öszszeséges céljára. Az esmerő tehetség ezen célt, mint az okosság legfőbb ideáját megállapítja, a' vágyó tehetség szabad cselkedetek által megvalósítani akarja, az érző tehetség pedig saját mérhetetlensége szerént fel fogja, és minden, egyes érzelemre, ennek az emberi létel' céljához való viszonya szerént, ama' mérhetetlenségnek bélyegét rányomja. Ugyan is az érzelmek a' lelki esmeretben észrevett különböző megjelenésekre nézve, érzékiekre, értelem illetőkre, izlésbeliekre, és erkölcsiekre osztatnak; tehát az erkölcsi mint legnemesebb 's legtisztább érzelem' mérhetetlenségének észrevétele legnagyobb és legerősebb lesz, 's így lépcsőnként alább való az érzéki, mintaz erkölcsi, jóizlésbeli és értelem illető érzelemé, mert csak az érzékit, nem pedig a' lelkit lehet egészen kielégíteni. Ha tehát a' lelki érzelmet egészen ki nem elégíthetni, vagy a' mi ugyan az, annak végpontjára, legfőbb lépcsőjére el nem juthatni, és szinte úgy az érzelem' foglatját, annak mérhetetlenségét egészen 's kimerítőleg szóval ki nem fejezhetni; az érzelem' mérhetetlensége olyan valami, a' mi az esmerő és

vágyó tehetség' állapotjaival való minden össze- hasonlítást felülhalad, és mint ama' végpont, mellyben minden érzelem végződik, sem le nem irathatik, sem részekre nem tagoltathatik. Ezen mérhetetlenség tehát, melly minden érzelemben megvagyon, és még az érzékinek is nagyobb erőt ad, mint sem a' csupa képzetnek, szükséges esmerhetetlen alapja mind annak, mi a' költés' nyelvében megjelenik, és mi által a' költés eredetiekép különböz a' prosától és az ékes szólástól. Mert a' költői műdarabot abból esmerhetni meg, hogy tárgya sem csupa képzetekből, sem csupa vágyásokból nem ered, hanem érzelmekben áll, minthogy az érzelmek gazdagsága, bősége és személyes különössége nélkül költőt nem is gondolhatni.

132. §. A' képzelő erő' viszonya a' költés' nyelvéhez.

Jóllehet a' költői tárgy eredetiekép az érző tehetségéből származik; mindazáltal a' lelki esmeretben előbb bizonyos formát kell nyernie, hogy sem szóval előadassék. A' költői tárgy' ezen formáját a' képzelő erő'től veszi ama' megfejthetetlen összeköttetésnél és viszonyhatásnál fogva, melly az érző tehetség és képzelő erő között a' költő' lelkében vagyon. Ugyan is ámbár, általjában véve, a' képzelő erő' munkásságát határozott észfogásokban előterjeszthetjük; megmagyarázhatatlan még

is amaz összeköttetés, melly közte és az érző tehetség között az egyes költőknél előfordúl. Ezen megmagyarázhatatlan viszonyból származik a' költői individualitás, melly olly végetlenül különbféle a' remek költőkben, hogy a' valódi költőt ezen individualitásnál fogva azonnal megismerhetjük, 's minden más remek költőtől megkülönböztethetjük.

A' három lelki tehetség' közönséges philosophiai kifejtése szerint a' képzelő erő egy különös munkássága az esmerő tehetségnek. Azonban abban különböz mivoltikép az értelemtől és okosságtól, hogy sem a' szemlésben adott különbfélét nem egyesíti egy észfogásban, sem olly képzeteket nem alkot, mellyeket, minthogy nékiek semmi érezhető vagy esmerhető tárgy meg nem felel, ideáknak nevezünk; hanem eredeti törvényessége szerint csak képeket szül, 's ezeket tökéletes egészek gyanánt a' belső érzés' elejébe állítja. Valamint pedig a' képzelő erő mind az értelem' fogásait, mind az okosság' ideáit képekké változtathatja, 's ezeket olly idealok gyanánt terjesztheti elő, mellyeknek szabad cselekedetek által meg kell valósíttatniok; úgy az eredeti érzelmeket is, mellyeknek előbb, hogy sem szóval előadassanak, képzetekre kell változniok, idealisálhatja, 's így a' költői nyelvben előadhatja. Mert a' költés' nyelvének épen ezen idealisált formája származik közelebből a' képzelő erőnek saját munkásságából, de úgy, hogy az érzelem' mérhetetlenségre nézve a' képzelő erő idealisálta érzelmek nagyobb hévvel bírnak a' költés'

nyelvében, mint sem a' képzelő erő érzékenyítetté észfogások, vagy ideák, ámbár tagadhatatlan hogy az eredeti érzelmek' idealisált előadása jobban közelít az ideák' mint sem az észfogások' idealisált előadásához.

A' költői előadás' második alapfeltétele tehát abban áll, hogy a' költői műdarabnak az érző tehetségéből eredő tárgya, minekutánna képzetre átváltozott, a' képzelő erőből idealisáltassék, 's úgy adassék elő a' nyelvben, mert csak az idealisált előadás diszeskedik költői bélyeggel. Az értelem' csupa fogása, ha mindjárt legtökéletesebb szótagmértékben, vagy rímben vagyon is öltöztetve, soha sem lehet költői szülemény, mert mind az érző tehetségéből lett származás, mind a' képzelő erő' munkásságától nyert idealisált forma nélkül szükölködik.

A' képzelő erő' ideáljai között pedig az igaznak, szépnek és jónak ideáljai legfelsőbbek. Az igaz' ideálja az esmerő, az erkölcsi jó' ideálja a' vágyó, a' szép' ideálja pedig az érző tehetség' munkásságának legfőbb célja. Mert annak, mi az érző tehetséget érdekelni 's megrázni akarja, szép formában kell megjelenie, melly t. i. tökéletes egysége által közvetlen gyönyörködést okoz, és a' képzelő erőt szabad, eleven 's játszi munkásságha hozza. A' szép' ideálja tehát valamint minden egyéb, úgy a' nyelvbeli műdarabnak is legfőbb feladása.

133. §. Folytatás.

Nincs ugyan olly ember, ki érző tehetség és képzelő erő nélkül egészen szűkölködnék, csak hogy az emberek' végtelen különbözősére nézve mind az érző tehetségnek, mind a' képzelő erőnek sokféle lépcsője vagyon; azonban költői lelkesedést egyedül azon embereknél találhatni, kiknél az érző tehetség' legfelsőbb elevensége és hathatósága az eredetkép alkotó 's egyaránt mívelt képzelő erővel legszorosabban özsze vagyon kapcsolva úgy, hogy ez az érző tehetségből származó költői tárgyat idealisált formában kifejezhesse. Ezen értelemben a' költői lelkesedés és ihletés magában megmagyarázhatatlan és a' természet' ajándéka, mennyire t. i. a' felingerlett érző tehetség 's az alkotó képzelő erő egyarányos hathatóságában áll. Ezen, eredetére nézve megmagyarázhatatlan, megjelenésére nézve pedig az érző tehetség' és képzelő erő' egyarányos munkásságában álló belső költői élettől függ a' nyelvbeli külső költői előadás. Hol ama' belső költői élet meg nincsen, ott a' nyelvbeli forma még külső tökéletessége mellett sem birhat költői bélyeggel; azonban a' belső életből származó költői előadás sem szűkölködhetik külső tökéletesség nélkül, mert csak ennél fogva egyczhet meg a' nyelvbeli előadás' főtörvényével, a' forma' törvényével. Honnan a' költői műdarab' characterében áll, hogy az tiszta és közvetlen érzelme-
ket tegyen érzékenyekké, ezeket a' képzelő erőnek

alkotó munkássága által idealis formában terjeszse a' belső szemlélés' elejébe, és azokból azután ezen a' költő' lelki esmeretében repkedő ideállal egyezőleg a' nyelvbeli előadásban tökéletes külső formát alkosson. Így származván a' költői műdarab valóban nem egyéb az, mint a' lelki esmeretben repkedő ideál' érzékeny előadása, mint közvetlen következése az érző tehetség' felindításának 's megrázásának és mint saját szüleménye a' képzelő erőnek.

Hanem a' valódi költő is ezen tulajdonság által különböz mind a' prosában írótól, ki közvetlen észfogásait és ideájit adja elő, mind a' szónoktól, ki előadása által közvetlenül az akaratra behatni 's azt cselekedetre birni szándékozik. Ez egyik sem czélja a' költőnek; mert ez egyedül érzelmeinek mérhetetlen vágyódását 's képzelő erejének az érző tehetséggel megmagyarázhatatlan öszszefüggésben álló munkásságát követi. Munkája közben nem gondolkodik a' költő azon behatásról, mellyet okozni fog, és nem czéloz ilyen behatásra; hanem midőn mivelte lelke valamely költői formát alkot, ez szerzője' személyes érettségétől azonnal megnyeri azon tökéletességet, melly által az érző tehetségre és a' képzelő erőre ellentállhatatlanul behathat.

Leginkább pedig a' költő abban különböz a' prosaicustól és szónoktól, hogy ámbár közelebbről csak tulajdon személyes érzelmeit adja elő a' költői formában; még is ez által úgy lép fel, mint az egész emberi nem' képviselője. Mert a' benne felingerlett 's a' műdarabnak tökéletességet szerzett
 érzel-

Érzelmek az ideálokból származnak, mellyek az egész művelt emberiség' közjawai. A' költő tehát érzelmei' végetlenségében a' tiszta emberiséget adja elő, lelkesedése őtet az individualitás' határin felül emeli, 's az egész emberi nem' középpontjára helyezi. Ehhez szól ő, ennek személyében 's nevében fest ő, a' mint ő érez, érezhet és tartozik is érezni minden ember, mert mindenikben az érző tehetség' ugyan azon mérhetetlensége és a' képzelő erőnek ugyan azon irányzatja meg vagyon.

Ha tehát, a' mondottak szerint, a' költés' mivolta ezen felhozott alapfeltételeken épül; abból valamint a' költésnek a' prosától és az ékesszólástól való pontos elkülönözése önként következik; úgy azt is könnyű belátni, melly nagy hiba a' költés' eredeti characterét ezekével öszszezavarni. Ez pedig kétféleképen történhetik meg. Ha t. i. a' személyes érzelmek nem igazak és nem eléggé erősek, vagy a' képzelő erő nem eléggé munkás azon érzelmeknek az ő mérhetetlenségekkel 's az ideál' fényével egyező előadásában; ekkor a' tagoló értelem beleelegyedik az előadásba, 's ennek formája bizonyos idétlen, korcs szülemény lesz — a' költői prosa. Szinte így származik a' másik korcsszülemény, ha a' költői előadásban az érzelmek és vágyások öszszezavartatnak, 's egymással elcseréltetnek. Innen csak akkor vagyon meg a' költői formának tulajdon, a' prosa' és ékesszólás' nyelvjétől különböző characterere, és csak akkor emelkedik tökéletes szépségre, ha az érző tehetség' idealisált álla-

potjait egész tisztaságokban, erejekben és mérhetlenségekben úgy előadja, hogy a' tökéletes költői forma' szemlélése által másokban is mind az érző tehetségnek a' költői lelkesedéssel rokon felingerlését, mind a' képzelő erőnek hasonló szabad játszi munkásságát eszközli, mellyben sem az előadott idealisált tárgyat feltagoló esmerő tehetségnek, sem azt cselekedet által megvalósítani törekedő vágyó tehetségnek munkássága nem elegyedik.

134. §. A' költői forma' külső tökéletessége.

Végre a' költői forma úgy leszen tökéletes, ha két első mivolti tulajdonságához a' harmadik a' nyelvbeli előadás' tökéletes külső költői formája is hozzá járul. Már felebb említők, hogy valamelly nyelvbeli műdarab' költői characterét nem egyedül a' szótagmérték, vagy rím, hanem inkább a' személyes érzelmek' idealisált előadása határozza meg. Azonban költői lelke' és mivolta' ezen tökéletességének a' nyelvbeli előadás' külső formájára is által kell mennie, hogy a' költemény mind belső, mind külső tökéletességére nézve egy feloldhatatlan tökéletes egészet tegyen. Mert ámbár a' költői műdarab' külső formájának tökéletessége az idealisált érzelemnek hiányát ki nem pótolhatja; még is csak azon költeményt állíthatni tökéletesnek, mellyben az érzelem' és képzelő erő' belső igaz költői életével a' forma külső tökéletessége párosul.

A' forma' külső tökéletességének alapfeltétele a' szép hangzat, melly a' dalt és hanggegyezést (melodia, et harmonia) foglalja magában. Ebben áll a' költemény' muzsikai caractere. Mert valamint a' hangművészségben a' szép hangzat a' tagatlan hangok' dalán és egyezésén épül; úgy a' nyelvben a' tagos hangok' dalán és egyezésén. Ha tehát a' hangművészség' mivolta mindenik érzelem' tulajdon hangjának, vagy hallható kifejezésének 's nemesített érzékeny előadásában áll; úgy a' költő' művészi tökéletessége is attól függ, hogy lelki esmeretében repkedő idealisált érzelmeihez illő hangot találjon a' nyelvben, 's költeményének külső formáját a' dal' és hanggegyezés' törvényei szerint alkossa. — Többire a' költemény' szép hangzataról már más-hol (79. §.) értekeztünk.

Azon kérdésnek eldöntésére: használhatni e a' mostani költeményekben a' régi mythológiát, legyen szabad esmert derék költőknek, Rajnisnak szavait felhoznom, ki a' Szombathelyi Papnevelő ház' könyvtárában találtató illy czimú kéziratredékében: a' poétai mesterségnek közönséges regulái — e' dologról így értekezik: „A' keresztyén „Poéta is, ámbár semmibe hajttya a' Pogányságnak „költött Istenit, és azokat öszve nem keveri a' valóban szent dolgokkal, mindazáltal, ha tsak világi „dologról ír, méltán szabadnak tarttya a' Pogányoktól reánk származott költeményekkel való „élést.“ Itt a' mythologiai személyeket és személyesített tárgyakat esmertető jegyeikkel együtt leirván így folytatja állítását: „Ezekkel, és több egyéb régi „költeményekkel a' világi dolgokra nézve bizvást

„élhet a' keresztyén Poéta is, nem gondolván azok-
 „kal, a' kik ezeket kiirtván a' Poézist számos ékes-
 „ségeitől meg akarnák fosztani, de hijdha. A' Poéta
 „ha keresztyén-is, mindazáltal, úgymint Poéta so-
 „ha sem tartotta, 's' jövendőben sem fogja véteknak
 „tartani az illetén költeményekből eredő ékes gon-
 „dolatokat, mert a' versszerzésre nézve többet nyom
 „egy Pogánynak, de jó Poétának itélete, hogy sem
 „ezer együgyű, és Poétai tudomány nélkül szüköl-
 „ködő keresztyéneknek vélekedésök, a' kiknek tsak
 „úgy tetszetik a' Poétai tsemege, mint a' Paraszt-
 „nak a' Tsokoláda. Elég az, hogy az e' féle régi
 „költemények a' Poétáknak méltán tetszenek, mi-
 „velhogy azok által a' közönséges mondás-is nagyon
 „megékesítettik, a' mint ezt számtalan példák bi-
 „zonyíttyák. Lássuk tsak ez egyet. A' múlt XVII.
 „Századnak vége táján egy jeles képiró Szüze Gróf-
 „nét úgy irta, mintha a' kotsi, mellyben a' Grófné
 „ült, levegő égben volna; de, mi vonnya azt? lo-
 „vak-e? vagy mi egyéb állatok? azt a' felhő miatt
 „nem lehetett látni. A' képiró azt kívánta, hogy ezt
 „a' képet valamelly Poéta szép verseivel ékesítse.
 „Ha már egy jámbor keresztyén e' következő ver-
 „set szerzette volna:

„E' bölts, szép, jámbor Grófné érdemli, hogy ötet“

„A' könnyű kotsiján Angyalok égbe vigyék.“

„nem kétlem, ez sem szükölködött volna ditséret
 „nélkül. De mi ez, ha egybe vettetik egy akkori
 „elmés, és a' régi költeményeket szerető Poétának
 „Fieubet Gáspárnak imez verseivel?

„Ez, ki kotsin vitelik magas égre, mi Isteni Ászszony?“

„Juno - e? vagy Pállás? vagy Tziteréi Venus?“

„Hogyha nemét nézed, Juno: nagy eszére tekintve“

„Pállás: szép szeminek fényire nézve Venus.“

Mind e' mellett koránt sem kell ezen állítást a' köznép' számára irtt költeményekről is érteni, mert ez előtt esmeretlenek lévén a' mythologiai tárgyak, ezek a' dolog' érzékenyítésére haszon nélkül fordíttatnának. Azonban ifjabb költőjinket nem felesleg való arra emlékeztetni, hogy munkájikat mythológiával ékesítvén ne zavarják össze a' Görög és Római mythológiát a' Zsidóktól kölcsönözött képekkel. Ha tárgyát a' költő hazánk' év könyveiből kölcsönözi; nagyobb figyelmet érdemelnek Eldődeink' hitvallása, szokásai, véleményei, polgári alkotmánya, fegyvernemei, játéka, ruházatjai, lakásai, házi butorai 's t. e. f., mellyekről hogy nemzetünket T. Horvát István mentől előbb tudósítsa, minden hazafi buzgón ohajtja. — Hasonlítsd össze e' tárgyról azokat, miket mond Döbrentei Erd. Mus. 7. Füz. a' 61. lap.

135. §. A' költeményfelekezetek' felosztása.

Mivel a' költői előadás' tárgya a' költő' személyes érzelmeiből ered; tehát a' hasonló és rokon érzelmeknek, mellyek a' költő' lelkében legszorosabban össze vagynak kapcsolva, a' költői előadásban is egymáshoz hasonlóknak 's rokonoknak kell lenniük. Ez a' költeményfelekezetek' felosztásának alapigazsága.

A' költeményfelekezet által t. i. olly költői műdarabok' osztályát értjük, mellyek közös characterre a' költő' érző tehetségének rokon szemé-

lyes állapotjából ered. Innen a' különös felekezetekben öszszevetett egyes költői formáknak az érző tehetség' hasonló felindításából és a' költőnek azon tehetségéből kell folyniok, mellynél fogva személyes érzelmeit képzelő erejének alkotó munkássága által tökéletes formába öntheti. Ezen állítás szerént a' költeményfelekezeteknek annyi osztályának kell lenni, a' hány különböző alaphangja vagyon az érzelemnek a' szép előadásban.

1) Azon költői formák, mellyek az örömnék és elragadtatásnak, vagy a' fájdalomnak és szomorúságnak a' költő' lelkében felingerlett érzelméből: idealisált előadásban egy tökéletes egészet alkotnak, úgy hogy az érzelemnek közvetlen hangját és kifejezését az előadás visszaadja, a' lantosa költéshez (lyrica poesis) tartoznak.

2) Ellenben az oktató költés' (didactica poësis) bélyege abban áll, hogy a' szép forma bizonyos közönséges észfogásokat és ideákat ad elő, mellyek meghatározott érzelmekkel való öszszefüggések és szövetségek által az érző tehetség' felsőbb ingerlését, 's a' képzelő erő' szabad játékát eszközlik, és a' költői forma által szép egészet tesznek.

3) Továbbá a' költői előadás egyes tetteket, történettárgyokat és személyeket, valamint az emberi szabadság' meghatározott körében előforduló öszszefüggő emberi cselekedeteket is adhat elő, a' történetben résztvevő lények' szabad munkásságát idealisálhatja, és az érző tehetségnek a'

szabadság' okozatja által eszközlött felingerlését tökéletes szép formában terjesztheti elő. Ebben áll az elbeszélő költés' (epica poësis) bélyege.

4) Némelly költői formákban az emberi szabad cselekedetek' összefüggését magok a' szép formában előadott munkálkodó személyek (a' költő' individualitásának észrevétele nélkül) állítják szemlélésünk elejébe. Ezek a' dramai költéshez számláltatnak. Azonban minden ide tartozó formában alapfeltétel az, hogy a' műdarab csak játékszíni előadása által leszen tökéletes.

5) Végre vagynak bizonyos költői műdarabok, mellyek' caractere az előadott négy fő osztály közül majd az egyiknek majd a' másiknak caractéréhez közelít, majd pedig több osztály' sajátágaínak összegyolvasásából ered. Ámbár az első esetben az egyes költeményt néha a' négy fő osztály közül valamelyikhez lehetne is csatolni; mindazáltal a' második esetben ez erőltetés' nélkül végbe nem mehetne, és az egyes költői epistola, az egyes idyllion's i. t. majd a' lantos, majd az elbeszélő költemény felekezethez tartoznék. Honnan, mivel a' képzelő erőnek alkotó munkássága úgy sem szabja magát a' theoriában felállított osztályokhoz, sőt inkább ezeket az szerént kell elrendelni, czélarányosabb azon vegyes formákat egy különös pótolék osztályban előterjeszteni.

Különbféleképen igyekeztek a' költői műdarabokat osztályokba szedni; tökéletesen kimerítő osztályozást azonban nehezen találhatni; részént mivel né-

melly költeményeket, akar hogyan osztassanak is fel, több osztályhoz számlálhatni, részént mert a' költő új meg új felekezeteket alkothat. Honnan az osztályozásban egyedül a' mivolti formákat, nem pedig az esetieket kell tekinteni, mert egyébként épen minden rendszeres osztályozás lehetetlen lenne.

136. §. A' három írásmód a' költés' nyelvében,

Valamint a' prosa' és ékesszólás' nyelvében minden egyes műdarabnak, ha tökéletességgel akar díszeskedni, határozottan vagy az alsó, vagy a' közép, vagy a' felső írásmódhoz kell tartoznia; úgy a' költés' nyelvében is minden egyes költeménynek, akár ének vagy elegia, akár mese vagy hősi költemény legyen, vagy az alsó, vagy a' közép, vagy a' felső írásmódban kell írva lennie. E' három írásmód közül egyiknek választását közelebbről, mint belső ok, ugyan az író' individualitása, gyakran mint külső ok, majd a' tárgy' minéműsége, majd az előadás' célja határozza meg. Azonban az írásmód' választásának külső okai is többnyire a' belső októl függnek, mert a' költő' individualitása a' felebb mondottak szerint — az érző tehetségnek és az önmunkásságú képzelő erőnek megmagyarázhatatlan belső viszonyhatásában áll, úgy hogy a' költő ennél fogva a' tárgyához és előadása' céljához legalkalmasabb írásmódot magától eltalálja.

Egyébaránt mind a' költés' teoriajára és gyakorlására, mind műdarabjainak vizsgálására nézve

fontos dolog a' műdarab' írásmódjának uralkodó characterét kitalálni, mert nem csak az írásmódnak az előadott tárgyhoz illő czélarányos választásától, hanem a' választott írásmódnak a' formában való megtartásától szóló ítélet is attól függ.

Végre a' mi a' költőnek, úgy nevezett, dolgozasmódját illeti; általa jó értelemben a' költőnek minden nyelvbeli műdarabjában megismerhető individualitását értjük, mennyire az bizonyos, egyedül neki tulajdon érzelmekben, ideákban, fordulásokban; öszszerkesztésekben s egyes kifejezésekben áll, Erre nézve a' remek írók' egyes elmeszüleményét azonnal megismerhetjük és minden más írójétől megkülönböztethetjük. Hanem hibás a' dolgozasmód, ha nem magából a' költő' individualitásából, hanem valamely más eredeti költőnek vak utánazásából, vagy is majmolásából ered.

MÁSODIK FEJEZET.

A' lantos költésről.

121. §. A' lantos költés' bélyege, főtulajdonságai és felosztása.

A' lantos költés bizonyos személyes érzelme-
ket idealisálva ad elő tökéletes, szép formában.
Tehát ennek tárgya az érzelem, vagy mivel az

érzelmet nem közvetlenül, hanem csak közvetve a' képzetek által lehet előadni; a' képzetek mellyek érzelmekké válnak, vagy közvetlenül érzelmet fejeznek ki, teszik a' lantos költés' tárgyát. Ezeket a' költőnek önmunkásságú képzelő ereje idealisálva fogja fel és így olly nyelvbeli forma által adja elő, melly a' forma' törvényével egészen meg egyez, és, mint tökéletes egész, a' forma' hibátlan- ságát és szépségét feloldhatatlanul öszszekapcsolja.

Ámbár pedig a' költőtől előadott érzelmek annak egészen sajátjai, úgy hogy azok illy formában semmi más emberi lélekben nem gerjedhetnek; mindazáltal az emberiség' leg főbb idealjaival való öszszefüggéseknél fogva a' költői formában olly tiszta emberi érzelmek gyanánt jelennek meg, mellyeket minden mívelt ember' sajátjainak méltán elfogadhat. Az érzelem sokáig szakadatlanul nem tarthat, honnan a' lantos költemény igen hosszú nem lehet. A' költő tehát az érzelmet előadó gondolatokban mértéket tartson és azokat emelje ki, mellyek a' meghatározott érzelem' felgerjesztésére legalkalmasabbak. De igen rövid sem lehet, mert a' gyönyörűséget okozó érzelemmel örömet mulatunk, minthogy a' szívnek ki kell magát beszélennie.

Természete szerint az érzelem ugyan önkényű, mindent, még a' leg különbélebbet is maga alá hódítani, 's mintegy magához ragadni igyekezik; vagyon azonban még is kezdete, szövevénye és vége, akar azután a' kimondhatatlanságig emelkedjék, akar bizonyos nyugvó ponton maradjon.

Tehát minden látszó rendetlenség mellett is bizonyos, meghatározott rendnek kell a' lantos költeményben lenni, melly nem csupán csak az érzelemⁿ egységéből ered, hanem mellyben az értelem is részt veszén úgy hogy kilehessen mutatni, mint jutott a' költő egyik dologról a' másikra, és kilehessen jelezni ama' közép tagokat, mellyeket az érzelemⁿ gyors folyamatja, mint ahhoz nem tartozókat, elmellőzött,

Az érzelem mindig lerövidebb úton igyekezik magát előadni, honnan a' lantos költésⁿ belsejében a' képekⁿ legmerészebb öszszeköttetései, és külsejében a' ritkább és legszabadabb szókötések, vakmerő szabadságok fordulnak elő. Azonban ennek különböző lépcsőit az érzelemⁿ hevessége, 's a' szívⁿ felindulása határozza meg. Minden érzelemnek pedig tulajdon szómértéke vagyon, mellynek a' lantos verskötetekben ki kell tünnie. Ezek se nagyon hosszúak, se nagyon rövidek ne legyenek, mert a' hosszúakra nehéz figyelmezni, a' rövidek pedig a' gyakran előforduló szótagmérték miatt unalmat okoznak.

A' hányfélék pedig az emberi érzelmek részent kútfejekre, részent nagyobb, vagy csekélyebb erejekre nézve; az egyes lantos költeményekⁿ caractere, hangjoknak és színezéseknek ereje is szinte annyiféle lehet. Mert másképⁿ fejezi ki magát az érzéki érzelem a' szerelemben, mint az értelembeli a' világⁿ mérhetetlenségének észrevételében, vagy az erkölcsi a' halhatatlanságⁿ költői előadá-

sában. Ámbár tehát abban áll a' lantos költés' egyes műdarabjainak közös characterere, hogy azok közvetlen érzelmeket festenek idealisált előadásban; mindazáltal az egyes műdarabok' szorosabb vizsgálásában azon érzelmet kell felkeresni, melly mint tárgy a' költemény' alapját teszi, azután az érzelemnek a' költeményben foglalt hangját, melly a' formában majd mint az öröm', majd mint a' fájdalom' érzelemnek az erősség' különféle lépésőji szerint mérsékelt hangja jelenik meg. A' költő' lelkébe áradott személyes érzelmeknek ama' különböző eredeti characterere, 's hangjoknak eme' mérséklése határozza el a' lantos költés' egyes formájának különböző characterét és hangját. Ezen egyes formák ezek: a) az ének; b) az oda; c) a' hymnus; d) a' dithyrambus; e) az elegia; f) a' heroide; g) a' cantata; h) a' hangzatka; i) a' madrigal, rondeau és a' triolet.

138. §. Az Ének.

Az Ének egy meghatározott és a' lelket gyengédeden ingató érzelmet ad elő tökéletes szép formában. Az ének' hangjában a' felgerjedett érzelem maga magával mértékegyenlőségben vagyon, és ez által különböz a' lantos költés' egyéb formáitól, név szerint az odától, hymnustól és dithyrambustól, mellyek a' költői lelkesedés' magasabb reptében az érzelemben áradó végetlent a' véges' határinak egyenlő erejű képzése mellett adják elő.

Az ének hangja, magában véve, a' tiszta örömnék, megnyugvásnak és reménynek hangja. Ezt az érzelemnek olly jóra való irányzása ingerli fel, melly után a' lélek sovárog, vagy mellynek bírása az érzelmet megragadja 's felemeli, vagy melly az érzelem és képzelő erő előtt elevenen lebeg. Mert abban különböz az elegiától, hogy az örömnék benne uralkodó hangját semmi kedvetlen érzelem sem zavarja.

Az ének vagy istenes, vagy világi. Az istenes ama' fellengző érdeklés' kifejezése és előadása, melly az embert az isteni tökéletességeket szemléltében, az Isten iránt való tiszteletét, szeretetét, 's kötelességeit képeztében meghatja; és így, a' mint valamelly meghatározott érzelem gerjed az emberben, majd az Isten iránt való háládatosság' kifejezése, majd tökéletességei' csudálásának a' benne helyezett reménységnek 's a' t. hangja. — Azonban az istenes éneket jól meg kell különböztetni a' nem csak az istenes éneket, hanem az egyházi odát, hymnust és elegiát is magában foglaló egyházi költéstől; minthogy sok egyházi ének formájára nézve hymnus, és a' tökéletes böjti énekek mind annyi elegiák.

Ellenben a' világi ének bizonyos, az élet állapotjai és változásai által gerjesztett, személyes érzelemnek előadása. Mint szerelmes ének a' szeretett aszszonyi lény okozta érzelm' hathatóságát 's hevességét festi. Mint borozó ének a' borivás szülte örömeket adja elő érzékenyen. Mint alkal-

matosságheli ének a' házi vagy nyilvánvaló életnek érzelmet gerjesztő emlékezetes történeteit tárgyozza, és azért olly ritkán tökéletes, mert a' történet csak ritkán gerjeszt igaz érzelmet a' költőben. — Hanem a' természet' tárgyai, és az élet' másféle változásai is, mihelyt a' költőben egy meghatározott érzelmet gerjesztenek, tárgyat nyújthatnak az énekre. Nép' énekének akkor nevezzük a' világi éneket, ha előadása, a' tárgynak egész nemzetet érdeklő fontossága és a' kifejezés' legnagyobb együgyűsége miatt a' nép' minden tagjára nézve értelmes, vonzó és használható.

Mivel az ének az eléneklésre készítettik, és pedig úgy, hogy az első verskötet dala a' többire is szolgáljon; tehát minden versnek a' mondás' egy egész részént magában foglalnia, minden verskötetnek pedig egész kerékbeszédet végeznie, vagy is inkább két kisebb kerékbeszédre oszolnia és mindenik kerékbeszédnek hosszú szótaggal kell végződnie. Végre az ének a' lábok' különbségét sem szenved meg, hanem a' versnek vagy merő dactylusokból, vagy tiszta spondeusokból, vagy a' mi szokottabb, merő trocheusokból kell állani, mellyeket csak az utolsó szótagjokon hangvonás nélkül szükölködő spondeusok pótolhatnak ki.

Nálunk az istenes énekekre ez ideig kevés figyelem fordított, mert az isteni tisztelet' alkalmával énekelteni szokott énekek többnyire helyes rím nélkül szükölködnek, sőt a' szönyomozás és szokólés ellen ejtett hibák által elrútítva lévén, igaz értelmet sem adnak. Nézd: az egyházi énekekről. E g y h á z i É r

tekez. és Tudós. 1820. 16 kötet. 147. lap. — Azonban már e' pontban is némelyek szerencsésen fáradoztak, u. m. Faludi, Versegly és mások. Nézd: Éneklőkar 's a' t. kiadta Tóth Ferencz. 1823.

A' világi énekben nevezetesek: Faludi, Ányos, Versegly, Kazinczy, Kisfaludy Sándor, Berzsenyi, Superint. Kis, Csokonai Vitéz, Kisfaludy Károly, Sz. Miklósy, G. Teleky Ferencz, Döbrentei.

159. §. Az Oda.

Az Oda egy, meghatározott fellengző érzelmet fest a' felhevülés' legmagasabb reptében, mikor a' képzelő erő tulajdon véges voltát elfeledvén, az ideáloshoz, a' végetlenhez emelkedni törekedik. Bele vagyon t. i. oltva az emberbe a' végetlenhez való sovárgás és vágyódás. Hanem mennél inkább hevíti képzelő erejét és gerjeszti érzelmét az ideálos tárgy' szemlélése; annál inkább érzi véges voltának is a' végetlentől való mérhetetlen meszszeségét, úgy hogy érző tehetségében e' két ellenkező tárgy két ellenkező, kedves és kedvetlen, érzelmet okoz, mellyek képzelő erejét hathatósan megragadván, költeménye' hangjára és színére is által mennek. Már ezen magasabb felhevülés, mikor a' költő véges erejét az ideálban előtte lebegő végetlenhez méri, 's annak fellengőségétől általhatva érzi, hogy véges ereje azt el nem érheti, vagy meg nem valósíthatja, azonban a' felhevülés' legmagasabb reptében még is a' legmerészebb 's legerősebb képekkel teljes nyelv által előadni törekedik, szüli az odát. — Mivel tehát az oda főképe

a' költő' lelki állapotját festi, gyakran a' tökéletes értelmességre megkívánt gondolatkövetkezést el-mellőzi, és leginkább csak a' költő' lelkében a' tárgytól okozott behatást fejezi ki. Ebből azonban épen nem következik, mintha az oda' reptének egészen rendetlennek kellene lenni; sőt inkább a' képzelő erő legmerészebb reptében, 's legtüze-sebb felhevülésében is az érzelm' egysége nélkül nem szükölködhetik. Továbbá az odának mivolti tulajdonsága a' rövidség. A' heves érzelm' kifejezése, valamint maga az érzelm is, sokáig nem tarthat a' nélkül, hogy nagyon el ne lankadjon, holott pedig az érzelmet hathatósan kell előadnia. Gazdag teljességben jelenjenek meg tehát az érzelmet elevenen képzelhető képek, a' tagolások festé-sekké, a' vitatások elevenen előadott példákká változzanak. Hanem rövidségéből szükségképen következik, hogy a' képek' értelmes kifejtését, valamint a' gondolatok' világos összfűggesztését is az odában épen olly szorosán meg nem kívánhatni. Végre az oda különös versfelekezetet is kíván. A' fellengző érzelm, mellyet az oda fest, rövid szavakkal, de mindenkor hangosan, és természetete szerint majd hosszabb, majd rövidebb mondásokkal beszél. Innen a' Görög és Római mértékű négy soros verskötetek legjobban illenek hozzá; de ezek' characterét előbb szorgosan ki kell nyomozni, hogy helyesen használtathassanak.

Mivel az oda' characteré az érző tehetség' bel-ső hathatós felindulásából, és a' véges 's az ideálban elő-

előadott végetlen ellenkezésének érzékenyítéséből származik; szükségtelen, sőt haszontalan az odákat különbfélekép' s némellyekkel névszerint philosophiaiakra s hősiekre felosztani; ámbár tagadhatatlan, hogy az érzéshaladó világ' leg főbb ideáji — a' szabadság, halhatatlanság, Istenség - szinte úgy mint az ideálisált emberi bátorság, maga' megtagadása és feláldozása az odára alkalmas tárgyat nyújthatnak. A' szépség' egyes jegyei közül a' legszabadabb érzékenyítés, az árnyéklás, az árnyék' és világosság' illő felosztása az újság, az erő, a' nemes, a' nagy, kivált pedig a' fellengző és innepi közvetlenül az odához tartoznak, ha ennek az érző tehetségre és képzelő erőre erősen be kell hatnia; azonban a' váratlant, az indulatosat, sőt a' csudálatosat sem lehet egészen kizárni.

Ezek szerint az Oda abban különböz mivoltikép az énektől, hogy végyes, kedves és kedvetlen, érzelmeket fest, amazt a' képzelő erőnek és érző tehetségnek az ideált megvalósítani törekedő munkásságából származó gyönyörűség szüli: ezt pedig az ideál' valósításának lehetetlensége okozza. Ugy festi pedig ezen érzelmeket, hogy a' végetlennek a' végesen vett diadalma, s az ideálos tárgynak az előadás által eszközlött tökéletes érzékenyítése miatt végre a' kedves érzelem a' kedvetlent felülmúlja; mert a' képzelő erő' felhevülése a' végetlennek és végesnek ellenkezését meggyengíti, és mintegy elhomályosítja, és az ideálnak a' költői előadásban lett valósításából eredett elragadtatás a' lelket eltölti. Nem különben az oda' kifejezéseinek nagyobb hathatósága és ereje által meghaladja az elegiát, ámbár ez is végyes ér-

zelmeket fest. A' hymnustól, mellyel legközelebből rokon 's melly, szorosán szólván, csak felekezete az odának, abban különböz, hogy az oda minden végetlennek gondolt tárgyat előadhat; a' hymnus' tárgya pedig mindenkor valamelly istenesség gyanánt előadott lény.

Az odában fénykoszorút érdemeltek: Báróczy, Virág, Berzsenyi, Dayka, Superint. Kis, Kazinczy, Versegly, Döbrentei.

140. §. A' Hymnus.

A' Hymnus legközelebből rokon az odával; mert ebben is a' végetlennek és végesnek ellenkezését teszi érezhetővé a' felhevült képzelő erő; ebben is az ezen ellenkezés gerjesztette kedves és kedvetlen érzelem küzd egymással; ebben is az előadott tárgy az ideál' legnagyobb fényében tűnik ki; ebben 's a' valóság sokkal az ideálos világ alatt vagon; ebben is győződelmeskedik végre az ideál a' valóságon, valamint a' kedves érzelem a' kedvetlenen. Sőt hangjának erejére 's teljességére, valamint színének gazdagságára és különbféleségére nézve sem különböz mivoltiképen az odától, mert költői előadásának ereje és színe nem annyira tárgyatól, mint a' költő' individualitásától 's tárgy okozta érdeklésétől függ. Különössége tehát abban áll, hogy részént nem minden idea, hanem csak vagy maga az Isten, vagy valamelly, istenségnek gondolt, legalább az előadás által a' végesek' sorából kiemelt 's felsőbb érzéshaladó ereje miatt di-

csért lény lehet tárgya, részént hogy a' benne uralkodó alaphangra nézve nem annyira a' végetleunek és végesnek érzelmet rázó ellenkezését adja elő, mint inkább az uralkodó kedves érzelm' festésében bizonyos mérték egyenlőséget tart, és a' véges határok által okozott kedvetlen érzelmet kevesebbé hathatósan festi, mint a' kedveset. Ám- bár tehát a' költői árnyéklás miatt a' hymnusból egészen el nem maradhat a' kedvetlen érzelem, mindazáltal ez nem rajzoltatik olly erősen, mint a' kedves, úgy hogy az előadásban nem csak főképen a' kedves érzés uralkodik, hanem ennek a' kedvetlen felett való diadalma már előre meg van határozva.

A' régiek hymnusaikban Görög hexameterrel éltek; mi mind ezt, mind a' többi régi lantos versmértékeket, sőt az Angolokkal és Olaszokkal a' jambusokat és trocheusokat is használhatjuk.

Hymnust irtak: Superint. Kis, Berzsenyi, Virág, Szent Miklósy. (A' Reményhez), Kézy (Az Isten' dicsérete Szép Literat. Ajándék 1821.) Batsányi (A' Szenvedő Szép Literat. Ajánd. 1825. a' 41. lap.) G. Dessewffy József (az emberszeretőnek imádsága a' naphoz. Erd. Muz. 8. Fűz). —

141. §. A' Dithyrambus.

A' Dithyrambus különös felekezete a' hymnusnak; ettől azonban részént tárgyára, részént hangjára és kidolgozására nézve mivoltiképen különböz. Ugyan is a' hymnusnak tár-

gya csupán az Istenség, vagy valamely, istenségnek gondolt lény, a' dithyrambusé pedig egyedül a' bor, és ennek a' régiektől költött istene: Bachus. Hanem jobban különböz a' hymnustól az érzelmenek benne uralkodó tulajdon hangja és az előadásnak rendhagyó formája által. Mert hangja a' részeg, vagy a' részegséghez közelítő lelkesedés' kitörése, 's mintegy következése a' borivás okozta érzéki részegségnek; azért is a' bujálkodó képek' vakmerő választása, a' merész hasonlóságok' használása, a' szokatlan kifejezés, az ideák', képek' és érzelmek' következésében 's öszszekapcsolásában uralkodó merész szökdösés bélyegezi. Az újabb költők által fel elvenítettven, régi Görög formáját elvesztette. Hogy tehát a' forma' törvényével megegyezzen, a' meghatározott versmérték' oskolás formáját átlépheti ugyan, és önkényesen, még az előadott érzelem' belső szükséges következése nélkül is-mozoghat; de se a' hibátlan-ság, se a' szépség ellen ne vétson, mert a' költőnek nem valóságos részegségét, hanem csak borivás okozta vigabb érzelmét festi.

Ide lehet számlálni Csokonai Vitéznek Odáját Bachushoz, és Orgiák.

142. §. Az Elegia.

Az Elegia az örömből és szomorkodásból elegyes érzelmet úgy adja elő, hogy végre a' kedves érzelem a' kedvetlent meggyőzze. Ez az édes,

az egyaránt felingerlett kedves és kedvetlen érzelm' összeolvadásából eredő epedés' érzelme. Illy állapotba jó a' lélek, ha bizonyos jót képez, mellyhez soha el nem juthatni fél, vagy mellynek birására, és használására hijába törekedett, vagy azt már ismét elvesztette, következőleg ekkor a' tárgy' idealisált érzékenyítése által vagy az ennek szemléléséből eredő elragadtatás, vagy az ahhoz való sovárgás, vagy a' birásakor tapasztalt boldogság' emlékezete, általjában tehát a' kedves érzelem majd nagyobbban, majd kevesebbé meghaladja a' kedvetlent, 's így ama' költői felhevülést szüli, mellyből az elegia ered. Tehát alkotásában részt vesznek mind a' képzelő erő' ideáljai, mind a' nagyított érzékiség és az érző tehetségben egymás ellen küzdő 's lassanként gyengédeden egymásba olvadó öröm és szomorkodás. Ezért uralkodik az elegia' hangjában a' költő' szomorkodása, hogy ohajtott tárgyát általjában most nem bírja, vagy már elvesztette, vagy soha többé nem bírhatja; egyszer'smind pedig ezen hanggal egyesül a' tárgyon való örömnék hangja, és így mind kettőnek összeolvadásából ered az előadásban ama' gyengéded színe az érzelemnek, melly a' lelket nem állandó ugyan (mert a' vegyes érzelem állandó állapot nem lehet), hanem végetlenül édes állapotba helyezi. Innen az elegia nem emelkedik olly hathatósan, mint az oda, a' legnagyobb lelkesedésre; mindazáltal tárgyánál örömet mulat, és épen ezen gyengébb ereje által különböz az odától. A' magát olly örö-

mest kifakasztó érzelem' gyengéded ömlése miatt az elegia nagyobb kiterjedésű lehet, és több tárgy-hagyást is megszenved, ha ezek a' fő érzellemmel megegyeznek. Kerülje az aszszonyos panaszokat és tettett érdeklést, valamint az elmélkedéseket is, mellyek itt szinte olly helytelenek, mint az éneken.

Tárgyát mind az érző mind a' vágyó tehetség-ből kölcsönözheti, és részént szerencsétlen, reményét vesztette szerelmet, részént szenvedést; részént elvesztett szeretett személyeket, részént erkölcsi tekintetben elvetemedett embereket 's a' t. fest. Nem szükséges említeni, hogy a' durva érzékiség az elegiából kizáratik, mert az idealisált előadásra nem alkalmas; hanem a' valóságos életnek az okosság' törvényeivel 's az erkölcsi nemes érzéssel egyeztethető minden tárgyat előadhatja. A' múlt és jövőnek varázsa körüluggi az elegiát, csak a' jelenkor, összehasonlítva a' multtal és jövővel, vesz benne mindenkor, mivel egyedül ezekben találja fel a' jelenkor' fájdalmait meggyőző vigasztalást.

Nyelve, valamint az éneké, nem fogadja el a' legfőbb költői caractert, hanem inkább gyengé, egyenlő folyamatban mozog, és minden mérés képet, hasonlóságot elmellőzván, csak a' szív' gyengéded ömlése által igyekezik érdekelni. Versmértéke is megtartja ezen caractert. A' régiek váltva hexameterrel és pentameterrel éltek. Az újabbak rímes jambusokat és trocheusokat használnak vagy verskötetekben, vagy szabadon, mel-

lyek epedő 's gyenge folyamatajok miatt az elegiához igen illenek.

Superint. Kis, Berzsenyi, Kisfaludy Károly (Mohács. Aur. 1825), Guzmics (Pannonia Panasza Aurora. 1826).

143. §. A' Heroide.

A' Heroide különös faja az elegiának, melly által valamelly, többnyire hős személy az ő vegyes, kedves és kedvetlen, érzelmét más valakivel levélformában közli, úgy hogy a' költő itten nem tulajdon nevében szól. Nem szükséges a' heroide' észfogását olly szoros határok közé szorítani, hogy személyei esmeretesek legyenek, és történeti characterik szerént festessenek. Ez ugyan némellyekben megtörténik; de szükséges tulajdonságnak nem állíthatni. Mert miért szorítanók meg a' költőt a' heroide' tárgyának feltalálásában jobban mint az oda', elegia', vagy más költemény' tárgyára nézve? Egyébként is nem a' tárgy, hanem az előadás' tökéletes formája határozza meg a' heroide' aesthetikai becsét. Hanem ha történeti tárgyat választ a' költő, már akkor hőseinek történeti characterét is köteles megtartani. Külső formájára nézve a' költői epistolához, az örömből és szomorúságból vegyes érzelem' uralkodó hangjára nézve pedig az elegiához tartozik. A' vegyes érzelem' előadásának majd erősebb, majd gyengébb árnyéklása részént a' tárgytól, részént a' költőben felgerjesztett érzelem' elevenségétől és hathatóságától függ.

Az erősebb színadás gyakran a' költemény' személyeinek characterisálására is szolgálhat, és az általa okozott behatás sem olly kedvetlen, mert az bennünket csak közvetve érdekel. Ugyan is érzelmeit a' beszédben előadott személy más már nem élő személlyel közli, és az olvasó csak csendes néző gyanánt jelenik meg. Azonban az érzelm' ereje mellett is az írásbeli kifejezés bizonyos józanságot kíván, melly a' külső formából tűnik ki. Versmértéke vagy a' magános hexameter, vagy váltva pentameterrel, mint a' régiéknél vagy a' hatlábú rímes jambus közepén caesurával, mint az újabbak kezdték.

Nevét Ovidiustól kölcsönözte, ki 21 heroidében jeles holt személyeket festett a' hősi időkből.

Dayka, Superint. Kis, Horvát Endre (Enyingi Török Bálint. Aurora 1824).

144. . . A' Cantata.

A' Cantata lantos költemény, mert érzelmeket ad elő; hanem a' lantos költés' egyéb formáitól elütő különössége abban áll, hogy a' muzsika' követését szükségképen megkívánja. Következéleg a' Cantata olly lantos műdarab, mellynek tárgya a' muzsikai előadásra alkalmas, és formája is ezen előadásra vagyon készítve. Azonban a' Cantata nem csak ezen külső különösségére, hanem az előadott értelmek' hangjára nézve is különböz a' lantos költés' egyéb formáitól. Mert ez

utolsó tekintetben majd az énekhez, majd az odához és hymnushoz, majd az elegiához közelít, sőt a' hosszabb Cantaták' lantos hangja az áriákban és karokban különbfélekép' változhatik, kivált ha a' recitativák az egyik érzelemről a' másokra helyesen vezérnek. Mindazáltal az érzelmek' eme' változósága és különbfélesége mellett is a' Cantata' egyes részeinek, általjában egy aetheticai egéset kell tennick, mellynek tökéletessége az előadott érzelmek' igaz és természetes festésében és kidolgozásában áll. Mivel pedig a' Cantata a' Muzsikái előadásra intéztetik, 's csak ez által nyeri meg, mint műdarab, egész tökéletességét; tehát a' költő a' hangmívésznek elejébe dolgozni köteleztetik és így csak azt festheti, mit a' muzsika előadhat, egyszer'smind pedig a' szótagmértéket úgy válaszsza, a' recitativákat, ariákat és karokat úgy változtassa, sőt az egyes magán hangzókat is úgy alkalmaztassa, mint a' változó érzelmek' muzikai előadása megkívánja. Azért a' Cantatában a' költőnek és hangmívésznek kölcsönösen egymás kezére kell dolgozniok; a' költő esmerje a' hangmívész'ség' alapállításait, és a' hangmívész a' költő' lelkesedését követni képes legyen.

Tárgyára nézve a' Cantata is, mint az ének, vagy istenes vagy világi. Amaz majd az Istennek tulajdonságait, nagyságát és hozzá való viszonyunkat; majd az erkölcsöket és erkölcsi elvetemedéseket: majd a' halhatatlanságot és más világi jutalmakat; majd a' religiónak bizonyos történettárgyait

és oktatásait, ez pedig vagy az élet' fontos eseteit és tárgyait, vagy a' tudomány' és művészség' némelly tárgyait 's t. i. adja elő. Mind a' kettőt beszélgetésekben dolgozhatja ki a' költő, ámbár ezen forma nem mivolti tulajdonsága, mert a' költői lelkesedés és a' muzsikai előadás általa magasabb repülést nem nyer.

Egyes részei eredetikép ezek: a' recitativa, az aria, és kar. A' recitativa arra szolgál, hogy az érzelmet és ennek a' hallgatóra való behatását elkészítse, 's általában azon állapotot kijelentse, melyet a' műdarabnak okoznia kell. Azért kifejezése mérsékeltébb, szótagmértéke pedig egyenetlen és változó; sőt rím nélkül is szükölködhetik. — Az áriának ellenben csak egy meghatározott érzelmet kell festenie, úgy hogy a' muzsikai előadás is az érzelem' egységét szorosan megtartsa. A' régiebb költők ezt két részre osztották, melyek közül a' második közönségesen az elsőben előadott érzelemmel ellenkezőt terjesztett elő, de úgy, hogy a' másodíknak rövidebb előadása után az első ismételtett. Hanem az újabbak nem kötik szorosan magokat ezen törvényhez. A' Duett, Terzet 's a' t. csak az áriának változtatott formája, de a' költőnek és hangművésznek alkalmazhatóságot nyújtanak az érzelmek' különböző árnyéklására és gazdagabb kifejezésére. Az úgy nevezett Cavatina nem egyéb, mint kisebb ária, mely részént az egyes érzelem' költői előadására, részént dala' feltalálására, valamint egész kidolgo-

zására nézve és az ariához hasonlít, csak kiterjedésére nézve kisebb, mivel ebben a fő gondolatnak az ariában előfordulni szokott felosztása, valamint visszakerülése és további kifejtése is elmarad. Az ariosot, melly a recitativa' derekán vagy végén jó elő, még kisebb ariának sem tarthatni. Közönsegesen a recitativát akkor vágja el, mikor a felgerjedett érzelem elég erős a recitativában uralkodó csendes elmélkedést félbe szakasztani, 's magát a belső felindulás' hangján kijelenteni (p. o. valamely kivánság', kérés' előadásában vagy az egyik érzelemtől a' másokra való gyors átmenetelben). — Végre a' kar a' Cantata' egyes részei által elkészített köz érzelmet adja elő. Név szerént a' hosszabb Cantata' egyes részeinek végkarai a' köz érzelmet egész teljességében és hathatóságában fejezzék ki, mert a' kar az egész gondolt közönseg' képviselője és szószólója, minthogy az annak tagjaiban hathatósan felingerlett érzelmeknek nyelvet, szépzengőséget, mértékarányt 's egységet ad.

Superint. Kis, Szemere (Gróf Teleki László felett Szép Literat. Ajándék. 1821.)

145. §. A' Hangzatka. (Sonetto.)

A' Hangzatka characterére nézve lantos költemény, mert csak egy meghatározott érzelmet, többnyire szerelmet terjeszt elő, 's ezt az uralkodó alaphangra nézve inkább kellemetes és gyengéd, mint sem erős színekkel festi. Foglalat-

jára nézve leginkább hajlik az elegiahoz, kivált alkalmas a' gyengéd, enyelgő érzelemnek és olly' képzetnek előadására, melly magában egy tökéletes kis egészteszeten, és a' kisdéd formában únéha meglepő bevégzéssel adathatik elő, néha pedig nagyobb gondolatot is lehet illy formában előadni. Különössége nem belső characterében, hanem külső elrendelésében áll; minthogy a' hangzatka 14 egyenlő hosszúságú versből áll, mellyek közül a' nyolcz első két négyes, a' hat végső két hármassal verskötetbe vagyon felosztva. A' négyesekben csak két rímnek szabad lenni, úgy hogy mindenik négyszer forduljon elő, és pedig váltva négy hím és négy nöstény végtag. A' hármosokban szoros szabás szerént csak két rímnek kellene lenni, és mindeniknek háromszor előfordulnia, hanem közönségesen hármassal szoktak különbfélekep öszszefűzni. A' lábak lehetnek trocheusok vagy jambusok, és a' versek majd rövidebbek, majd hosszabbak, közönségesen öt lábú trocheusokat vesznek. Tulajdonképen mindenik verskötetben egy gondolatnak kellene végződnie; de ezt nem veszik olly szorosan. Az ollyan nyelvekben, mellyekben kevés a' rím, a' hangzatka igen fáradtságos költemény, minthogy határozott formája legcsinosabb, tömött, természetes és hajlékony kifejezést, hibátlan rímet és szótagmértéket, szóval legnagyobb lantos tökéletességet kíván.

A' hangzatka olasz eredetű, és Pétrarcának 118. hangzatkája által terjedett el, mellyeket a' miveltebb

nyelvekre átfordítottak 's utánztak. Nézd. Tud. Gyűjt. 1817. köt. 9. lap. 38.

Nálunk Szemerét lehet Kázinczyval elsőknék mondani, kik Sonettot irtak, mert Csokonainak és Szabónak rímelései nem Sonettok. Irtak tovább Sonettokat Kisfaludy Károly, Helmecezy, Balla, Sz. Miklósy, Guzmics, Virágis tett próbát.

146. §. A' Madrigal, Rondeau, Triolét.

Ezek is a' lantos költéshez tartoznak, mivel, mint a' hangzatka, egy uralkodó érzelmet adnak elő. Hajdan szokottabbak voltak, mint most, és, mint az érzelem gyengén enyésző hangjai 's az elmésség' könnyű játéka, egy szempillantatig ugyan érdekelhetnek, de állandó behatást nem okozhatnak.

A' Madrigalnak hajdan bizonyos külső formája volt, mivel soha hat sornál kevesebből, és tizenegynél többől nem állott. Versmértéke a' rímes jambus vagy trocheus. A' versek' összefűzése semmi bizonyos szabást nem követett. Most illy névvel nevezzük azon kisebb énekeket, mellyek az érzelem' gyengédedségét finom fordításokkal és könnyen enyelgő elmésséggel fejezik ki.

A' Rondeau többnyire eleven, tréfás és a' hangzatkával egyező foglalatú, hanem gyakran, mint ez, sovárgó érzelmet ad elő. Szoros formája három verskötetből áll, mellyek közül az első és utolsó egészen egyenlőkép készült öt, a' középső három versből áll 's ezekben tulajdonképen csak két rím, az egyik nyólczszor, a' másik ötször ke-

rül vissza ; a' kezdetszavak minden verskötet' végén ismételtetnek. Versmértéke a' három és négy lábú jambus, vagy trocheus.

A' Triolet egy fő gondolatot terjeszt elő, 's azt elmés, meglepő módon ismételi. Foglatatjára nézve az elegiához, formájára nézve pedig az epigrámmához hasonlít. Áll 8 — 12 sorból, melyek közül az első háromszor fordul elő, a' költemény' kezdetén, derekán és végén. A' természetesség, könnyűség, a' kifejezés' és rím' kellemessége fő tulajdonságai.

Ide lehetne számlálni a' Sestineket és Stánzakat is, mellyek' sajátsága hasonlóképen külső formájok' elrendelésében áll, hanem ezek csak mesterséges és fáradságos játékok.

Nálunk Csokonai Vitéz fordított egy Madrigált olaszból, és Kulcsár közlött egyet Hasznos Mulatságaiban. — Rondeaut irtak Ungvárnémeti Tóth. Nézd Igaz' Zsebkönyv. — Koronka Antal (A' boldogság-Hébe 1825). Trioletet adott Kisfaludy Károly (A' Szem' hatalma. Aurora 1823.) N. A. Kis Sámuel (Az Ősz Hébe 1824.) Kulcsár is közlött egyet Hasznos Mulatságaiban.

HARMADIK FEJEZET.

Az oktató költésről.

147. §. Az oktató költés' characterere és felosztása.

Az oktató költés abban különböz mivoltiképen a' lantostól, hogy közvetlen tárgya az ér-

telem' fogásaiban és az okosság' ideájiban áll. Jól lehet pedig az oktató költés' tárgyának eme' tulajdon kútféjét lehetetlen meg nem esmerni; mindazáltal onnan épen nem következik, hogy az értelem' fogásainak és az okosság' ideájának szótagmérték vagy rím által való előadása ezen versmértékes formákat költeményekké teheti, ha azok a' költés' mivolti tulajdonsága, a' személyes érzelmek' idealisált előadása nélkül szükölködnek. Mert ezen észfogásoknak és ideáknak az esmerő tehetség köréből az érző tehetség' körébe kell általmennek, 's ebben bizonyos, azon észfogásokkal és ideákkal közvetlenül összekapcsolt érzelme-
ket gerjeszteniek, hogy az oktató költés' méltó tárgyaivá lehessenek. Nem a' szótagmérték vagy a' rím határozza meg a' költés' tulajdon characterét, mint máshol mondtuk, mert egyébként a' tanulókat a' Római nyelv' szavainak nemeire 's hajtogatására tanító verseket is költeményeknek kellene állítanunk. Ha az értelem' fogásai és az okosság' ideái pusztán — a' tiszta és hathatós általak gerjesztett érzelmek nélkül — szótagmértékben, vagy rímben adatnak elő; akkor a' prosához, és nem a' költéshez tartoznak, mert csak az diszeskedik költői bélyeggel, a' mi, minekelötte szóval előadnék, a' tiszta emberi érzelmekből származik, ha mindjárt ezen érzelmek' megismerésére az észfogások és ideák által való felindítás volt is szükséges.

Ezek szerént tehát az oktató költés némelly észfogásoknak és ideáknak, mellyekkel t. i. meghatározott érzelmek vagynak szövetségben, tökéletes aestheticai formában való idealisált előadása. Nem az értelmet oktatni tehát, mint a' prosabeli oktató előadás szokta, hanem bizonyos tudományos és művészségbeli igazságokat és állításokat, mellyek fontosságok és nagyságok miatt az érző tehetséget hathatósan felindítják 's ez által tárgyaik' költői előadását eszközlik, elevenen előadni, vagy az emberi élet nagy jeleneteit festeni kötelessége és célja az oktató költésnek. Az oktató költeményben tehát az okosság' munkássága által gerjesztett érzelemnek kell uralkodni. Ezen ideák pedig nem az értelemre hanem az érző tehetségre való behatások szerént adatnak elő; ezért a' rendszeres értekezésnek vagy a' Logikai kifejtésnek hangja az oktató költeménynek se egész előadását, se egyes ideáinak következtetését ne bélyegezze, mert a' felingerlett érzelm' természetes ömledésével mind a' kettő ellenkezik. Szinte olly kevéssé kívántatik meg az oktató költőtől az előadott ideák' kimerítő, vagy minden ellenvetés ellen oltalmazó kidolgozása, hanem ő lelki esméretébe áradott észfogásait és ideáit csak olly idealisált képben adja elő; melly aestheticai tökéletessége miatt tetszik, és az ideákat az esmerő tehetség' köréből az érző tehetség' és a' képzelő erő' körébe általteszi.

E' végre' pedig elmulaszthatatlanúl megkíván-
tatik, hogy ezen észfogásokat és ideákat érzéki-
kép tökéletesen elő lehesen adni, mert az emberi
esmeret' nem minden egyes részével szövetkezhet-
nek össze értelmek. Ugyan is a' gondolkodástu-
dománynak az észfogásokról, itélettételekről és
okoskodásokról szólló tanításai, vagy a' nagy-
ságtudománynak és nyelvtanításnak alapállításai s.
i. t. nem lehetnek tárgyai az oktató költeménynek,
minthogy mivoltokra nézve érző tehetségünket nem
érdekelhetik. Ellenben a' gyakorló okosság' ideáji,
a' szabadság', erkölcsiség', Istenség', halhatatlanság',
isteni gondviselés' ideáji, mellyek már magokban
véve nagyobb erővel jelennek meg lelki esmere-
tünkben, mint sem egyéb észfogások és ideák, az
emberi lélek' legtisztább és legfellengzőbb érzel-
meivel való összefüggések miatt legalkalmasab-
bak a' költői előadásra. Nem különben a' tapasztalásból kölcsönözött 's az ember' természeti haj-
landóságaihoz tartozó némelly képzetek is, men-
nyire érzéki-kép tökéletesen előadathatnak, mint a'
mezei élet, a' mivészség 's. a' t. alkalmas tár-
gyai az oktató költeménynek. Ezen tárgyak ne
legyenek nagyon kiterjedtek, mert előadások kön-
nyen kifáraszt; ne is álljanak igen hasonlatlan ré-
szekből, mert ezeket egy egészbe összekapcsol-
ni nehéz. Mivel itten a' cél nem az oktatás; az
elrendelés is más leszen, mint az oktató előadás-
ban: itt csak egy elrendelés lehet, melly egészen
az érzelemtől, vagy a' képzettségétől, és e'

kettő ismét az egésznek czéltól behatásától függ. Itt az egyes dolog csak eszköz a' célra, honnan az elrendelésnek is úgy kell vele bánni. Egyik ideának az érzelmre nézve el kell a' másikat készítenie, míg végre a' tárgy egészen ellőttünk áll, és az általa czéltól érzelm szívéket eltölti.

Mint hogy az oktató költemény' közönséges igazságai és alapállításai vagy philosophiaiak, vagy pedig valamely tudományból, művészségből és az emberi esmeret' valamely tárgyából kölcsönöztenek; némelyek azt philosophiára és tudományosra szokták felosztani. Azonban ezen felosztás nem helyes, mert a' philosophiát is előadhatni tudományos oktató költeményben. Clodius' (System. Poet. Theil. II. Se. 707.) szorosabb felosztása szerint az oktató költemény két részre oszlik: a' felső és alsó oktató költeményre. Am az az értelmet azon legközönségesebb alapigazságok' kinyomozásában adja elő, mellyek által a' világ és a' léte általjában, mint valamely egész megfoghatóvá lesz; ez valamely tudomány' vagy művészség' szabásainak rendszerént terjeszti elő. A' költői formában előadott elmés mondás, gnoma, csak rövidebb formája az oktató költeménynek, nem pedig különös felekezete, 's szinte úgy a' forma' törvénye szerint íteltetik meg, mint a' nagyobb oktató költemény.

148. §. A' felső és alsó oktató költemény.

A' felső oktató költeménynek tárgyai az Istenség', halhatatlanság', szabadság', emberiség', erkölcs', véték' 's a' t. észfogásai, és ideáji. Ezeket nem rendszeresen kell ugyan előadnia, de még is hogy egy középpont, egy főgondolat legyen, mellyből a' többiek következzenek. És éppen ez által nyer a' költemény költői bélyeget, mert így mind a' különféleségben az egységet annál könnyebben megtarthatja, mind az értelmet is kielégítheti, jóllehet a' többi lelki erőket is, a' képzelő erőt, az érző és vágyó tehetséget szinte úgy foglalatoskodtathatja. A' tárgy hagyásokat és mellék elmélkedéseket csak úgy engedhetni meg, ha a' fő gondolatot felvilágosítják, mint csupa költői ékesítéseket nem szenved meg a' komoly tárgy. Valamint az emberiség legfőbb, leg szentebb tárgyai teszik a' felső oktató költemény' foglatját, melly már ennél fogva is költéssé válik, úgy a' benne uralkodó 's általa okozott fő érzeménynek is fellengzőnek és nagynak kell lenni, tárgyát azután a' költő akarmelley oldalról fesse, akar fénylőleg vagy borzasztólag adja elő. Azonban e' mellett a' szépnek egyéb jegyei is előfordulhatnak az egyes részekben. — A' nyelv ezen célzott behatással egyező repülést veszen, mennyire az oktató character, mellynek uralkodnia kell, vele megállhat, azonban a' lantos költéséhez jobban közelít,

mennyire az emberiség' közönséges legfőbb tárgyai a' szívet erősebben érdeklik. Hanem a' nyelv' külső formája az oktató charactert el nem hagyhatja ; lantos változóságra nem szabad által mennie, 's ezért a' lantos verskötetek az oktató költeményhez nem illenek. A' hexameter és pentameter a' gondolatok' józanabb folyamatjával leginkább megegyez.

Az alsó oktató költemény' tárgyát azon képzetek teszik, mellyek a' tapasztaláshoz és közlélethez tartoznak, következőleg a' művészségek, tudományok, tapasztalások és életszabások. A' tulajdon tudományok ugyan legkevesebbé alkalmazatosak a' költői előadásra; ámbár a' teremtő ész még a' legelvontabb tárgyból is gyönyörű képet alkothat; hanem a' művészség' és természet' tárgyait könnyebben felfogja az érző tehetség, és képzelő erő. Ezen költeményben a' tárgyhagyásokat is megengedhetni, sőt ezek néha szükségesek, kivált a' történetírásbeliek, mellyek a' száraz tárgyat megelevenítik. Kegynek kell lenni az uralkodó érzelmenek, ámbár a' nagyra és hathatósra is emelkedhetik; 's azért a' nyelvbéli előadás lágy, gyengéd, folyó 's jólhangzó legyen. Szótagmértéke és külső-formája a' felsőjével megegyez.

Verseghy. Superint. Kis. Batsányi (Intő Szózat. Szép Liter. Ajánd. 1824. a' 113. lap.) Rajnis. Virág. Boileau Despreaux Poeticája ford. Döbrentei Erd. Mus. 7. Füz.

NEGYEDIK FEJEZET.

Az elbeszélő költésről.

149. §. Az elbeszélő költés' characterere és felosztása.

Az elbeszélő költés azon érzelmeket adja elő tökéletes aetheticai formában, mellyeket a' külső természet' tárgyai, vagy az emberi szabadság' okozatjai szülnek és gerjesztnek. Mert ámbár a' költésnek közönséges bélyege és minden egyes költői műdarabnak alapfeltétele az, hogy érzelmeket ad elő, 's ezeket a' tárgy' idealisálása által egy tökéletes formában összekapcsolja; mindazáltal a' költés' egyes fő osztályai abban különböznek egymástól, hogy a' lantosköltés' tárgya a' költő' közvetlen érzelmeiben, az oktató költése' az értelem' fogásaitól 's az okosság' ideájitól gerjesztett érzelmekben, és az elbeszélő költése a' természeti tárgyak' szemlélése, vagy az emberi szabadság' történettárgyai és okozatjai által eszközlött érzelmekben áll.

Innen az elbeszélő költés a' történetírástól tárgyára nézve részént abban különböz, hogy az esetek és történettárgyak által okozott érzelmeket és nem egyedül magokat az eseteket és történettárgyakat festi, mint a' történetírás; részént abban, hogy csak azon igaz 's érzelmeket gerjeszthető történettárgyo-

kat használhatja, mellyek érzelmeket gerjeszhetnek; 's mellyekből az érzelem' felgerjesztésével egyezőleg a' képzelő erő tiszta gyönyörködést okozó képet alkothat. Hanem az elbeszélő költés' tárgyának ezen megszorítását más részről bőven kipótolja az, hogy az elbeszélő költő, mit a' tulajdon történetíró soha sem tehet, részént a' valóságos természeti tárgyakat és történeteket nem történeti valóságok, hanem ideáljának törvényei szerint adja elő; részént hogy a' valóságos jelenetek' és történetek' hasonlóságára képzelő ereje által olly természeti jeleneteket, személyeket és történettárgyakat alkothat, mellyek a' valóságos világban soha elő nem fordultak, azon egyetlen kikötéssel, hogy ezen tárgyak aetheticai characterrel bírjanak, és tökéletes formában adassanak elő. Ezen feltétel alatt a' lelkek' és tündérek' egész serege az elbeszélő költés' tárgyaihoz tartozik, ezen lényeket az elbeszélés' egyes felekezeteiben költői szabadsággal használhatja, csak a' logikai lehetőség' és az érzékikép tökéletes előadhatás' törvényei szerint jelenjenek meg. A' logikai lehetőséggel pedig csak az ellenkezik, mit belső ellenmondás nélkül a' gondolkodásbeli igazság' törvényei szerint nem gondolhatni; valamint az érzékikép tökéletes előadhatás' ellen vét, mi a' forma' szépségét elrontja, következőleg a' forma' törvényével soha meg nem egyezhet. Mivel pedig az elbeszélő költésnek számos tökéletes formája a' tündérek' és bűbájosok' beszövése nélkül szükkölködik; ezeknek megjelenése az elbeszélő költésben

az úgy nevezett machina — mivoltikép nem szükséges. Mert valamint a' remek költők' tanúadása szerént ezek' megjelenése az elbeszélő költés' különösségeihez tartozik; úgy bizonyára inkább fényezésnek, mint sem szükséges dolognak kell azt tartani, mert egyébként semmi remek elbeszélő költésből sem maradhatna el.

Továbbá az elbeszélő költés' mezejének kiterjedéséhez kell azt is számlálni, hogy az elbeszélő költő — a' valóságos jelenetek' és történettárgyak, a' képzelő ereje által elváltoztatott valóságos történetek, vagy a' logikai lehetőség' és az érzéki kép tökéletes előadhatás' törvényei szerént képzelő ereje által újonnan alkotott személyek, történetek és jelenetek mellett tárgyait szinte úgy az embertől lefelé a' lelketlen és az állati országnak, valamint felfelé az érzéshaladó világnak köréből kölcsönözheti, és mind a' két kört az emberi szabadság' körével összekapcsolásba és viszonthatásba helyezheti, mindenkor azonban azoknak az emberi szabadsághoz való határozott viszonyok szerént. Mert a' mesében előadott állat szinte olly kevéssé jó elő maga miatt, mint a' felsőbb lény a' hősi költeményben, vagy a' balladában; mind a' kettő az ember miatt jelenik meg, hogy vagy az állati ösztönt az emberi szabadság' működéhez mérjük, vagy az érzéshaladó lényt lelki erejére nézve ellenkezésbe vagy összekapcsolásba hozzuk a' munkás ember' lelki 's testi erejével.

Az elbeszélő költés' egyes formáji ezek: a) a' komoly hősi költemény; b) a' vig hősi költemény; c) a' romanza és ballada; d) a' legenda; e) a' költői elbeszélés; f) a' mese.

150. §. A' komoly hősi költemény.

A' komoly hősi költemény az emberi erőnek általjában, különösen pedig az emberi szabad akarat' erejének a' sors' hatalmával való küzdését érzékiép tökéletesen adja elő. Honnan a' hősi költemény két egymással ellenkező dolgot fest; a' szabadságot és a' természeti szükségét, amazt valamely ember' munkásságában, ezt az emberre beható külső hatalomban és erőben előadva, úgy hogy a' hősi költemény' feladása és okozatja e' két ellenkező erő' viadalának előadásában áll, mellyben a' küzdés' szemlélése vegyes, kedves és kedvetlen érzelmet okoz, míg végre a' forma' bevégeztével — akar azután a' hős az ellenkező sorson diadalmaskodjék, akar pedig ettől elnyomassék-a' kedves érzelem a' kedvetlent felülmulja. A' hősi költemény tehát szabad akarattal bíró, de a' végeesség' korlátai között álló, és a' természeti szükség, vagy a' másoknak elrontással fenyegető szabadsága ellen törekedő hősnek tetteit adja elő. Mert a' hős' ereje ellen törekedő sors által majd a' szakadatlanul munkás külső természetet, majd más embereknek a' hős ellen minden előrelátással és gonoszszággal törekedő szabadságát, majd a'

felsőbb 's a' hős' erejét megkésértetni, vagy elnyomni akaró lényeket értjük. Ebből önként következik, hogy az érzékenyítő erők közül az erő, a' merészség, a' nemes, a' váratlan és csudálatos, a' nagy a' fellengző és innepi, az indulatos és érdeklő leginkább használtathatnak a' hősi költeményben, valamint hogy ezen tulajdonságoknak előadása okozza a' szemlélőben a' kedves és kedvetlen érzelm' küzdését, míg végre a' cselekedet' kimenetelével a' kedves érzelm a' kedvetlent egészen meggyőzi.

Jóllehet a' hősi költeményben előadott hős testi erejénél és lelki tehetségeinél, név szerént okossága' nagyságánál és érzelmei' hathatóságánál fogva szinte úgy, mint erkölcsi szabadságára nézve, megjelenhetik az ellene törekedő hatalommal való küzdésben; mindazáltal az erkölcsi erőnek a' sors' hatalmával folytatott küzdése erősebb, vegyes, kedves és kedvetlen érzelmet gerjeszt, mint a' testi vagy értelembeli erők munkássága, ámbár a' hősi költemény' aethetici okozatja közelebbről ama' nagy 's viadal közben folyvást nevedő nehezségek ellen való idealisált törekedésben áll, mellyek' meggyőzésében a' hős' ereje magát kimutatja.

Igy tehát e' költeményben csak egy hősnek szabad lenni, ki ha nem is külső méltóságára, mindazáltal caractere' erejére nézve jeleskedvén úgy jó elő, mint a' cselekedet' fő személye, ki körül a' többiek csak mellékszemények gyanánt, forognak, és kire minden történet közelebbről, vagy távolabbról behat. Első dolog tehát a' hősi költe-

ményben magának a hősnek és a sors által munkás-
ságba hozott erejének érzékeny előadása. Második
a sors' hatalmának, mellyel a hős küzd, költői
festése. Hanem a hős' ereje és a sors' hatalma
között szorgosan kiszámolt aránynak kell lenni.
Ha a sors' hatalma eredetikép nagyobb volna,
mint sem az ellene küzdő erő, a küzdés' kimene-
telét előre látnók, 's így felgerjedt részvételünket
elvesztenők. Ha pedig ellenben a hős' ereje ál-
taljában első megjelenésével azonnal felülhaladná
a sors' hatalmát; nem lehetne a hős' részvételünk'
és csudálkozásunk' tárgyává, mert csak a behatás'
és ellentállás arányos egyenlősége okozza érző te-
hetségünkben a kedves és kedvetlen érzelm' belső
küzdését. Csak az által, hogy szinte a költemény'
végéig a sors' nevedő hatalmával a hősnek ereje
is mindig felebb emelkedő törekedésben mutatja
magát, lehet megtartani és gyarapítani az elő-
adásban való részvételünket. Akar azután a hős
győzzön, akar elessék, egyik sem ellenkezik a
költemény' characterével, csak ha el esik, úgy
essék el, hogy tiszteletünket, részvételünket és
csudálkozásunkat egészen az utolsó szempillantatig
valóban megérdemelje.

A hős' költemény' szerzője, mint máshol mon-
dottuk, ha igaz történetet választ is előadásának
tárgyául, nincs ugyan a történeti igazság' törvé-
nyéhez kötve; hanem igen is a költői igazságot,
a hős' tetteinek belső szükséges következtetését és
szabadságának a sors' hatalmával való belső ösz-

szefüggését megtartani köteles, mert e' nélkül előadásának formája egységgel nem bírhat. Még a' csudálatosnak és érzéshaladónak beszövése is ennek belső aetheticai szükségétől függ, úgy hogy az nem eseti és csak mellékes, hanem szükségesrésze legyen az egész cselekedetnek.

Valamint csak egy hős, úgy csak egy fő cselekedet lehet a' hősi költeményben. Nem lehet t. i. a' hős' egész életét elbeszélni, hanem csak egy fő esetet kell előadni, melly több öszszekapcsolt részből álló egészet teszen. Ez pedig fontos legyen, melly az emberi szivet hathatósan megillessen, 's abban fellengző érzelmet gerjesszen. Illyen lehet a' népek' és királyok' háborgása, a' világ' kezdete és vége, valamelly hatalmas ország' megalapítása, az emberi nemnek megváltása 's a' t. Azonban a' cselekedet' egysége némelly mellékcselekedeteket és személyeket nem zár ki, csak hogy ezeknek a' fő cselekedet által kell előhozatniok, vagy legalább arra czélozniok, és azt munkálkodások által segíteniek. A' cselekedetnek vagyon szövevénye és feloldása. Szövevényét teszik az akadályok és veszéyek, mellyek a' hőssel ellenkeznek, 's így az olvasó' részvételét felingerlik, ki a' költemény' munkás személyeivel az akadályok' meggyőzéséről és következéséről aggódván, a' kimenetel miatt türehetetlenkedik.

A' fő személynek és cselekedetnek' egységén kívül az időnek egysége is megkívántatik. Közön-ségesen a' költemény csak kis időszakaszt foglal

magában, néhány holnapot, gyakran csak néhány napot. Még is kiterjedése nagy, mert a' külső világot terjeszti elő, és néző színe az egész láthatóság, mert a' cselekedet csak lassan halad előre, mint hogy fontosságának az elbeszélés rövidsége ártana. Azért szenved meg a' cselekedet a' csendes kifejtést és melék tetteket, azért kíván sok embert, mert ezek' mozgására nagy tér szükséges, mert ezek a' cselekedet' folyamatját feltartóztatják. Átláthatónak kell pedig az egésznek mindég maradnia, 's az ellenkező hibára vetemedik a' költő, ha költeményét igen hosszúra nyújtja, és sok idegen dolgot kever bele. A' cselekedet tehát soha meg nem állhat, ha lassan is, de előre kell haladnia. A' helynek egységét csak annyiból kell megtartani a' költőnek, hogy hirtelen ne ugorjék egyik helyről a' másikra, hanem az oda vivő útát írja le, egyébként az egész világ nyitva áll előtte.

A' hősi költemény' nagyságával és méltóságával az előadásnak is meg kell egyeznie. Azért hangja többnyire komoly, kifejezése nemes és válogatott, de még is együgyű és természetes, néha rövid és tömött, közönségesen pedig szép teljességben folyó. Nyelve minden figura' és kép' használatát megengedi, kiválszereti a' hasonlóságokat, hosszabb festéseket és leírásokat. Némelly illő helyeken a' költő azzal szakasztja meg elbeszélése folyamatját, hogy a' munkálkodó személyeket beszélteti. Külső elrendelésére nézve a' költemény' kezdetét teszi a' fő foglatat' rövid és szerény elő-

jelentése, ezután következik valamely istenségnek vagy musának segédül való hívása, hogy ez által a' költő mintegy engedelmet nyerjen a' szűk emberi erőt meghaladó esetek' elbeszélésére. Mind a' kettőt egymással lehet illőkép' egyesíteni 's így az olvasót mindjárt a' történetre vezetni. Kiterjedése miatt bizonyos szakaszokra, könyvekre, énekekre szokott felosztatni, mellyek mindég egy kis egészet tesznek, és mellyek' végén vagyon ugyan bizonyos nyugvó pont, de ez ne szerezzon tökéletes nyugalmat, hanem még várást gerjesszen. Gyakran a' költő közönséges elmélkedéssel kezdi énekét, 's igen jó, ha azt nagy gondolattal, vagy olly festéssel végzi, melly az olvasóban nagy érzelmet gerjeszt. Szótagmértéke közönségesen a' hexameter, melly kiterjedése csendes 's erős folyamatja miatt ahhoz legjobban illik, 's ezért az Olaszok' Ottava rimáját, vagy az Angolok' öt lábú rímetlen jambusait megelőzi.

Többször a' mostani hősi költeményt a' Görögökétől meg kell választani; mert az elbeszélő költés sokkal inkább, mint a' lantos és oktató, az egyes népek' és idők bélyegét hordozza, minthogy tárgyát személyek, esetek és történettárgyak teszik, mellyeket csak idejek' szellemében lehet helyesen felfogni. Akar mennyire távozzék is el tehát az elbeszélő költő előadásában a' történeti igazságtól; mindazáltal azt időkorának a' religióról és polgári életről való képzetéhez és véleményeihez, valamint a' népnek is, mellynek történeteiből többet vagy kevesebbet kölcsönöz festésében, gondolkozásmódjához alkalmaztatni tartozik.

G. Zrini Miklós (Adriai Tengernek Sirenája G. Zrini Miklós). Gyöngyösy István. Döbrentei (A' kenyérmezei diadal Aurora 1822), Czuczor (Augsburgi ütközet Aurora 1824.), Vörösmarty (Zalán' futása), Baróti Szabó David (Aeneisse) — Ábel' halála fordítva Kázinczytól Idylliai Epos.

151. §. A' víg hősi költemény.

A' víg hősi költemény abban egyez meg a' komollyal, hogy az is, mint emez, bizonyos személynek az ellenkező sorssal való küzdését adja elő, és a' küzdés' aetheticai elrendelése 's kidolgozása által vegyes, kedves és kedvetlen érzelmet gerjeszt, míg végre a' viadal' kifejlődésével 's elhatározásával a' hős győz, és a' kedves érzelem is a' kedvetlent egészen felülmúlja. Mert a' víg hősi költeménynek az szükséges tulajdonsága, hogy hőse végre szerencsés legyen, és a' sors' hatalma alatt el ne hulljon, holott ez utolsó a' komoly hősi költeményben szinte olly gyakran megtörténhetik, mint a' hősnek a' sorson nyert győzedelme.

Jóllehet tehát a' víg hősi költemény, valamint a' komoly, sokfélekép' öszszeszövődött és gyakran mind komoly, mind víg jelenetekkel vegyes cselekedetet adhat elő; mindazáltal fő személye nem hős ama' felsőbb értelemben, mint a' komoly hősi költeményé; és a' hős' erejét munkásságba hozó ellenkező sors nem ollyan, hogy a' hősnek általa való semmivétételétől félni lehetne. Következőleg

ámbár az ellenkező sors' aestheticai festése gyakran kedvetlen érzelmet gerjeszt, 's ez a' szemlélő szívében a' kedvessel változik is; mindazáltal a' víg hősi költeményben általában főkép a' kedves érzelem uralkodik, mert itten hősenek bajait a' költő csak árnyék gyanánt használja a' világosság-hoz, nem pedig hogy szinte az egésznek kifejlődéséig az árnyék és világosság között hatalmas és folyvást nevededő ellenkezést mutasson. A' víg hősi költeményben minden újra előforduló nehézség mellett is már előre kisugárzik a' megkésértett hősnak győzedelme és szerencséje, úgy hogy a' költőnek fő kötelessége hőst az ellene törekedő nehezségekkel való küzdésben olyannak festeni, ki nem csak részvételünket, hanem tiszteletünket is megérdemelje, 's kinek győzödelmét az egésznek végzetével azért szemléljük kedves érzélemmel, mert viadalát az ellenkező sorssal derekasan és tulajdon ereje által kiállotta. Hanem azon kedves érzés csak úgy lehet tiszta és tökéletes, ha a' költemény' formája magában egy, önmagáért tetsző, egészet teszen.

Egyébként a' mi a' cselekedet' egységét, szövevényét és feloldását, a' characterfestést és költői ékesítést illeti, ezek mind olyanok, mint a' komolyban, ámbár ezen részek haszonvételét a' tárgy' minéműsége 's a' költő' célja határozza meg, melly itten a' gúnyolásban és mulattatásban áll. Külső formája és szótagmértéke is ugyan az lehet, melly a' komolyé.

—————

Csokonai Vitéz' Dorottyája és Béka egérharcza Homerus' Batrachomyomachiája szerént.

152. §. A' Romanza és Ballada.

A' Romanza és Ballada tárgyára nézve az elbeszélő költéshez tartozik, mert személyeket fest, 's ezek' tetteit és történeteit adja elő. Néha csak egy személy' tetteit és cselekvésmódját festi, néha pedig többekét, de kik közül az egyik mindig fő személy. Hanem formájára és hangjára nézve az elbeszélő költés' egyes formáji között leginkább közelít a' lantos költéshez, mert nem csak, mint a' többi elbeszélő költemény, mély érzelmeket gerjeszt az emberi tettek 's történetek' előadása által, hanem többnyire a' románzában előadott tettek és történetek magok az emberi szív' legerősebb érzelmeiből, a' szerelem', a' gyengédedség', a' barátság', és részvétel' érzelméből erednek. Tárgya, akar a' valóságos történetből kölcsönözve 's csak a' költőtől czélja szerént elváltoztatva, akar a' költő' alkotó erejének magános szüleménye legyen, majd a' mythológiához, majd a' népek hősi időkoraéhoz, majd a' religiói képzetekhez, majd a' klastromi élethez, majd a' köz élet' eseteihez tartozhatik; csak valamely mélyebb érzelem, mint az egésznek alaphangja, uralkodjék benne, és a' forma' aetheticai tökéletessége ezen érzelem' megtartásában, kifejtésében és nevelésében álljon. Mert szinte a' szenvedelem' hathatóságáig emelheti

heti a' költő azon érzelmet, ha az érzelem már eredetikép nagyon hathatós, vagy felette nehéz a' viadal, mellyet a' személy az ellenkező sors' nehézségeivel's akadályaival kiállani kénytelenítettik. Az eszközök (machina) nem tartoznak mivoltához; mert több formájára nézve tökéletes romanza szükkölködik azok nélkül. De a' hol használtatnak, legyenek aesthetice szükségesek, és a' fő történet' szövevényéhez és feloldásához tartozzanak. A' forma' hosszúsága vagy rövidsége egyedül a' küzdés' egyenlő, sem nem darabos, sem nem huzós-festésétől függ, valamint a' cselekedet' kifejlődése is víg, vagy szomorú lehet, mert az érzelem' ereje okozta gyönyörködést a' hatalom' győzése meg nem gyengítheti. Az előadás' hangja a' tárgyhoz képest majd szomorú vagy enyelgő; majd komoly vagy tréfás. A' nyelv, mint az éneké, könnyű's folyó legyen, a' költemény pedig énekforma versköte-tekre osztassék.

Minden elégséges ok nélkül tesznek némellyek különbséget a' romanza és ballada között, amaz által a' víg és eleven, ezen pedig a' szomorú és megrázó előadást értvén. Mert a' romanza nevezet az elrontott Római nyelvből eredett, mellyen a' 10dik század oltahadi és szerelmes költött elbeszéléseket írtak; a' ballada pedig eredetikép olly éneket jelentett, mellyet muzsika, sőt táncz mellett is énekeltek. Azonban mivolti különbség nincsen közöttök. — Hasonlókép' nem szükséges általjában, hogy a' romanza hangja, mint némellyek állítják, a' nép' énekéjéhez köze-lítsen, mert ámbár némellyek azon hanghoz hajla-

nak: vagynak mindazáltal más derék románzák, mellyek megértésére 's érzésére nagyobb lelki 's ízlésbeli műveltség kívántatik, mint a' millyen rendszerént a' köz népe.

Kisfaludy Sándor. Superint. Kis. G. Majláth János (Második Ferdinánd. Hébe 1823.). Kölcsey (Szép Lenka Aurora 1822.). Kisfaludy Károly (A' Magányos Sir. Aurora 1824.).

153. §. A' Legenda.

A' Legenda is, mint a' Romanza és Ballada bizonyos személyek, tettek és történetek által gerjesztett érzelmeket ad elő érzékikép tökéletes formában; hanem tulajdon bélyege, mellynél fogva a' Romanzától és Balladától különböz, abban áll, hogy tárgyát a' mythológiából, és az egyházi hagyományokból kölcsönözi. Akar ezután ezen tárgy az Indiai vagy Aegyptusi, a' Görög vagy Keresztény, vagy a' Mohammedanus' regevilágból vétessék; költői becse mindenkor csak érzékikép tökéletes előadhatásától függ. Az egyházi hagyományok pedig különbféle tárgyakat nyújthatnak a' költői előadásra, millyenek p. o. a' virtusért tett nagy áldozatok, a' vértanúk' hős tettei, a' Szentek csudatételei; sőt némelly nevetséges, minden történeti hitel nélkül szükölködő tudósítások is; de a' költő ezek' történeti hitelével nem törődik, mert célja csak abban áll, hogy tárgyát, mennyire ez az érző tehetőségre kedvesen behat; érzékikép tökéletes formában adja elő. A' Legenda for-

mája, a' mint komoly vagy mulatságos tárgyakat tesz érezhetővé, vagy komoly vagy enyelgő lehet. Az első valamely felemelkedett vallásos érzelmeknek, mellynek törekedése minden várakozást felülhaladó végezettel koronáztatik meg, rendhagyó, természet haladó és csudálatos kifejezését foglalja magában. A' másodikban a' történet' tsudálatossága, előre tévén, hogy maga az eset tsak az eltévedett érzelem' következése vala, úgy adatik elő, hogy nevetésre gerjesszen. A' hangja egyszerű, nemes, ékesítés és hosszaszab festés nélkül. Közönséges szótagmértéke a' rímetlen négy és öt lábú jambus, trocheus, sőt a' lantos versköteteket is használják.

Sz. Péter. Edvi Illyés Páltól. Igaz Zsebkönyv. 1821.

§. 154. A' költői elbeszélés.

A' költői elbeszélés valamely történetet, mellynek fő tárgya nem valamely hős, hanem maga a' történet, érzékikép tökéletes formában ad elő. A' prosabeli elbeszéléstől abban különböz, hogy foglalatjára nézve nintsen úgy megszorítva, mint az, mivel tárgyát vagy az igaz történetből, vagy a' gondolat világból veheti; sőt a' valóságos történeteket is czélja szerint változtathatja. A' tárgy' eme' szabad választása azután szabadabb és elevenebb kidolgozást is enged, melly részént a' hosszabb 's érzékenyebb előadásban, részént bizonyos mellék elmélkedésekben tetszik

ki. Az elbeszélő költő t. i. a' képzelő erőre 's érző tehetségre annál inkább behat, mennél helyesebben tudja a' helynek, időnek és személyeknek együvé dolgozó körülállásait használni, és bennünket majd festései és képei által gyönyörködtet, majd közbe szótt észrevételei által erkölcsi elmélkedésre vezérel. Azonban szerencsés és kellemetes elbeszélést csak attól várhatni, ki az emberi szívbe mélyen betekinteni képes.

A' költői elbeszélés vagy komoly, vagy víg. A' komoly olly érzelmekből ered, mellyeket részént az élet komoly és fontos esetei, részént a' szabad akarat' beható tettei gerjesztenek, 's mellyekből a' képzelő erő egy eleven költői egészet alkot. Ellenben a' víg költői elbeszélés az emberi gyengeségek, bohóságok és hibák által a' költőben támasztott kedves érzelemből származik, mellyet képzelő ereje az érzékikép tökéletes formában olly érzékenyen ad elő, hogy ez által mindenki- ben ugyan azon érzelmet okozza. Azonban a' költő víg elbeszélésében előadásának minden elevensége mellett is csak az elbeszélés' határjai között maradjon, és az emberi bohóságokat 's gyengeségeket korbácsoló gúnynra ne vetemedjék. — Mind a' kétőt lehet prosában, vagy bizonyos szótag mértékben, vagy rímes versekben írni; de ez sem nem mivolti jegy, sem mivolti különbséget nem teszen az előadásban.

Horvát Endre (Zircz' emlékezete), G. Teleky Ferencz
(A' kezesség. Hébe 1823.) Kisfaludy Sándor. (A' Ty-

rán Poeta. Aurora 1823.) Döbrentei (Klára Visegrádon Hébe 1823. és Nándorfejérvár. Aurora 1823.)

155. §. A' mese.

A' mese az emberek' állapotjait és cselekedeteit a' nem erkölcsi világ' történeteiben adja elő. Minden mesében tehát két szükséges rész van: a' tulajdon tárgy, és a' kép, mellyben az közöltetik; amaz a' mese' célja, ez pedig formája, melly a' mesét költeménnyé teszi. Minthogy tehát a' képben az emberiséget kell előadni, 's characterét kinyomni, ez pedig egyedül a' szabad akarat' cselekedetei által történhetik meg; a' mese a' szabad akarat' cselekedeteit akarat nélkül szűkölködő tárgyakban adja elő. A' mese' ezen észfogásából önként következik, hogy az abban előadott munkálkodó lények tulajdonképen csak állatok lehetnek. Ha tehát ezek helyett a' mesében vagy emberek vagy lelketlen tárgyak jönnek elő, a' nyelvbeli forma inkább költői elbeszélés, mint sem mese, ámbár némelly esetben, mintegy kivétel gyanánt, a' lelketlen természet' tárgyait is felvehetni, ha ezeknek minden esetre igen nagy személyesítés által olly okozatokat tulajdonítunk, mellyeknek az emberi szabadság' okozatjaival bizonyos rokonságok és hasonlóságok vannak.

Akarmelly különösnek lássék ez magában, általa még is a' költő mivoltikép' nyer; mert elhallgatván, hogy az erkölcsi világból vett elbe-

széllésekbe gyakran becsúsznak a szenvedelmek, és az igazságról való meggyőződést akadályoztatják; azon characterek és körülállások, mellyekre a' mese költője elbeszélést építi, örökre változhatatlanul megvagnak határozva, és közönségesen esmeretesek, honnan azokat bővebben festegetni nem szükséges. Így p. o. ravasz a' róka, rest a' szamár, érzéketlen a' kő. Épen a' characterek' eme' határozottságából következik az is, hogy a' költő azokat önkénye szerént nem változtathatja. Tulajdoníthat ugyan az állatoknak szabadságot, szólló tehetséget, és az emberi társaságban bírónak, vádolónak, Királyoknak teheti; de a' természeti ösztönt úgy hagyja, mint találja, vagy a' természeti ösztönrel egyezőleg költ tulajdonságokat. Az állatok tehát mindég csak mint állatok, nem emberi módra, hanem csak ehez hasonlítva, munkálkodhatnak. Jóllehet azonban az állatok' országában nincsen szabadság és erkölcsiség; mindazáltal ebből nem következik, hogy a' mese, mint némelleyek tanítják, csak okosság szabásokat adhat elő, nem pedig szinte úgy erkölcsöket és erkölcsi elvetemedéseket is. Mert az lévén czélja a' mesének, hogy az állati ösztön' leple alatt az emberi szabadság' okozatjait adja elő, az állati ösztönrel egyezőleg néha olly okozatokat is fest, mellyek az erkölcsi tekintetben elfajult embert megpiríthatják, ilyenek p. o. a' hívség, az urához való ragaszkodás 's a' t. Mert ha az ösztöntől vezérlett állat természetesebben és nemesebben fejezi ki ma-

gát tetteiben, mint az 'erkölcsikép' elfajúlt, az önszeretettől 's a' szenvedelmektől elragadott ember; kétség kívül ezen ellenkezés érzékeny előadásának nagy behatást kell okoznia.

Elhallgatván a' meséknek Herder után értelembeliekre, erkölcsiekre és sorsbeliekre való felosztását, minthogy ezen felosztás a' kidolgozásban semmi különbséget sem okoz, megjegyezzük, hogy a' mese' igazságának, melly érdeklő, fontos és új legyen, abból könnyen, természetesen, keresetlenül folynia, és általa szemlélhetővé, beláthatóvá kell lennie. Egyébaránt mindegy az igazság akar a' mese elején, akár végén forduljon elő, legjobb ha a' meséből önként kitűnik. — Nyelvbeli előadása együgyű, nemes, könnyű, és természetes legyen, a' képzelést vagy érzelmet erős ékesítései által a' csendes szemlélés' és oktatás' kárával ne mulassa. A' fénylő festések, hosszú bevezetések és mellék előadások a' mese' characterével és céljával, melly mindenkor csak kitsiny műdarab lehet, egyáltalában ellenkeznek. A' mese lehet elbeszélő, vagy beszélgető. Irhatni vagy prosában, vagy versben, ennek szótagmértéke a' négy, öt, 's hat lábú jambus.

Fáy András, Kazinczy, Virág, Superint, Kis, Vitkovits, Sz. Miklósy, 's mások.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A' Dramai költésről.

156. §. A' Dramai költés' észfogása.

Jóllehet a' Dramai költés közelebbről rokon az elbeszélő, mint sem a' lantos és oktató költéssel, mert az is, mint az elbeszélő, olly érzelmeket ad elő, mellyek a' költő' lelkében bizonyos személyek', cselekedetek' és történettárgyak' képzetével összeszövetkeznek; mindazáltal két minvolti pontban különböz az elbeszélő költéstől, 's ezek teszik annak különös bélyegét. Ugyan is először a' dramai költés' műdarabjaiban a' költő nem tulajdon személyében lép fel, mint az elbeszélő költés formáiban: hanem tulajdon individualitását megtagadván, a' cselekedet' szerzőjének individualitást és nyelvet kölcsönöz, 's azok által az egész cselekedetet kezdeti, folytattatja, és bevégezteti, úgy hogy a' magában összefüggő és bevégeztet egész dramai költemény az emberi szabadság szükséges 's a' cselekedetben felvett személyek' külső munkássága által okozott következésének lássék. Ehez járúl a' dramai költemény második saját feltétele, hogy az átaljában a' játékszínre készítettessék, és a' játékszíni előadás által legyen szép, tökéletes formává. Ámbár pedig minden egyes dramai költemény, ha azt, mint csupán költeményt, a' játékszíni előadás nélkül tekintjük, közvetetlen költői

becsére nézve már formájának egysége miatt tiszta gyönyörködést okozhat, és tartozik is okozni, mindazáltal azt játékszíni elő nem adhatása mind azon dramai remek műdarabok sorából kizárná, mellyek tökéletessége egyaránt mind költői egységekben, mind játékszíni előadhatásokban áll. — Ezek szerint tehát a' dramai költemény olly tökéletes aestheticai forma, melly a' játékszíni előadásra készítettvén, valamelly magában szükségképen bevégezett, 's eredetére nézve az érző tehetség hatalmas felindításából 's megrázásából származott cselekedetet terjeszt elő.

157. §. A' Dramai költés' tárgya.

A' cselekedet által értjük itten a' dramai költemény' tárgyát, vagy azon történetet, mellynek kezdete, folyamata és vége előadatik. Ezen értelemben a' cselekedet ugyan az a' mesézettel. Ha pedig némelyek után e' kettőt megakarjuk különböztetni, a' mesézet leszen a' történt dolog, a' cselekedet pedig az, mi által a' történet végbe megyen. Mivel pedig a' dramában az ember' belső és külső munkásságának közvetlenül meg kell jelennie; olyan történettárgy legalkalmasabb a' dramai költésre, mellyben a' cselekedő személy maga igyekezik alkotni a' körülállásokat, akar teljesedjék akarata akár nem. Kevesbé alkalmas az, mellyben a' körülállások hozzá munkásságba a' személyt, 's ez azokat vagy hatalma alá hajtani

vagy azokon általtörni iparkodik, épen nem alkalmas pedig az, mellyben csupán a' külső körülállások határozzák meg az ember sorsát, maga pedig e' célra nem törekedik. A' cselekedetet vagy maga a' költő találja fel, vagy a' mi jobb, a' történetírásból kölcsönözi. Az első esetben mind a' személyeket mind a' körülállásokat kigondolja, és az időt 's helyet kénye szerént alkotja magának. A' másodikban a' foglalatot, személyeket, és caractereket úgy megtarthatja, mint azok a' történetírásban előfordúlnak, történeti caractereit azonban idealisálhatja, mert nem a' történeti igazsághoz, hanem csak a' pszichologiai hihetőséghez tartozik magát szabni.

Akarmelly tárgyat választson pedig a' dramai költő, a' cselekedet' egysége mindenkor mivoltikép' szükséges. E' végre megkívántatik, hogy a' drama' tárgya egy magában szükséges és határozottan bevégzett egészet tegyen. Honnan ne forduljanak abban elő olyan személyek, cselekedetek és történetek, mellyek valamelly tekintetben a' fő cselekedethez mivoltikép' nem tartoznak. Főképen pedig szembetűnőnek kell lenni a' cselekedő személy céljának 's az ennek elérésére használt eszközeinek, és ezen célban, mellyért a' munkálkodó személy mindent teszen, sőt mellyért ha szükség, magát is feláldozza, áll a' cselekedet' egysége. Az időnek és helynek egységére is kell ugyan a' költőnek ügyelni, ámbár ezek nem olly mivolti tulajdonságai a' dramának. Ugyan is a'

dramában gyors lépéssel halad előre a cselekedet, mert csak a minden szempillantásban változó jelenkort, és ennek tüneményeit adja elő, mellyek mint a szavak, könnyen 's hamar elenyésznek. Csak kevés időt, csak néhány órát, legfeljebb néhány napot foglal magában, és még ezen rövid időt is összszeszorítja; mert itt minden gyorsabb folyamatban vagyon, mint a valóságban. A mi a hely' egységét illeti, erre nézve ugyan könnyebben együvé gondolhatni azokat, mellyek egyszerre a térben egymás mellett vagynak, mint mellyek az időben egymás után következő dolgokat; mindazáltal a helynek igen gyors változtatása 's a nézőnek egyik világ részből a másikba való áttétele azt áztatásából erőszakkal kiragadná. Általást akar t. i. a költő nézőjében okozni. Honnan minden körülállást, személyt, beszédet és cselekedetet olly egyezőleg és természetesen kell intéznie, hogy a néző azokban feledje el a mivészséget, és mindent életnek 's valóságnak tartson. Az olly történet folyamatjában, melly ritkán ered, foly, és végződik ugyan azon egy helyen, semmi sem tiltja a hely változtatást; azonban mivel mindenik szakasz magában egy egészet tesz, 's ezért ugyan azon helyen is kell végbemennie, a hely változtatása az új szakasszal történhetik meg leghelyesebben, ha csak talán nem szükséges az ugyan azon időben máshol történt dolgot is előadni, mert ekkor a helyet is ugyan azon szakaszban kell változtatni.

158. §. A' dramai költés tárgyának elrendelése.

A' mi a' drama' munkás személyeit illeti, ezek' választása és mennyisége a' költőtől függ, ki ezeket planuma szerint határozza meg. De akar több akar kevesebb személyt vegyen fel, veszteglőknek soha sem szabad előjönni, kik t. i. a' drama' folyamatját és kifejlődését semmiben sem segítik. Ezek között egy fő személynek kell lenni, ez teszi az előadás' közép pontját, ennek körülállásaiból ered, 's azoktól függ az egész előadott cselekedet, és ennek sorsát érdeklik a' drama' egyes részei. A' fő személy' characterre pedig nem festetik, hanem az a' költő szerzette helyzetekben cselekedetei és beszédei által maga magát kifejti és kijelenti. Szinte így a' többi személyek is meghatározott characterrel, vagy saját az egészhez való viszonyjokhoz illő szólás - és cselekvés móddal bírnak. A' fő személy' characterét részént céljából, részént ennek elérésére választott eszközökből 's ezek használásából esmerjük meg. Midőn tehát belső szabadságából céljával egyező körülállásokat alkotni, vagy azokat céljára fordítani, vagy legalább hatalma alá hajtani igyekezik, és azok a' külső szükség miatt (tehát belső okoknál fogva) vele ellenkezésbe jönnek, ered a' csomónak szövevénye. Ha a' külső szükségét megtörheti, és céljához eljuthat, vagy a' szükség győz, és küzdésében a' hős elvész, származik a' feloldás.

Innen a' dramai tárgy három részre oszlik, mellyek annak elrendelését meghatározzák. A' költő itten előbb, hogy sem a' cselekedet kezdődjék, a' fő személy' igyekezetének célját, 's azt magát velünk megesmertetni tartozik. Ez a' kimutatás' (expositio) kötelessége, mellyben a' költő arra ügyeljen, hogy a' személy' célzása iránt, vagy az ellen részvételt gerjesszen, hogy tehát azt a' legbehatóbb fényben mutassa, 's egyszersmind legalább kilássék, mi ellenkezhetik vele. A' szövevényben magoknak a' személyeknek a' körülállásokat alkotni törekedéseik által a' csomót öszszeszőni, 's ebben gyorsan előre kell haladni. Itt tehát mindent úgy szükséges rendelni, hogy a' cselekvők' igyekezetét előmozdítsa, mind azt, mi ezt közvetlenül elő nem segíti, 's így a' fő cselekedetben mélyen nem gyökerezett mellék cselekedetet is el kell hagyni. Ha a' cselekvő személy célja teljesítésének lehetetlenségét mindjárt belátná, vagy annak eléréséről minden esetre bizonyos volna; törekedésében azonnal alább hagyna; azért itt kételkedést kell szerezni, 's mindent úgy rendelni, hogy a' félelem és remény egymást váltogassák, mi által a' cselekvő mindég munkásabb igyekezetre gerjesztetik. Így közelget a' feloldás, melly gyorsan, de természetesen, és mind belső, mind külső szükséggel' hozassék elő. Itt az esetnek épen nincsen helye, és az elhatározás után minden további fejtegetés nélkül be kell végződni az egésznek.

A' kimutatás és feloldás fő részei az egésznek ezeknek tulajdon helyek vagyon, és mindenik magában egy oszthatatlan egészteszzen; maga a cselekedet pedig vagy is a' szövvény a' nagyobb egészben több nyugvó pontot enged. Illy nyugvó pont pedig csak akkor fordulhat elő, ha az igyekezet valamelly kedves, vagy kedvetlen célhoz eljutott, de mellyen meg nem állapotodhatik, hanem szükségképen előbbre nyomatik, és ezen előbbre való vitelnek nyilván ki kell tetszeni. Ezen nyugvó pontokat játék szakaszoknak, vagy felvonásoknak nevezzük. A' műdarabban ezek egymástól alkalmasint egyenlő távolságra helyeztessenek, magokban véve különös kis egészteszzenek, és az új felvonás kezdetével a' cselekedet tovább haladott légyen, mint az előbbbeninek végzetével volt. Ezen nyugvó pontok' száma a' tárgytól függ, ötnél többre nem terjesztetik, 's ekkor az első a' kimutatást, a' három középső a' csomó szövvényét a' végső a' feloldást 's a' cselekedet végzetét foglalja magában. Szinte így vagyon a' dolog, ha a' drama négy vagy három felvonásra osztatik. Két felvonás nem igen alkalmas, mert közönségesen a' cselekedetet ketté vágja; hanem a' kisebb cselekedetet egy felvonásban helyesen előadhatni. Mindenik szakasz, mennyire a' cselekedetben több személy veszen részt, több kisebb szakaszra oszlik, mellyek nem lehetnek ugyan nyugvó pontok, hanem onnan következnek szükségképen, hogy a' cselekedet bizonyos egymást

keresztül vágó szándékok és célzások által megyen végbe, ezeknek tehát a' játékban elő kell fordulniok. Ezen kisebb 's a' személyek' változásából eredő részeket jelenéseknek nevezzük. Minde-
 nik jelenésnek mivoltikép' az egészhez kell tartoznia, mennyire vagy a' cselekedet' külső folyamatját előmozdítja, vagy legalább belső folyamatját a' résztvevőnek keblében kimutatja. Ezek' száma és hosszúsága a' cselekedet' minéműségétől függ. A' költőnek ezeket illőleg össze kell kötnie, és a' játékszint üresen hagynia soha sem szabad.

159. §. A' dramai költés' nyelve.

A' dramai költés' nyelvének, általjában véve, az előadott cselekedethez illőnek kell lenni, honnan más és más hanggal, más és más színnel díszeskedik a' dramai költés' egyes felekezeteiben, ámbár minden egyes dramai költeménynek mind hibátlanságára, mind szépségére nézve a' forma' törvényével szükséges megegyeznie. A' dramai költés' különbféle tárgyaira nézve tehát a' nyelvbeli előadás is különbféleképen változik. Ide járúl hogy ámbár a' dramai költő nem maga szól költeményében; mindazáltal ennek nyelve az ő erejére 's teljességére, világosságára és tökéletességére, valamint színére nézve is a' költő' individualitásától függ, honnan azután az egyes műdarabok' szerzőit megismerjük. Ugyan is akarmelly különbfélekép alkossa is a' tárgyat a' drama szerzőjének

képzelő ereje, és érzelme akarmelly különbfélekép' fejezze ki magát, mindazáltal a' véges, ámbátor legmíveltebb elme soha tulajdon individualitásából ki nem léphet, és előadásbeli különösségeit meg nem tagadhatja. Főképen azon kell itten a' költőnek lenni, hogy se a' prosa', se az ékesszólás nyelvébe ne vágjon, kivévén azon felette ritka esetet, ha maga a' tárgy ezekre rövid átmenetelt kívánna. Mert ha a' dramai költő a' köz élet' eseteit és jeleneteit festi is, előadása' nyelvéből ezeknek az érző tehetségtől való felfogásának ki kell sugárzania, mivel költői bélyeg nélkül szűkölködik mind azon nyelvbéli előadás, melly az érző tehetséggel valamelly öszszeköttetésben nincsen.

Mivel a' dramában magok a' személyek közvetlenül beszélnek és cselekesznek, tehát a' költő tudja magát a' cselekedetben résztvevők individualitásába tenni, a' mit mindenik charactere szerént minden egyes esetben gondolna és érezne, azt adja elő, tulajdon gondolatait és érzelmeit pedig azoknak soha se kölcsönözze. Minden characternek vagyon tulajdon szólás módja, melly szerént az indulatok', érzelmek' és az értelem' köz nyelvének módosíttatnia kell. Honnan a' dramai költő nem csak a' közönséges nyelvet értse, hanem azon módosításokat is esmerje, mellyeket annak a' character individualitása adhat. Mivel pedig a' költő az életet közvetlenül maga által adja elő, innen a' cselekvők' gondolatjainak és érzelmeinek közvetlen előadása által keletkezik a' dramai előadás' külö-

különös formája - a' beszélgetés. Ennek könnyűnek, elevennek és a' cselekedethez illő arányban állónak kell lennie; honnan a' gondolatokat hosszasan elő nem terjesztheti, de igen az érzelmeket, kivéven mikor a' játék végéhez közelít. — A' belső munkásság' kitörése néha magával hozza az egyes beszédet, mint az érzelem' hangos kifejezését. Ez csak olyan helyzetben alkalmas, hol a' lélek a' legnagyobb szenvedelemtől megragadtatik, vagy fontos elmélkedésekbe merül, azért csak a' szomorú- és a' színjátékokban jöhet elő. Természete szerint rövid, eleven és velőskifejezést kíván.

A' dramának játékszíni előadása, tehát az öltözködés, tagjártatás, ékesítés és muzsika nem tartozik a' költőhöz; hanem, mivel a' játékszíni előadásra készíti műdarabját, arra is ügyelnie, és nem csak az előadás' akadályait elhárítani, hanem a' színjátékokat is oktatás és jeladás által vezérelni tartozik.

Jegyzés. Némelyek a' játékszínt erkölcsi intézetnek nézik, melly a' vétket és virtust; a' szerencsét és nyomoruságot, a' bolondságot és okosságot ezerféle képekben érthetőleg és igazán az ember elejébe terjeszti, 's megvesztegethetetlenül megbírálja. Ezen állítás világosítást kíván. Úgy látszik a' költésnek általjában és különösen a' dramai költésnek fő czélja nem erkölcsiségre oktatni, hanem a' szépség által gyönyörködtetni. Tehát a' költésnek a' forma törvényével, nem pedig az erkölcsi törvénnyel kell mivolta szerint megegyeznie. Ebből azonban nem következik, hogy a' dramai költés az erkölcsi cselekedeteket magából kizárja, vagy hogy talán az erkölcstelen cselekedeteket, gyönyörködést okozó

tárgyak gyanánt adja elő a' játékszíneu. Csak azt kívánja a' forma' szépségének fő törvénye, hogy azon erkölcsi cselekedet is, mellyet a' játékszín előad, szép formában jelenjék meg, ha a' dramai költés' méltó tárgya akar lenni; mert ezen feltétel alatt kétség kívül az erkölcsi világból kölcsönözött tárgy sokkal hathatósabban érdekli a' szívet, mint melly egyedül az értelembeli világhoz tartozik. Ezért az erkölcsi közelebből rokon a' széppel és ellentállhatatlanul behat az emberre, mihelyt tökéletes szép formában jelenik meg. Csak se a' dramai költemény se a' játékszín ne lépjen az erkölcsi oktatás' és religió helyébe, mert azt eredeti rendeltetéseknel fogva sem nem tehetik, sem nem is szabad tenniük.

Azonban a' dramai költemény, különösen annak játékszíni előadása hatalmas ingerlő erővel bír minden életkorra, minden nemre, minden állapotra nézve, és a' lelkes nemzeteknek mindenkor kedves mulatsága volt. Itt több mivészszég' bájereje egyesülve hat a' néző' szívére; itt látja a' fejedelem, a' hadvezér, a' tanácsnok az előkornak nagy történeteit belső okaikra és körülállásaikra nézve kifejtve; a' gondolkodó alkalmat talál az ember' természetéről és rendeltetéséről való legmélyebb elmélkedésre; a' mivész leső pillantattal követi az előtte elvonuló csoportokat, 's azokat mint jövendő képeinek csirájit képzelődésébe benyomja; az öregség megifjodik a' visszaemlékezés által, a' fogékony ifjúság keblet nyit minden nemesebb érzelemnek, maga a' gyermekkor is sejtő váraozással lesi az esmeretlen csuda dolgok' kifejlését; kiki mulatságot és pihenést talál, és egy ideig az élet' zsibbasztó gondjait elfeledi.

El nem hallgathatni a' játékszínnek nagy behatását a' nemzeti lélekre. Valamelly nép' nemzeti lelkének nevezzük a' vélekedések' és hajlandóságok' hasonló-

ságát és egyezését ama tárgyokra nézve, melyekről más nemzet máskép vélekedik és másképen érez. Mi kapcsolta annyira egymáshoz a Görög köztársaságokat? Mi vonzotta olly ellentállhatatlanul a Görög népet játékszínéhez? Nem de dramai költeményeinek hazai foglalatja 's a Görög lélek, melly azokat elevenítette?

160. §. A' szomorú játék.

A' szomorú játék a' cselekedet hősenek az ellene rontó sors' hatalmával folytatott küzdését és ettől lett elnyomását adván elő vegyes, kedves és kedvetlen, érzelmet gerjeszt 's azt elevenen táplálja mind addig, míg a' cselekedet' végzetének szempillantatában a' még elhanyaglásában is nagy lelki vagy testi erőt mutató hőson való gyönyörködés által a' kedves érzelem felülmúlja a' kedvetlent. Ugyan is a' szomorú játékban, valamint a' komoly hősi költeményben, egy fő személy teszi a' cselekedet' középpontját, ki lelki és erkölcsi ereje által az ellene törekedő sorssal küzd, úgy hogy a' szabadság' és a' sors' küzdésének folyamatja alatt mind a' kettőnek ereje egyre nevedjék. Hogy pedig a' vegyes, kedves és kedvetlen, érzelem nem csak felgerjesztessék, hanem a' viadal' szemlélésével folyvást emelkedjék 's nagyobbuljon is; a' játék' egyes szakaszaiban mind a' szabadság' mind a' sors' hatalmának folyvást egyarányos erőben kell megjelenie, mert a' kedves érzelem csak a' hős' kimutatott 's nagyobbított erejének eleven érzékenyítése, ellenben a'

kedvetlen a' sorsnak ellene törekedő 's azt meggyőző hatalma által tápláltatik, míg végre a' hős' elesésével a' hős' cselekvésmódjának fellengező lelki vagy erkölcsi belső szükségén való gyönyörködés által bennünk is a' kedves érzelem a' kedvetlent meggyőzi.

A' szomorú játék' hőse vagy olly nemes személy, ki tulajdon vétke nélkül szenved, és az ellenkező sorssal tusakodik, vagy olly eltévedett, kinek hibás irányzatot kapott erkölcsi ereje még eltévedésének kifejezése által is részvételt gerjeszt, és ki hibájáért, ha nem életével is, de csak ugyan lakol. Ez szükséges, mert az emberi szív és a' művészség végzést kíván, melly által a' szenvedelem lecsillapíttatik, és a' felingerlett érzelem a' sorssal megbékül. Azonban mennél nagyobb erkölcsiséget mutat, mennél inkább kifejezi magában a' tiszta emberiséget, mennél kevesbé tulajdon vétke, mennél inkább erkölcsi nagysága miatt szenved a' szomorú játék' hőse, vagy ha eltévedésének súlyát érzi, mennél többször magához tér erkölcsi ereje, mennél határozottabban felülmúlja mivoltának jó tulajdonsága a' rosszat, és mennél inkább tévedéseiből kijózanodva mutatja magát elveszése' szempillantatában, mennél inkább kimutatott ereje belső mivoltából származik és a' reá rohanó szenvedések' és veszedelmek' nevedésével hasonlóképp felebb emelkedik; mennél biztosabban szinte az elhatározó perczenetig szabadságának erejét a' sors' hatalma ellen megtartja és hathatóssá teszi;

annál inkább felgerjesztetik a' nézőben is a' részvétel' és csudálás' nemesebb érzelme, és a' költő az érzékenyítő erők közül a' nagyot, fellengzőt, érdeklőt és indulatosat annál inkább használhatja. Ezen küzdés' festésében a' költő főképp kettőtől őrizkedjék. Ha a' küzdésből szükségképen következik a' hős' elesése, ez a' nézőnek szívét el ne zúzza; első kötelessége tehát az elveszés' szükséges következését úgy rendelni és a' fő személy' characterébe szőni, hogy földi fenmaradása lehetlennék lássék. Továbbá arra ügyeljen a' költő, hogy a' szomorú játékban megkívánt méltóság mellett az emberi természet' mivoltát el ne rontsa. Ámbár tehát az erőtlen gyengeség soha sem lehet tárgya a' szomorú játéknak és még a' felsőbb hatalom okozta elenyészásnek is olyannak kell lenni, hogy a' meggyőzöttnek erejé dicséretesen kitünjék; mindazáltal soha sem kell elfeledni, hogy a' küzdést a' belső és külső ellenkezésekkel nem olly könnyű kiállani, mint némellyek vélik, kik dramaik' hőseivel az emberi szívet örvendeztető legdrágább javakról hidegvérűen lemondanak.

A' szomorú játék' személyeinek méltóságok és nagyságok által a' cselekedet' fontosságához illőknek kell lenni; honnan közönségesen fejedelmek és fő emberek. Azonban ez nem általjában szükséges, mert a' szenvedelmek minden emberben ugyan azok és a' sors minden állapotra kiterjed; mindazáltal az igen alacsony személyek, kiket nagy dologba elegyedve nem könnyen gondolhatni, igen kevéssé

érdekelnek. Akar millyen személyeket váloszszon pedig a' költő, azoknak mindég erkölcsi méltósággal és lelki erővel, kell jeleskedniük. Szomorú játékaink' közönséges szenvedelme a' szerelem, mert ennek felsőbb lépcsője, a' kétségbe eső 's az akadályokkal küzdő szerelem ezen költésnek legkedvezőbb tárgya. Azonban a' költő más szenvedelmeket is használhat, mint a' Görögök szomorújátékaikban minden hatalmas szenvedelmet előadtak. Egyébaránt a' dramára felhozott szabásokat itten főkép használhatni. A' cselekedet', idő' és hely' egységét itt annál sorosabban meg kell tartani, mivel nálok nélkül a' műdarab' komolysága és méltósága vesztene. Mennél együgyűebb a' cselekedet és a' planum, annál jobb.

Nyelve és kifejezése egyezzen meg a' személyek' méltóságával és characterével. Mivel a' személyek magok beszélnek és pedig a' legnagyobb szenvedelemben; nyelvek' is felemelkedik, a' lantos költéséhez közelít, szereti tehát a' legerősebb figurákat 's a' kifejezés' legfőbb méltóságát, csak ez duzmadássá soha se fajúljon. Innen a' verses külső formát a' prosa' elejébe kell tenni; de az olly szomorú játékokban, mellyek' személyei a' polgári közéletből valók, a' prosát is használhatni. Közönségesen most öt lábú jámbusokkal élnek.

A' régi szomorú játék a' mostanitól kivált a' kar által különböz. Ez néhány személyből állott, kik a' cselekedetben mivoltikép nem részesültek, hanem csak az érzelmeit, észrevételeit és tanácsadásait ezek által jelentő költőnek és a' cselekedetnél jelen lenni gon-

doltatott népnek képviselői voltak. A' Görögök t. i. istenségeik' innepeit olly nemzeti történet' játék színi előadásával zárták be, mellyben a' nép fejedelemségénél fogva részt veve. Ezért tehát a' dramai előadásban is, mint 'a' valóság' mássában, azon helyet kapá, mellyet az eredeti cselekedetben birt. Így a' kar képviselője volt az egész népnek, és az ügyes költők gyakran a' karnak olly érzéseket és ítéleteket kölcsönöztenek, mellyek által a' nép' vélekedését vezérelni és elhatározni akarták. — Ezeknél a' kar annál szükségesebb volt, mivel az inneplésekkor ezen nemzeti történetek' előadásán sokszor a' nézők' száma húsz ezeret is meghaladott, kik a' mi értelmünk szerént való játékszínben meg nem férhettek, és kik az egyes színjátzóknak szavait épen nem érthették volna, ha a' kar a' muzsikával és tánczczal egyesülve a' cselekedetet nem folytassa. Egyébként is a' kar pótolta ki azoknál a' felvonások között előfordulni szokott nyugvó pontokat.

Virág. Kazinczy. Kisfaludy Sándor, Kisfaludi Károly. Döbrentei, Szemere és mások;

161. §. A' víg játék.

A' víg játék characterere vagy valamely emberi gyengeség', bohóság', hijánosság' és tökéletlenség' aesthetice helyes érzékenyítésében, vagy az előadott cselekedetnek különbféle 's a' kedves érzelmek' felindítására kiszámolt szövevényében áll, úgy hogy a' nézőben a' cselekedet' összefüggése kedves érzelmeket gerjesszen, a' drama' formájának kidolgozása pedig azt elevenen fentartsa, míg a' csomó feloldása azt végre tökéletesen kielégíti. —

A' költő itten a' cselekedetet szabadon vagy költ-heti, vagy a' történetből kölcsönözheti. Mivel pe-dig a' vígjáték' mérzsékelt komolysága a' tapasztalás' körét át nem lépi, a' nagyobb 's fontosabb történetek nem alkalmas tárgyai; honnan a' vígjáték' költője tárgyat a' házi élet' szűk köréből veszi, és nézőjével egykorbeli eseteket 's személyeket választ, mert ezek annál sikeresebbek 's tanítób-bak. Itten a' sors' helyébe az eset jő; ezt kell az embernek okosan hasznára fordítani. Azért a' vígjáték tulajdonképen csak okosságabszabásokat nyújt.

A' rendesnek különféle fajai szerént a' vígjátéknak is különféle fajai vannak, mellyek különös szabásokat kívánnak. A' fő fajok ezek: a) a' felsőbb vígjáték, és b) a' köz vígjáték.

A' felsőbb vígjáték a' polgári élet' valamelly cselekedetét nevetségesen adja elő. Mennyire ebben a' rendes főképen a' fő character' festésében áll, characterfestő; mennyire pedig a' cselekedet' szövevényéből és a' váratlan meglepő feloldásból származik; szövevényes műdarabnak neveztetik. Azonban e' kettőnek mindenkor összekapcsolva kellene lennie, mert a' character csak cselekedetei által bizonyos helyzetben mutathatja magát nevetségesnek. Mindent a' nevetséges oldalról fog fel itten a' költő, mire neki az emberi és polgári élet' értetlenségei és bohóságai elég tárgyat nyújtanak; csak ezen bohóságok ne legyenek valóságos vétkek, mert ezek nem nevetséges tárgyak. Lehet azonban őket ke-

vessé nagyítani, csak az alapvonások az idő és hely szokásaival 's öltözködésmódjával egyezzenek meg. Ebből ered a' jó vígjáték' készítésének nehezsége, mert a' költőnek nem csak az emberiség' alapvonásait, hanem az azon időbeli életet is költőikép' kell felfogni, azért ne legyen az időtől elfoglalva, hanem az felett szabadon lebegjen, hogy azt szabadon felfoghassa 's célja szerint alkothassa. A' cselekedet itt is egységgel bírjon és gyorsan haladjon előre; mindazáltal több és hosszabb mellékselekedetet is megszenved, ha ezek a' fő cselekedettől függenek, 's annak uralkodó hangjától el nem hajlanak. — Nyelvét a' társolkodás' nemesebb hangja bélyegezi, 's azért helyesebben mozog prózában, mint valamely szótagmértékben. A' czímet a' fő személytől, a' szövevénytől, vagy a' feloldástól kölcsönözhetni csak a' cselekedetből semmit el ne áruljon, mert ez a' meglepést akadályoztatná.

A' köz vígjáték vagy valamely köz nevetséges cselekedetet foglal magában, vagy köz nevetséges módon adatik elő. Itt a' költőnek szabadabb játéka van mind a' tárgyválasztásában és kidolgozásában, mind a' characterfestésben és a' kifejezésben. Mindent jobban nagyíthat és a' vak esetnek szabad műkört adhat. Ha az ilyen vígjátékban köz nevetséges személyek jelennek meg, vagy a' felsőbbek átöltöztetnek, akkor az tréfnak neveztetik. Erre majd minden nemzetnek saját characterere vagyon, az Olasznak az ő Arlechinja, a' Németnek Hanswurstja, vagy Kasperle-

je, ki rövid elmaradása után ismét a' játékszinre visszszakerül.

Fáy András, Kisfaludy Károly, Döbrentei.

162. §. A' Színjáték.

Színjátékna k nevezünk általjában minden dramai előadást. Szorosabb értelemben pedig a' színjáték olyan dramai előadás, mellyben valamely komolly cselekedet vegyes, kedves és kedvetlen érzelmet gerjeszt, ámbár nem olly hathatósat, mint a' szomorújátékban, de melly végre kedvesre változik. Honnan közép helyet foglal a' szomorú és víg játék között, mert amahhoz a' komoly szövevény és vegyes érzelm' felgerjesztése, ehhez pedig a' végre győző kedves érzelm' által közelít; azonban amaz tragicai erejére, ezt pedig az öröm' uralkodó érzelmére nézve utól nem éri. A' Színjáték' hőse is más, mint a' szomorújátéké. Ez közönségesen valamely személy a' házi és polgári életből, ki saját vétke nélkül legfelebb is vigyázatlansága vagy igen nagy keménysége miatt szenved, a' sors a' rossz emberek' közbejövetelével küzd ellene, magát, a' csendes polgári virtus valamint bátorsága és a' szenvedés' békes tűrése által kímultatja, és végre mint megkésértett virtus és ártatlanság csudálva és kimentve lép ki a' harczból.

A' régiek ezen dramai formát nem esmerték. Az újabb idők érezték szükséges voltát és megjelenése annál kedvesebb volt, hogy részént minden-

napi körülállásainkat közelebből érdeklí, bennünket az élet' valóságos eseteiről oktat és megnyugtat, részént hogy bennünket kevesebbé rázkodtat meg, mint a' szomorú játék, és érző tehetségünket még is jobban foglalatoskodtatja, mint a' víg játék. Miket a' szomorú és víg játékról mondottunk az egységre, a' pontos characterfestésre és mind a' műdarabhoz, mind a' személyekhez illő nyelvre nézve azok erről is mind értetődnek. A' komoly és nemes előadás minden pompa és heves declamatio nélkül leginkább illik a' színjátékhoz; valamint a' prosa is a' történet' csendesebb 's természetesebb folyamatjával jobban megegyez, mint valamely szótagmérték.

Endrődy, Kisfaludy Sándor és Károly, és mások.

163. §. Az énekes játék.

Az énekes játék olly dramai műdarab, melly elrendelésében és kidolgozásában vagy folyvást tartó, vagy csak váltva járó muzsikai követésre, és a' dramai költésnek a' hangmivészséggel való összekapcsolása által az érzelem' hathatósabb felgerjesztésére vagon készítve. Ennél fogva hasonlít a' Cantatahoz de az által ismét különböz tőle, hogy a' Cantatában lantos ebben pedig dramai forma uralkodik. Azért az énekes játék' költői előadására mind az reá illik, mit a' Cantatáról, hangmivészségbeli előadására nézve mondottunk. A' költő mindenkor szeme előtt tartsa a' hangmivészt, 's ennek kezére dolgozzék. Ezt pedig érteni

kell szinte úgy a' dramai cselekedetben felvett férfi és asszony személyekre, valamint az egyes jelenések' és felvonások' kiterjedésére, foglalatajára, hosszúságára és rövidségére, nem különben az áriák', cavatinák, duettok 's a' t. egymáshoz való viszonyára nézve. Jóllehet tehát az énekes játék' fő behatása a' költés' és hangművészség' összekapcsolásától függ; mindazáltal a' költés' nyelvének teoriájában csak az énekes játék' egyes formájiról értekezhetünk. — Ide tartoznak az opera, operetta és melodrama.

a). Az opera költői kidolgozására nézve közelít majd a' szomorú-, majd a' víg-, majd a' színjátékhoz. A' komolyban (opera seria) egy hős lép fel és valamely cselekedetet viszen végbe azon mód szerént, mint a' szomorújáték' hőse; a' nevetségességben (opera buffa) bohóságok, gyengeségek vagy szövevények adatnak elő; a' v e g y e s b e n egymást váltogatják, mint a' színjátékban, a' víg és komoly tárgyak, és jelenések. A' műdarab' planuma, cselekedete és a' személyek' characterfestése csak igen egyszerű lehet, mint-hogy a' muzsikáért készül. Azonban a' költő még is különféle helyzetekben mutassa személyeit, hogy a' követő muzsika a' szenvedelem' különféle lépcsőjít természetesen kifejezhesse. Az opera a' csudálatos' bája nélkül nem könnyen szűkölködhetik, ha csak végre unalmassá nem akar lenni. Az ékesítések, eszközök, öltözetek mind együvé dolgozzanak, hogy az érzékeknek gazdag eszelős képet nyújtsa-

nak. Azért is a' mythologiai, a' romantos vagy idylliai tárgyak alkalmasabbak az operára, mint a' történetiek. Nyelve a' lantos költésével meg-egyez, és kivéven a' recitativát, meghatározott szótagmértékkel bír.

b) Az operetta az operából származott, és a' polgári élet' jeleneteinek dramai előadása többnyire folyó beszélgetésben közbevetett áriakkal és karokkal. Tehát az operától — mellyben a' költői és muzsikai előadás kölcsönösen egymást segítvén, egy szakadatlan egészet tesznek — abban különböz, hogy itt a' muzsikai követést a' beszélgetés megszakasztja, mikor t. i. a' muzsika elhallgat. Operetta mint nyelvbeli műdarab, tárgya akar komoly, akar víg legyen mindég természetlen szülemény, melly a' csalátást akadályoztatja, minthogy benne azon emberek, kik kevés az előtt szokott módon beszélgettek, nem sokára gondolatjaikat 's érzelmeiket énekelve egymással közölni halljuk.

c) A' Melodramának (melly monodrama, duodrama 's a' t. lehet) sajáttsága abban áll, hogy a' beszéd a' váltva közbe jövő muzsika által félbeszakasztatik. Az operától és operettától abban különböz, hogy ebben a' személyek nem énekelnek, hanem csak declamálnak, a' muzsika pedig egyedül a' nyugvó pontokat tölti be, minthogy a' beszédben kifejezett érzelmet majd elkészíti, majd folytatja. Foglalatja többnyire komoly és szenvedelmes, tárgya a' mythológiából vétetik. — Ezen műdarab ellen jól nagyon megjegyezve, hogy igen

kevés változóságot, és különbféleséget nyújt, és hogy behatásának egyformaságát a' muzsika megnagyobbítja, mivel a' hangok csak azt ismételik, mit a' szavak már előadtak. Továbbá az érzelem' folyamatja is megszakasztatik, és a' színjászó a' muzsika alatt nem tudja tagjártatásával mint töltse be illőleg nyugvó pontjait.

Döme Károly fordított némelly darabokat Metastasio-ból, mások másokból.

HATODIK FEJEZET.

A' költői négy fő forma' pótolékosztálya.

164. §. A' pótolékosztály' észfogása.

Vannak olyan költői műdarabok, mellyek' caractere a' költői formák' négy fő osztályának majd egyikéhez, majd másikához közelít, majd pedig több osztály' különösségének összeolvadásából ered. Ezen költői formákat erőszak nélkül a' felhozott négy fő osztály közül egyikhez sem számíthatjuk, mert p. o. némelly, de nem minden idylliont az elbeszélő szinte úgy némelly, de nem minden, költői epistolát számíthatunk a' lantos költéshez. Ámbár tehát a' költői négy fő forma' pótolékos osztályának nevezete magában alkalmatlan, és az ide tartozó egyes formák' megjegyzésére határozottabb észfogás volna szükséges; mind-

azáltal helyesebb ezen nevezetet megtartani 's alatta mind azon költői formákat előadni, melyeket erőltetés nélkül a' négy fő osztály közül egyikhez sem számlálhatni, mint sem mesterkelt magyarázással 's erőszakkal egyik vagy másik fő osztály alá sorozni. — Ezen pótolékosztályhoz számláltatik: a) az idyllion b) a' költői epistola; c) a) költői leírás; d) a' parabola és paramythia; e) a' satyra; f) az általöltöztetés; és a' parodia; g) a' roman, a' mesélés és a' novella; h) az epigramma; i) a' találós mese, a' rejtett szó és az anagramma.

165. §. Az Idyllion.

Az Idyllion az aranykorban 's az ártatlanság' és szerélem' paradicsomában élő emberek' erkölcsseit, érzeményeit, cselekedeteit és életmódját festi. A' világ' ezen időkorát a' régiebb költés a' mult időben, a' philosophia a' meszsze jövőben keresi; hanem egy történetíró vagy philosophus sem helyezteti a' jelenkorba; minden neme-sebb érzésű ohajtja ezen aranykort, de csak a' költőnek képzelő ereje alkothat illy kellemetes képet. Minthogy ezen állapottal a' pásztori élet valóban leginkább megegyez, azért pásztori költeménynek is neveztetik; azonban ezen elnevezés szűk, mert személyei nem csak pásztorok, hanem vadászok, halászok, hajósok, kertészek 's mezei lakosok is lehetnek. Csak egy boldogabb világból valóknak kell lenniük, hol az érzékiség az okos-

sággal még nem ellenkezik, hol úgy szólván, már a' természeti ösztön jóra vezérli az embert. Erkölcsi jóság, a' szép természet' örömeinek nyílt, 's ezeket felfogható szív, innen származó, vallásos érzelmet gerjesztő, és magokat víg, ártatlan szokások és szertartások által kimutató érzéki képzetek a' jó istenségekről, természetes vizsgáló lélek, józan okosság, eleven képzelő erő, bizonyos esmeretek, némünémű műveltség tudományosság de nem szép művészség nélkül, szabad létel minden rosztól, mesterkélttől, erőszakostól, mellyeket a' polgári társaság szükségképen szül, ezek ezen emberek' alapvonásai. Ezen szép tulajdonok közé vegyíthetni némelly természeti hibákat is: irigységet, féltékenységet, dicsekedést, de mértékletesen, ne hogy gonosz szenvedelmékké váljanak. Ők szabad társaságban élnek, minden egyes háznép egyedül magától függ, 's a' szomszéd' barátságán kívül más egyesülést nem esmer; lakhelyek a' barlangok, kalyibák, sátorok; egyszerűek házi butoraik, ruházatjaik és eledeleik. A' paradicsomi tájék nem szükséges általjában; az évszakok' változásai uralkodhatnak, az égi háborúk, áradások 's a' t. néha félbeszakaszthatják a' holdog nyugalmat, csak az erkölcsi szenvedések nem, csak a' szükség és nyomoruság nem, mellyek a' polgári társaság' következései.

Ezen költemény' aethetici tulajdonsága az egyenesség és a' kegy, mellyekhez gyakran a' nyájasság csatolja magát; előjöhetnek ugyan benne

más

más, még szomorú érzelmek is, csak gyengédedek 's mérsékelttek legyenek, főképen minden durvaság 's idomtalanosság kerültessék. Kifejezése, Eschenburg szerint, legyen természetes és együgyű, de nem alacson és közönséges; elevenen és ártatlan-kodó, de nem elmés; nemes és szép, nem igen ékesített, de soha sem szónoki. Általjában e' költemény szereti a' gyengéd hangot, melly sem a' hatalmas szenvedelmek' kifejezésétől nem duzzad, sem a' lankadt leírások, holt képek és hideg érzelmek által el nem gyengült. „Olly könnyűség, olly kellem lebegdegeljen abban, hogy magunkat egyszeribe hozzá vonatva érezzük, 's észre is alig vesszük, midőn szelídebb érzéseinket fel melegítvén szeméinkből az ártatlanság' könnyei hullanak.“ **Döbrentei:** (Erd. Mus. 7. Füz. 43. lap). Legillőbb szótagmértéke a' hexameter, azután a' négy vagy öt lábú rímetlen jambus, vagy a' lantos idyllionban a' rímes versek, vagy a' folyó írás.

Tárgyára nézve az elbeszélő, az érzelem' benne uralkodó alaphangjára nézve pedig a' lantos költeshez tartozik.

Faludi, Guzmics (fordit. Theokritosz' Marad.) Rajnis (ford. Virg. Ecclog.) Kazinczy (forditá Geszner' Idyllleit), Sz. Miklósy Hébe. 1823.

166. §. A' költői epistola.

A' költői epistola abban különböz a' tulajdon levéltől, hogy azon személynek, kihez in-

téztetik, közbejövetele által az egész emberi nemhez szól, és közönséges fontosságú igazságokat, érzelmeket vagy történet tárgyakat ad elő, holott a tulajdon levél közelebbről csak egy személyhez intéztetik, és szoros értelemben, csak erre nézve értelmes és érdeklő. A' költői epistola' bélyege tehát bizonyos közönséges igazságok', érzelmekek', körülállások', vagy esetek' érzékikép tökéletes levélformabeli 's egy személyhez intézett előadásában áll. Epistolájában a' költő csak egy személyhez szól ugyan, hanem ezt úgy idealisálja, hogy benne az egész emberi nemet szeme előtt tartja, és maga ezen személy is az epistolában mintegy idealisált lényé lesz: mert a' költői epistola' előadásához csak az tartozik, mi a' személyről, mint az emberi nem' tagjáról, de még is a' költőtől neki tulajdonított különös viszonyok szerint mondatik. Innen következik, hogy a' tulajdon levélnek olly különösnek, a' költői epistolának pedig olly közönségesnek kell lenni, mint csak lehet, és hogy mennél inkább csak egy személyt érdekel előadásának foglalatja és formája, tulajdon rendeltetésétől és aestheticai characterétől annál inkább eltávozik.

A' költői epistola a' költés' vegyes formájához tartozik, mert szinte olly gyakran ad elő tiszta személyes, mint a' közönséges igazságok vagy a' valóságos élet' körülállásai és történeti által okozott érzelmekek, és majd komoly, majd nevetséges, sőt gúnyoló hanggal is bírhat, mint a' költő

uralkodó érzelme magával hozza. Különösen minden egyes költői epistolát a' költés három fő osztálya közül egyikhez számlálhatni. Mert ha a' költő' tiszta személyes érzelmei teszik az epistola tárgyait, akkor a' lantos formához tartozik. Ha bizonyos közönséges igazságokat és ideákat ad elő, az oktató költéshez számlálhatni. Végre ha személyeket és történettárgyokat fest, különös felekezete az elbeszélő formának. A' szótagmérték' választása a' költő' biztos érzésétől függ, és az előadás' foglalatjával meg kell egyeznie. A' régiek vagy magát a' hexametert, vagy pentameterrel váltva használták; az újabbak anapestussal, és spondeussal vegyített négy, öt, hat lábú jambussal élnek.

Révai, Kazinczy, Superint. Kis, Vitkovits, Berzsenyi:

167. §. A' költői leírás.

Ámbár az alkotó képzelő erőt abból lehet általjában megismerni, hogy az előtte lebegő tárgyakat festegeti, mivel az előadott formának minden egyes részét határozott és eleven körülvonásokkal rajzolván azokat egy szép formában egyesíti, mindazáltal vagyon a' költésnek egy különös felekezete — a' költői leírás — mely vagy a' külső, vagy a' belső érzés' jeleneteiből, ezeknek az érző tehetségben észrevett szükséges összefüggések szerint egy magában tökéletes egésznek alkot. — Ez teszi a' költői leírás' bélyegét és szabásait is meghatározza. A' költői leírás csak a' képzelő erőnek

festheti, 's tartozik is főképp festeni tárgyait, mert ezen tehetség által képezzük az együttlévőket. A' képzelő erővel pedig egyáltalában ellenkezik a' szoros rend, ez a' legszabadabb lelki tehetség, a' részek összekapcsolásának tehát szabadnak kell lenni, a' mi annál nehezebb, hogy a' részek egymással semmi szükséges összefüggése nincsenek, és a' nyelv mindég csak egymás után festheti a' dolgokat; holott pedig a' költői leírásnak is, mint minden egyéb költeménynek, egy egészet kell tennie. Mind a' kettőt legkönnyebben eléri a' költő, ha egy fő érzelem határozza meg egész költeményének hangját, és az egyes képeket is az kapcsolja össze. Innen a' költői leírás bizonyos lantos hanggal bír, és csak a' rövidebb formákat kedveli, vagy a' nagyobb munkákat több kisebb, egy önlétű egészet tevő festésre osztja.

Mivel a' lelketlen természet' formáji szoros határozottság nélkül szükölködnek és összekapcsolások az önkénytől és esettől függ, a' költő, ha ezen tárgyakat festi, vagy a' szépségre szükségképen megkívánt határozottságról lemondani, vagy képzelő erőnk' szabadságát megszorítani kénytelenítettik. Hogy tehát a' lelketlen természetben belső szükségét találjon; azt az emberi természet' jelképévé teszi 's úgy bánik vele, mint érzelmek' vagy ideák' kifejezésével. Az érzelmeket a' szívnek belső mozgásait, csak külső, azokhoz hasonló mozgások által lehet előadni, és ekkor azok belső szüksége ezekre is általmegy. A' természet fes-

tésnek tehát formája által egyszersmind az érzelmeket utánazni és kifejezni kell, azért kötelessége a' költőnek a' szív érzelmeit esmerni, ezek és a' természeti jelenetek között való hasonlóságot kitanúlni. Másodszor a' költő a' természetet ideák kifejezésévé is teheti, ezt pedig úgy viszi végbe, ha előadása által nem csupán a' képszövetség eseti játéka szülte ideákat támaszt, hanem ha olly jeleneteket terjeszt a' képzelés elejébe, mellyeket az okosság az ő cselekedetei képeinek nézhet. A' természetfestésnek tehát először igazság, és szemlélhetőség által kell tetszenie, 's azért eleven, érzékenyítő 's olyan legyen, hogy azt ha egy pillantattal nem is, legalább könnyen által lehessen látni. Ezen célzt főképpen eléri a' költő, ha a' természetben nem az állandó, megmaradó, hanem a' mozgó, nem az együtt lévő, hanem az egymás után következő tárgyakat festi, vagy hol ezt nem teheti, a' nyugvó világot természetes képszövetség által lelkes lényekkel, vagy az előidőbeli emlékezetekkel eleveníti. Legyen a' természetfestés másodszor magához vonzó az egyező képek szerencsés választása, ezek következésének kellemetes folyósága, az egésznek hangváltogatása, a' rajzoló szótagmérték és a' versmérték' szép hangzata által, mellynél fogva a' költemény bizonyos értelem' kifejezésévé 's így lélek képpé lesz. Végre az illy költemény szelleme által is foglalatoskodtasson bennünket, ideák fejeztessenek ki benne, és az érzéki tárgyak előadásának módjában a' tiszt.

ta erkölcsös szív érzelmei nyilatkoztassák ki magukat. — Az illy hosszabb költeményben a' planum ugyan szükséges; hanem a' költő azt ha valahol, itt jól elrejtse, ámbár e' költeménynek is egy egésznek 's tökéletesen átláthatónak kell lennie. Szabad némelly elmélkedéseket, oktatásokat, jeles mondásokat közbe elegyíteni, ha csak az egésznek céljával nem ellenkeznek, mert az örökös csupa szemlélés kifáraszt, ha a' többi lelki erők is munkásságba nem jönnek. Az illy nagyobb költeményben a' hexameter; a' kissebben az öt lábú jambus, vagy trocheus, vagy valamely lantos szótagmérték legalkalmasabb.

Jóllehet tehát az egyes költői leírás, mint ez vagy közvetlen, vagy olyan érzelmeket ad elő, mellyek majd az okosság' ideáji, majd a' mult idő' történettárgyai, majd a' mythológiából kölcsönözött tárgyak által gerjesztetnek, vagy a' lantos, vagy az oktató vagy az elbeszélő költéshez tartozik, mindazáltal épen a' festésben uralkodó személyes érzelmek' eredetének 's felgerjesztésének különbfélesége miatt ezen sokoldalú költői formát csak a' pótolék osztályhoz lehet számlálni.

Csokonai Vitéz (a' Tavasz), Szenvey (Görög Ország' Istenei Schiller után Aurora 1825), Horvát Endre (Dalias Játékok Aurora 1826), Dukai Takács Judit (A' Keszthely vidék' leírása Hébe 1825).

168. §. A' Parabola és Paramythia.

A' Parabola olly költött cselekedet' előadása, melly valamely okosságbeli felsőbb igazságnak, vagy erkölcsi alapállításnak példázatját foglalja magában. Valamint a' hasonlóság csak folytatott összehasonlítás, úgy a' parabolát is csak folytatott hasonlóságnak nevezhetnök. Nem is mi voltára, hanem csak arra nézve különböz a' hasonlóságtól, hogy mindenkor valamely történetet ad elő. Ennél fogva az elbeszélő költéshez közelít, hanem az oktató és lantos költéssel is rokon, mert a' cselekedetet nem magáért, mint az elbeszélő költés, hanem csak úgy adja elő, mint valamely okosságbeli vagy erkölcsi igazság' érzékenyítését, és mivel ezen az önmunkásságú képzelő erő által okozott szabad érzékenyítésnek alapja az érző tehetség' felindításában áll, melly nélkül a' parabola költői bélyeggel nem birna. A' mesétől és az allegoriától mivoltikép' különböz. Mert az allegoria nem nevezi meg magát a' tárgyat, hanem azt a' vele egészen egyező képből kiténteti, egyébként is az allegoria nem csak valamely okosságbeli vagy erkölcsi igazságokat, hanem hasonlóképp mythologiai vagy történeti tárgyakat is adhat elő. Még határozottabban különböz a' mesétől, mellynek tulajdon bélyege az emberi cselekedeteknek és állapotoknak az emberi szabadsággal rokon állati ösztön által való festésében áll.

A' Paramythia Herder után, a' napkeleti vagy Görög mythológiából kölcsönözött valamely személynek, történetnek, vagy cselekedetnek, de mellynek bizonyos új értelem adatik, érzékikép tökéletes előadása. Ez általjában elbeszélő characterrel bír, hanem közönségesen az érzelem hangja benne még erősebb, mint a' parabolában.

Mind a' parabola, mind a' paramythia kifejezése természetes, együgyű 's mesterkéletlen legyen, hogy a' köznépnek, és ifjúságnak értelme a' valóságos tárgyat a' példákban azonnal megismerhesse, és a' műdarab is érzékikép tökéletes formája által az érző tehetségre annál mélyebben behatasson.

Kazinczy fordítá Herder Paramythieit, Ponor Thewrek Jó'sef Aurora 1824.

169. §. A' Satyra.

A' Satyra bizonyos értelembeli és erkölcsi tökéletlenségeknek és az igaz', szép' és jó' legfőbb ideáljainak ellenkezését adja elő tökéletes nyelvi formában. Az ideálok' érzékenyítése szükségképen kedves, valamint az embernek ezen ideáktól való eltévedése kedvetlen érzelmet gerjeszt és táplál, míg végre, midőn az ideál a' valóságban vele ellenkező tökéletlenséget meggyőzi, a' kedves érzelem is a' kedvetlent felülmúlja. A' Satyra mint vagy erkölcsi, vagy értelembeli tökéletlenségeket,

hibákat és vétkeket, vagy bohóságokat és csalásokokat ad elő, kétféle úgymint: fenyítő és tréfás.

a) A' fenyítő Satyra csak az erkölcsi tökéletlenségeket érdekli, a' vétket, melly nem lehet a' tréfa tárgya, utálatos és veszedelmes képében terjeszti elő, és azt komolyan 's erősen megfenyíti. Még a' legutálatosabb 's istentelenebb vétket is tárgyul veheti, csak az undorítót kerülje, a' költő' boszszúsága semmi csipősséget és boszszúvágyot ne árúljon el, hanem olly tiszta és szent szívből eredjen, melly eredeti képével egészen el vagyon telve. Honnan az illy költő nem csak a' véteknek ellensége, hanem az igazságnak, és virtusnak is valódi barátja, kinek az emberiség' erkölcsi java szívéen fekszik. Munkájában csak a' nagyoknak, erősnek, fellengezőnek ad helyet, és azt mindég ezzel végezi. Azért nyelve is komoly, határozatos, méltóságos, melly a' lantos repülést, merészebb figurákat és képeket megszenvedi.

b) A' tréfás Satyra csak a' bohóságokat teszi nevetségesekké, kivált azon elvetemedéseket, mellyekre a' polgári életmód vezet. Ezen hibákat nevetséges oldalairól adja elő, 's ez által azokban, kik magokat érintve érzik, pirulást és jobbulást, másokban pedig azoktól való őrizkedést okoz. Ezt a' bohóságok' eleven festése, a' könnyű és tréfás hang, a' természetes, keresetlen elméség által viszi végbe. Egyébarant itt a' költő a' tökéletlenségeket nagyíthatja és másképen is alkothatja

mint valóban megjelennek, mert mindent satyrisálhat, a' mi az ő eredeti képeivel ellenkezik.

Azonban a' költő mind a' kettőben csak olyan tökéletlenségeket gúnyoljon, mellyek valamikor valamely népnél vagy állapotnál uralkodának, vagy uralkodnak. Bizonyos személyek' egyes hibájának előadása csak személyes satyrát, — pasquilst — szülhet, 's ez költemény nem lehet. Mert a' satyrisáló nem magokkal a' gonoszokkal és bohókkal, hanem csak azok' vétkeivel 's bohóságaival bajlódik; csak ezeket festi 's így egy ideális gonoszt vagy bohót állít elő, kinek character vonásai egy meghatározott képben egyesítve, az egész felekezetet bélyegezik. Innen következik, hogy az illy költőnek sok tulajdonsággal kell bírnia. Főkép' szükséges neki nagy világ- és emberesmeret, azután eleven érzés, biztos belátás és gyakorlott éles elme, tulajdon gúnyoló szeszély, szent komolyság, tiszta, emberszerető, az igaznak szépnek és jónak szeretetétől felgyúlt szív, és tökéletes jártasság a' nyelvben. Ezen szükséges tulajdonságokkal felkészülve azután magának valamely vétket vagy bohóságokat tárgyúl választ, 's ezt az időre, népre és körülállásokra nézve úgy előterjeszti, hogy a' megítélt tökéletlenség valóban megfenyíttessék, vagy kinevettessék. Formája és elrendelése különféle lehet. Előadhatni azt levelekben, elbeszélésben, beszélgetésben, színjátékban, énekekben és hősi költeményben, szótag mér-

téke a' hexameter és a' jambus, vagy rímes versek, vagy prosa.

Superint. Kis. Verseghy, Vitkovits, Fáy András.

170. §. A' Parodia és Átöltöztetés. (Travestirung.)

A' Parodia, és Átöltöztetés is a' Satyrához tartozik. Mind a' kettőnek célja valamely már kész, komoly tárgyú és már nagyobbadon mind alapképzetére, mind sok egyes helyére 's kifejezésére nézve esmert költői műdarabot úgy elváltoztatni, hogy ez által egy új műdarab támadjon, melly amazzal öszszehasonlítottván nevetséget okoz. A' Parodiában a' komoly műdarab' tárgya elváltoztatik, és megtartván a' komoly formát, annak helyébe más, többnyire nevetséges tárgy, tétetik, úgy hogy a' Parodia magában ugyan különös műdarabot tesz, hanem csak a' kinevetett műdarabbal való öszszehasonlítása által nyer felsőbb becset. — Az Átöltöztetés ellenben a' komoly műdarab' tárgyát megtartja, hanem formáját úgy el változtatja, hogy ez által a' tárgy nevetséges körülállásba 's helyezésbe jó: e' mellett pedig az új forma is magában egy tökéletes egésztest tesz: Átálöltöztethetni mindenféle költeményt, különösen pedig a' hősi költeményt és a' színjátékot.

Némellyek általjában minden Parodiát és Átálöltöztetést kárhoztatnak azon okból; hogy általok a' remek műdarab is nevetségessé lesz, 's így aetheticai

becséből veszt. Azonban ezen állítás igen sokat bizonyít. Mert annak alapja, hogy a' Parodia és Átalöltöztetés tetszik, az emberi természetben nagyon, mellynek a' rendes és nevetséges gyönyörködést okoz, és ezért azokat meg nem vehetni. A' Parodia és Átalöltöztetés által maga a' komoly műdarab sem veszthet, mert tulajdon aestheticai characterere és becsé nagyon, és mivel csak a' tökéletes és a' nemzeti literatúrában dicső helyet foglaló, vagy legalább közönségesen esmert műdarab alkalmas a' helyes Parodiára és Átalöltöztetésre. Csak azon esetben vesztené aestheticai becséből a' komoly műdarab, ha azt a' Parodia és Átalöltöztetés már, mint műdarab, meghaladná 's mintegy homályba borítaná. A' tökéletlen és középszerű műdarabokban pedig inkább csak a' hibás módot és megromlott ízlést kell nevetségessé tenni.

Versegly (A' Szerelmes Tudós. Aglája), Kulcsár is közölt egy Parodiát Hasznos Mulatságaiban. Szalkai Antal (Virgilius' Eneássá Blumauer után átalöltöztetve).

171. §. A' Román.

A' román az emberi nemet, valamint az emberek' sorsát 's kölcsönös viszonyát a' szabadság' minden lehetséges kifejezése, a' nyilvánvaló és házi élet' minden lehetséges árnyéklása szerént költői módra adja elő. Targyát tehát a' roman-költő szinte úgy kölcsönözheti a' valóságos, mint az ideális világból; a' történeti személyeket, történettargyokat és cselekedeteket aestheticai törvények szerént alkothatja, és olly aestheticai oksző-

vetséget képzelhet, melly a' történetitől egészen elüt; mert ő nem a' történeti igazság' törvényéhez, mint a' történetíró, hanem csak a' forma' törvényéhez tartozik magát szabni. Az emberi élet elég körülállásokat nyújt, hanem hogy ezeket érzékenyen előadhassa, helyesen cselekszik a' költő, ha tárgyát tulajdon idő korából veszi, és a' költői formálás mellett mennél hívebben 's gazdagabban rajzolja az életet, érdeme annál nagyobb. Sőt jól cselekszik, ha tárgyát nemzetétől kölcsönözi, mert ennek erkölceit, állapotját, gondolkozás — érzés — és cselekvés — módját közönségesen mind maga, mind olvasója leginkább esmeri. Hanem ez által épen nem akarjuk megkötni a' költőt, mert meglehet, hogy más időkort és más nemzetet is szinte úgy esmer, mintha azokhoz tartozott volna, csak ezen esetben azon idők' és szokások' igaz képét fesse, ne említsen olly körülállásokat, mellyek azon időben azon nemzeteknél nem lehettek, és érthető szokásokat 's körülállásokat közöljön. — Választott személyei iránt a' characterek, cselekedetek és esetek által részvételt gerjeszteni, a' bajos körülállásokat szerencsésen, az az: hitelesen kitalálni, ügyesen előhozni, 's az egyes eseteket úgy össze-szőni, hogy tökéletes egésznek tegyenek, fő dolga a' románköltőnek, és ebben áll érdeme. Egyébiránt tárgya nagyobb kiterjedésű lehet, és több mellékesetet is meg szenved.

A' román a' költői formák' pótolékosztályához tartozik, mert három felekezetre oszthatni

becséből vesz. Azonban ezen állítás igen sokat bizonyít. Mert annak alapja, hogy a' Parodia és Általöltöztetés tetszik, az emberi természetben vagon, mellynek a' rendes és nevetséges gyönyörködést okoz, és ezért azokat meg nem vehetni. A' Parodia és Általöltöztetés által maga a' komoly műdarab sem vesztethet, mert tulajdon aetheticai characterere és becsé vagon, és mivel csak a' tökéletes és a' nemzeti literatúrában dicső helyet foglaló, vagy legalább közönségesen esmert műdarab alkalmas a' helyes Parodiára és Általöltöztetésre. Csak azon esetben vesztene aetheticai becséből a' komoly műdarab, ha azt a' Parodia és Általöltöztetés már, mint műdarab, meghaladná 's mintegy homályba borítaná. A' tökéletlen és középszerű műdarabokban pedig inkább csak a' hibás módot és megromlott ízlést kell nevetségessé tenni.

Versegly (A' Szerelmes Tudós. Aglája), Kulcsár is közölt egy Parodiát Hasznos Mulatságaiban. Szalkai Antal (Virgilius' Éneássza Blumauer után általöltöztetve).

171. §. A' Román.

A' román az emberi nemet, valamint az emberek' sorsát 's kölcsönös viszonyát a' szabadság' minden lehetséges kifejezése, a' nyilvánvaló és házi élet' minden lehetséges árnyéklása szerént költői módra adja elő. Targyát tehát a' roman-költő szinte úgy kölcsönözheti a' valóságos, mint az ideálos világból; a' történeti személyeket, történettargyokat és cselekedeteket aetheticai törvények szerént alkothatja, és olly aetheticai oksző-

vetséget képzelhet, melly a' történetitől egészen elüt; mert ő nem a' történeti igazság' törvényéhez, mint a' történetíró, hanem csak a' forma' törvényéhez tartozik magát szabni. Az emberi élet elég körülállásokat nyújt, hanem hogy ezeket érzékenyen előadhassa, helyesen cselekszik a' költő, ha tárgyát tulajdon idő korából veszi, és a' költői formálás mellett mennél hívebben 's gazdagabban rajzolja az életet, érdeme annál nagyobb. Sőt jól cselekszik, ha tárgyát nemzetétől kölcsönözi, mert ennek erkölceit, állapotját, gondolkozás — érzés — és cselekvés — módját közönségesen mind maga, mind olvasója leginkább esmeri. Hanem ez által épen nem akarjuk megkötni a' költőt, mert meglehet, hogy más időkort és más nemzetet is szinte úgy esmer, mintha azokhoz tartozott volna, csak ezen esetben azon idők' és szokások' igaz képét fesse, ne említsen olly körülállásokat, mellyek azon időben azon nemzeteknél nem lehettek, és érthető szokásokat 's körülállásokat közöljön. — Választott személyei iránt a' characterek, cselekedetek és esetek által részvételt gerjeszteni, a' bajos körülállásokat szerencsésen, az az: hitelesen kitalálni, ügyesen előhozni, 's az egyes eseteket úgy öszszeszozni, hogy tökéletes egészset tegyenek, fő dolga a' románköltőnek, és ebben áll érdeme. Egyébiránt tárgya nagyobb kiterjedésű lehet, és több mellékesetet is meg szenved.

A' román a' költői formák' pótolékosztályához tartozik, mert három felekezetre oszthatni

minden ilyen műdarabot, mint benne vagy valamely fő személy, vagy az érzelem' bizonyos alaphangja uralkodik. Ennél fogva a' román vagy lantos, vagy oktató vagy elbeszélő. — **Lantos** román az, melly egyedül az érzelmeknek, különösen pedig a' szerelemnek, akár a' felsőbb platói, akár a' nemesített érzéki szerelem legyen — előadását foglalja magában. Ide tartoznak az erősebb szenvedelmek' idealisált festései, a' tökéletes háznép képek és az úgy nevezett érzékenykedő románok. — Ellenben az oktató román az embert, milyennek kell lennie, és általjában az emberi életet ideálos megjelenése szerént adja elő. Ennek a' tulajdon oktatás és az értelemnek észfogások' közlése által való felvilágosítása szinte olly kevéssé czélja, mint az oktató költeménynek; hanem az embernek és az életnek ideálját festi, hogy ezen eredeti kép szerént alkothassa a' valóságot, az emberi életet tökéletlenségeitől, nehezségeitől, 's a' szabadság' eltévedésének következéseitől felmentse, és az ember' gondolkozás — és cselekvésmódját ama' tetőpontra emelje, melly annak erkölcsi méltóságával megegyez. Végre az elbeszélő román bizonyos személyeket, történeteket és cselekedeteket ad elő érzékikép tökéletes formában. Ennek több faja vagyon. Mert vagy valamely hősnek és az ezzel ellenkező sorsnak küzdését terjeszti elő, és ekkor a' hősi költeményhez közelít; vagy a' régi és újabb idők' nagy 's dicső személyeit idealisálva 's pszichologiai észrevételekkel adja elő;

vagy néha csak a' közéletnek hosszabb komoly vagy mulatságos elbeszélését foglalja magában. Végre még szeszélyes és gúnyoló formában is előjöhet.

Nyelve nem bír olly fellengző repüléssel, mint a' hősi költeményé, de e' mellett a' költői bélyeget megtartja. Hogy az újabb időkben, elhagyván a' szótagmértéket és rímet, prosában iratik, nem tartozik mivoltához, hanem onnan szükségképen következett, mivel tárgya a' valóságos életből kölcsönözött és az életet általa költői módra ugyan de híven és igazán, tehát a' társalkodás' nyelvén — prosában — kell festeni. Fő bélyege a' rajzolás, mellynél fogva a' személyeket és tárgyakat szinte az olvasó elejébe állítja, és a' történeteket mintegy annak szeme előtt viteti végbe. Ennek teljesítése végett különféle külső formája lehet: elbeszélő, vagy beszélgető, vagy levélforma. A' beszélgető forma egészen kilép az elbeszélés' characteréből, és — mivel a' dramai egység épen nem szükséges a' románban — a' forma a' foglaltal ellenkezik. A' levélforma azokhoz, mellyek' jelenetei a' szenvedelmekké nevedett érzésből erednek, igen jól illik. A' többiben helyesebb az elbeszélő formát használni.

Dugonics András, Báróczy, Kazinczy, Superint. Kis, Versegly, Gorové és mások.

 172. §. A' Regé és Novella.

Azon költői elbeszélés, melly a' polgári élet szerelemmel 's csudálatossággal vegyes eseteit adja elő, ha tárgya az előidőből vétetett, regének; ha a' későbbi időből, novellának nevezetik. Mind a' kettő román kisebb mértékben 's ezért törvényeik is amazéval megegyeznek, csak hogy ezekben a' történetnek gyorsabb folyamata vagy, és ezek inkább csak árnyékképek, mint sem kidolgozott festések. Hangjok a' czélt behatásra nézve különbéle lehet. Ha a' tárgy nagyobb kiterjedésű a' versmérték helyett prosával élhetni; de ez nem mivolti jegye a' regének és novellának.

Kisfaludy Károly, G. Majláth János Szent Miklós és mások.

173. §. A' Mesélés.

A' Mesélés olly költői elbeszélés, mellynek tárgya egészen költött, és az előadott cselekedetnek mind szövevénye mind feloldása érzéshaladó lények által megy végbe. A' mesélés tehát két világnak, a' közönséges és a' természet' törvényeitől függő világnak, és egy ezen törvényeket, nem esmerő másoknak összekapcsolását foglalja magában. Ezen világok' viszonthatása és mind a' kettőnek olly sorstól való függése, melly nem a' szabadságot elrontó, hanem az érzéki szemlélésnek magát kinyilatkoztató gondviselés, teszi a' mese' tár-

tárgyát. Hogy ez tökéletes egységgel birjon, a' két világ' történetei ne csak egymás mellett, hanem egymást meghatározva folyjanak, egymást kölcsönösen ingereljék, 's a' feloldást eszközöljék.

A' mesélés a' népek' korábbi elbeszéléseiből származott, mikor azok a' világ' kezdetéről és a' természet' jeleneiről elmélkedni kezdettek, mint-hogy képzeitek ezekről igen tökéletlenek voltak, és szinte úgy képes kifejezésekben adták elő, valamint érzékikép gondolták; ezekből mindenféle költemények származtak, mellyek a' hagyomány által fenmaradván 's tovább terjesztetvén csudálatos szint kaptak, és — mennyire a' valóságos történeteket érdekelték — bizonyos időhez és helyhez köttettek. Ámbár pedig semmi nemzet sem szü-kölködik illy költemények nélkül, és ezeket mindenütt a' hősi költés', végre még az igaz történet-írás' kezdetének is tarthatni: még is egyik tartomány erre nézve gazdagabb a' másiknál. Legesmeretesebbek a' napkeleti mesélések, mert ott minden csak szóbeli elbeszélés maradt és onnan szakadott az Arabsok által a' lelkek' és csudák' országa a' napnyugottiakhoz, hol az északi mythologiával özszeelegyedvén szülte a' tündérmeséket. — Nagyon lealacsonyítanók ezen költeményt, ha azt csupán a' féketlen képzelődés' játékanak tartanók, Herder az igazság' varázsálmának nevezi, mellyből nem örömost ébredünk fel, mert általa a' lelkek' országában vagyunk, és úgy vélekedik, hogy benne nagy bölcseség és oktatás lappang, és

semmi költemény sem mondhat az emberi szívnek olly finom dolgokat olly finom módra, mint a' mesélés.

Külső formája elbeszélő, vagy néha dramai lehet; mindazáltal eredetére és céljára nézve az elbeszélő látszik leghelyesebbnek. Uralkodó hangja majd komoly, majd enyelgő, néha még gúnyoló is vagy szeszélyes. Előadása azonban a' foglalattal mindég egyezzen meg, a' természetest a' csudálatossal kapcsolja öszve és a' közép irás módnál felébb ne emelkedjék. Megszenvedí ugyan a' versmértéket is, de közönségesen csak prosában iratik.

Ha a' mesélés belátással, tiszta szívvel és költői szellemmel készül a' végre, hogy az erkölcsi megjutalmazást illy varázsképben főkép kimutassa; ekkor a' gyenge gyermeki szív' művelésére nagyon alkalmas. Sőt az érettebb embernek is kellemetes mulatást szerez, ha csak benne szép 's mély értelem lapang, kivált a' népmesélés, mellynek tárgya t. i. a' nép' régéjiből kölcsönözött.

Igaz Samuel közölt egy helyeset Hébe. 1826. A' páratlan királyfi.

174. §. Az Epigramma.

Az Epigramma, Herder szerént, olly egyes jelenvaló tárgy képenek, vagy ez okozta érzelemnek előadása, melly a' szemlélőt érdekli, és szóbeli előadatása által más hasonló érzésű embert is érdekelhet. Ezen magyarázás azonban inkább csak a' Görög epigrammára illik, melly a' templomok-

ra, sírboltokra és emlékekre helyezett felülírás vala, és a' nézőnek kíváncsiságát szinte úgy ingerlé, mint maga az emlék. Az újabbak utánazni kezdék a' Görög epigrammát, de ezzel annak characterét elváltoztatták, 's azt olly elmés, vagy gunyoló költeményé tették, melly nem annyira a' képzelésnek és érzésnek, mint inkább az értelemnek terjeszt valamit elejébe. Nálunk az epigramma olly költői műdarab, melly valamelly kitetsző, elmés gondolatott, mennyire lehet legrövidebben ad elő, és bizonyos személyeket vagy cselekedeteket erkölcsi tökéletlenségek szerént characterisálni igyekezik. Innen az epigrammában megkivántatik, hogy csak egy gondolat uralkodjék benne, — akar azután az észfogásokba öltöztetett érzélem, vagy valamelly nem köz vélemény, igazság és állítás, akar valamelly történettárgy, vagy bizonyos személy legyen — hogy ezen gondolat kitünjék, 's érzékenyítésének formája tiszta gyönyörködést okozzon; hogy ezen gondolat, mennyire lehet, legrövidebben fejeztessék ki; hogy végre az epigramma a' várákozást megfeszítse és bevégzése által kielegítse. Ez, mit közönségesen epigramma' fulánkjának nevezünk, teszi némünémüképen az okozat' középontját, mellyre az egész előadás czéloz, hogy a' gondolatot új és kitetsző fényben mutassa. Ezen bevégzésnek mindég e' kell lenni, ha bár a' gondolat min' is élis is. Az epigramma a' vég' bi' z tartozik mert mind

egyes érzelmeket, mind értelem fogásokat, mind egyes cselekedeteket és történettárgyokat adhat elő.

Nem ok nélkül különböztetik meg némelyek a' tulajdon elmés versezetet a' szoros értelemben vett epigrammától. A' tulajdon elmés versezet valamely elmés gondolatot szemlélhetőleg, új módra, röviden és helyesen ad elő, minden meghatározott dicsérő vagy ócsárló szándék nélkül. Ellenben az epigramma' elmés gondolatja vagy dicsér, vagy ócsárló, vagy általában gúnyol. A' dicsérő epigramma valamely személynek, vagy történettárgynak és cselekedetnek érdemlett 's érzékiép tökéletesen előadott dicséretét foglalja magában. Az ócsárló majd az értelem' hijánosságait, hibáit, bohóságait, majd az erkölcsi elvetemedéseket és gyengeségeket festegeti. Végre a' gúnyoló epigramma valamely, a' gyengébb oldaláról felfogott tárgyról ügyesen előadott elmésséget közöl.

Külső formája a' költő' szabad akaratjától és a' fő gondolat' tulajdonságától függ, úgy hogy az majd festve és elmélkedve adatik elő, majd egy kis elbeszélésbe vagy rövid beszélgetésbe öltöztetik. Közönséges szótagmértéke a' Görögöknél és Rómaiaknál a' hexameter és pentameter azután a' jambus vala; ezekkel élnek az újabbak is, kivált jámbusokkal.

Kazinczy Fer. Vitkovics. Rajnis. Kisfaludy Károly.
Sz. Miklósy és mások.

175. §. A' Találós mese, a' rejtett szó,
és az anagramma.

Inkább az elmésség' könnyű és szempillantatnyi közvetlen gyönyörködést okozó játékainak, mint sem az érző tehetségben mélyen gyökerezett költői formáknak kell tekinteni a' találós mesét, a' rejtett szót és a' szómesét, vagy anagrammát. Ezek aesthetikai divatjokra nézve a' lantos, oktató és elbeszélő költés felsőbb műdarabjaival egy sorban soha sem állhatnak, ámbár tárgyak a' három fő osztály közül majd az egyikével, majd a' másikáéval rokon.

A' mese kis költői formában valamely tárgyat ad elő, melly abban ugyan meg nem nevezetik, hanem minden tulajdon és mivolti jegyei által pontosan leíratik, úgy hogy ezeknél fogva megesmertethessék 's kitaláltathassék.

A' rejtett szó vagy mind a' tárgyat kifejező szónak egyes szótagjait, mind az egész szavát bizonyos jegyeknél fogva adja elő, hogy így a' lepel alá rejtett dolgot ki lehessen találni — és ekkor szótagmesének is mondatik; vagy pedig több, mind ugyan azon fő szóra vezető, olly meséből álló egész, mellyekben annak szótagjai egyenként levannak festve, a'mint annak betűji elhányatván más, a' versezetben hasonlókép megjegyzett szavakat tesznek és ekkor betűmesének is nevezetik.

Végre az **Anagramma**, vagy szómesze, a szónak betűjit egészen más sorban rakja, és így egy egészen új, a szónak eredeti jelentésétől különböző, értelmű szavat alkot.

Ezekre elég példát láthatni Kulcsár' Hasznos Mulatságaiban a' Szép Literaturai Ajándékokban, a' Hébe nevű Zsebkönyvben és Kis Superint. Ifjuság' barátjában.

HARMADIK SZAKASZ.

OKTATÁS AZ ÉKESSZÓLÁS' NYELVÉRŐL.

ELSŐ FEJEZET.

Az ékesszólás' nyelvéről általjában.

176. §. Az ékesszólás' nyelvének bélyege.

Valamint a' prosa' nyelvének mivoltát az esmerő tehetség', és a' költését az érző tehetség' közvetlen állapotjainak előadása teszi; úgy az ékesszólás' nyelvének bélyege a' vágyó tehetség' állapotjainak előadásában áll. Tehát az ékesszólás' nyelve részént eredetére, részént megjelenésére, részént czéljára nézve, melly az akarat' és vágyó tehetség' közvetlen érdeklésében áll, mivoltiképen különböz a' prosa' és költés' nyelvétől,

és ha csak caractere határozottan felfogatik, amazzokkal soha el nem cseréltethetik. Nem lehet ugyan a' vágyásokat közvetlenül szóval előadni, mert ezeknek, minekelőtte szóval előadatnának, mint az érzelmeknek, képzetekké kell változniok. Hanem valamint a' költés' igaz nyelvének a' felingerlett érző tehetségéből való származását lehetetlen át nem látni; úgy az ékes szólás' valódi nyelvének a' vágyó tehetségéből való származását szükségképpen meg kell esmerni. — Innen következik, hogy az ékesszólás' nyelvének közelebbi célja nem az oktatásban és meggyőzésben, mint a' prosaé; nem az érző tehetség' megilletésében, mint a' költésé, hanem az akaratnak szabad cselekedetekre való buzdításában és serkentésében áll. Következik továbbá, hogy az ékesszólás' nyelvének mezeje szinte olly különös és magában elhatározott, valamint a' prosa' vagy költés' nyelvjé.

177. §. A' vágyó tehetség' viszonya az ékesszólás' nyelvéhez.

Az emberi lélek' eredeti törvényességében az esmerő és érző tehetségen kívül még egy harmadik önlétű tehetség is vagyon megalapítva, melly különösége a' lelki esmeretben észrevett megjelenése szerént a' képzetek és érzelmek' tárgyainak szabad cselekedet okozta valószínűségében áll. Ezen tehetség tehát azt, mi a' lelki esmeretben képzet vagy érzelem volt, bizonyos kiható munkásság és kiirt-

hatatlan cselekedet által az érzéki világban végbe vinni törekedik. Hanem minekelőtte ez megtörténhessék, az előre ment képzetel vagy érzelemmel egyezőleg egy, mind a' kettőtől különböző's szabad cselekedetet eszközlő lelki állapotnak kell a' lelki esmeretben észrevetetnie, melly különféle megjelenésére nézve, majd hajlandóságnak, majd törekedésnek, ösztönnel és vágyásnak neveztetik. Ámbár pedig a' hajlandóság közvetlenül nem okoz cselekedetet; mindazáltal a' lelki esmeretben mind a' törekedésnek, mind az ösztönnel és vágyásnak alapját teszi. Mert a' tárgy' képzetével szükségképen össze kell szövetkeznie a' kedves, vagy kedvetlen érzelemnek, hogy a' lelki esmeretben annak végbe vitelére, vagy elhagyására arányzó törekedés származhassék. Az első esetben kívánjuk, a' másadikban utáljuk a' tárgyat. Ha azután ezen belső kívánással vagy utálással egyezőleg valamelly külső munkásság következik; ezen munkásságot cselekedetnek nevezzük. A' cselekedet' lehetőségének pedig belső elégséges oka az akarat' szabadsága, vagy a' léleknek valamelly cselekedetre a' természeti erők' behatása nélkül történt önelhatározása. Minden cselekedetben tehát kettőt lehet megkülönböztetni, a' szabadság' belső munkásságát — a' gondolt tárgyat megvalósítani igyekező akaratot, és az ezen akarattal egyező külső munkásságot — magát a' cselekedetet.

Nagyon fontos továbbá az ékes szólás' nyelvére nézve a' vágyó tehetségnek érzékire és lelki-

re, vagy alsóra és felsőre való felosztása. Ugyan is az érzéki vagy alsó vágyó tehetség az érzéki természet' céljának valósítására, a' személyes boldogság' előmozdítására, megalapítására és fentartására, ellenben a' lelki vagy felső vágyó tehetség a' lelki természet' céljának valósítására, a' tiszta erkölcsiség' előmozdítására, megalapítására és fentartására törekedik. Már jóllehet a' boldogság' célja, magában véve, meg nem vetendő, mivel az érzéki természet' eredeti képességeiben 's erejiben gyökerezik; mindazáltal a' lelki természetből eredő erkölcsiség' felsőbb céljára nézve csak alsóbb cél, mellyet, hogy se magának a' cselekedőnek, se más lénynek ártalmas és káros ne legyen, az erkölcsiség' felsőbb célja alá kell rendelni, mert az erkölcsiség' céljának feltételetlen, a' boldogságának pedig feltételes értéke vagon.

Az alsó és felső vágyó tehetség' ezen viszonyából következik az ékes szólás nyelvére nézve, hogy ennek ugyan szinte úgy szabad az érzéki, mint a' lelki vágyó tehetségre behatni, és szinte úgy szabad a' boldogság', mint az erkölcsiség' céljára ügyelni, hanem hogy a' tőle célba vett és eszközlött okozatokra nézve az emberi lélek' örökös törvényéhez vagon kötve, melly e' boldogság' céljának az erkölcsiség' célja alá való rendelését kívánja. Mert mind az, mi szóval előadatik, a' lelki esmeret' előre ment belső állapotjától függ, nem pedig ez amattól, és a' szónok külső megjelenésének módja az ő erkölcsiségének vagon

erkölcstelenségének visszatükörözése és hív képe vágyó tehetsége' azon állapotjának, melly nyelvbéli előadását megelőzte.

E' szempontnak megtartásától nagyon függ az ékes szolás' igaz mivoltának és közvetetlen okozatjának meghatározása. Ha t. i. az ékes szolás' mivoltáról értekezők ezen szempontból kiinduljanak; soha sem helyezték volna azt a' mások' elhitetésére és áltatására törekedő, pontosan kiszámolt mesterségben, vagy az ékes szolás' nyelvének becsét és hathatóságát nem tartották volna csekélyebbnek, mint a' költését. Mert ámbár az ékes szolás' nyelvével is, mint akár melly más jóval a' természetben, csupa érzéki czélokra visszsa élhetni; ezen eltévedés mindazáltal sem annak eredeti mivoltában, sem tulajdon rendeltetésében nem gyökerezik. Sőt inkább — a' nélkül, hogy a' boldogság' célját elhenyélné — az emberi természet' felsőbb célját, az erkölcsiség' célját közelebbről mind előmozdíthatja, mind tartozik is előmozdítani; nyelve' hangjának, és színének olly tiszta erkölcsös szívből kell erednie, melly a' tiszta erkölcsiségnél semmi felebbvalót nem esmer, tehát nyelve' egész erejének és hathatóságának azon lennie, hogy mások vágyó tehetségét az erkölcsiség' céljával egyező cselekedetekre birhassa.

Az ékes szolás' mivoltának helytelen felfogásából eredtek ama' hibás 's az ékes szólást nagyon is lealázó ítéletei némelly tudósoknak. A' régi Görög és Római Rhetorok a' hitetést (persvasio) tarták az ékes szó-

lás' fő czéljának, hanem ez által a' beszéd' azon erejét értették, mellynél fogva az hallgatójait a' képzetek' előadásával állításának elhitére és követségére hajlóvá teszi. Nézd: Arist. de rhet. l. 1. C. 1. l. 2. c. 18. — Cicero de invent. l. 1. C. 5. l. 1. de orat. C. 31. és több más helyen. Cicero a' hitetésnek három kútféjét különbözteti meg, úgymint docere, (probare) animum conciliare, és animum movere. De orat. L. 2. C. 27, 29. Orat. C. 21. Brutus C. 49. Quintilianus is a' hitetést tartá az ékes szolás fő czéljának (inst. orat. l. 2. c. 15, 17.) ámbár az ellenvetések miatt az ékes szólást inkább scientia bene dicendi névvel kívánta neveztetni. l. 2. C. 15. Egyéb-ként e' dologban nagyobb részről Ciceroval megegyez. Nézd inst. orat. l. 3. C. 5. Az éles elméjű Kantnak Kritik der Urtheils Kraft nevű munkája' 205, 's kk. lapp. az ékes szólásról hozott kellemtelen és igaztalan ítéletet megmagyarázhatni azon egy oldalú véleményéből, mintha az ékes szolás az értelem' foglalatosságát a' képzelő erő szabad játékaik gyanánt úzó művészség volna. Hasonló ellenségekre találta a' régi ékes szolás a' [Stoicusokban. Cicero de orat. l. 1. C. 51—55.

178. §. Az ékesszolás' nyelvének viszonya a' prosa' és költés nyelvéhez.

Az ékesszolás nyelvének a' prosa' és költés' nyelvétől való különbözése következik a' vágyó tehetségnek az esmerő és érző tehetségtől való különbözéséből. Mert ezen különbözés nem csak különböző eredetekben, hanem különböző megjelenésekben, és czéljokban is gyökerezik. Azonban

ezen különbözést nem tekintvén, az ékesszólás' nyelve a' prosa' és költés' nyelvével még is bizonyos rokonságban és összeköttetésben vagyon, mert az ékesszólás' nyelve tulajdon célját, — a' vágyó tehetség érdeklésében és ennek szabad cselekedetekre való indításában álló célját — el nem érheti, ha csak egyszersmind az értelmet és okos-ságot a' tárgyra meg nem tanítja, 's arról meg nem győzi, és ezen tárgyat azután mind a' képzelő erővel, mind az érző tehetséggel olly kapcsolatba nem teszi, hogy az mind a' kettőt érdekelhesse, és egyenlőkép felgerjeszthesse, minekelőtte az ékesszólás nyelvének fő behatása — a' kívánt tárgy' valószínűsítésére szolgáló szabad cselekedetnek kieszközlése elkövetkezik. Már mivel ennek végrehajtására mind a' három lelki tehetség' munkássága szükséges, jóllehet a' vágyó tehetség mutat elhatározó és a' többit felülmúló munkásságot; önként következik, hogy az ékesszólás műdarabjainak készítése nagyobb nehézséggel jár, mint sem a' prosa' vagy költés' nyelvűjé, mert az mind a' három lelki tehetség' egyarányos műveltségét megkívánja. Innen az ékesszólás' nyelve az ő tökéletességében tető pontja a' nyelvbéli előadásnak, és ritkán találkozik olly remekíró az ékesszólás' nyelvében, ki egyszersmind a' prosa' vagy költés' nyelvében is nem jeleskednék, és épen ezen, a' prosa' vagy költés' nyelvében korábban megbizonyított, tökéletessége által az ékesszólásbeli remek előadásra nem készült volna.

Ugyan is az ékesszólás' nyelvének műdarabjait közelebbről vizsgálván, azonnal belátjuk, hogy azok mind a' három lelki tehetséget egyező munkásságba hozzák, mert a' vágyó tehetségre intézett közvetlen behatás az esmerő tehetségre nézve nem csak a' szónok' állításairól és kívánságairól való oktatást és elhíttetést, hanem valóságos meggyőződést és szinte ugyan érző tehetség részvételét, azaz : a' kedves, vagy kedvetlen érzelemnek felgerjesztését előteszi. Ámbár tehát az ékesszólás' nyelvének műdarabjai nem kívánják az érző tehetségnek ama' felgerjesztését 's megrázását, melly a' költés' nyelvének műdarabjait bélyegezi, mindazáltal az érző tehetség' munkásságának ereje részént a' beszéd' tárgyától, részént a' szónok' személyes lelki erejétől, részént a' hallgató' érző és vágyó tehetségének nagyobb vagy kisebb ingerelhetőségétől függ. Ebből az következik, hogy ki az ékesszólás' nyelvét egész kiterjedésében és erejében hatalma alá akarja hajtani, a' prosa' nyelvben eléggé jártos legyen, valamint a' költés' nyelvét is esmerje, ámbár a' szónok, ki egyaránt költő is volna, a' két nyelvnek elcserélésére könnyen vetemedhetnék.

179. §. A' képzelő erő' viszonya az ékes szólás' nyelvéhez.

Nagyon fontos dolog az ékesszólásra nézve annak meghatározása, melly viszonyban áll azzal

a' képzelő erő. Mert semmi nyelvbeli műdarab, légyen az a' prosa', költés' vagy ékes szólás' nyelvben, sem készülhet meg ugyan a' képzelő erő' együtt munkálkodása nélkül; mindazáltal más behatása vagyon a' prosa', más ismét a' költés és ékes szólás' nyelvének műdarabjaira. Ugyan is a' képzelő erő' részént az előbb bírt és a' valóságos tárgyokkal egyező képeket megújíthatja, részént egészen új eredeti képeket alkothat, mellyeknek semmi tárgy, semmi hasonlóság sem felel meg a' valóságban. Ezen ideálokat az okosság ideáit érzékenyen kifejezvéen alkotja és így azokat az érzékikép tökéletes lepel alatt a' lelki esméretben a' három lelki tehetség elejébe állítja. Mivel pedig a' fő lelki tehetségek eredetikép egymástól különböznek, a' képzelő erő' alkotta ideáloknak is máskép kell behatni az esmerő, mint az érző és vágyó tehetségre. Ezek az esmerő tehetségre nézve legfőbb végpontjai minden emberi esméretnek, az érző tehetségre nézve kimeríthetetlen kútfejei a' legtisztább 's leghatalmasabb érzelmeknek; a' vágyó tehetségre nézve ama' végczélok, mellyek valósítására az emberi szabadság köteleztetik. Ideálisálthat a' prosában író, ha az emberi esmeret' legfontosabb tárgyait és végpontjait tökéletes nyelvbeli formában előadja; idealisál a' költő, ha nyelvbeli formájának érzéki tökéletessége által az érző tehetséget felingerli, 's megrázza; idealisál a' szónok, ha remek nyelvbeli előadása által előadott tárgyaról az értelmet és okosságot meggyőzi, az

érzelmet iránta részvételre gerjeszti, közelebbről pedig az akaratot arra bírja, hogy a' képben előtte repkedő tárgyat szabad cselekedete által megvalósítsa. Ha tehát az ideálok legfőbb szüleményei a' képzelő erőnek; úgy ez az ékesszólás' nyelvvel is mivolti és szükséges öszszefüggésben van, és szinté olly nagy behatása van erre, mint a' költés' nyelvére, mert az általa alkotott ideálok teszik ama végczélokot, mellyeket a' szónok ékes szólása által megvalósítani törekedik.

180. §. Az ékesszólás' nyelvének külső tökéletessége.

Külső formájára nézve az ékesszólás' nyelve jobban közelít a' prosa' mint sem a' költés' nyelvéhez. Ugyan is a' költés' nyelvének külső tökéletessége főképen (ámbar nem mindenkor) a' szótagmértékben, és mind a' versmértéknek, mind a' rímnek ettől függő formájában, az ékesszólás' és a' prosa nyelvje pedig közelebbről a' szómértékben áll. Ezért szótagmértéket használni az ékesszólás' és prosa nyelvében megengedhetetlen hiba ezen formák' aetheticai caractere ellen, melly miatt ezek a' tökéletesség bélyegét azonnal elvesztik. Ámbar pedig az ékesszólás' nyelve meg nem szenved a' szótagmértéket; szép hangzat nélkül még sem szükölködhetik, melly az ékesszólás' nyelvében sokkal inkább 's nagyobb mértékben

megkívántatik, mint a' prosáében, mert czélja, a' vágyó tehetség' érdeklése, a' tárgy' legszabadabb érzékenyítésétől függ. A' miket tehát máshol (76. 77. §.) a' nyelv széphangzásáról, a' szómértékről és mértékarányról mondtunk, főképen az ékes szolás' nyelvére kell alkalmaztatni.

181. §. Az ékesszolás' nyelve mint
szép mívésztség.

Valamint a' költés a' szép mívészségek sorába, 's ennél fogva az ízlés tudományhoz tartozik; úgy a' szónoki mívésztség is, melly, mint mívésztség két részből áll; az ékesszolás' műdarabjainak tökéletes nyelvbeli előadásából és a' műdarabok' érzékikép tökéletes és mind az elmondást, mind a' tagjártatást magában foglaló külső előadásából a' nyilvánvaló beszéd tartás által. Itt ugyan, hol a' Magyar nyelvbeli előadásról értekezünk, csak az ékesszolás' belső mivoltát tekintjük, nem egyszersmind az ékesszolás' műdarabjainak külső előadását is az elmondás és tagjártatás által; mindazáltal mivel az ékesszolás' belső mivolta teszi a' szónoki mívésztség' első alkotó részét; az ékesszolás' nyelvének theoriáját a' szép mívészségek' sorából ki nem zárhatni. Ez által különböz az ékesszolás' nyelve mivoltikép a' prosajétól, melly ugyan a' forma törvénye szerint ítéltetik meg; de a' szép mívészségek' sorába még sem számláltathatik. Mert a' prosa' nyelve közelebbről az esmerő tehetség'

munkásságából eredvén, ámbár az érző és vágyó tehetség együtt munkálkodását ki nem zárja; mindazáltal soha sem származik, mint a' költés' vagy ékesszólás' nyelve, az érző tehetség' erősebb érdekléséből és megrázásából; és a' képzelő erő sem veszen annak alkotásában nagyobb részt, mint a' millyent vagy a' képzelés' személybeli különössége, vagy az észfogásoknak a' képzelés' felindítására beható csekélyebb ereje megszenved. Ellenben a' költés és ékesszólás szinte úgy a' szép művészségek sorába tartozik, mint a' hangművészség, a' képírás 's a' t. Azonban a' költés és ékesszólás, mint szép művészségek abban különböznek egymástól, hogy amabban az érzelmek közvetlen tárgyai az előadásnak, holott emebben az érzelmek csak az előadott vágyásokkal való öszvefüggéseknél fogva jönnek elő. Innen a' szónok közelebből nem oktatni és meggyőzni, mint a' prosában író, nem az érzelmet érdekelni és megrázni, mint a' költő, hanem nagy céljával egyező szabad cselekedeteket okozni szándékozik.

182. §. Az ékesszólás' nyelvének alapfeltételei.

Ezen, az ékesszólás' nyelvének mivoltáról és különösségéről az emberi lélek' eredeti törvényességéből következtetett alap igazságoknál fogva lehet az ékesszólás' nyelvének alap feltételeit kijelelni.

A' Szónok nevezet az érdemli meg, ki az ékesszólás nyelvével, ennek előadott észfogása szerént, egész kiterjedésében és az élet' minden czéljára nézve, hol csak az ékesszólás' nyelvének helye lehet, biztosan parancsol. Honnan első és elmúlhatatlan feltétel az, hogy a' szónok' vágyó tehetségének állapotjait világosan megesmerni és nyelv által olly tökéletes formában előadni képes legyen, melly az olvasót vagy hallgatót állhatatos eltökélésre buzdítsa, és a' szónok kívánta tárgynak szabad cselekedet által való végbevételére bírja.

Ezen első és mivolti feltétel pedig több feltételt foglal magában. Így először a' szónoknak nagy lelki műveltséggel bírnia, és név szerént három lelki tehetségének egyaránt kifejtve kell lennie. Répzetei értelmesek, világosak, és határozottak, érzelmei buzgók, tiszták és hevesek, vágyásai erkölcsiek, erősek és állhatatosak legyenek. Lelki gyengesége úgy lelki tehetségeinek félszeg és helytelen műveltsége az ékesszólás' nyelvének behatását elerőtleníti.

Hanem másodszer ezen szerencsés természeti tulajdon és a' három lelki tehetség egyarányos kifejtése mellett a' szónoknak sokoldalú és gazdag tudományos, különösen philosophiai és történeti esmeretekkel kell bírnia, ha tárgyáról hallgatóját meggyőzni, benne annak valószínűsítésére eltökélést okozni és tárgyát elevenen 's érdeklőleg előadni akarja. Soha sem találkozott még olyan

nagy szónok, ki egyszersmind Philosophus, vagy történettudó, vagy mind a' kettő nem lett volna. Mennél bővebb esmeretei vagynak pedig ezen két tudományból a' szónoknak; annál behatóbb leszen beszéde; ha egyébként ez nyelvbéli előadására nézve a' forma törvényével megegyez. Philosophusnak kell a' szónoknak lenni, hogy az ideákat felfoghassa, azoknak új bélyeget adhasson, azokat helyesen és pontosan összekapcsolhassa, következtetéseket biztosan elrendelhesse, és így előadások által meggyőződést okozhasson, azoknak az életre és a' cselekedet' végbevételére behatást szerezhessen. A' beszéd tárgyának ideákra való visszavezetése nélkül a' beszéd csupa szószaporítás lenne, és az okosság' munkásságának a' beszéd alkotásában való világos nyoma nélkül belső összefüggés hiányával volna. Hasonlókép szükségesek a' szónoknak a' történeti esmeretek, hogy az okosság állításait példákkal világosíthassa, érzékenyíthesse és erősíthesse, 's így ezen a' valóságból kölcsönözött esetek által hallgatójnak akaratját hasonló cselekedetekre vezérelje és lelkesítse. Hogy pedig bizonyos esetben a' szónok illy lelkesedést okozhasson, és nyelvének általjában életet, erőt és tüzet adhasson; képzelő erejének is részt kell vennie a' nyelvbéli forma' alkotásában, hogy így nyelve egyenlősége és teljessége, valamint beszéde' egyes részeinek belső eleven összekapcsolása által mind míveltebb, mind kevesbé mívelt hallgatójira behathasson, ámbár közelebbről csak

a' miveltebbeket tartja szeme előtt, a' kevésbé mivelteket pedig magához felémelni, részére megnyerni, és azoknak mind hijános esmereteit, mind fogyatkozott erejét tovább mívelni igyekezik. Soha sem szabad azonban a' szónok' képzelő erejének költői módra festeni, a' figurák' és értelem másítások' használása által az ékesszólás' nyelvét tsupa képes nyelvvé változtatni, a' mit leginkább elkerülhet, ha a' kép mellett az általa festett ideát soha szeme elől el nem veszi, és ha nem az érző tehetség' felindítására és megrázására, mint a' költő, hanem a' vágyó tehetség' elevenítésére, felingerlésére és megfeszítésére törekszik. Minden esetre okossága képzelő erején, és ideája az azt érékenyen előadóképen uralkolják.

183. §. Folytatás.

Ezekhez járul továbbá, hogy a' szónok pontos emberesmerettel bírjon, különösen hallgatóját határozottan esmerje. Megkívántatik, hogy az emberi szív' törvényes és erkölcsi hajlandóságait valamint gyengeségeit, hibáit és elvetemedéseit is ki nyomozta legyen. Esmerje egyszer'smind a' világot, azaz: időkorának szellemét, fő igyekezeteit értse; a' most élő nemzetek' míveltségének lépcsőjét helyesen felfogja; mind belső mind külső életeknek feltételeit és kitűnését határozottan magaelőtt tartsa, tudja, melly történetek okozták a' dolgok' mostani folyamatját; biztosan kiszámolt elő-

pillantatokat vessen a' mostani időből kifejlő jövendőbe ; különösen megkivántatik , hogy nemzeti lelki, erkölcsi és polgári körülállásait és szükségait kinyomozta legyen , és név szerént azon hazafijaiét , kiket munkásságra akar indítani. Mert máskép' szól az egyházi szónok hazánkban , máskép Olaszországban , máskép szól a' polgári szónok az Angol alsó házban , máskép a' Magyar országgyűlésen a' karok' táblájánál. Vannak azonban olyan közfontosságú tárgyak , mellyek mindenütt és mindenkor behatnak az emberekre. Honnan annál biztosabban czélt ér a' szónok , mennél inkább közelít beszédének különös tárgya az okosság' ideájához , és mennél inkább az egész emberi nem' legfőbb 's legközönségesebb erkölcsi vagy polgári interesséjében gyökerezik,

Hogy pedig a' szónok czélját el ne hibázza ; hallgatóji az ő erkölcsiségéről és az előadott dolog felől való meggyőződéséről legyenek elhitetve. Mert ezen esetben , ha talán hibázna is állításában , hitelességét el nem vesztené , mivel kiki tudja , hogy csak önnön belső meggyőződéséből szól. Azonban ez nem elég , ha csak a' szónok' characterének tisztasága és jósága is hozzá nem járúl. Mert ez ragadja ellentállhatlanul magával mind a' köz népet , mind a' műveltebbeket. Nem vettetik meg azon ember , ki szoros erkölcsiséget hirdet és az idő' tökéletlenségeit hathatósan megfenyíti , ha mindenki tudja , hogy az maga iránt is kérlelhetetlenül kemény. Tetemes és következéseire nézve

gyakran egész emberkort felülhaladó foganatú a beszéd, ha az egyházi, vagy polgári szónokról a nyilvánvaló vélemény úgy ítél; hogy az személyes meggyőződésétől soha el nem távozott, és hogy annak tulajdon élete legbizonyosabban kezeskedik mind az általa hirdetett igazságokért, mind azon kötelességekért, mellyek' megismerését és valósítását másoktól megkívánja. Ezzel igen jól megegyeztethetni azt, hogy a' szónok olly tárgyakat elhallgat, mellyek hallgatójainak tudás körét még meghaladják, azonban soha gondolkozásával ellenkezőt nem mond, és soha azt nyilván igazságnak lenni nem vitatja, mi neki hibának látszik.

184. §. Befejezés.

Az elszámlált belső feltételekhez járúl még két külső feltétel a' beszéd' nyelvbeli formájának remek volta és a' beszédnek érzékikép tökéletes külső előadása.

1.) A' beszéd' nyelvbeli formájának tökéletessége a' forma' törvényeitől függ, mellynek alkalmaztatása az egyes esetekben különbéle ugyan a' szónok' individualitására, a' tőle előadott tárgyra, kijegyzett czéljára, hallgatójainak míveltségére és a' hitbeli vagy polgári igazságnak a' valóságos életet érdeklő erejére nézve; mindazáltal e' kettő elmulthatatlanul szükséges. Először, hogy a' szónok' nyelve egyaránt különbözzön mind a' prosa', mind a' költés' nyelvétől, és az ékesszólás' nyelvénél,

akarmelley különbfélék legyenek annak egyes árnyéklásai, tulajdon 's önlétű characterét mindenkor megtartsa; másodsor, hogy minden beszéd, még a' szabad is (ex tempore) mennyire a' forma' törvénye alatt vagyon, ezen törvény' két alaptulajdonságával hibátlansággal és szépséggel jeleskedjék. Mert magánosan sem az egyik, sem a' másik tulajdonság nem, hanem csak mind a' kettő együtt véve ad a' beszédnek tökéletességet.

2) Mivel pedig a' beszéd a' külső közlésre és előadásra készül; önként következik, hogy csak akkor felel meg céljának, ha külső előadása is érzékikép tökéletes. Ezen tökéletes külső előadás részént az elmondásban, részént a' tagjártatásban áll.

Az elmondás, vagy az ékesszólás' műdarabjainak érzékikép tökéletes külső előadásában való készség legügyesebb 's legmíveltebb szóló eszköztágot vagy is nyelvet kíván és abban áll, hogy a' beszéd' külső előadása szinte úgy, mint nyelvbeli formája, egy szép egészet tegyen. E' végre ezen tulajdonságokkal birjon az elmondás. Első tulajdonsága a' jó szózat, melly ilyen, ha illő kiterjedése, ereje és szép zengősége vagyon. A' szózat' kiterjedése által a' hangok' különbféleségét, magosságát és mélységét értjük. Minden embernek vagyon tulajdon hangzata, melly az annak közönséges kimondásában tetszik ki, 's egyiknél mélyebben, másiktól magasabban hangzik. Közönségesen eme' hangján szóljon a' szónok, szózatját se igen mélyen hanyatlani, mert így érthetlenné,

se igen magasra emelkedni ne engedje, mert rekedetté lehetne. — A' szózat továbbá illő erővel is bírjon hogy az el mondó érthetőleg és nyomadékkal szólhasson. Ez közelebbről a' nyelvtől és a' melytől függ ugyan; de gyakorlás által is megszerezhető. Szükséges azonban azt mindég illőleg mérsékelni, mert a' lármázás kedvetlen, különösen vigyázzon a' szónok, hogy lélekzete' elmaradásáig soha se nyújtsa mondását, mert így talán valamely illetlen helyen kénytelenítettik megállapodni, a' hallgatónak pedig mindég kellemetlenül esik, ha a' szónokban valamely erőlködést tapasztal. — A' szózat' szépzengősége a' hangok' ama' minéműségében áll, mellynél fogva azok a' fület' kedvesen illetik; ez pedig úgy történik meg, ha a' hangok világosak 's hangzók, nem zengők, ha tiszták, ke-
rekdedek és a' száznak igen nagy kiszélesítése vagy hegyesítése miatt nem szélesek vagy hegyesek, ha természetesek, és minden alacsonyt 's pörít elkerülnek.

A' szavak' helyes kimondása második tulajdonsága az elmondásnak. A' kimondás' hibátlanságát tulajdonképen a' Grammatica tanítja 's kivált e' háromra kell benne figyelmeznii: a' betűk' illő ejtésére; minden szótag' helyes kimondására, az illőleg megrövidítvén vagy megnyújtván, és a' hangnak az illő szótagra való tételére. Továbbá uralkodjék a' szónok szóló tagjain, hogy a' hangokat erőlködés nélkül ejtse; se igen hamar, se igen lassan ne szóljon; kerülje a' rossz szokásokat,

ilyen a' selypesség, pöszeség, hóbögés, a' szótagok' elnyelése, ezeknek és a' kisebb szavaknak elhallgatása.

Harmadik tulajdonsága a' szépség. E' végre szükséges, hogy a' szónok elmondásában műdarabjának tulajdon characterét híven és határozottan előadja, (mert máskép' kell elmondani az innepi, máskép' a' halottas egyházi beszédet, máskép' a' polgárit az országgyűlésen); hogy a' beszéd' foglalatjával egyező alaphangzatot kitalálja és megtartsa; az ebből a' rokon hangzatokra történhető eltéréseket előre pontosan kiszámolja; a' beszéd' elmondására választott időmértéket az elmondás' egyes árnyéklásaiban híven kövesse, és mind a' hangzat' emelkedésén, mind erősebb vagy gyengébb kifejezésén szabadon uralkodjék. Azonban erre nézve csak úgy boldogúlhat a' szónok, ha a' hangvonal' helyes alkalmaztatása hatalmában legyen; mert a' műdarab' külső szép előadása a' hangvonal' helyes alkalmaztatásában és megtartásában áll. Ez az egyes kerekmondásokban közönségesen a' jelentőbb fő néven igen, és melléknéven nyugszik. Továbbá hangvonal' bélyegezi azon szavakat, mellyek után közelebbi meghatározás következik, mellyek valamely feltételt fejeznek ki, vagy egymással ellenkeznek, a' sokat magokban foglaló szavakat, mint mindenütt, soha; a' reménykedést, kívánást, parancsolatot, felkiáltást, ismétélést, emelkedést, 's i. t. jelentő szavakat.

Az elmondáson kívül a' beszéd' érzékikép tökéletes előadásához tartozik a' tagjártatás is, vagy az emberi test' ama' különféle mozgásainak szép összesege, mellyek bizonyos képzeteket, érzelmeket és vágyásokat érzékenyen adnak elő. Mivel a' beszéd tartásban a' tagjártatásnak csak az elmondást követnie, támogatnia és erősítenie kell, következik, hogy itten a' tagjártatás általjában az elmondástól függ. Honnan olly viszonyban áll az elmondáshoz, mint a' muzsikában a' követő muzsikai eszköz a' fő játszó eszközhöz. Tehát nem szabad a' tagjártatásnak minden szavat, minden kifejezést követni; hanem bizonyos, szorgosan kiszámolt változással és irányos emelkedéssel csak a' jelentőbb szavakat és fontosabb mondásokat testésíti, szem előtt tartván a' takarékoság', hibátlan-ság' és szépség' törvényét. Mert a' végre, hogy a' tagjártatás az ízlés' törvényének megfelelően, előre átgondoltnak, tárgyhoz illőnek, jelentéssel bírónak és magával egyezőnek kell lennie. Csak így fejezi ki a' tagjártatás a' szónok' lelki életének műveltségét és érettségét, valamint a' beszéd is ez által leszen egy magával egyező, feloldhatatlan egész, melly így elkészülve a' hallgató' hathatós érdeklését el nem hibáztatja.

185. §. A' három írásmód, az ékesszólás nyelvében.

Valamint a' prosa' és költés' úgy az ékesszólás' nyelvében is minden tökéletes műdarabnak

vagy az alsó, vagy a' közép, vagy a' felső írásmódhoz kell tartoznia. Minden egyes beszéd alaphangjára és nyelvének characterére nézve vagy az alsó vagy a' közép írásmódban vagyon írva, mert a' felső írásmódban egy egész beszédet kivévén legfeljebb a' megszólítást — soha sem lehet és nem is szabad készíteni. A' közép írásmód leginkább illik az ékesszólás' nyelvéhez, mert az részént mind a' három lelki tehetség' egyarányos műveltségét megkívánja, részént okozatjára nézve mind a' három lelki tehetségre behat, holott az alsó írásmód közelebbről az esmerő, a' felső pedig az érző tehetséget érdekli. Azonban a' nyelvbeli kifejezés' érthetősége és együgyűsége miatt az alsó írásmód is hasonlóképp illik mind az egyházi, mind a' polgári beszédhez, ha ez közelebbről az alsóbb néposztálynak és a' nagy közönségnek tudás köréhez szabatik, és akaratjának elhatározására intéztetik, mellynek tagjai t. i. közönségesen csekélyebb lelki műveltséggel és gyakorlottsággal bírnak, hogy sem a' középirásmódot ideájinak nagysága és gazdagsága, nyelvének magossága és méltósága, kerekbeszéd alkotásának teljessége és gömbölyűsége miatt követhetnék.

Az általmenetelt egyik írásmódról a' másikra szorgosan számolja ki a' szónok, és ne hagyja csupán az esetre. Mert, ha a' beszéd közelebbről az alsó írásmódban vagyon írva; akkor tárgya' belső fontosságának 's a' vágyó tehetségre való közvetlen irányzatjának kell azon alkalmat adni, melly-

ben a' beszéd az alsó írásmódról a' középsőre általmehet. Hasonlóképen ámbár mindég csak azon ritka esetben, midőn a' szónok hallgatójnak vágyó tehetségére közvetlen 's kevés ideig tartó behatást akar okozni — szabad a' középírásmódból a' felsőre is általmenni, és talán szinte olly ritkán a' középsőről az alsóra leszállani.

Jóllehet az alsó vagy közép írásmód' választását részént az író' individualitása, részént beszédének tárgya és célja, részént hallgatójnak nagyobb száma határozza meg; mindazáltal elmulhatatlanul szükséges, hogy választott írásmódjában a' szónok híven megmaradjon, a' nyelvet egész kiterjedésében tökéletesen tudja, és így beszédének előadásában minden mívelt hallgatója vagy olvasója ugyan azon írásmódot találja. Mert épen ezen keresetlen, mesterkéletlen és a' lélek' természetes ömledéséből eredett nyelvbeli formában áll a' beszéd' aetheticai egysége és remek volta.

A' szónok különös lelki míveltsége' és vágyó tehetségének felindulása határozza meg ugyan nyelvének erejét és tökéletességét; mindazáltal tárgyainak különbélesége mellett is ugyan azon szónok' műdarabjaiban bizonyos tulajdon kifejezéseket és fordulásokat — akar ezek a' tárgy' elrendelését és folyosztását, vagy a' forma' alkotását érdekeljék — lehet észrevenni, mellyeket dolgozasmódnak nevezünk. Ezen dolgozasmódnak megtartása nem hiba, sőt inkább a' jeles írónál lelki tehetségeik' tulajdon kifejlésének és irányzatjának szükséges követ-

kezése. Egyedül akkor leszen hibás, ha az írónak nem tulajdona, hanem valamely nagy szónok' vak utánazásából és majmolásából ered, mikor a' csekély elméjű a' nélkül, hogy példányának nagy lelkét felfogni és nyelvbéli előadásának tökéletességét elérni képes volna, csak a' külső színnél marad.

186. §. A' beszéd' egyes osztályai.

Tulajdonképen a' beszéd csak kétféle: egyházi és polgári; az tárgyait a' religioi esmeretekből kölcsönözi, emez pedig az országnak mind polgári mind nyilvánvaló életét magában foglalja. Vannak azonban még olyan beszédek, mellyeket erőszak nélkül sem az egyházi, sem a' polgári beszédekhez nem számlálhatni, mint az academiái és oskolai beszédek, a' megszólítások 's a' t. Ezek teszik tehát a' beszédek' vegyes osztályát. Mivel pedig körülbelől minden beszédet egy közös logikai és aesthetikai sinormértékre kell szabni, melly szerint az abban foglalt fő gondolat, ennek feltalálása, elrendelése és kidolgozása következőleg a' beszéd' belső és külső szerkeztetése megítéltetik; tehát ezen sinormérték' felállításának, vagy a' beszéd' alap characteréről szóló oktatásnak a' beszéd' egyes formájának kifejezését meg kell előznie. Innen ezen oktatás e' négy tárgyról értekezik:

1.) a' beszéd' alapcharacteréről általjában logikai és aesthetikai tekintetben;

- 2.) az egyházi beszédek' előadásáról;
 3.) a' polgári beszédek' előadásáról;
 4.) a' vegyes beszédek' előadásáról.

MÁSODIK FEJEZET.

A' beszéd' alapcharacteréről logikai és
 aestheticai tekintetben.

187. §. A' beszéd' alapcharacterének
 meghatározása.

Hogy a' beszéd, mint ékesszólásbeli műda-
 rab, a' nyelvbeli előadás' két miyolti alkotó részét,
 a' forma' hibátlanságát és szépségét magában fogla-
 ló törvénynek, a' forma' törvényének megfeleljen;
 e' három fő dologra kell ügyelni:

- a) a' fő gondolat' feltalálására.
- b) az egésznek felosztására's elrendelésére; és
- c) a' nyelvbeli előadás' formájára.

188. §. A' fő gondolat' feltalálása.

A' beszéd' észfogásából közvetlenül követ-
 kezik, hogy minden beszédre nézve kell bizonyos
 képzeteknek lenniük, mellyek, már magokban
 véve, a' beszéd' céljával olly szükséges özsze-
 köttetésben állanak, hogy ezt azok nélkül épen
 el nem érhetni. Ezeket nevezzük a' beszéd szeré-
 nek, materiájának. Mivel pedig minden beszéd a'

hallgatók' szívének bizonyos irányzatot törekedik adni, és bizonyos, a' szónok' szívében uralkodó irányzatot tesz előre; minden beszédre nézve is bizonyos, általában szükséges és egymással szoros összefüggésben álló képzetek' öszszeségének kell lenni. Ezen összefüggés pedig úgy lesz tökéletes, ha a' képzetek között egy (együgyű vagy öszszetett) fő képzet van, melly a' többi által olly világozássá és elevenné tételik, mint a' szónok célja kívánja. Ezt a' beszéd fő gondolatjának — t h e m á j á n a k szóbeli kifejezését pedig a' beszéd fő állításának nevezzük. Már ezen fő gondolat' választása kimutatja a' valódi szónokot, mert ezen gondolatnak részént szónoki bélyeggel bírnia, részént igaznak és az erkölcsi törvénnyel egyezőnek, részént újnak, fontosnak és érdeklőnek, részént, mint csak lehet, együgyűen kifejezettnek kell lennie.

A' fő gondolat' első tulajdonsága, hogy t. i. s z ó n o k i b é l y e g g e l b í r j o n, a' csupán oktató, vagy csupán költői tárgyakat kizárja a' beszédből. Ugyan is mivel csak ollyan tárgy alkalmazható fő gondolatja a' beszédnek, melly főképen a' vágyó tehetségre behathat, és a' szónoknak erősen ingerlett vágyó tehetségéből ered; következik, hogy az ékesszólás nyelve olly tárgyról nem értekezhetik, melly nyelvbéli előadása által az akaratra és vágyó tehetségre be nem hathat. Ámbár pedig az egyes beszédek' fő gondolatjainak nincsen egyenlő szónoki ereje és termékenységé a' vágyó

tehetségre nézve; mindazáltal elmúlhatatlanul szükséges tulajdonsága a' beszéd fő gondolatjának, hogy az akarat' elevenítésével valamely öszszeköttetésben legyen, és czélarányos kidolgozása által a' tárgyó tehetségre határozottan behathasson.

189. §. Folytatás:

Ezen első tulajdonsága a' fő gondolatnak némelly tekintetben ugyan már a' többit is magában foglalja; szükséges azonban azokat egyenként is előterjeszteni. A' beszéd fő gondolatja tehát másodszor igaz és az erkölcsi törvénnyel egyező legyen. Mert jóllehet a' gondolat az akaratra behathat; mindazáltal, ha az nem igaz, és az erkölcsi törvénnyel meg nem egyez, az egész beszéd minden aetheticai tökéletessége mellett is csak az együgyűebbek' áltatására, és csupa elhitézésére vagon készítve. A' fő gondolat' igazsága vagy gondolkodásbeli, vagy tárgyos lehet. Gondolkodásbeli, ha csak képzeinknek, észfogásainknak és ideájinknak egymással való egyezésében áll és neki semmi valóságos tárgy meg nem felel; ellenben tárgyos, ha a' tapasztalás' a' történet' és a' valóságos élet tárgyaival megegyez. E' mellett az erkölcsi törvénnyel is egyezőnek kell lennie. Vagy-
nak ugyan olyan szónoki tárgyak, mellyek az erkölcsi törvénnyel semmi közvetlen öszszeköttetésben nincsenek, ezekre nézve tehát elég, ha az erkölcsi törvénnyel nem ellenkeznek, mindazáltal
több-

többszöre és pedig a' leghathatósabb szónoki tárgyak az ember' vagy házi, vagy nyilvánvaló életének köréhez tartoznak, és ezeknek legfőbb sinormértéke az örökké szent erkölcsi törvény. Mert valamint az igaz religio nem taníthat vagy parancsolhat az erkölcsi törvénnyel ellenkező dolgot, úgy a' polgári dolgok' folyamatjának fő törvénye is — a' legfőbb justörvény — a' legfőbb kötelesegtörvénnyel ugyan azon kútfőből ered az erkölcsiség' ideáljából.

Hogy pedig a' beszéd' fő gondolatja a' hallgatóra behasson és azt már előre megnyerje; annak újnak, fontosnak, érdeklőnek és, mint csak lehet, együgyűen kifejezettnek kell lennie. Új a' fő gondolat, ha azt mind eddig vagy senki sem dolgozta ki, vagy legalább a' választott szempontból senki sem tekintette. **F o n t o s** azon fő gondolat, melly vagy a' religiónak és polgári életnek valamely fő igazságát, vagy a' valóságos élet' bizonyos fő tárgyát illeti, úgy hogy kifejezése által azonnal a' hallgató figyelmét magára vonja és megfeszíti. — Ezzel összeköttetésben vagyon a' fő gondolat' **é r d e k l ő s é g e**, mennyire a' fő gondolatnak az emberi érzelmekkel és vágyásokkal való összefüggését a' hallgató vagy csak homályosan érzi, vagy azt egész hathatósága szerint belátja. Hallgatójainak különböző míveltségét, 's ezen épült különös szükségéit tartsa egy úttal szeme előtt a' szónok, és az időnek uralkodó szellemére is figyelmezzon. Végre mivel a' beszéd' céljára nézve szükséges,

hogy bizonyos képzetek ne csak említettessenek, hanem bőven elő is adassanak, arra is kell ügyelni, hogy a' fő gondolat a' beszéd' kiterjedéséhez il-
lő arányban legyen, valamint a' végre, hogy a' hallgató a' fő gondolatot világosan felfoghassa és emlékezetében könnyen megtarthassa, mint csak lehet, együgyűen 's minden képes kifejezés nélkül mondassék ki, kivéven amaz igen ritka esetet, ha az egész beszéd csak valamelly észfogást hasonlítana össze az ezzel rokon képpel.

A' fő gondolat' szóbeli kifejezésében tehát a' beszéd' minden képzete egy mondásban összeszo-
rítva, hanem mint tsak lehet, határozott világos és rövid formában jöjjön elő. A' szónok alkotó erejét úgy mutathatja ki, ha új tárgyat tud találni, vagy legalább is a' már többször előadott tárgyat új formába önteni képes. Hanem logikai esmeretétől és ügyességétől függ a' fő gondolat kifejezése, 's így ezt tsak a' logikai törvények szerént lehet megítélni.

190. §. A' fő gondolat' kifejtésére szükséges tárgyakról.

Mivel a' beszéd' célja szükségképen megkívánja, hogy a' fő gondolatot a' hallgató is olly világosan és elevenen felfogja, mint az a' szónok' lelke előtt lebeg; a' beszéd' foglalatjához tartoznak először a' fő 's az ezzel szükségképen összefüggő képzetek' világosításai. A' világosítások tágosabb

értelemben vagy az egyes tárgyak' képzeiteit, vagy az értelem' fogásait és az okosság' ideáját — a' közönséges igazságokat érdeklik. Az első esetben majd bővebb festések és elbeszélések, majd rövid historiai fejtegetések a) A' másikkban pedig az elvont tárgy vagy más elvont által világosíttatik fel a' képzethatározásokban, feltagolásokban; magyarázásokban, leírásokban, felosztásokban, vagy pedig az egybefoglalt (concretum) által tétetik érezhetővé, mennyire a' felsőbb észfogások alsóbbakra vitetnek vissza, vagy hasonlítások és példák használatnak. Ezek' illő megválasztása, kiterjesztése és formája a' beszéd characterétől függ, melly azt kívánja, hogy a' szónok a' tulajdon képzethatározásokban és felosztásokban takarékos legyen, azok' oskolás formáját a' mondások' forgatása, az előadás' bizonyos teljessége és szemlélhetősége által elrejtse, hogy az észfogások' kifejtésében általában ugyan az öszszerakó tanítás módot (synthetica methodus) kövesse a' nélkül, hogy a' fejtegetőt (analytica) megvetné, hol a' rövidség ezt szükségképen megkívánja; hogy kivált a' leírás', az észfogások' öszszehasonlítását és az érzékenyítő erőket gyakrabban használja, mint az oktató előadásban b). Különösen avagy magában a' fő gon-

a) Szép példákat láthatni ezekre Pliniusnál: Panegyricus Trajano dictus a' 4-dik fej. végén; Ciceronál Orat. Sec. Catil. C. 5. qui mihi accubantes 's a' t. — pro Ligario C. 1. 2.

b) A' beszéd' mivolta magával hozza, hogy az a' képzetet gyakrabban szemlélhetőleg és elevenen leírja, mint tulajdonkép-

dolatban foglalt, vagy azzal közvetlenül össze-
 kapcsolt képzetek' világosításában hosszabb festé-
 seket és elbeszéléseket tökéletesebb képzethatáro-
 zásokat és feltagolásokat, ismételt és összetett ér-
 zékenyítéseket kell használni. Sőt e' pontban a'
 közértelműséget is megnyerjük, ha gyakrabban
 használjuk az érzékenyítéseket, mint a' mívelteb-
 bekhez intézett előadásokban, e' végre kivált a'
 külső szemléléssel élünk, inkább a' képzelést mint
 a' költő erőt engedjük munkálkodni és képeinket
 példáinkat főképp a' hallgatók előtt esmeretesebb
 tárgyakból kölcsönözzük. Csak úgy érhet el céljá-
 hoz a' beszéd, ha a' szónok hallgatóját erősen és
 elevenen meggyőzi arról, hogy az előadott tárgy
 valóban olyan, millyennek állítja, hogy az bizo-
 nyos hajlandóságokkal és vágyásokkal olly kap-
 csolatban vagyon, melly vágyásainak bizonyos
 irányzatját megkívánja, és hogy a' hallgató azt
 képes legyen véghez vinni, mit a' szónok kíván.
 Ezen meggyőződés vagy tudás, vagy hitel, és vagy
 a' dolog közvetlen nyilvánosságából vagy némelly
 okok által szerzett bizonyításból ered. Ezen okok

pen meghatározza. Nézd Cic. pro Milone C. 4. est igitur
 hoc — salutis. Sokszor a' képzet összehasonlítottatván a' ha-
 sonlókkel és rokonokkal, vagy az ellenkezőkkel összeil-
 lesztetvén nagy határozottságot és szemlélhetőséget nyer.
 Nézd Cic. pro Archia. C. 4. adest vir 's a' t. — A' példa an-
 nál alkalmasabb a' beszéd' characterére nézve, ha az ön
 beszélgetéssel vagy a' beszélgető formával összekapcsoltat-
 hatik, mi által valamely cselekedet' világos és eleven szem-
 lélése származik. Has. Cic. pro Cluent. c. 26. c. 30. accusa-
 tor 's a' t.

tartoznak másodsor a' beszéd' foglalatjához. Az okok pedig vagy kötelezők vagy indítók, mint azok a' tökéletes emberiség' ideáljával összefüggő czélnak elérését vagy megkívánják, vagy arra a' hajlandóságokat és érzelmeket felbuzdítják. A' szónok ezen okok' megválasztásában, ezeknek az állítás természetéhez és minéműségéhez való viszonyán kívül, főképen a' beszéd' characterét tekinti. Tehát a' meggyőzés' eszközlésére a' legeggyűebb 's legrövidebb útát választja, állításait mennyire lehet, hallgatójainak ítéleteihez és hitelességéhez kapcsolja, kivált azon meggyőző okokat használja, mellyek nem csak az esmerő tehetséget, hanem e' képzelést és az érző tehetséget is foglalatoskodhatják; a' kötelező és indító okokat legszorosabban összekapcsolja; és ha a' cselekedet' végbevitelére vagy valamelly cselekvésmód' folyvást tartó gyakorlására szükséges igaz eltökélést az elégséges erőn való kételkedés nehezítené, ezen akadályt elhárítja vagy általjában megmutatván az eltökélés lehetőségét, és a' szükséges erőnek mind értelmes képzetét mind elevenítő érzelmét felgerjesztvén, vagy a' végbevétel' módját és eszközeit határozottabban kifejtvén. Az okoskodás' özszerakó módját a' beszédben azért inkább ajánlhatni, mint sem a' szétfejtőt, mert a' hallgató munkásságát sokkal jobban előmozdítja és figyelmét megfeszíti. Azonban a' szétfejtő gyakran hamarább célhoz vezet, és általjában a' tudatlanokra és a' gondolkozásban gyakorlotlanokra nézve alkalmasabb.

A' mellékes okoskodás is (argumentatio indirecta) kivált ha az egyenessel összekapcsolatik, a' beszédben gyakrabban előfordulhat, mint sem az oktató előadásban. Okait a' szónok nem oskolás formában, hanem szabadon terjeszti elő, azaz: a' közönséges előállításokból következéseket hoz ki, mellyeket nem az állítások' határozott logikai formájában, rendében és tökéletességében fejez ki; hanem céljával egyezőleg majd megkurtítva, majd megbővítve, majd ezen, majd más rendben és formában ad elő. a) Az okok szabad előadása leginkább a' szónoki bővítésben áll, azaz: a' mondásnak olly előadásában, melly a' csupán mivolti és a' tökéletességre elmúlhatatlanul szükséges képzetekkel nem elégszik meg, hanem azzal más képzeteket és mondásokat is összekapcsol, mellyek a' tárgyat megmagyarázzák, és érezhetővé teszik, vagy az állítás' meggyőző erejét vastagítják, vagy arra szolgálnak, hogy a' tárgy az érző és vágyó tehetséget elevebben megillessen. Mennél inkább áthatja a' szónok' lelkét az eleven meggyőződés, mennél világosabbak és elevebbek a' tárgyról való képzetek, 's mennél inkább igyekezik hallgatójainak vágyásait a' magáéval egy irányzatra vezérelni; okainak előadása is annál könnyebben és természetesebben okoz meggyőződést.

Az ellenkező véleményeket, kétségeket, érzelmeket és hajlandóságokat elhárítja, ha 1.) azoknak

a) Arist. Ars rhet. I. I. C. 2. — Quint. inst. Orat. I. 5. c. 14.

az állítással való csak gyenge és csupán vélt összefüggését megmutatja, vagy 2.) azokat a' tárgy' védelmére fordítja, vagy 3.) a' hibás ellenkező véleményt czélarányos okok által megczáfolja, és a' hajlandóságot hallgatójiban gerjesztett más érzelem által meggyőzi. Gyakran főkép szükséges és fontos a' hallgatót az ellenvetés' következéseire figyelmetessé tenni, vagy a' hiba' kútfejét előtte felfedezni.

191. §. A' beszéd' elrendelése.

A' beszéd' felosztása és elrendelése' közelebb-
ről a' gondolkozásbeli igazság' logikai törvényeitől
's így tehát a' forma' törvényének logikai hibát-
lanságától függ. Nem lehet ugyan minden beszéd'
felosztását ugyan azon sinormértékre szabni; mind-
azáltal a' külső elrendelés' következő mivolti ré-
szekre ügyelni mindenkor szükséges:

1.) A' Bevezetés. Ez a' fő állítás' előadását
elkészíti. Tehát azzal szükséges összefüggésben kell
lennie, hogy a' hallgató' részvételét a' tárgyra
nézve előre megnyerje, és azt olly állapotba he-
lyezze, mellyet a' beszédnek az akaratra való be-
hatása kíván. Innen úgy leszen helyes a' beveze-
tés, ha mind gondolatjaira, mind kiterjedésére
nézve a' fő gondolat' kidolgozásával illő arányban
vagyon. Az első tekintetben hibás a' bevezetés,
ha vagy csak mesterkélt és homályos összefüggés-
ben áll a' fő gondolattal, vagy ha azt egészen el

is hagyni, vagy több egymástól különböző beszéd elejébe lehet függeszteni, vagy ha a' fő gondolat kidolgozásához tartozó elmélkedéseket foglal magában, mely által az unalmas ismételéseken kívül a' beszéd' egész belső elrendelése megzavartatik. A' másik tekintetben az idomatlan, a' hallgató elmélkedését kifárasztó és a' tulajdon kifejtésre kívánt időt elragadó bevezetés legtöbbit árt a' beszéd' fogantjának, 's ezért a' rövidség fő tulajdonsága a' bevezetésnek. — A' bevezetést a' beszéd kidolgozása után lehet legbiztosabban leírni, hogy abba semmit se tegyünk, mi magába a' beszédbe tartozik, és a' bevezetésnek az egészhez illő szabását eltaláljuk. A' nyelv hangjának együgyűnek, világosnak 's csendesnek kell lenni, az ékesszólás' nyelve egész teljességében, erejében és gazdag színében csak ritkán jelenhetik meg, akkor t. i. ha a' beszéd szoros összeköttetésben van azon esettel, mely mind a' szónokot, mind hallgatóját igen elevenen felindította, p. o. Cicerónak első beszédében Catilina ellen.

Helyesen jegyzték meg a' régi Rhetorok, hogy a' bevezetésnek kötelessége *auditorum attentum, docilem, benevolum reddere*. Auct. ad Heren. l. 1. c. 4. Cic. de inv. l. 1. c. 15. Quint. inst. orat. l. 4. c. 1. A' Görögöknél és Rómaiaknál gyakran a' közönség előtt eléggé esmeretes és arra nézve elevenen érdeklő lévén a' beszéd' tárgya, néha szükségtelen vala a' bevezetés (hason. Cicero beszéd pro Cluentio), annál is inkább, hogy a' tárgy' előadása

az elbeszélés által el szokott készíttetni. Cic. de orat. l. 2. c. 79. Quint. inst. orat. l. 4. c. 1.

Czélarányos tárgyat a' bevezetésre nyújthatnak majd 1) bizonyos tapasztalások és történettárgyak, mellyek egy közönséges, amaz egyesben kifejezett, vagy abból származó igazságra vezérelnek, majd 2) olly észrevételek és állítások, mellyekből kitetszik annak oka, miért szóll a' beszéd azon tárgyról, vagy miért bánik illy módon a' tárggyal, majd 3) a' szónok személyének és hallgatójához vagy tárggyához való viszonyának világos említése, majd 4) némely közönséges észfogások és állítások, mellyek közé tartozik a' beszéd' tárgya, mellyeken ez épül vagy mellyekkel rokon és hasonló, majd 5) az ellenkező tárgy, vagy a' beszédben felhozott és védelmezett állítással ellenkező vélemény, majd 6) a' szónok tárgyát nyomó kétség, mellyet legelőször el kell háritania, vagy valamelly egyenetlenség, mellyet ki kell kerülnie.

2) Az állítás, vagy a' beszéd fő mondásának és az egész kidolgozás' módjának előadása. A' fő gondolatnak magával a' fő mondással kijelentett 's az egész kidolgozásban alapúl szolgáló felosztása logikai tekintetben helyes és tökéletes, az egyes részeknek, mint tsak lehet, egyarányos kidolgozására felszámolt és belső okok nélkül nem sok alrészre szétdarabolt legyen, hogy az emlékezetet meg ne terhelje. Ámbár a' beszéd mivoltához tartozik a' fő mondás' kidolgozásában bizonyos rendet tartani; nem szükséges mindazáltal a' bizonyítás' fő részeit is rövid átnézésben előadni. A' legjelesebb szónokok mind az állítást, mind a'

felosztást közönségesen elszokták rejteni, hogy azt a' hallgató' figyelme 's értelme találja inkább fel, mint sem ők magok kibontva adnák elő. Különbőséget kell azonban tenni a' hallgatók között; kik magok is képesek a' dolgokat öszszerakni és szétfejtetni, azokra nézve tagadhatatlanul szebb a' beszédet egy szép egész gyanánt feladni; ellenben a' gyengébb 's homályosabb elméknek mindennemű beszédben tanácsosabb vezérfonalat nyújtani.

192. §. Folytatás.

3) A' bizonyítás. Ez a' régiek' oktatása szerént az elbeszélést és az okoskodást foglalja magában. Ugyan is mivel a' régiek' beszédei többnyire polgári történettárgyokat adtak elő, azokban a' mivolti körülállásoknak, mellyekben a' fő tárgynak képzeltetni kellett, világos és akaratot érdeklő elbeszélése szükségképen a' bizonyítás' elején állott. Ez a' tárgyat fő oldaláról megvilágosította, és semmit el nem hagyott, mi által hallgató' részvételét meglehetett nyerni a' nélkül, hogy huzóssága által unalmat szerzett volna. Ámbár ezt az újabb polgári, valamely történettárgyról értekező, beszédekről is érteni szükséges; mindazáltal az újabb egyházi és polgári beszédek' bizonyítása tulajdonképen az okoskodásban áll, vagy is a' fő mondasban foglalt egész tárgy' kifejtésében mind az igazságáról meggyőző okokra, mind azon feltételekre nézve, mellyeknél fogva a' tárgy által a' hall-

gató' akaratjára közvetlenül behathatni, és azt erős eltökélésre és cselekedetre bírhatni. Az elsőre nézve megkivántatik, hogy a' hallgató' lelkében az esmeret szükséges világosságot és értelmességet gyorsan és könnyen nyerjen és név szerént a' beszéd' fő képzete olly világosságra és eleveniségre emelkedjék, millyennel a' szónok lelkében bir; a' szónoknak tehát azokat előre kell küldenie, mellyektől a' következők' értelmes belátása függ: a' szükséges világosításokat a' fő dologhoz való viszonyok szerént elrendelni, és az egésznek feltagolásában a' lehető egyszerűséget megtartani. Rendszerént a' bizonyítás' gyengébb okai megelőzik az erősebbeket; amazokat össze is húzhatni, ezeket pedig egész kiterjedésekben elő kell adni a). Szinte így tartozik a' szónok előbb hallgatójának értelmét és okosságát a' felhordott okok által meggyőzni, mint sem hogy az akarat' és érzelem' érdeklése 's megrázása által a' beszédnek fő célját elérni igyekezzenek. A' szónok' második kötelességére nézve is, melly az érző és vágyó tehetségnek

a). A' régi Rhetorok a' vitásoknak és okoknak azon elrendelését ajánlották, hogy az erősebbek részént először hordassanak fel, részént végre hagyassanak, a' kevesbé fontosak pedig középre helyeztessenek, jóllehet a' szónokok nem szabták mindég magokat ezen törvényhez. Auctor ad Heren. 1. 3. C. 10. Cic. de orat. 1. 2. C. 77. Nem ok nélkül kélti Quintilianus inst. orat. 1. 5. c. 12. ezen szabás' feltételletlen szükségét. Mert bátor czél ellen volna a' kevesbé fontos bizonyításokat végre hagyni; még sem adhatni elég-séges okát, miért legyenek a' közép helyen legsikeresebbek.

felindításában áll, szükséges emelkedést követni, a' gyengébb behatásokról az erősebbekre 's így folyvást azokra felmenni, mellyek a' beszéd' céljára nézve legfontosabbak, valamint az érzelmek', hajlandóságok' és vágyások' belső összefüggésére is figyelmezní, mellynél fogva azok egymást kölcsönösen majd akadályoztatják és gyengítik, majd felingerlik 's elevenítik. Ezen összefüggést a' szónok annál könnyebben beláthatja, mennél inkább maga magára figyelmez.

E' célra nézve nem lesznek haszontalanok és felesleg valók eme' szabások: a) Minden érzelemnek és indulatnak vagyon természet rendelte tulajdon tárgya, mellynek lelket érdeklő előállítására nélkül soha fel nem indíthatni az ezzel összekapcsolt érzelmet. Honnan fő dolog az érzelem' felindítására nézve az érzelem' tárgyát legtermészetesebb 's leghathatósabb vonásokkal festeni 's ezen festést olly körülállásokkal kapcsolni öszve, mellyek azon érzelmet a' hallgató' szívében legbizonyosabban táplálhatják p. o. ha félelmet akar gerjeszteni, a' veszedelmet úgy fesse, mintha az szeme előtt lebegne. b) Helyezze a' szónok magát azon indulatba, mellyet fel akar ingerelni, mert olly tárgy által soha sem indítja meg hallgatóját, melly magát sem érdeklí. Azért tárgyáról addig elmékedjék, azt különbféle oldalairól addig tekintesse, és annak az erkölcsi vagy politicalai igazságokkal való összefüggését szorosán vizsgálja, míg azon helyzetet feltalálja, melly által olly indulatra ragadtatik — millyent hallgatójában akar gerjeszteni. Ezt cselekedvén önként folynak az alkalmas gondolatok és kifejezések, nyelve önként együgyű és mesterkéletlen lesz, nem fog ugyan eleven

és merész figurák nélkül szükölködni; mindazáltal a' keresett ékesítést és elmés fordulásokat elkerüli.

4.) A' Befejezés a' beszéd' végzetét foglalja magában és az egészszel úgy összekapcsoltnak kell lennie, hogy vagy a' beszéd' egész foglalatját tömött vonásokban összehúzza ismételve 's ez által az értelemben annál határozottabban benyomja, vagy az akaratnak és érzelemnek közvetetlen felbuzdítása által részént a' tárgy' fenmaradó képét a' képzelésben lefesse, részént a' hallgatónak minden lelki erejére kiolthatatlan behatást okozzon. Mert a' befejezésben a' hallgatónak vagy nyilván észre vennie, vagy legalább homályosan éreznie kell, hogy az előadott tárgy valóban kimerítve és bevégezve adatott elő. E' végből és hogy a' beszéd' fenmaradó behatást hagyjon maga után, közönségesen minden valódi szónok rövid mondásokba húzza össze az ékesszólás' egész erejét, és az egyházi szónok nem ok nélkül néha imádsággal végzi beszédét, melly, mint a' felbuzdult érzelem' ömlése, a' befejezésben igen hathatós.

193. §. A' beszéd' nyelvbeli előadásának formája.

Végre a' beszéd' nyelvbeli előadása nem csak, mennyire lehetséges, a' legnagyobb grammaticai és logikai hibátlanságot, hanem ama' szépséget is megkívánja, melly egyes jegyeire nézve a' forma' törvényének felállításában egész kiterjedésében ki-

fejtetett. Szeme elől soha el ne veszsze a' szónok ama' különösséget, melly által beszéde a' prosa' és költés' műdarabjaitól különböz. Mert ámbár a' szónok is, mint a' költő, műdarabot alkot; mindazáltal a' költés', és ékesszólás' nyelvének mivolti különbözésére ügyelnie kell, melly nem csak abban gyökerezik, hogy a' szómérték különböz a' szótagmértéktől és a' rímtől, hanem abban is, hogy a' költés' nyelve az érző, az ékesszólásé pedig a' vágyó tehetségből ered és a' beszéd az akaratra törekedik behatni. Ez által nyer szükségképen az ékesszólás' nyelvének kerekbeszédalkotása tulajdon, a' prosa' és költés' nyelvének kerekbeszédalkotásától különböző bélyeget. Ugyan is mivel a' szónoki előadás' tárgya közvetlenül a' vágyó tehetségből ered; tehát az egyéb lelki tehetségeknek ezen tárgy eszközlötte nagyobb elevenítése, és név szerént a' képzelő erőnek a' tárgy' idealisálására való behatása miatt a' szónoki kerekbeszédalkotás a' prosa' nyelvétől nagyobb, az egyes szavak', mondások' és tagok' elhelyezése és következése okozta szép hangzat által fog különbözni; továbbá az egésznek a' tárgy' érzékenyebb előadásából eredő elevenisége és végre ama' felsőbb erő által, melyet az akaratot hathatósan érdeklő tárgy okoz. Ezen a' vágyó tehetségből és a' képzelő erőnek a' vágyó tehetség' munkásságával való öszszefüggéséből származó nagyobb eleveniség és hathatóság nyomja a' nyelvbéli előadásra a' tulajdon szónoki bélyeget.

HARMADIK FEJEZET.

Az egyházi beszédekről.

194. §. Az egyházi beszéd' észfogása.

Az egyházi beszéd az ékesszólás nyelvének olly tökéletes formája, mellynek tárgya a' hitbeli és erkölcsi igazságokból kölcsönözött; czélja pedig bizonyos, amaz igazságokat az életben megvalósító eltökélések' és cselekedetek' gerjesztésében áll. Mivel minden oktatások és igazságok között a' hitbeliek és erkölcsiek legerősebben behatnak a' vágyó tehetségre, és a' valóságos életet legközelebből érdeklik, mivel továbbá ezen hitbeli és erkölcsi igazságokkal az emberi nem' legfőbb ideáljai, valamint legelevenebb meggyőződésai és legnemesebb reményei is szoros kapcsolatban vannak; az egyházi szónok bizonyos lehet hallgatója' vágyó tehetségének határozott érdekléséről mihelyt csak a' beszéd tökéletességének a' forma törvényében foglalt alap feltételeit teljesíti; mihelyt tárgyának a' házi és polgári étellel való összefüggését belátja, és mihelyt személyes míveltségénél és érettségénél fogva belső életét beszédére átönteni képes. Ha ezt végbe viheti; beszéde hallgatójának minden lelki tehetségét egyaránt érdeklenni, és szinte úgy meggyőződését alapítani; valamint érzelmeit tisztítani, és akaratját, a' jót azért

mivel jó, gyakorló szabad cselekedetre fogja elhatározni.

195. §. Az egyházi beszédek' felosztása.

Nem lehet ugyan itt az ékesszólás' nyelvéről értekező oktatásban az egyházi beszédnek mind ama különösségeit kifejteni, mellyek a' homileticához, vagy az egyházi nevendékek' művelésére intézett különös egyházi ékesszóláshoz tartoznak; mindazáltal az egyházi beszédek' különböző formájit elmellőzni nem szabad. Az egyházi beszédek' foglalatjokra és külső formájokra nézve lehet felosztani.

196. §. Az egyházi beszédek' felosztása foglalatjokra nézve.

Foglalatjokra nézve az egyházi beszédek vagy

a) hitágazatbeliek, mellyek vagy valamely hitágazatot egész kiterjedésében, vagy ennek alapját, vagy kiterjedését, vagy kiterjedését, alapját és egyszersmind az emberi szívnek mind megnyugtatósára, mind nemesítésére való behatását elevenen előadják; vagy

b) erkölcsiek, ha közelebbről az erkölcs tanítás' parancsolatait fejtegetik, ha arról értekeznek, mikép jelenik meg a' virtus és a' véték a' valósgos életben, mikép gyökerezik az emberi szívben,

ben, mikép egyez meg és ellenkezik az erkölcsi törvénnyel, melly okozatja és következése lehet mind magára a' cselekvőre, mind az egész emberi nemre nézve.

Ezek teszik ugyan az egyházi beszédek' két fő osztályát; mindazáltal a' történeti, polgári, természet — és lélekesmereti tárgyaknak vagy a' hitbeli igazságokkal vagy az erkölcsi törvénnyel való összefüggéséből e' két fő osztálynak bizonyos alfelekezetei származnak.

A' történeti tárgyak legfontosabbak, leggyakrabbak és legbővebbek. Legfontosabbak, mert minden teteményes religio történeti alapon épül, és ezt — név szerént innepeken — a' teteményes religio' mivoltából eredő hitágazatoktól el nem szakaszthatni. Így a' keresztény egyházi szónok Üdvezítőnk megtestesüléséről, életéről, kínszenvedéséről és haláláról nem hallgathat. Mivel pedig ezen történeti tárgyak nem csak összefüggésben vannak a' religioi igazságokkal, hanem ezek' egy része közvetlenül azokon épül; önként következik, hogy sok történeti tárgy az egyházi beszédek' hitágazatbeli és erkölcsi tárgyaival feloldhatatlanul össze vagyon kapcsolva. — Hanem a' polgári és nyilvánvaló élet' nagy eseteit is religioi szempontból lehet és kell is felfogni. Az uralkodás' kezdete, a' hódolás, a' háborúk, az országoknak háború által lett pusztításai, a' belső vagy külső lázadások, az ország' fontos változásai olly hatalmasan bebatnak a' pol-

gári életre, hogy ezek' megítélésére a' religio' világa, és azokban megkívánt keresztény magunk' viseletére hitbeli majd oktatás majd serkentés, majd intés és igazítás, majd vigasztalás szükséges. Polgári tárgyról azonban soha se szóljon az egyházi szónok a' nélkül, hogy ki ne mutatná annak összefüggését a' religiói igazsággal, mert egyébként a' polgári ékesszólás' határába vágna.

A' természet' szemlélését is helyesen megegyeztetetni az egyházi beszéd' céljával, ha a' szónok a' külső természet' tárgyait és jeleneit a' hitbeli és erkölcsi igazságok', tanítások, érzelmek' és vágyások' érzékenyítése, fentartása és erősítése végett használja.

Igen fontosak végre az egyházi ékesszólásban az ember-és lélek esmeretből vett tárgyak, ha azokból a' szónok nem csupán ember-és lélek esmereti értekezéseket alkot, hanem elmékedése' tárgyát a' valóságos életből kölcsönözi, hogy ebből az emberi szívről, ennek hajlandóságairól, kívánságairól és vágyásairól fontos magyarázatokat következtethessen, az embert méltóságának eleven érzésére és megismerésére vezérelhesse, és azon akadályokra figyelmetessé tegye, mellyekkel az erkölcsösségre törekedvén küzdenie kell.

198. §. Az egyházi beszédek' felosztása formájokra nézve.

Formájokra nézve, bátor ez igen is különbé-
le, három fő osztály alá szoríthatni az egyházi be-
szédeket és így azok vagy

- a) tulajdon egyházi beszédek; vagy
- b) homiliák; vagy végre
- c) ájtatos beszédek.

A' tulajdon egyházi beszéd a' választott vagy feladott szent írásbeli helyből (textus) következtetett fő gondolatot olly renddel és tökéletességgel terjeszti elő, millyent annak természete kíván, és a' textusban ugyan kifejezett, de a' fő gondolattal semmi szükséges összszefüggésben nem álló többi képzetekre, valamint ezek' következésére is semmit sem ügyel. Ekkor özszerakó egyházi beszédnek is neveztetik. Hanem a' tulajdon egyházi beszéd szétfejtő és özszerakó egyszersmind (homilia tágosabb értelemben), ha az egész textust használja és alkalmaztatja, úgy hogy annak minden egyes részét és állítását egy, a' fő gondolatban megállapított észfogás alá szorítja, melly t. i. vagy közvetlenül a' textusban foglaltatik, vagy legalább, mint a' textus' egész foglalatjának özszeséges képzete, könnyen ahhoz kapcsolthatik.

A h o m i l i a, vagy szétfejtő egyházi beszéd abban különböz mivoltiképen a' tulajdon egyházi beszédétől, hogy felállítván egy, a' fő gondolatban többnyire nagyon közönségesen kifejezett, fő észfogást, a' textusnak egész foglalatját használja és alkalmaztatja, úgy hogy egy vezérészfogás uralkodik ugyan az egészben, az egyházi szónokot azonban a' részeknek és alrészeknek a' tulajdon egyházi beszédben megkívánt, logikai feltagolásá-

ra kevesebbé kötelezi, valamint hogy a' homilia inkább csak a' hívek' ájtatos épülésére, mint sem az akarat' hatalmas felindítására törekedik, azért is nyelvének hangja közönségesen nem olly hathatós, mint a' tulajdon egyházi beszédé.

Vége az ájtatos beszéd abban különböz a' tulajdon egyházi beszédétől és homiliától, hogy külső formájára nézve közönségesen ezeknél rövidebb; hogy nem mindenkor bizonyos textust de csak ugyan egy fő gondolatot ad elő, hogy a' fő gondolatból következtetett észfogások' kifejtésével szabadabban bánik, mint a' tulajdon egyházi beszéd, hátor a' tárgy' logikai elrendelését és kidolgozását elhenyélnie nem szabad, azonban közönségesen az egésznek logikai feltagolását kevesebbé jeleli ki, mint sem az egyházi beszéd, és hogy nyelvének hangját és színadását a' beszéd' alkalma szerént alkotja. Hanem elmúlhatatlanul megkívántatik, hogy az illy beszéd is ne csak oktasson és meggyőzzön, hanem az akaratra és vágyásra is behasson, és illő arányban mind az érző tehetséget elevenítse, mind a' képzelő erőtszabad munkásságba hozza. Ide tartoznak a' kereszteskor, az esketéskor, a' temetéskor tartott beszédek 's a' t.

Az úgy nevezett innepi és alkalmatosságbeli egyházi beszédeket nem tarthatni különös alfelekezeteknek, mert tárgyokra nézve a' 196. §. előadott osztályokhoz tartoznak, formájokra nézve pedig vagy tulajdon egyházi beszédek, vagy homiliák. Az alkalmatosságbeli beszédekhez számlálhatik a' halottas beszéd

is, mellyről nézd e' jeles munkát: Az ékesszólás a' koporsóknál. Horváth János Rudinai Apátur és Veszpr. Kanonok által. Veszpr. 1816. 8.

Nevezetesebb egyházi szónokok a' R. Catholicusoknál: Cardinál. Pázmán, kinek ékesszólása 's művelt nyelve ma is példányúl szolgálhat. Kanon. Molnár K. János — Horváth János Bosoni Püspök, Veszprémi Kanonok; A' szépnyelvű Alexovits. A' mélytudományú Fejér. A' közértelmű Majer és mások. A' Protestánsok között: Superintendens Kis János, hazánk koszorús költője. A' nagy tűzű Hunyadi, Diószegi, 's mások.

NEGYEDIK FEJEZET

A' polgári beszédről.

198. §. A' polgári beszéd észfogása.

A' polgári beszéd az ékesszólás' nyelvének olly formája, melly tárgyát az ország polgári és nyilvánvaló életének köréből vévén a' polgári élet bizonyos céljának előmozdítására és elérésére kívánt eltökélések' és cselekedetek eszközlésére intéztetik. Ezen mivoltánál fogva a' tökéletes polgári beszéd nagy erővel behat a' vágyó tehetségre, mert a' hitbeli és erkölcsi igazságokon kívül, mellyek az egyházi beszéd' tárgyait teszik, semmi észfogás, vagy idea sem olly fontos, az embert annyira egy sem érdekli, mint a' polgári és nyilvánvaló élet észfogásai és ideáji. Ugyan is társaságban élvén az ember minduntalan a' polgári élet'

számtalan viszonya, tekintete és formája által környékeztetik. Már házi körülállásai közvetlen és szükséges összefüggésben vannak polgári helyzetével; hanem sokkal különbélek és bővebbek majd minden embernek ama viszonyai, mellyek annak polgári helyzetéből származnak. Mert az ország minden egyes tagja azon kívül, hogy részént a vele ugyan azon, részént más házbeli személyekkel sokféle összeköttetésben és szakadatlan közösülésben él, az ország' belső és külső életében előforduló rendelkezésekben is nagyobb vagy kisebb részt vesz.

199. §. A' polgári beszédek felosztása.

Az ország' élete belső vagy külső. Innen a' polgári ékesszólás is csak ezen két fő tárgyat érdekelheti, és így az Ország'nak vagy belső vagy külső életét tárgyozza.

1) Az Ország' belső életének köre abban különböz mivoltiképen külső élete' körétől, hogy amaz termékenyebb és gazdagabb, és hogy a' történetírás' tanúadása szerint többnyire a' külső élet' kifejezése a' belsőnek megalapításától, characterétől 's elrendelésétől függ. Az ország' belső élete három fő tárgyat foglal magában, a' polgári alkotmányt, az uralkodást és az igazgatást. Tehát a' polgári ékesszólás is az ország' belső életére nézve szükségképen annak eme' három fő tárgyát

követi, különös viszonyait és céljait előterjeszti, és világosan megesmerteti.

2) Az Ország' külső élete mind azon viszonyokat foglalja magában, mellyek az Ország és az egész külföld, különösen pedig a' szomszéd Országok között fennállanak. A' polgári ékesszólás tehát az Ország' külső életére nézve mind azon tárgyakat érdeklí, mellyek két vagy több Ország' kölcsönös közösülésében, viszonthatásában, és összeköttetésében előfordúlnak.

200 §. Polgári beszédek az Ország belső életére nézve.

A' polgári ékesszólás az Ország' belső életére nézve vagy a' polgári alkotmányt, vagy az uralkodást, vagy az igazgatást illeti.

1) Az Ország', polgári alkotmánya által közönségesen az Ország egész belső életének a' törvényhozó és végrehajtó hatalom nyilvánvaló megjelenésére nézve törvényesen megalapított és történetikép fennálló alapját — különösen pedig azon írott alaptörvényt értjük, melly az Ország' belső életének egyes alapfeltételeit megállapítja és kifejezi. Ebből a' polgári ékesszólásnak igen sok új formája ered, p. o. a' Fejedelem' beszéde az Országgyűlés' felnyitásakor és bezárásakor; a' Ministerek' beszédei a' törvényjavallások' alkalmatosságával, a' kormányozás gyakorlott rendszerének oltalmazására, vagy a' tett ellenvetések megczáfo-

lására; az egyes képviselők' beszéde a' nyilvánvaló tanácskozássra felvett tárgyak mellett, vagy azok ellen valamely fontos tárgynak különös és előrekészítő kidolgozása végett a' képviselők'ből választott küldöttség' tagjainak beszédei s a' t. Valamint az illy beszédek' logikai előadását és aestheticai tökéletességét az Országgyűlésen nyilván kérdésre vett és elhatározott tárgy fontossága és termékenysége határozza meg; úgy a' polgári beszéd' hangja és előadásának színe közelebbről ugyan a' szónok individualitásától általában pedig a' polgári alkotmány által a' képviselők'nek adott justól függ.

2) Az uralkodás a' Fejedelemből és az ennek nevében munkálkodó és igazgató legfőbb Hormányzések'ből áll. Erre nézve a' polgári ékes-szólásban előfordúlnak olly beszédek, melyeket az országlás' tárgyairól, vagy a' Fejedelem személyesen vagy Ministerei annak nevében, vagy az egyes Hormányzések' előlülői és tagjai a' Fejedelemhez vagy Ministereihez, vagy tulajdon gyűléseikben tartanak. Szükségképen a' beszéd tárgya és a' szónok'nak mind individualitása mind tiszti helyezése határozza meg az illy beszéd' formáját, kidolgozásának hangját és színadását.

3) Az ország' igazgatásának négy fő része vagyön: az igazság' kiszolgáltatása, a' polgári rendtartás, a' köz jövedelem' és a' hadi dolgok' alkotása minden egyes ágazatjokkal és alrészekkel. Ámbár a' polgári ékesszólást a' rendtartás', közjő-

vedelem' és a' hadi dolgok' kormányának működéséből sem zárhatni ki, legtéresebb mezeje azonban az igazság' kiszolgáltatásában vagyon, kivált polgári alkotmánnyal bíró azon országokban, melyekben a' nyilvánvaló és élő szóbeli törvényfolyamat vagy általjában vagy csak némely esetekre be vagyon véve. Törvényszéki beszédeket pedig vagy a' bíró, vagy a' felelő részek, vagy ezek' ügyvédöji tarthatnak, honnan a' törvényszéki beszédek vagy vádló vagy védő beszédek. A' törvényszéki ékesszólás pedig abban különböz a' polgári ékesszólás egyéb felekezeteitől és formáitól, hogy tárgyát a' peres törvényes esetek teszik, és így célja a' részek' jussának birói elhatározás végett való védelmezésében áll. Ezen birói elhatározásnak pedig olyannak kell lenni, hogy az nem csak a' hebizonyított történetárgyokkal és törvényekkel megegyezzen, hanem a' birótól is egyedül azért tétessék, mert a' biróitétel' ezen feltételeivel megegyez. E' pontból tekintve tehát a' törvényszéki ékesszólás kizárja magából a' történetárgyoknak (már a' régiéknél sem esmeretlen) szántsándékos elrontását, a' törvény' elcsavarását és azon szónoki mívészséget, melly a' szónok' személyes okainak a' tárgyos törvényes okok elmelölzésével győzödelmet szerez.

201. §. Polgári beszédek az Ország' külső életére nézve.

Az Ország' külső életének tapasztalható jeleihez tartoznak az Orzágnak részént mindazon

viszonyai, mellyek a' mellette fenálló egyéb Országokkal való törvényes és barátságos összekötetéséből 's azokra való viszonthatásából erednek; részént mind azok, mellyek jussainak veszedelmeztetésével vagy megsértésével előfordúlnak. A' polgári ékesszólás tehát az Ország' külső életére nézve annak ezen két fő viszonyát érdekli.

1) Az Ország' azon állapotjában, midőn más Országokkal törvényes és barátságos összekötetésben és viszonthatásban áll, a' polgári ékesszólás' tárgyai azon viszonyokat érdeklik, mellyek az Országok' kölcsönös-barátságának kifejezését megkívánják. Ide tartoznak a' követektől és követségi személyektől a' barátságos Országok' Fejedelmeihez intézett beszédek p. o. az uralkodás' kezdetével, házasság' alkalmával 's a' t. valamint a' Fejedelmeknek vagy Ministereknek feleletei a' követekhez. Továbbá ide tartoznak a' követek' beszédei hivataljok' kezdetével, valamely alkukötés előtt vagy után tartott beszédek, valamely különös politicalai czél végett vagy bizonyos udvari inneplésekre küldött rendkívül való követek' beszédei 's a' t.

2) Erősebb közönségesen a' polgári beszéd' hangjának színe és kifejezése az Ország' külső életére nézve, ha két vagy több Ország között egyenetlenség uralkodik és háború üt ki. E' tekintetben ide számláljuk azon polgári beszédeket, mellyek amaz egyenetlenséget, feszességet és végre háborút okozó tárgyakat érdeklik. Továbbá még

azokat is, mellyek a' háborúskodó Országok' összebékülését megelőzik vagy nyomon követik.

202. §. A' polgári beszédek' foglalatjáról és szelleméről.

Hogy a' polgári beszéd a' kívánt tulajdonságokkal bírjon, a' szónoknak alapos közönséges lelki műveltséggel, és név szerént a' politicalai tudományok' bő esmeretével kell jeleskednie. Mert valamint az egyházi szónok nagy rendeltetésének csak úgy felelhet meg, ha általában alapos nyelvbeli, philosophiai 's történeti esmeretekkel, különösen pedig a' keresztény hit- és erkölcstanítás' legalaposabb tudásával fel vagyon készülve, úgy a' polgári szónokban is a' régi nyelveknek, mellyeken vannak írva a' polgári ékesszólás első példányai, helyes esmerete, a' philosophiának és közönséges történetírásnak tudása megkívántatik, minekelőtte magát a' politicalai tudományok' tanulására sikerrel adhatná. Ugyan is bátor nem philosophiát kell hirdetni; mindazáltal philosophiai lélek nélkül nem szűkölködhetik, hogy az Ország' belső és külső életének ügyét a' tiszta emberiség szempontjából felfoghassa. Tudnia kell a' tapasztalásbeli lélektudományt, logicát, metaphysicát, az erkölcs- és justudományt, hogy az emberi nem' legfőbb dolgai iránt maga magával megegyezhesen. Egyszermind szükséges neki a' közönséges történet' pontos esmerete, hogy a' lelki és polgá-

ri kifejlődés' és művelődés' folyamatját, valamint az elő, a' közép és újabb időbeli népek és Országok emelkedésének és hanyatlásának elgyengülésének és elenyészésének okát általnézhesse, 'skinyomozhassa, mert a' történet tükörül szolgál a' jelenkornak. A' történetírás egyes részei és ágai között pedig kivált a' hazai történetet kell leginkább tudni a' polgári szónoknak. Mert csak ez írhatja le neki hazája hajdani és mostani állapotjának igaz képét; csak ebből tanulhatja meg, miként és melly körülállások között futá meg hazája polgári életének egyes időszakaszait, kik és mit cselekedtek ezen időszakaszokban hazája belső és külső életének alapfeltételére nézve, melly Fejedelmek és Ministerek mozdították elő, vagy akadályoztatták meg belső és külső életének jeleneit és viszonyhatását; melly viszonyban állott hazája politicalai lételének egyes időszakasziban a' szomszéd országokkal és az egész külfölddel, hogyan 's mi által emelkedett vagy maradott vissza nemzetének csinosodása, a' polgári alkotmány, uralkodás és igazgatás, a' religio és erkölcsök mennyire hatottak be a' nép' műveltségére; a' földművelés, kézi szorgalom, kereskedés, művészségek és tudományok, melly arányban vannak egymáshoz, és politicalai fontosságára, behatására nézve melly lábon áll mostan hazája, mert a' szónok politicalai nyelve többnyire ettől függ. A' polgári ékesszólás az országgyűlésen és a' különféle diplomaticai hivatalokban különösen megkívánja, hogy a' szónok a'

philosophiai justudományban, a' néptörvényben, közgazdálkodásban, a' közjövedelem—közrendtartás — a' tulajdon kormánytudományban, valamint az Europai országalkotmány történetében, az országleírásban és a' tulajdon diplomatiában is jár-
tas legyen.

203. §. A' polgári beszéd' formájáról.

Bátor a' forma' törvénye két alkotó részénél, a' tökéletes nyelvbeli előadás' hibátlanságánál és szépségénél fogva a' polgári beszédnek is leg főbb törvénye ; mindazáltal a' polgári beszéd többnyire részént logikai megalapítására és kidolgozására, részént aetheticai characterére és hangjára nézve mivoltikép különböz az egyházi beszédétől. Már a' polgári beszéd' bevezetése közönségesen más formájú mint az egyházi beszédé ; sokszor csak néhány rövid elkészítő mondásból áll, mellyekre azonnal a' fő gondolat következik. A' fő gondolatot ugyan a' logikai szabások szerint kell kidolgozni ; azonban a' polgári beszéd' egyes részeinek és alrészeinek feltagolása ritkán olly pontos, mint az egyházi beszédé. A' polgári beszéd többnyire csak szabad és szempillantati részvételből eredett ömlése inkább az ékesszólásnak, mint sem előre szorgosan kidolgozott és minden részére nézve tökéletes beszéd, millyennek az egyházinak kell lennie. Név szerént a' szónoknak az országgyűlésen sokszor készületlenül kell fellépnie és mivelt lelkének tulaj-

don erejéből szólania; hasonlókép a' törvényszéki ékesszólásban az ügyvédőnek és a' bírónak.

Ritkábban kötelessége a' polgári, mint az egyházi szónoknak tulajdonképen tanítani; többnyire hallgatóji a' felvett történettárgyat vagy political körülállást esmerik, és arra el vannak készülve, azért is azonnal azokat véleménye felől meggyőzni, érzelmeiket felgerjeszteni s akaratjokat cselekedetre birni törekedhetik. Ha pedig nem csak elhitést, hanem meggyőzést szándékozik okozni; tehát mind állítása igaz, mind tulajdon meggyőződése valódi legyen. És ha nyelvének bőségét, széphangzatját és erejét haszontalanul vesztegetni nem akarja, tárgyának törvényessége és erkölcsisége által hallgatójainak érző-és vágyó tehetségét közvetlenül érdekelje. Mert a' meg nem romlott szív szükségképen megkívánja, hogy a' polgári élet minden viszonya és jelenete az erkölcsiség ideáljával megegyezzen. Mennél közelebből érdeklí tehát a' polgári beszéd tárgya a' jusnak és kötelességnek rendíthetetlen igazságait; mennél inkább fel tudja ingerelni a' szónok ezek iránt hallgatóját; mennél kevesbé látszik beszédén a' hideg udvariság a' finom udvari hang' színe, a' tettetés' és csapodárkodás' bélyege; az annál behatóbb lesz, és következései annál ellentállhatatlanabbul érdeklí az Ország' életét.

Jóllehet pedig mind ezen állítások, mind a' polgári ékesszólás műdarabjainak tanuadása szerint, szabadabban bánhatik tárgyával a' polgári

mint sem az egyházi szónok; mindazáltal a' logikai törvények őtet is szorosán kötelezik, és a' forma szépsége nem engedi, hogy csak észfogásainak szorgosan kiszámolt feltagolása, és következése által igyekezék céljához jutni. — Mihelyt a' polgári beszéd nem csupán megszólítás; azonnal az egésznek összefüggéséből ki kell tetszeni, hogy a' szónok helyesen megítélte bevezetésének a' fő gondolathoz illő szabását, és szinte úgy elbeszélését, ha ez a' történettárgyokra nézve szükséges, vitatását, az ellenkező vélemények' megczáfolását és beszéde' befejezését előre ki tudta számolni. Hasonlókép világosan be kell látnia, miképen és mi által hathat az érző, különösen pedig a' vágyó tehetségre, hogy hallgatóját véleménye részére nem csak megnyerje, hanem az eszközlött meggyőzés által céljával egyező eltökélésre és cselekedetre is bírja.

Országunk' helyezése szűk határok közé szorítja ugyan nálunk a' polgári ékesszólás' használatát: mindazáltal polgári alkotmánya elég alkalmat nyújt arra az Országgyűlésen és a' Vármegyék' gyűlésein, a' hol tartott beszédekből azolta, hogy az ide tartozó tárgyak nagyobb részről honni nyelven fejtegettetnek nyelvünkre nem kevés haszon háramlanék, ha azok nyomatásban kiadatván esmeretesebbekké tétetnének.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A' vegyes beszédek' pótolékosztálya.

204. §. A' vegyes beszédek' észfogása.

Valamint a' költés' nyelvének előadásában az egyes költői felekezetek' felosztásánál szükséges volt pótolékosztályt megállapítani azon költői műdarabokra nézve, melyeket erőszak nélkül a' költői formák' felállított négy osztályához nem lehetett számlálni; úgy az ékesszólás' műdarabjainak és formájainak felosztásánál is ugyan azon szükség jó elő, minthogy némelly egyes beszédeket erőszak nélkül sem az egyházi, sem a' polgári beszédek' sorába nem helyezhetni. Ezen vegyes beszédekről e' pótolékosztályban értekezünk.

205. §. A' vegyes beszédek' egyes felekezetei.

A' vegyes beszédek' egyes felekezetei e' következők:

1). Az *Academiai* beszédek. Némelly Országok, Francia Országtól 14dik Lajos' uralkodása alatt adott példa után, fő városaikban úgy nevezett Tudományok *Academiáját* állítottak fel, melyek' rendeltetése az *Universitásokétól* mivel-
 tiképen abban különböz, hogy azok a' tudományokat nem öszszefüggő és folyó előadásokban
 közlik

közlik a' tanuló ifjúsággal, hanem, mint az emberi tudás' különféle köreiből összeállott tudós férfiak' egyesületei, magokat a' tudományokat új felfedezések, és új szempontból való felfogások által tovább mívelni; ezen új felfedezéseket gyűléseikben tartandó beszédek által előadni, és megvizsgálás, 's elterjesztés végett közölni tartoznak. Kivévén azon beszédeket, mellyeket az illy Academiák' új tagjai vagy az egyesületbe léptekkor vagy előzőjik' dicséretére tartanak, többnyire az academiái beszédek inkább az *Universitásokban* valamely tudományos tárgyról tartott előadáshoz, mint sem a' tulajdon beszédhez hasonlítanak, mellyre a' tárgy' logikai és aetheticai kidolgozásán kívül még a' vágó tehetség' határozott érdeklése is szükségképen megkívántatik.

2). *Az Oskolai beszédek.* Ezek által nem az egyes tudományokról értekező academiái előadásokat értjük, mellyek' tulajdonságát a' prosa' nyelvéről szóló oktatásban kifejtgettük. Mert az illy academiái előadások valamely egész tudományt tökéletesen kidolgozva a' tanuló ifjúsággal közölni tartozván, nem birhatnak szónoki bélyeggel ha céljoknak meg akarnak felelni, melly közelebbről az értelem' és okosság' oktatásában, nem pedig az akaratnak eltökélésekre és cselekedetekre való ingerlésében áll. Hanem ezen academiái előadásokon kívül mind az *Universitásokban*, mind más felsőbb Oskolákban innepi alkalmatosságokkal szokás különös beszédeket tartani; p. o. a' tanító

hivatal' kezdetével; valamelly oskolai fő tisztség' általvételével vagy letételével; a' fejedelem' vagy más fő személyek' látogatásokor; a' fejedelem vagy tanítók' halálával; az intézet' megalapításának emléknapján 's a' t. Ezek tárgyokra nézve vegyes beszédek, minthogy közelebbről sem az egyházi sem a' polgári beszédekhez nem számláltathatnak.

Némelly tekintetben ezen felsőbb oskolai beszédekkel rokonok az alsóbb oskolai, különösen a' gymnasiumi beszédek, mert ezeknek sem céljok tulajdon oktatástárgyokat közölni, melly végre az alsóbb oskolákban általjában alkalmasabb a' kérdéses tanításmód, mint sem a' szoroson megtartott rendszeres előadás, holott ezt a' felsőbb oskolai, már érettebb 's gyakorlottabb lelki erejű Ifjak — minden ismételés' és kérdés' közbevetése nélkül — követni képesek. Hanem az alsóbb oskolákban is lehet némelly fontos és innepi alkalmatossággal vegyes foglalatú beszédek tartani. Illyenek a' tanítók' beszédei hivataljok' kezdetével, a' nevéndékeknek felsőbb oskolába való hocsátásával, az oskolát vagy ennek helyét illető inneplésekkor 's a' t. Végre ide tartoznak azok is, mellyeket a' tanítók vagy bizonyos cél, vagy valamelly tudomány' összefüggő részeinek átnézése végett tartanak nevéndékeikhez.

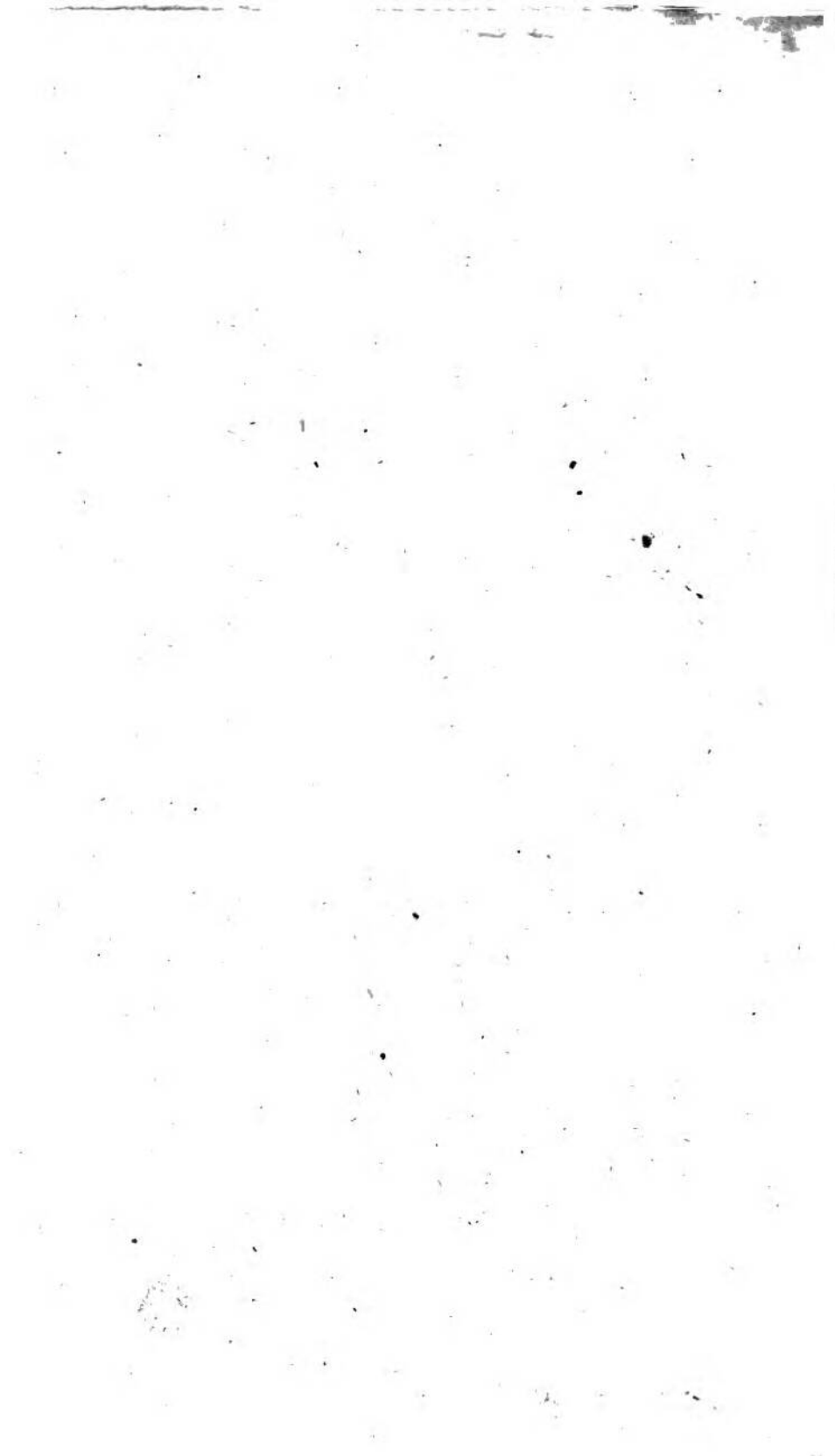
3). A' **Megszólítás** is a' vegyes beszédek közé tartozik. Ez rövid és mintegy kisebb mértékű beszéd, honnan benne a' tulajdon beszéd' szoroson megtartott mesterséges formájának és az egyes

részek' egyarányos kidolgozásának helye nincsen. Bevezetése közel csak egy mondásból áll; egy határozott fő gondolat nincs benne nyilván kimondva, vagy logikai feltagolása szerént kidolgozva; hanem még is egy uralkodó fő gondolat teszi az egésznek középpontját. A' fő gondolat' tulajdon megbizonyítására, annak és a' vele rokon észfogásoknak bővebb felvilágosítására, a' beszédnek az egész kifejtés által elkészített befejezésére itten számot nem tarthatni. Hanem azért tartozik az ékesszólás' nyelvéhez, és a' vegyes beszédek' osztályához, hogy a' beszéd' fő céljának — az akarat' elhatározásának és a' vágyó tehetség' érdeklésének — ebben is uralkodnia és szembetünnie kell. Közönségesen a' megszólítás csak helybeli és szempillantati fontossággal bir. Azért is minden tulajdon bevezetés nélkül egyenesen tárgyára megy, azt kevés, de hathatós vonásokkal festi, 's ez által hallgatója akaratját arra vezérli, bizonyos eltökélésekre lelkesíti. Akar pedig minden készület nélkül tartassék, akar előbb általgondolva leírassék: mindenkor a' rövidség, foglalatjának érettsége és nyelvbeli formájának tökéletessége lesznek fő tulajdonságai. Illyen megszólítások ezek: a' hadvezér' beszéde seregéhez ütközet előtt; a' fejedelem' személyeket bizonyos innepi alkalmatossággal, úta-záskor 's a' t. megtisztelő köszöntés; a' követek' beszéde hitellevelek' általadásával; az előljáró' beszéde hivatalba léptekor. 's a' t.

Az úgy nevezett Chria nem lehet különös faja a' egyes beszédeknek, mert feltalálójának, Aphtoniusnak, útmutatása szerint elrendelve, csupán eseti mesterséges formájára, egyébként pedig sem tárgyára, sem előadásbeli formájára nézve sem bir valamely különösseggel. És ezen eseti mesterséges formája is csak az oskolai gyakorlásokban fordul elő.— Aphtonius' Chriája ezen nyolcz részből áll: bevezetésből, magyarázástból, bizonyításból, hasonlításból, példából, ellenkezőből, tanúbizonyyságból és befejezésből. Hanem mind ezen látszó logikai elrendelés és pontosság mellett is a' Chriában nagy önkény uralkodik. Ezt már a' régi szónokok észrevették; honnan a' részek' számát megkevesítették, így Cicero csak négy részt ad neki: az előrészt, okelőadást, bővítést és befejezést. Ámbár tehát Aphtonius' Chriáját az oskolai gyakorlásokban egészen meg nem vethetni, hogy észfogásait a' nevendék általa határozottan elrendelni és a' feladott fő mondást egyarányosan 's tökéletesen kidolgozni megtanulja; mindazáltal ezen forma az egyházi és polgári ékesszólás' mai állapotjához nem illik, a' hosszúság gyakorlás által bizonyosan pedantismusra vezet, és az igaz szónoki művelődést gátolja. Mert *pectus est, quod disertus facit, et vis mentis.* Quint. Inst. Orat. Lib. X. Cap. 7.

Szükségesebb Igazítások.

<i>Lap.</i>	<i>sor.</i>	<i>helyett.</i>	<i>olvasd.</i>
27	23	valósíttatott	valósíttatott meg
33	10	valósítani	megvalósítani
—	16	valósíthatni	megvalósíthatni
49	17	fogatok'	észfogások'
60	2	szükségtelen	a' szükségtelen
102	23	valóságát	való erejét
—	25	gyönyörködése	gyönyörködésre
110	20	magátalkodásból	magátalkodásból
118	7	érzékenyítő	érzékeny
—	17	érzékenyítők	érzékenyek
119	2	érzékenyítőbbé	érzékenyebbé
121	6	érzékenyítő	érezhető
137	28	tulajdona	tulajdonsága
138	7	érzékenyítőbb	érzékenyebb
145	1	remekíró	remekírók'
149	14	itt	itt történt
160	5	fejeznek	fejezik
162	27	ez :	ez : szeretet.
190	6	kétségkívül	kétség kívül
201	29	dics	dúzs
211	7	oktatás	szóló oktatás.
272	8	időkbeli	időbéli
311	14	érzelemmel	érzéssel
323	9	's ki kell hagyni	
334	16	részént	részét
338	5	istenesség	istenség
—	17	's	is
340	14	fel elvenítettvén	felelevenítettvén
344	27	értelmek'	érmelmek'
379	11	mellyek ki kell hagyni	
397	13	Operetta	Az Operetta
398	27	pótolékos osztályának	pótolékosztályának
404	7	összefüggése	összefüggésben
405	13	érzékenyítő	érzékeny
423	23	melly	mellynek
427	2	hallgatójit	hallgatóját
429	8	ugyan	ugy az
439	26	annak	a-nak
440	16	zengő	zörgő
470	8	házbeli	karbéli

Österreichische Nationalbibliothek

+Z168663504

